WiMBP
Opole

682 st. 681 st / II.

Trachsler

Wieki Annini dobr. Sanguszki

DYKCYONARZ ROSLINNY,

W KTÓRYM

PODŁUG UKŁADU LINNEUSZA SĄ OPISANE

ROSLINY NIE TYLKO KRAIOWE DZIKIE, POŻYTECZNE, ALBO SZKODLIWE: NA ROLI, W OGRODACH, ORANŻERYACH, UTRZYMYWANE:

ALE ORAZ Y CUDZOZIEMSKIE, KTOREBY W KRAIU POŻYTECZNE BYDZ MOGŁY: ALBO Z KTORYCH MAMY LEKARSTWA, KORZENIE, FABRY, &c. ALBO KTORE JAKOWĄ NADZWYCZAYNOSC W SOBIE MAIĄ:

ICH ZDATNOSCI LEKARSKIE, EKONOMICZNE, DLA LUDZI, KONI, BYDŁA, OWIEC, PSCZOŁ. &c. UTRZYMYWANIE, &c.

Z poprzedzaiącym wykładem słów Botanicznych, i kilkorakim na końcu Reiestrem.

TOM

F. —

UŁOZ

Przez

X. KRZYSZTOFA KLUKA

NAUK WYZWOLONYCH i FILOZOFII DOKTORA, KANONIKA KAT: INFLANTSK: DZIEKANA DROHICKIEGO, PROBOSZCZA CIECHANOWIECKIEGO, SZKOŁY GŁOWNEY W. X. L. TOWARZYSZA.

PRZEDRUKOWANY

w WARSZAWIE 1808.

WDrukarni Xięży Piarów.

53896

F. F.

L. G. 1072.

FAGUS: *BUK.* Jest Rodzay Roślin, maiący te powszechne znaki. *Płeć* iest w poł oddzielona. *Korony* nie ma. Kwiat *Samiec* ma Kielich dzwonkowaty, pięćdzielny, nitek pyłkowych dwanaście. *Samica* ma Kielich cztero-zębkowany, otworow albo szyiek trzy: Kielich obraca się w torebkę nasienną dwu-łupinową, dwuziarnową. Rodzaiu tego ieden gatunek iest u nas kraiowy.

540.

FAGUS SYLVATICA: *BUK POSPOLITY.* U dawnieyszych Pisarzow bez przydatku *Fagus*, a u Grekow *Oxya*, zwany. Jest drzewo do znaczney wysokości wyrastaiące. Ma za znak szczególny gatunkowy, że *Liście* iego są owalne, tępo zębkowane. Kwiaty *Samce* wiszą na giętkey szypułce, i są skupione w okrągłą kotkę. Z Kwiatu *Samicy* wyrasta owoc kolczysty, na końcu zaostrzony, ktory orzeszkiem bukowym nazywamy. Kwitnie w Maiu: owoc doyrzewa w iesieni.

Południowe strony Kraiu maią całe lasy bukowe. Odmiany, osobliwie co do liści, rożne bydź mogą: wąższe, szersze, czerwone, i t d. Udaie się wprawdzie na każdym gruncie, osobliwiey przecięż lubi cień, i ziemię lekką. W początkach, aż około do lat 15. bardzo tępo rośnie, lecz potym za to nadgradza, i w roku 124. iest iuż w nayważkszey swoiey doskonałości. Korzenie nie idą głęboko w ziemię, ale się tylko pod powierzchnością daleko rozchodzą. Kora na drzewie gładka, poki

młoda, siwo zielona, stara zaś popielata. Drzewo pospolicie czerwonawe, czasem białe.

Drzewo i Owoc, wielorako są użyteczne. Drzewo ma w prawdzie tę wadę do siebie, że się łatwo szczepa, tak dalece, że ścięte ze pnia gwałtownie padaiąc, znacznie się rozdziera: iednakże bardzo trwałe iest do takich rzeczy, ktore zawsze są w wodzie. Stąd robią się z niego Rury, Klepki, Łodzie, i niektore części koło Młynow. Zażywaią go Tokarze i Stolarze do rożnych robot. Robią się z niego Walce, Szruby, Prasy, Drągi pod pojazdy, Dzwona do Kol, i Pfozy pod Sanie. Do opału prawie nad inne drzewa iest nayprzyiemnieysze: daie płomień iasny, i węgle długo ogrzewne. Wiory bukowe wrzucone w mętne Wino, czyszczą go. Kora i liście są dobre dla Garbarzów do garbowania skor. Popioł dla praczek naywyśmienitszy, iest bardzo pożyteczny Hutom szklannym, Mydlarzom, i daie potaż bardzo dobry.

Orzeszkami bukowemi żywi się rożne ptastwo, a osobliwie ukarmiaią się Wieprze, ktore przecięż, nim się do nich przyzwyczaią, w początkach iak pijane się taczaią. Surowe w wielości zażyte, szkodzą ludziom, sprawuią zawrot głowy, i niektorym kolki: lecz przypiekane iak Kasztany, są i smaczne i nieszkodliwe. Niektorzy zachwalaią spalone na Kawę.

Ziarna bukowe maią w sobie nadzwyczaynie wiele tłustości, i dlatego wybitaią się na Oley, ktory dopoki świeży, w Lotaryngii, Flandryi, Alsacyi, i niektorych stronach Niemiec, więcey nad Oliwę bywa poważany. Nieświeży utraca przyiemność: chcąc go więc długo zachować, nalewa się w kamienne naczynia, i zakopuie w ziemię: tak w czasie roku bardzo przednim się staie. Makuchy po wybiciu Oleiu ususzone, i na mąkę zmielone, gdy się zboże nie urodzi, daią Chleb sytny i nieszkodliwy. Albo całe orzeszki suszą się w piecu, z łupin ocieraią, i zmielone, z połową zwyczayney mąki mięszaią się.

Chcący zasiewać bukowe lasy, powinien dostać nasienia świeżego i zupełnego. Jeżeli nie masz niebezpieczeństwa, aby Świnie, Myszy, it.d. Ziarn nie popsowały, sieią się orzeszki w iesieni pomięszane z Żytem. W niebezpieczeństwie zaś utraty orzeszkow, pomięszaią się z piaskiem suchym i plewami; przechowaią się przez zimę na miernym mieyscu, a na wiosnę z owsem wysieią się. Czyli Owies, czyli Żyto, gdy doyrzeie, wysoko się zeżnie, aby nie przyszło razem wierzchołki zeszłym buczynkom poucinać.

541. *

FAGUS CASTANEA: *BUK KASZTANSŁODKI.* Ma rożnicę gatunkową, że i go *Liście* są lancetowate, ostro-zębkowane, od spodu nagie. Jest drzewo nie wielu u nas znaiome, ktorego owoc w kształcie dzikim albo gorzkim Kasztanom podobny kupuiemy, i pospolicie przypiekanego zażywamy.

Drzewo to wyrasta do znaczney wysokości i grubości. Kora na nim gładka: poki młoda czarniawa, stara zaś siwa. Liście są nie małe, od spodu żyłkowane, i stoią na przemiany. Kwiaty są w kotki skupione; a albo samic w iedney kotce bywa nie mało, przecięż ledwie dwa lub trzy zawięzuią owoc, ktory iest kolczysty, i w ktorym częstokroć po dwa bywaią Kasztany.

W południowey Europie całe lasy są Kasztanowe: u nas tylko wiem, że w południowey stronie Kraiu, gdzie niegdzie w Ogrodach się utrzymuie. Wątpić o tym nie mogę, aby przynaymniey Podole w te drzewa zapomodz się nie mogło: i gdy się u nas w wielu mieyscach dość pieszczone utrzymuią orzechy włoskie, czemużby się Kasztany utrzymać nie miały?

Kasztany potrzebuią gruntu tłustego, nie suchego. Dostawszy owocu zupełnego, zdrowego, osobliwie wielkiego, (takie Maronami się zowią) przechowa się przez zimę w piasku. Skoro tylko wiosna pozwoli, posadzi się w ziemię. W czasie potym drzewka się przesadzą. Kto może mieć zrazy z rodzaynych Kasztanow, może szczepić w młode pospolite Dąbki, albo Kasztanki pierwey z owocu urosłe.

Drzewo kasztanowe iest trwałe, i od Owadu nie łatwo tykane: w wodzie się nie psuie: daie się polerować. Gdzie go iest wiele, zażywaią go na klepki, Rury, i Stolarze do swoiey roboty. Około *Chartres* we Francyi, maią bydź niektore zabudowania kasztanowe: te, lubo iuż są stare, bez naymnieyszey przecięż dotąd skazy: i upewniaią, że nigdy w nich paięczyny nie widziano.

Owocu Kasztanowego zażywaią ludzie. Za zdaniem Lekarzow ma nadymać, i bydź ciężki do strawienia dla ludzi niepracuiących. Kto chce, aby był nieszkodliwy, powinien go zażywać przypieczonego, polawszy nieco sokiem limoniowym, lub pomarańczowym, i Cukrem potrząsnąwszy. Przypiekany w gorącym popiele ma bydź naylepszy: lecz do przypiekania skorkę na nim przerznąć trzeba: tak się i równo wszędzie przypiecze, i nie pęknie z niebezpieczeństwem blisko stoiących. Nakoniec z Kasztanow można mieć Mąkę, Chleb, Krochmal, puder: a z spaloney Kory, dobrą czarną farbę do malowania.

542. *

FAGUS PUMILLA: *BUK KASZTANEK.* U Royena *Fagus foliis ovato-lanceolatis, serratis.* Gatunkowa rożnica iest, że ma *Liście* lancetowo iaiowo-okrągłe, ostro zębkowane, na

dolney płaszczyźnie kosmate: *Kotki* kwiatowe nitkowate, knotowate.

Drzewo to iest nam nieznaiome, ale mogłoby być iedno z pożytecznych, zwłaszcza że się i naytęższey nie obawia zimy. Oyczyzną własną iest cała północna Ameryka: naywyższa iego wysokość nie przechodzi łokci 8. Liście stoią na przemiany, i są wąższe, mnieysze, iak u zwyczaynych Kasztanow, a od wierzchu ciemno zielone.

Owoc iest słodki, nierownie przyiemnieyszy, iak u pospolitych Kasztanow; w kształcie ma podobieństwo do laskowego Orzecha: ma skorkę iak Kasztan, wisi w grona skupiony, i w Wrześniu doyrzewa. Nietylko iest zdrowym i smacznym pożywieniem dla ludzi, lecz nadto Ptastwo i zwierzęta domowe nim karmione, daią mięso nadzwyczaynie przyiemnego smaku.

Ktoby to drzewo chciał mieć u siebie, trzeba mu mieć owoc z Kraiow, gdzie iest rozmnożony; i tam zaraz skoro doyrzeie, powinien bydź do przesłania piaskiem przesypany: gdy się odbierze, posadzi się w ziemię, i lubi grunt nieco wilgotny. Całe dalsze pielęgnowanie na tym zawisło, aby po posadzeniu ziarn przeciwko pierwszey zimie, okryć mieysce iakiemi liściami, lub grochowinami.

L. G. 343.

FERULA: *ZAPALICZKA.* Jest Rodzay Roślin, maiący Kwiaty w okołkach. Znaki rodzaiowe są te: *Nitek* pyłkowych iest pięć. *Otworow* dwa. Ma *Pokrywy i Pokrywki. Owoc* iest owalny, spłaszczony, maiący po obu stronach po trzy brążki. O żadnym kraiowym gatunku dotąd nie wiem, o iednym przecięż chociaż dalekim, wspomnieć muszę.

* *

FERULA ASSAFÆTIDA: *ZAPALICZKA SMRODLIWA.* Ma *Liście* tępe, na przemiany wyrzynane. Rośnie w Persyi. Korzeń iest trwały, pełny soku, ktory przez narzynanie wypuszczony, i ususzony, iest nam wiadomy pod imieniem *Czartowskiego łayna*, od nadzwyczaynego smrodu tak nazwany.

Sok ten świeży, iest mleczny, płynny, nie przykrego zapachu, i Persowie zażywaią go zwyczaynie za korzenną kuchenną przyprawę. Ususzony na Słońcu tężeie, żółknie iak wosk, ślni się, staie się przezroczystym; nabiera smaku ostrego, gorzkiego, i smrodu wielkiego.

Ususzony zażywa się w lekarstwach nie tylko zewnętrznie, ale i wewnętrznie, osobliwie w pigułkach na choroby Macicy, Piersi, Wiatry i Robaki.

L. G. 88.

FESTUCA: *KOSTRZEWA.* Jest Rodzay Roślin trawnych, maiący te znaki. *Nitek* pyłkowych trzy. *Otworow* dwa. *Kielich* dwu-łuskowy, wiele Kwiatkow maiący. *Kłoski* są podłużno okrągławe. Z gatunkow kraiowych następuiące są mi wiadome.

543.

FESTUCA OVINA: *KOSTRZEWA OWCZA.* Ma *Wiechę* kłosową iednoboczną, ściśnioną, ościstą. *Zdźbło* iest trzyboczne, nagie. *Liście* szczecinowate. Odmiany iey dwoiakie widzieć się daią: *iedna* z wiechą bardzo ściśnioną, i bez ości: *druga* z wiechą rozłożoną, bez ości; maią źdźbło ledwie widziane, że iest trzy-boczne.

Rośnie na nieurodzaynych i suchych mieyscach. Ma Korzeń trwały. Plonuie od Maia aż do Września. Trawa ta iest iedna z pożyteczniejszych na paszą dla Owiec: w tym względzie mogłyby się nią pożytecznie zasiewać mieysca suche i nieurodzayne.

544.

FESTUCA DURIUSCULA: *KOSTRZEWA TWARDA.* U Royena *Festuca panicula nutante, inferne ramosa: spicis adscendentibus, hispidis.* Ma *Wiechę* iednoboczną, podłużną. *Kłoski* podłużne, gładkie. *Liście* szczecinowate. *Zdźbło* okrągłe. Rośnie na suchych łąkach. Korzeń ma trwały. Plonuie w Maiu. Rowna się poprzedzaiącey na paszę dla Owiec.

545.

FESTUCA RUBRA: *KOSTRZEWA CZERWONA,* ma *Zdźbło* z iedney strony okrągłe, z drugiey płaskowate. *Wiecha* kudłata, iednoboczna. *Kłoski* z sześciu Kwiatkow złożone, ktore wszystkie są ościste, wyiąwszy wierzchołkowy. Zdźbło gdy doyrzewa, czerwienieie.

Odmienna ta rośnie na nieurodzaynych suchych mieyscach: druga zaś maiąca Zdźbło kupkami, wiechę rozpierzchłą, mniey kudłatą, z dłuższemi ościami, i Kłoski siedmkwiatowe, rośnie na łąkach. Obie odmiany daią wyśmienitą paszę dla Owiec: a Ziarna są ulubionym pożywieniem dla Judykow.

546.

FESTUCA DECUMBENS: *KOSTRZEWA LEŻĄCA.* Ma *Zdźbło* leżące na ziemi. *Wiechy* stoią w gorę. *Kłoski* są iaiowo okrągłe, bez ości. *Kielich* większy od Kwiatkow. Rośnie na pastwiskach. Plonuie w Czerwcu, i iest przyiemną paszą dla Owiec.

547.

FESTUCA ELATIOR: *KOSTRZEWA WYSOKA.* U Royena *Festuca paniculâ spicata, spiculis uno versu inclinatis, submuticis.* Ma *Wiechę* stoiącą w go-

w gorę, iednoboczną. *Kłoski* poboczne są podłużno okrągłe, i wszystkie maią znak ości.

Rośnie na żyznych łąkach. Korzeń ma trwały. Zdźbła są okrągłe, gładkie, ciemno zielone, kolankowate, cieniuchno bręgowane, czasem na dwa łokcie wysokie. Liście są szerokie, ciemno zielone: pochewki liściowe gładkie i bręgowane: skorki pod liściami ledwie znaczne. Gdzie się na łąkach znayduie, wiele się dokłada do dobroci siana, i iest bardzo dobrą paszą dla Bydła rogatego i Koni, lecz nie dla Owiec, ieżeli dobrą wełnę dać maią.

548.

FESTUCA FLUITANS: *KOSTRZEWA TRAWA MANNIANA.* Ma *Wiechę* gałęzistą, stoiącą w gorę; *Kłoski* okrągławe, ledwie co szypułkowane, bez ości. Korzeń iest trwały. Zdźbła czasem wyrastaią na trzy łokcie wysoko. Liście, ktore są w wodzie, są długie, nad wodą zaś krotkie, szerokie, i nieco wycinane, rynienkowate. Pochewki liściowe ściśnione. Skorki pod liściami długie, i zaostrzone.

Rośnie na łąkach wodą zalanych, albo przynaymniey mokrych. Plonuie przez lato. Ziarna tey Trawy na początku Czerwca zebrane, i w stępach otłuczone, są ową Manną, ktora wchodzi do użycia na pożywienie ludzkie. Sieią onę umyślnie tym końcem za granicą, dzikiey przecięż zawsze pierwsze mieysce daią. Jest zdanie Lekarzow, że Manna nie tylko się rowna, ale przechodzi zamorskie *Sago* w zażyciu dla ludzi; tylko w Mleku gotowaney zażywać nie radzą.

Trawa iest bardzo dobrą paszą tak dla rogatego Bydła, iak dla Koni: rozmnaża się w Korzeniu przez wypustki, przez wypadaiące nasienie, i można ią więcey iak raz kosić przez lato: a zatym tak dla ziarn, iako i dla trawy, pożytecznie się nią łąki takowe zasiewać mogą, ktore osuszone bydź nie mogą. Manna z pożytkiem i drogo za granicą przedana bydź może, gdzie iey są bardzo chciwi. Rybom i wodnemu Ptastwu iest ulubionym pokarmem: a świeżą trawą bardzo rade pasą się świnie.

549.

FESTUCA PRATENSIS: *KOSTRZEWA ŁĄKOWA.* Ma *Liście* szerokie, kosmate. *Zdźbła* są twarde, i całą kupą wyrastaią czasem na półtora łokcia wysoko. *Wiecha* długa i gałęzista. *Kłoski* małe, cienkie, dwu rządkowe, pięć lub sześć kwiatkowe, ościste. *Plewki* kwiatkowe są zielone i nieco brunatne. Rośnie na żyznych i nieco wilgotnych łąkach.

550.

FESTUCA SPECIOSA: *KOSTRZEWA PERZOWA.* Ma *Korzeń* nitkowy, rozłażący się w ziemię, iak u wiadomego perzu.

rzu. *Zdźbła* stoią w gorę, są okrągłe, bręgowate, gładkie, ciemno zielone, około półtora łokcia wysokie. *Liście* brunatno-zielone, gładkie, śliniące, wstęgowate, płaskie, zaostrzone. *Pochewki* liściowe żyłowate, ciemne, z ostrym grzbietem. *Skorka* pod liściami skorkowata, tępa. *Wiecha* rozpierzchła. *Kłoski* podłużno okrągłe, szydłowate.

Rośnie na wielu łąkach, rolach, i pastwiskach. Plonuie w Lipcu. Trawa ta iest przyiemną paszą dla każdego Bydła, osobliwiey przecięż dla Owiec.

L. G. 1167.

FICUS: *FIGA.* Jest Rodzay Roślin z pomieszanemi płciami. *Dno* powszechne ma kształt przewroconey gruszki, iest mięsiste, zamknięte, i okrywa płeć rożnie podzieloną. *Kwiatki* ktorych nie na wierzchu, lecz wewnątrz ukrytych szukać trzeba, nie maią Korony. *Samce* maią Kielich trzydzielny, i trzy nitki pyłkowe: *Samice* Kielich pięć-dzielny, otworzysty, ziarno nasienienne iedno.

Rodzay ten iest ieden z nayosobliwszych w przyrodzeniu. Jedna Roślina ma Kwiatki tylko Samce, druga tylko Samice, trzecia i Samce i Samice. Dno powszechne, ktore u samicowych nazywamy *Figą*, i na ktorym wewnątrz są Kwiatki, iest właściwie powszechnym Kielichem, ktory gdy nabierze soczystości i zmiękczeie, staie się niby iagodą ziarna otulaiącą. Ziarna, gdy będą pyłkiem samcowym upłodnione, co się u nas nie dzieie, wydaią młode Roślinki. Z pomiędzy wielu gatunkow tego Rodzaiu, opiszę tylko ieden, u nas gdzie niegdzie znaiomy.

551.

FICUS CARICA: *FIGA POSPOLITA.* Znakiem gatunkowym iest, że ma *Liście* rączkowe. Jest Drzewo wolno rosnące, do mierney wysokości wyrastaiące, pulchne, z siwą korą. Właściwą iego Oyczyzną iest południowa Azya, teraz są iuż rozmnożone w południowych Kraiach Europy.

U nas gdzie niegdzie utrzymuią się Figi, ale kosztownie w zabudowanych umyślnie Figarniach: iest bowiem mniemanie, że bez tego zimy nie wytrzymaią. Lecz zaświadczyć mogę, żem widział rosnące na Szpalerach bez uszkodzenia od zimy. W pewnym mieyscu uprzykrzywszy sobie Figarnią, kazano ią rozebrać, a Drzewa wyciąć: bez szkody na wiosnę korzenie puściły wypustki, i w czasie bez wszelkiego starania rodziły.

Są wprawdzie niektore pieszczone odmiany, za ktoremi zaręczać nie można: następuiące są przecięż pewne: *Figa biała z płowo czerwoną, i fioletową*: te się utrzymuią lub wolno w Ogrodzie, lub na Szpalerach.

Upatrz mieysce od północy

nocy murem lub zabudowaniem zasłonione. Grunt powinien bydź tęgi gliniasty; pod ktory na stopę w głębi nawieziesz ziemi wapienney. W iesieni nasamią się roszczki z gęstemi knotami, i w ziemię głęboko powtykaią, wierzchołki zostawiwszy: na zimę nakryią się liściami lub grochowinami. Gdy podrosną rozsadzą się. Co zima potym poki młode są, i giąć się dadzą, zakopią się w ziemię, iak się czyni około wina: daley potym wolne otulą się grochowinami, szpalerowe matami, nie odkrywaiąc aż chyba w Maiu.

Z drzewa niedoyrzałego Owocu i Liści, wypływa sok biały, mydlasty, ostry, ktorym pisząc na papierze, pisma uyrzyć nie można: lecz przygrzawszy, pismo czernieie. Sok ten na bawełnę puszczony, czyści zgniłe zęby, i bol ich uśmierza.

Swieża Figa iest Owocem chłodzącym, wolno laxuiącym, i piersiom pożytecznym: tak zaś suche iak świeże, są pożywne: zbytnie iednak zażycie osłabia żołądek, i osobliwie suche nadymaią. Suche, albo same zażyte, albo na trunek gotowane, leczą przywary piersi i gardła. Przywożą się do nas z Włoch i Hiszpanii, gdzie na słońcu są suszone. Wielkie, żołto podłużne z Genui: i małe, żołte, okrągłe z Marsylii są nayprzednieysze: suche niby białym pyłem posypane, czarne, nie są zdatne, a tym bardziey Greckie, ile w piecach suszone.

L. G. 995.

FILAGO: *NICENNICA.* Jest Rodzay Roślin składanych. *Płeć* iest pomieszana. Kwiatki *dwu płciowe* nierodzayne: *Samice* rodzayne, *Kielicha* łuski iak dachowka za siebie zachodzą. *Dno* owocowe nagie. Kwiatki *Samice* tkwią między łuskami Kielicha. *Ziarno* nasienne nie ma Koronki. Z pomiędzy Gatunkow tego Rodzaiu następuiące mi tylko są wiadome.

552.

FILAGO GERMANICA: *NICENNICA NIEMIECKA.* Ma *Korzeń* roczny. *Wiechę* kwiatową dwudzielną. *Kwiaty* okrągławe, kudłate, żołtawe, ślniące, w kątach liści stoiące. *Liście* zaostrzone. Rośnie wszędzie, i iest skuteczną na robaki Bydląt.

553.

FILAGO MONTANA: *NICENNICA GORNA.* Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* dwudzielny. *Kwiaty* kręgielkowate, biało-żołte, stoiące częścią na wierzchołku pręta, częścią w kątach między gałązkami i liściami. Rośnie wszędzie, a osobliwie na pagorkach z grubego piasku złożonych.

554.

FILAGO ARVENSIS: *NICEN-*

CENNICA ROLOWA. Ma *Pręt* wiechowaty. *Kwiatki* kręgielkowate, biało-żołte, stoią na boku pręta. *Korzeń* roczny. Rośnie na rolach grubo piaszczystych, i kwitnie w Sierpniu.

Nowy Rodzay.

FONTANELLA: *ZDROIOWKA.* Znaki, ktore następuiący ma Gatunek Roślin, tak są odmienne, że pod żadnym Rodzaiem Linneuszowym pomieścić się nie może: ile też wiedzieć mogę, od żadnego ieszcze Pisarza nie iest opisany. Dałem Rodzaiowi imię *Fontanella*, Zdroiowka, dlatego, że rośnie przy Zdroiach.

555.

FONTANELLA TERTIARIA: *ZDROIOWKA TRZECIAKOWA.* Ile dotąd niewiadomey Rośliny wszystkie cząstki opiszę. *Korzeń* drobny, włosienkowaty, zdaie się bydź trwały. *Liści* korzeniowych żadnych nie widziałem. *Pręt* okrągły, prosty, na piądź tylko wysoki, ku wierzchołkowi skąpo gałęzisty. *Liście* prętowe i gałązkowe stoią na przemiany, ale tym sposobem, że trzy ogonki liści razem z iednego punktu wyrastaią, ktore są dłuższe od Liścia. Na każdym ogonku iest Liść niewielki, klinowaty, od wierzchu do większey połowy na trzy działy palczyste podzielony.

Kwiat częścią wyrasta na wierzchołku Pręta i gałązek, częścią z tegoż punktu, z ktorego Liście. *Szypułki* ich są długie. Kielicha nie ma. *Korona* biała pięć-listkowa, z listkow rożyczkowych. *Nitek* pyłkowych dwadzieścia. *Szyiek* w wierzchołkowym kwiecie iest trzy, w pobocznych dwie: tyleż potym nakształt Strączkow, od wierzchu do połowy się otwieraiących. *Ziarna* drobniuchne.

Naydowałem tylko na mokrych gruntach przy Zdroiach: a osobliwie w bliskości ode mnie ku Wsi Pełch zwaney. Kwitnie około połowy Kwietnia.

L. G. 1190.

FONTINALIS: *MECH RZECZNY.* Jest rodzay Mchu albo Roślin z nieznacznemi i ukrytemi Płciami. *Słoik* ma nakrywkę. *Czepek* nie ma szypułki, i iest otulony liściami na sobie leżącemi. Dwa następuiące Gatunki są mi wiadome.

556.

FONTINALIS ANTIPYRETICA. *MECH RZECZNY WIĘKSZY.* U Royena *Fontinalis capitulis lateralibus*: u innych zaś *Fontinalis major.* U tego Mchu *Słoik* stoi na boku. *Liście* stoią trzema rzędami, są zwinione, albo łodkowate i zaostrzone. Rośnie w wodzie, w rzekach, strumykach, i ieziorach. Dawniey miał wielką zaletę przeciwko Febrze.

557.

FONTINALIS MINOR *MECH RZECZNY MNIEYSZY.* U Roy. na *Fontinalis capitulis terminalibus. Słoik* iest na wierzchołku pręta. *Liście* iaiowo-okrągłe, dęte, zwinione, łodkowate, stoią na grubych gałązkach po dwa, trzema rzędami. Rośnie w rzekach.

L. G. 633.

FRAGARIA: *POZIOMKA.* Jest Rodzay Roślin, u ktorych wiele *Nitek* pyłkowych iest na Kielichu osadzonych. *Otworow* wiele. *Kielich* dziesięć dzielny. *Korona* pięć-listkowa. *Dno* nasienne iest iaiowo okrągłe, iagodne, i odpadaiące.

558.

FRAGARIA VESCA: *POZIOMKA JAGODOWA.* U Syreniusza i dawnieyszych Pisarzow, tylko pod iednym imieniem *Fragaria*: u Hallera *Fragaria foliis ternatis, flagellis reptans*: u Fuchsa i Tabiusza *Fragaria major*: u J. Kameraryusza *Fragaria sylvestris*: u C. Bauhina *Fragaria vulgaris.* Ma za znak gatunkowy, że puszcza *wici* po ziemi się czołgaiące. Wreszcie ta Roślina maiąca Korzeń trwały, iest każdemu prawie znaioma.

Odmiany, osobliwie co do Jagod, rożne są: iedne dzikie, drugie ogrodowe. *Dzikie*, ktore *Poziomkami* zowiemy; rosną w lasach: kwitną w Maiu; ku końcowi Czerwca maią doyrzałe Jagody bardzo przyiemnego smaku, pospolicie czerwone, rzadko białawe.

Ogrodowe, ktore *Truskawkami* nazywamy, rożne maią odmiany; są wielkie, są mnieysze, czasem wielkości śliwki: są zapach piżmowy maiące, np. Truskawka Ananasowa: są co miesiąc aż do iesieni Jagody rodzące. Kolor owocu rożny iest: mniey więcey czerwony, białawy, żołtawy. Linneusz wszystkie Truskawki ma tylko za odmianę Poziomek: Müller przecież w niektorych stałą poznał odmianę, i za osobne poczytał Gatunki, ktore daley wymienię.

Tak dla Poziomek, iako i Truskawek w Ogrodzie, potrzeba ażeby grunt był gliniasty, wilgotny, nie bardzo nawożny, do południa tylko od Słońca oświecony. Przekopawszy, i z chwastow oczyściwszy, porobią się zagony albo grzędy dwa łokcie szerokie, i w nich pięcią rzędami, na puł łokcia od siebie rozsadzą się Korzenie: co trzy lata przesadzaią się. Nie trzeba zażywać Korzeni, ktore ku końcowi wici wypuściły: owszem wcześnie na wiosnę i w iesieni wici po większey części obcinać się powinny. Gdy zakwitną, ktorekolwiek w Kwiecie czarną plamę maią, iako nieużyteczne wyrzucą się.

Jagody, lubo dla ziarn swoich nadymaią, są przecięż nayzdrowszym owocem, nie tylko świeże, ale i w rożnych przyprawach. Pieszczone usta bardziey poważaią Truskawki, względem zaś zdrowia, skuteczniesze są Poziomki. Poziomki orzeźwiaią, chłodzą, pędzą mocz; są bardzo pożyteczne w Hektyce, gorączkach i zgniłych febrach. *Van Swieten* szalonych widział uzdrowionych przez zażycie kilkotygodniowe, codzień do 20. funtow Poziomkow. Linneusz przez obfite ich zażywanie przez wiele lat, od Podagry był wolnym.

Można ich codziennie obficie zażywać, ale zachowuiąc to, co następuie. Nie zaraz, lecz w kilka godzin po obiedzie: nie z mlekiem ani winem, iak pospolicie, ale tylko z obfitym Cukrem. Nadto ieszcze trzeba pierwey wodą przepłokać, ile że rosnąc nisko, mogą być od iakiego Gadu splugawione. Z tym wszystkim ktorzykolwiek słaby maią żołądek, w zażywaniu ich powinni bydź pomiarkowani.

Naostatek Liście zgniecione przykładaią się na rany i wrzody: woda odgotowanych liści pije się w zgniłych Febrach, i chorobach wątroby: są oraz zdatne do garbowania skor. Z iagod przez rolenie może się robić Wino, a przez przepędzenie mocna gorzałka.

559. *

FRAGARIA CHILOENSIS: *POZIOMKA CHILENSKA*, należy do Truskawek, i iest u Millera osobnym Gatunkiem. Ogrodnicy zagraniczni zowią onę *Frutilla.* Ma *Liście* iaiowo-okrągłe, grube, na grubych i włosistych ogonkach. *Wici* są długie i włosiste. *Szypułki* kwiatowe grube. *Kwiaty* wielkie niekształtne. *Jagody* wielkie, nie miękkie, i bardzo smakowite.

Pochodzi z Ameryki: utrzymuie się, iak namienieniem pod Poziomkami w poprzedzaiącym Gatunku: lecz z ziemią znacznie pomieszać potrzeba drobno tłuczoney Cegły; na zimę okrywać liściami; i więcey na grzędzie iak dwoma rzędami nie rozsadzać.

560. *

FRAGARIA MURICATA: *POZIOMKA OKRĄGŁA.* Należy także do Truskawek, i iest u Millera osobnym Gatunkiem. U Ogrodnikow zagranicznych zowie się *Capitons*, a przednieysza odmiana *Kugelhautboi.* Ma *Liście* owalno lancetowe, zmarszczone: *Owoc* wielki, owalny, a u lepszych iak kula okrągły.

Pochodzi z Ameryki: utrzymuie się w Ogrodach sposobem wyżey namienionym: lecz grzęd zagęszczać nie trzeba, i tylko na trzy rzędy rozsadzać.

561. *

FRAGARIA VIRGINIANA: *POZIOMKA WIRGINIANSKA.* Jest także u Millera osobnym Gatunkiem. Ma Liście podłużono-owalne, zębkowane, od dolney płaszczyzny popylone. *Kielich* iest dłuższy niż

niż u innych. *Owoc* podokrągły.

Jednych Jagody są większe, i wcześniey nad wszystkie Truskawki doyrzewaią: drugich są mnieysze, i daią Owoc przez całe lato. Utrzymuią się w Ogrodach tak, iak inne poprzedzaiące.

562.

FRAGARIA STERILIS: *POZIOMKA NIERODZAYNA.* Jest Gatunkiem Linneusza. Znaki Gatunek rożniące są: *Pręt* leży na ziemi, i żaden nie iest prosty: *Gałązki* Kwiaty noszące są wietkie: *Wici* grube, osadzone lancetowemi, rdzawemi przysadkami liściowemi. *Korzeń* trwały. *Liście* z trzech przewrotnie iaiowo-okrągłych, zębkowanych, od spodu białawych złożone.

Gatunek ten nazywa Royen *Fragaria caule prostrato, foliis ternatis, retusis, sericeis.* U Gesnera *Fragaria minor*: u J. Bauhina *Fragaria non frugifera.* Rośnie, ile ia naydowałem, na mieyscach mało zarosłych w lasach. Ma Kwiat biały. Powiadano mi, że czasem miewa Jagody poziomkowym podobne, ale suche, i niezdatne: mnie się przecięż Jagod widzieć nie zdarzyło, tylko iakoweś suche zawiązki na iagody.

L. G. 1160.

FRAXINUS: *JESION.* Jest Rodzay z pomieszanemi i oddzielonemi płciami. *Kwiat dwupłciowy* albo nie ma Korona, albo ten iest czterodzielny: Korony albo nie ma, albo ta iest czterolistkowa: Nitek pyłkowych iest dwie: Otwor ieden: Ziarno nasienne iedno, lancetowe. Kwiat *Samica* ma tylko Otwor lancetowy. Jeden Gatunek iest u nas kraiowy.

563.

FRAXINU EXCELSIOR: *JESION POSPOLITY.* U Plinusza *Fraxinus humelia* u Hallera *Fraxinus Apetala*: u Gazy *Fraxinus bubula*: u J. Bauhina *Fraxinus vulgatior*: u Royena *Fraxinus floribus nudis.* Jest Drzewo do znaczney wysokości wyrastaiące: Korę ma popielato brunatną, ktora do 30. lat gładka iest, daley potym się pęka. *Liście* wyrastaią z pączkow na wierzchołkach gałązek będących: są pierzaste: składaią się od 7. do 13. listeczkow podłużnych, zaostrzonych, zębkowanych, naprzeciw siebie stoiących, od spodu wpodłuż białą żyłkę maiących. *Kwiaty* wyrastaią z pączkow będących na bokach gałązek: są w kupki zgromadzone, kwitną w Maiu. *Torebka nasienna* ma nieiakie podobieństwo do ięzyka ptasiego, w tey iest Ziarno podłużne, gładkie, białe, gorzkie, w Listopadzie doyrzewaiące.

Rośnie w lasach na każdym gruncie, tylko nie na wilgotno-gliniastym: lubi naybardziey ziemię lekką, albo kredziastą. Ma tę pospolicie stratę, że

że [illegible] od lata Hiszpańskie Muchy, i pewny gatunek Szerszeni liście obiadaią, i nagie gałęzie zostawuią. Rozszerza się bardzo w korzeniach, i dlatego pożytecznie się rozsadza przy grobłach, lądach rzek, iezior, i błotnych drogach. Rozmnożyć można przez posianie nasienia, i rozsadzenie drzewek. Nasienie świeże sieie się przed samą zimą, i pospolicie dopiero drugiey wiosny wschodzi.

Drzewo Jesionowe iest białe, czasem u żołte wpadaiące, i żyłowane: nie łatwo się pęka i szczepa. Zażywa się do trzonow siekier, na poręcze do schodow na Krzesła, Stoliki, a osobliwie na drągi pod powozy. Upewniaią zagraniczne pisma, że między Jesionem a Wężami tak wielka iest nieprzyiaźń iż Wąż nigdy się nie odważy przeczołgnąć się przez liście iesionowe. Kora w wodzie gotowana i Koperwasem zaprawiona, daie czarny Atrament. Liście są paszą na zimę dla rogatego Bydła, Owiec, i Koz. Mniemaią niektorzy, że Osy i Szerszenie robią swoie gniazda z młodey kory tego drzewa.

W lekarstwie ma wielką użyteczność. Kora w proszku do Kwintli zażyta z Goryczką i Solą piołunkową, leczy Febry. Taż Dekoktem zażywana, iest pomocna w chorobie francuzkiey: w Syberyi zaś na to liście gotuią. Liście ieszcze są dobre na rany, i wstrzymuią krew płynącą. Sok z posiekanych liści, i francuzkim winem nalanych wyciśniony, osobliwie nieco zestarzały, iest bardzo skuteczny na iadowite od Gadu ukąszenie, daiąc pić co puł godziny po puł kieliszka: rana zaś, bańkę pierwey na niey postawiwszy, obłoży się tłuczonemi liściami.

564.

FRAXINUS ORNUS: *JESION KWIATOWY.* U Royena *Fraxinus floribus completis.* U Du Hamela *Fraxinus florifera botryoides*: u C. Bauhina *Fraxinus humilior.* Rożni się tym od poprzedzaiącego Gatunku, że ma *Kwiaty* wszystkie z Koroną.

Jest to drzewo nam dotąd nieznaiome, rzadko wyżey nad ośm łokci wyrastaiące. Liście są złożone od 7. do 9. listeczkow wązkich, lancetowych, rownych, zębkowanych, po brzegach nieco kędzierzawych. Kwiaty kwitną w Maiu, wszystkie są dwupłciowe, maią zapach przyiemny, i są złożone ze czterech białych listkow.

Rośnie w południowych Kraiach Europy; lecz zagraniczne doświadczenia pokazały, że się udaie i w Kraiach zimnieyszych. Rozmnożyć się może z posianego nasienia. Z tego drzewa albo przez się, albo naciąwszy mu Korę, płynie sok, ktory w Aptekach iest znaiomy pod imieniem *Manny Kalabryny.* Wydaie go osobliwiey pewna odmiana tego Gatunku, ktorą Miller nazywa *Fraxinus rotundifolia*:

difolia: ma Kwiaty czerwone, i Oyczyzną iey iest Kalabrya.

Sok ten iest przykro słodki, tłusty, miodowaty, ziarnisty, blado żołty: przywoźny iest suszony. Jest on bardzo wolnym lekarstwem luxuiącym, tak dalece, że go i Dzieciom bez niebezpieczeństwa dawać można. Rozpuszcza się w iakiey cieczy, i podług wieku Osoby, od puł łota aż do czterech łotow zażywa się.

L. G. 411.

FRITTILLARIA: *KORONA*. Jest Rodzay Roślin maiących *Nitek* pyłkowych sześć. *Otwor* ieden. *Korona* dzwonkowata, sześćlistkowa. *Listki Korony* maią na dole dołki miodownikowe. W Ogrodach naszych zabawnych dwa następuiące gatunki są mi wiadome.

565.

FRITTILLARIA IMPERIALIS: *KORONA CESARSKA*. U Ogrodnikow zowie się *Corona Imperialis*. Znaki gatunkowe są te: *Liście* po brzegach gładkie. *Grono Kwiatowe* ma od wierzchu Czuprynę z liści złożoną, od spodu iest nagie.

Korzeń ma głowiasty, wielki, i żołty. Pręt poiedynczy, czasem wyższy iak dwułokciowy, gruby, soczysty, i w pośrzodku bez liści. Liście nie są ani zębkowane, ani wycinane, stoią u spodu pręta rożnie osadzone; na wierzchołku zaś stoią w około, i są zagęszczone. Kwiaty nie maią zapachu, są czerwone, lub żołte, lub bręgowane: wiszą w około pręta, czasem kilką rzędami pod wierzchołkowemi liściami. Każdy liść kwiatowy ma na spodzie znaczną kroplę miodową. Nasiennik iest podłużny, trzyboczny, i ma w sobie płaskie ziarna.

Oyczyzną są wschodnie Kraie: u nas się utrzymuie w Ogrodach kwiatowych. Kwitnie w Kwietniu. Przez posianie nasienia, można wprawdzie mieć rożne odmiany, ale Kwiatu przed siodmym rokiem spodziewać się nie można. Rozmnożenie prędsze iest z korzenia: co trzeci rok gdy Pręt uschnie, wykopią się Korzenie, przy których znaydzie się wiele młodych odrostkow, ktore się rozsadzą.

Korzeń wsadzi się na ćwierć łokcia głęboko w ziemi: nie lubi nawozu, ale dobrze iest, gdy gnoy pod korzeniem będzie na kilka cali ziemią zasypany. Korzeń ten wewnętrznie zażyty, iest ludziom bardzo szkodliwy: Miod nawet, ktory Pszczoły z Kwiatu noszą, ma mieć szkodliwe własności.

566.

FRITILLARIA MELEAGRIS: *KORONA SZACHOWNICA*. U Ogrodnikow zowie się bez przydatku *Frittillaria*. U J Kamerarzusza *Narcistus Caparonius*: u Lobela *Lilio Narcissus*: u Royena *Frittillaria radice depressa*. Znakiem gatunkowym iest, że *Pręt* iest

iest iednokwiatowy: że *Liście* stoią na przemiany.

Korzeń iest okrągły, spłaszczony, żołtawo biały. Pręt około puł łokcia wysoki, na wierzchołku na dwoie się dzielący: każdy dział wierzchołkowy iest nachylony, i ma po iednym wiszącym Kwiecie. Kwiaty w kolorach rożne maią odmiany, lecz pospolicie dwa kolory są w Szachownicę ułożone.

Dziko ta Roślina rośnie we Francyi, Włoszech, Austryi, Szwaycarach: u nas zdobi niektore Ogrody wczesnym Kwiatem, kwitnie bowiem w Kwietniu. Co trzeci rok Korzenie się przesadzaią rozbieraiąc młode odrostki. Przez posianie nasienia wielorakie odmiany mieć można: sieie tię w naczyniach, ktore latem nie powinny bydź zbytnie słońcu wystawione, a zimą maią bydź od północney strony zasłonione. W drugim roku się rozsadzaią: w trzecim kwitną.

L. G. 849.

FUMARIA: *KOKORYCZ*. Jest Rodzay Roślin, maiący *Nitek* pyłkowych sześć, na dwie kupki zrosłych. *Kielich* dwułistkowy. *Korona* paszczękowata zamyka w sobie dwie skorkowate Nitki pyłkowe, z ktorych każda ma trzy główki. Syreniusz w Rodziale 144. iedenoście Roślin tym pokrył imieniem bez szczegulnego opisania: lecz kiedy sam wyznaie, że rożne są, nie wszystkie więc do tego Rodzaiu należeć muszą. Mnie właściwe Gatunki tego Rodzaiu te tylko są wiadome.

567.

FUMARIA BULBOSA: *KOKORYCZ GŁOWKOWY*. U Royena *Fumaria caule simplicissimo, diphyllo, floribus calice destitutis*. Procz tych rodzaiowych, gatunkowe ma te. *Pręt* poiedynczy: *Przysadki* kwiatowe rowney długości z Kwiatemi.

Korzeń trwały, okrągły, gęsty, żołtawy. *Pręt* poiedynczy, nie wysoki *Kwiaty* na wierzchołku Pręta w kłos skupione, pospolicie purpurowe. *Przysadki* kwiatowe są palczyste. Kwitnie w Kwietniu, i naypospolitszy go znaydowałem w brzegach lasow przyćmionych, na mieyscach wilgotnych, między Mchem.

568.

FUMARIA CAVA: *KOKORYCZ CZCZY*. Linneusz mniema, że tylko iest odmianą Gatunku poprzedzaiącego. Miller zaś i Haller poczytuią za osobny Gatunek. Prawda, zgadza się prawie we wszystkim z poprzedzaiącym: rożni się przecięż, że ma *Korzeń* dęty: *Przysadki* kwiatowe iaiowo-okrągłe, lancetowe.

Rośnie w Trawach, wilgotnych Zaroślach pod lasami. Kwitnie w Kwietniu. *Korzeń* nie mały, okrągły, bardziey biały, z iednego boku wydrążony. *Pręt* poiedynczy, rogaty,

tylko

tylko iednogałęzisty. *Liście* dwa razy składane. *Kwiaty* w Kłos skupione. Korzeń ma w sobie gorycz i dawniey go przeciw Febrom zażywano.

569.

FUMARIA OFFICINALIS: *KOKORYCZ LEKARSKI.* U C Bauhina i Tourneforcyusza *Fumaria Dioscoridis:* u Royena *Fumaria pericarpiis monospermis:* u Teodora *Fumaria prima:* u Gerarda *Fumaria purpurea:* u J. Bauhina *Fumaria vulgaris, latifolia.* Ma te znaki gatunkowe: *Pręt* rozpierzchły: *Torebki* nasienne są w iednoboczne grono skupione, i po iednym tylko ziarnie maią.

Rośnie na Rolach uprawnych, i kwitnie przez May i Czerwiec. Korzeń iest roczny: Pręt niski: Kwiaty czerwonawe. Ma w sobie gorycz: poki młody i soczysty iest, miernie Owcom dawany, staie się im bardzo zdrową paszą. Sok wyciśniony z świeżego ziela zażyty, wzmacnia żołądek i wnętrzności: rozwalnia grube soki, i zamulenia wnętrzności: stolec czyni wolny. Jest pożytecznym w Szkorbucie, Suchotach, na Sledzionę, na robaka Wstęgowca, (*Solitaire*) i na Choroby skórne.

570.

FUMARIA SPICATA: *KOKORYCZ KŁOSOWY.* U innych Pisarzow zowie się pospolicie *Fumaria minor.* Znaki gatunkowe są: że ma *Torebki* nasienne iednoziarnowe, w Kłos skupione. *Pręt* stoi w gorę. *Liście* są nitkowate.

Rośnie na roli przy drogach. Korzeń ma roczny. Kwitnie czerwono wcześnie na wiosnę. Jeżeliby wypadała iaka potrzeba rozmnożenia, więcey starania nie wyciąga, tylko aby nasienie było posiane.

571.

FUMARIA CAPREOLATA: *KOKORYCZ CZEPIAIĄCY SIĘ.* U Raia *Fumaria major:* u Dodoneusza *Fumaria phragmites.* Znaki są te: *Torebki* nasienne są iednoziarnowe, w Kłos iednoboczny skupione. *Liście* maią małe wąsy, ktoremi się czepiaią.

Rośnie w mieyscach ciemnych. Korzeń ma roczny. Puszcza pręty gibkie, leżące, około pułokcia długie. Końce liści czepiaiąc się swemi wąsikami, pręty w gorę podnoszą. Kwitnie wcześnie na wiosnę Kwiatami białawemi, czerwono upstrzonemi.

572.

FUMARIA CAPNOIDES: *KOKORYCZ GORNY.* U innych pospolicie *Fumaria alba,* albo *Fumaria flore albo.* Nasienne *Strączki* są rownoszerokie, czworograniaste. *Pręt* iest rozpierzchły, i ma boki ostre.

Rośnie w Zaroślach. Korzeń ma trwały. *Liście* drobniuchno są podzielone. Kwiat żołtawy. Kwitnie przez lato.

G. G.

G.

L. G. 401.

GALANTHUS: *SNIEZYCA.* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych sześć. *Otwor* ieden. *Korona* złożona z trzech listkow wklęsłych: a *Miodownik* z trzech listkow małych, i wyrzynanych. *Blizna* na otworze iest poiedyncza. Gatunek tylko iest ieden.

573.

GALANTHUS NIVALIS: *SNIEZYCA RANNA.* Gdy ieden tylko dotąd wiadomy iest Gatunek, różnica gatunkowa wyznaczona bydź nie może. Korzeń ma trwały i bardzo się rozmnażaiący. Kwitnie zaraz po śniegach. Kwiaty są białe, w kupki zgromadzone.

Dziko u nas rosnącey tey Rośliny nie widziałem, lecz tylko w Ogrodach zabawnych dla rannego Kwiatu. Oyczyzną iey są gory Wiedeńskie, Trydentskie i inne. Co trzy lata na końcu Czerwca dobędą się z ziemi Korzenie: poleżą gdzie aż do Sierpnia: dopiero w Sierpniu posadzą się kupkami po 20. i więcey, a naylepiey pod drzewami lub w mieyscach cienistych.

G.

L. G. 890.

GALEGA: *RUTEWKA.* Jest Rodzay maiący Kwiat motylkowy. *Nitek* pyłkowych iest dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Kielich* ma szydłowate i dość równe zęby. *Strączek* ma ukośne brzegi, a między temi ziarna nasienne. Z wielu Gatunkow tego Rodzaiu ieden mi iest znaiomy.

574.

GALEGA OFFICINALIS: *RUTEWKA POSPOLITA.* U Syreniusza *Galega,* albo też *Ruta caprariа:* u Dodoneusza *Galega quibusdam fanum graecum sylvestre:* u C. Bauhina *Galega vulgaris.* Znaki gatunkowe są te: *Strączki* stoią prosto w gorę. *Listeczki* są lancetowe, brzegowane.

Korzeń ma trwały, który się składa z wielu mocnych knotowatych włosienków. Pręt dęty, bruzdowany, około pułtora łokcia wysoki. Liście pierzaste składaią się z sześciu lub siedmiu par listków, z iednym na końcu. Kwiaty błękitne w Kłos skupione, kwitną w Czerwcu.

Rośnie na niektórych rolach, i ogrodach tak obficie, że dla wielości swych tęgich Korzeni, oranie uporne czyni. Korzeń tylko trwa do czwartego roku: chcąc więc wygubić, nie dopuści się przez trzy lata doyrzeć nasieniu przez obrywanie Kwiatów.

L. G. 717.

GALEOPSIS: *KOCI PYSK.* Nasz Syreniusz pod tym imieniem rozumie martwą Pokrzywę: u Linneusza zaś iest rodzay roślin maiących kwiaty paszczękowe. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych. *Ziarna* nasienne nagie. *Warga zwierzchnia* kwiatu nieco karbowana i przesklepiona: *dolna* zaś ma u wierzchu dwa zęby. Trzy są gatunki tego rodzaiu, i wszystkie trzy u siebie naydowałem.

575.

GALEOPSIS LADANUM: *KOCI PYSK POLNY.* U Turneforcyusza *Galeopsis patula segetum*: u Royena *Galeopsis ramis summis pubescentibus.* Ma *pręt*, na którym *knoty* albo kolanka są w rowney od siebie dalekości. *Okręgi* kwiatowe znacznie daleko od siebie stoią. *Kielich* nie kolący.

Korzeń roczny. Liście podłużno zębkowane. Kwiaty pospolicie czerwone. Rośnie na rolach piaszczystych. Kwitnie w Sierpniu. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą.

576.

GALEOPSIS TETRAHIT: *KOCI PYSK KONOPNY*, W niektórych mieyscach Wieśniaczki dzikiemi Konopiemi nazywaią. U Turneforcyusza *Galeopsis procerior*: u Royena *Galeopsis ramis summis strigosis.* Ma *pręt*, na którym ku wierzchołkowi *Kolanka* grubieią. *Okręgi* kwiatowe na wierzchołkach prawie się z sobą stykaią. *Kielich* znacznie kole.

Korzeń roczny. Liście częstokroć nie zębkowane. Kwiaty czerwone. Rośnie prawie wszędzie, a osobliwie na mieyscach, gdzie gnoy na kupie przez zimę leżał. Kwitnie przez całe lato. Kwiat iest Pszczołom do Miodu użyteczny.

577.

GALEOPSIS GALEOBDOLON: *KOCI PYSK ZOŁTY.* U innych pospolicie *Galeopsis seu Urtica iners flore luteo. Kwiaty* żołte stoią po sześć w okręgi skupione, i maią rowną niezębkowaną wargę. *Pokrywa* pod kwiatami iest wieloliściowa.

Korzeń trwały rozłazi się w ziemi. Liście są czasem białoplamiste. Rośnie w lasach, i podleśnych zaroślach. Kwitnie począwszy od Czerwca. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą.

L. G. 125.

GALLIUM: *PRZYTULIA.* Jest Rodzay Roślin maiących *Nitek*

Nitek pyłkowych cztery. *Otwor* ieden. *Korona* płaska z iedney sztuki. *Ziarna* nasienne są okrągławe po dwa skupione. Nasz Syreniusz o czterech tylko Gatunkach namienia: Linneusz zaś liczy więcey iak 20. z których następuiące są mi wiadome.

578.

GALLIUM PALUSTRE: *PRZYTULIA BŁOTNA.* Ma *Liście* przeciwnolistowo okrągłe, nierowne: pospolicie po 4. a czasem po 6. w okręgi skupione. *Pręt* rozpierzchły. Rośnie przy strumykach osobliwie na gliniastym gruncie płynących. Korzeń trwały. Kwitnie w Czerwcu białemi kwiatkami.

579.

GALLIUM ULIGINOSUM: *PRZYTULIA KAŁUŻOWA.* Ma *Liście* lancetowe, tęgie, zębkowato kolczyste, tęgo zaostrzone, po 6. w okręgi skupione. *Korona* iest większa od owocu. Korzeń trwały. Pręty się rozłażą. Rośnie w Kałużach na pastwiskach stoiących. Kwitnie w Czerwcu pospolicie kwiatem białym.

580.

GALLIUM SPURIUM: *PRZYTULIA PODLEPCZYCA.* Ma wiele podobieństwa do Lepczycy, o którey będzie daley pod tym rodzaiem. *Liście* są lancetowate, kosmate, ku spodowi kolące, z grzbietem ostrym, po 6. w okręgi skupione. *Kolanka* na pręcie są poiedyncze. *Owoc* szorstki rośnie na mieyscach uprawnych; Kwitnie w Lipcu. Korzeń ma roczny. Pręt niewysoki, rozpierzchły.

581.

GALLIUM VERUM: *PRZYTULIA PRAWDZIWA.* U Mathiola tylko ma iedno imie *Gallium*: u innych *Gallium luteum*: u niektórych *Rubia pratensis lævis, acuto folio.* Ma *Liście* rowno szorskie, po 8. w okręgi skupione, bruzdowane *Gałązki* Kwiaty maiące są krotkie.

Rośnie na łąkach, przy drogach, na trawiastych mieyscach, kwitnie w Lipcu, Korzeń trwały. Pręt okrągły. Gałązki kwiatowe krotkie: Kwiatki żołte, drobne, skupione, pachnące. Gdyby była taka potrzeba rozmnożenia, możnaby na wiosnę lub w iesieni rozdzierać korzonki i rozsadzać.

Ziele to iest kwaskowate, i wrzucone w Mleko, obraca go w Twarog: dlatego zażywaią go w niektórych Kraiach do robienia Serow. Kwiatow zażywano dawniey w chorobach Macicy: i Linneusz daie im zaletę w przypadaiącey niemocy Dzieci. Wełnę i wełniane rzeczy Korzeniem mocno ufarbowanym, na puł z mąką słodową Mąką zmieszanym, przesypuiąc warstami, i wodą nalawszy gotuiąc, można pięknie czerwono farbować: zwłaszcza, gdy Wełna pierwey będzie ufarbowana żółto.

582.

GALLIUM SYLVATICUM. *PRZYTULIA LESNA.* U Millera zowie się *Gallium Mollugo.* Ma *Liście* lancetowe, nieco szerokie, zaostrzone, po brzegach i na spodzie kosmate: niżey w okręgach po ośm, a pod kwiatami tylko po dwa stoiące. *Szypułki* kwiatowe cieniuchne. *Pręt* gładki.

Rośnie na pagorkach leśnych: kwitnie w Czerwcu. Korzeń iest trwały. Pręt wysoki i gibki, krzaczysty, z tępemi kątami. Kwiaty drobne białe. Korzeniem gotowanym można farbować czerwono.

583.

GALLIUM MOLLUGO: *PRZYTULIA SZEROKOLISTKOWA.* U Royena *Gallium foliis pluribus acutis, caule flaccido, ramis patentissimis.* Ma *Pręt* słaby, nadwiędły, a na nim gałązki odstawaiące. *Liście* owalno-rowno-szerokie, nieco zębkowane, po ośm w krążkach stoiące.

Rośnie wszędzie. Kwitnie w Lipcu. Korzeń iest trwały, drobny. Pręt czasem łokciowy, czworoboczny, pod okrążkami liści nabrzmiały. Gałązki w Kwiaty obfite wyrastaią z kątów liści, i czynią na wierzchołku Pręta wiechę. Kwiaty drobne białe, Roślina ta ma zapach; konserwa z iey kwiatu albo Herbata, ma mieć osobliwą skuteczność przeciwko padaiącey niemocy i Podagrze.

584.

GALLIUM BOREALE: *PRZYTULIA PUŁNOCNA.* Ma *Liście* lancetowe; trzyżyłaste, gładkie, po cztery w okrążkach stoiące. *Pręt* stoi prosto w gorę. *Nasiona* są nieiakiemi szczecinkami uzbroione.

Rośnie na łąkach. Korzeń iest trwały, długi, czarno czerwony. Pręt gładki, rogaty. Liście twarde. Gałązki krzaczyste wyrastaią na wierzchołku pręta. Kwiat biały w wiechę skupiony, kwitnie w Czerwcu.

Roślina ta świeża i sucha, iest wyśmienitą paszą dla Bydła. Korzeniem przednio czerwono farbować można. Na wiosnę lub też w iesieni wykopane Korzenie oczyszczą się, ususzą, i utłuką na mąkę: zmięszaią się z ięczmiennym słodem, a przesypawszy tą mieszaniną warstami wełnę, gotuie się około godziny. Nastatek wyięta wełna omyie się i ususzy, która ieżeliby iuż pierwey była farbowana liściami brzozowemi, tym pięknieyszey czerwoności nabierze. Jeżeliby kto chciał Roślinę tę rozmnażać, ma w iesieni rozdzierane rozsadzać korzonki.

585.

GALLIUM APARINE: *PRZYTULIA LEPCZYCA.* Ma *Liście* lancetowe, łodkowate, kosmate, w tyle kolczyste. Na pręcie *Kolanka* kosmate i *Owoc* kosmaty. Rośnie wszędzie, a kwitnie w Czerwcu.

Ro-

Roślina ta czepia się sukien. Pręt iey iest kruchy, czasem około łokcia wysokości dorastaiący. Liście stoią naypospoliciey po ośm w okrążkach, czasem mniey. Gałązki stoią naprzeciwko siebie, mało maią kwiatów, a kwiaty są drobne białe.

586.

GALLIUM PODLACHICUM: *PRZYTULIA PODLASKA.* Przytulią tę dla stałecznych znaków, nie mogę za odmianę któregokolwiek poczytać gatunku: gdy więc iest gatunkiem, gdy ią obficie na Podlasiu nayduię, czyliż mi ią Podleską nazwać nie wolno będzie? Ma Haller wprawdzie pod liczbą 715. coś podobnego, ale ta ieszcze się ze wszystkim z tamtą nie zgadza.

Pręt leży na ziemi, iest rozpierzchły, kruchy, czworograniasty. *Liście* stoią w okrążkach, naypospoliciey po ośm skupione, są wązkie, lancetowe, z ością na końcu, pospolicie wszystkie obwodzone włoskami. *Kwiaty* stoią na cieniuchnych gałązkach, są białe, i w okołki skupione. *Nasienniki* okrągłe, małe, ale niedzielone, iako w swoim gatunku opisuie Haller. Naydowałem ią obficie na trawnych mieyscach i łąkach pod lasami, osobliwie nieco wilgotnych. Kwitnie w Lipcu.

L. G. 859.

GENISTA: *JANOWIEC.* Iest Rodzey Roślin maiący kwiaty motylkowe. *Nitki* pyłkowe są na dwie kupki zrosłe. *Kielich* ma dwie wargi: na zwierzchniey wardze są dwa, a na dolney trzy ząbki. *Chorągiewka* podłużna od Nitek pyłkowych i otworów odgięta. Następuiące gatunki widzieć mi się dały.

587.

GENISTA SAGITTALIS: *JANOWIEC STRZAŁKOWY.* U Kordusa *Genista angulosa*: u J. Bauhina *Genista herbacea*: u Gesnera *Genista minima*: u Royena *Genista ramis trianguli ancipitibus, petiolis decurrentibus, foliis ovato-lanceolatis*: u niektórych innych zowie się *Chamaespartium.*

Korzeń trwały wypuszcza wiele *Prętow* na ziemi się rozciągaiących, na wiele gałązek się dzielących. *Gałązki* są skorkowate dwusieczne, kolankowate, pod kolankami mały listek bezogonkowy maiące. *Liście* owalno-lancetowe, pospolicie do pręta przytulone. *Kwiat* żołty. Rośnie na grubych piaskach: Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Jeżeliby iaka widziana użyteczność tey Rośliny radziła rozmnożenie; posieie się nasienie w iesieni.

588.

GENISTA TINCTORIA: *JANOWIEC FARBIERSKI.* Tak się pospolicie u wielu nazywa: u Gesnera *Genista humilis*, albo *Genista minor non spinosa.* *Pręt* krzewinowaty do

dwu

Biblioteka Publiczna w Opolu

dwu łokci wysokości wyrastaiący, puszcza *gałązki* bręgowane, okrągławe, do gory stoiące. *Liście* są lancetowe, gładkie. *Kwiaty* żołte, są w obrzednie kłoski skupione, i stoią na wierzchołkach gałęzi.

Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Naydowałem naypospolicicy w Zaroślach trawnych podleśnych. Ma zapach nie bardzo przyiemny, nakształt bzowego. W potrzebie rozmnożenia można sobie tak postąpić, iako się wyraziło pod gatunkiem poprzedzaiącym.

W Lekarstwie ziarna nasienne gwałtownie laxuią. Liście maią smak ostry, gorzki, suszący, obrzydliwy: dawniey trunek gotowany z tey Rośliny, zachwalano na wodnicę. Gdzie obficie rośnie, a Krowy tym Janowcem się żywią, mleko ich znacznie gorzkie bywa.

Do farbowania wełny ta Roślina dobra iest: czyli świeża, czyli ususzona farbuie żółto: a gdy się przyda Potażu i moczu, pomarańczowo Utłucz tey Rośliny z Kredą, ugotny z Ałunem w wodzie wapienney, a będziesz miał z gąszczu ususzonego przednią żółtą farbę do malowania.

589.

GENISTA PILOSA: *JANOWIEC WŁOSISTY.* U niektórych *Genista hipericifolia*: u Dalechampa *Genista minima.* Ma *Pręt* krzewinowaty, ku ziemi się nachylaiący, z niewielą drobnemi gałązkami. *Liście* są drobne, do liści S. Jańskiego ziela (*Hypericum*) podobne; lancetowe, przytępione. *Kwiaty* drobne, blado żółte, stoią na wierzchołkach gałązek, w rzadkich Kłosach.

Rośnie w lasach na naynikczemnieyszych gruntach, częstokroć tak obficie, że niektóre lasy na końcu Maia, Kwiatami tego Janowcu napełnione są. Roślina ta nie tylko iest Pszczołom przyiemna, z ktorey kwiatu na Wosk obficie noszą: ale i Owcom bardzo pożyteczna. Zasiewać się może sposobem pierwszego gatunku.

590.

GENISTA GERMANICA *JANOWIEC KOLĄCY* U niektórych *Genista spinosa*: u Raia *Genista aculeata*: u niektórych innych *Genistella.* Ma *Pręt* krzewinowaty, bardzo gałęzisty. *Gałązki* młode są liściami pokryte; lecz stare nie maią tylko kolce. *Liście* są kudłate; dolne iaiowo-okrągłe, wierzchowe iaiowo-okrągłolancetowe. *Kwiaty* żółte, kwitną w Maiu i Czerwcu.

Naydowałem na różnych mieyscach, lecz osobliwie od Puław za Wisłą ku Janowcowi. Zachwalano nam na żywe płoty Roślinę *Genista spinosa*, która przecięż iako cudzoziemska u nas wymarzała: kto wie, czyliby ta nasza nie lepszą nam przysługę czyniła, ile ziemi i powietrza zwyczayna. Prawda, że nasza, którą widywałem, iest mała, ale pielęgnowanie wzrostu przydać może.

G. L

L. G. 322.

GENTIANA: *GORYCZKA.* Jest Rodzay Roślin maiący te Rodzaiowe znaki. *Nitek* pyłkowych iest pięć, *Otworow* dwa. *Korona* iest z iedney sztuki. *Torebka* nasienna ma dwie łupiny. Dwoste *Duo owocowe* stoi w podłuż.

591.

GENTIANA PNEUMONANTHE: *GORYCZKA PŁUCOWA.* U Kluzyusza *Gentiana angustifolia*: u Mathiola *Gentiana minima*: u C. Bauhina *Gentiana palustris*: u Royena *Gentiana floribus terminalibus rariis, corollis erectis plicatis, foliis linearibus*: u niektórych *Viola calathiana.*

Ma *Korzeń* trwały; *Pręt* prosty, około puł łokcia wysoki: *Liście* gładkie bezogonkowe, rowno-szerokie, naprzeciw siebie stoiące. *Kwiaty* nie małe, błękitne, po trzy lub cztery na osobnych szypułkach, na wierzchołkach pręta stoiące. *Korona* ma pięć działów. *Nasiennik* długi i zaostrzony.

Rośnie na wilgotnych gruntach, i kwitnie w iesieni. Ma w sobie gorycz. Można ią posiać z nasienia, albo przesadzać z nieruszaną przy Korzeniu ziemią.

592.

GENTIANA PUNCTATA: *GORYCZKA KROPKOWANA.* U iednych *Gentiana major*: u drugich *Gentiana alpina.* Ma *Liście* iaiowo-lancetowe: *Kwiaty* kropkowane: *Kielich* pięć zębaty: *Koronę* pięćdzielną.

Widziałem ią w gorach od Puław ku Kazimierzowi na końcu Lipca kwitnącą. Kwiat był brudno-żółty, czerwonawo kropkowany, na wierzchołku pręta skupiony stoiący.

593.

GENTIANA CENTAUREUM: *GORYCZKA ZOŁC ZIEMNA.* U naszego Syreniusza *Centaureum minus*: u niektórych tereźnieyszych *Centaureum umbellatum*: u Royena zaś *Gentiana foliis lineari-lanceolatis caule dichotomo corollis infundibuliformibus, quinquefidis, stylis simplicibus.*

Ma *Koronę* leykowatą, pięćdzielną. *Pręt* dwudzielny, *Otwor.* ieden. Rośnie w trawnych mieyscach Słońcu wystawionych. Korzeń roczny puszcza pręty z dwu-dzielnemi gałązkami. Liście drobne stoią parami, są równo-szeroko-lancetowate. Kwiatki stoią na wierzchołkach w nieiakich okołkach, są pospolicie zamknięte, czerwone, czasem białe. Kwitnie od Lipca aż do Jesieni.

Roślina ta, osobliwie w Kwiatach, ma wielką gorycz i nie tylko gdzie się obficie nayduie, iest zdrową paszą dla każdego Bydła, ale oraz ma wielką zaletę w lekarstwie dla ludzi. Zażywa się w Extrakcie na wzmocnienie żołądka. Hill i wielu innych przyznaie iey skuteczność zamiast Kiny na febrę,

na

na robaki, żółtaczkę, Podagrę, i zatrzymane miesiączne. Zażywa się i do enemy dla tych, którzy paralizem są ruszeni.

594.

GENTIANA AMARELLA: *GORYCZKA ŁĄKOWA.* U Szeychzera *Gentiana astiva:* u J. Bauhina *Gentiana annua:* u C. Bauhina *Gentiana autumnalis:* albo *pratensis:* u Royena *Gentiana corollis hypocrateriformibus, fauce barbatis:* u Kluzyusza *Gentiana fugax:* u Swerta *Gentiana minima.*

Ma *Koronę* pięć dzielną, tacowatą, a w *Gardzieli* brodkę. Korzeń drobny, roczny. Pręt od spodu czerwonawy, gęsto gałęzisty, wielo liściowy. Liście ciemno-zielone, korzeniowe mają ogonki i są iaiowo-okrągłe: Prętowe są lancetowe i pręt otulaią. Kwiaty stoią w kątach liści na długich szypułkach, mają rurkę długą, łamki błękitne. Kwitnie w Jesieni, i rośnie na łąkach, osobliwie między lasami.

595.

GENTIANA CAMPESTRIS: *GORYCZKA POLNA* U Tournefortyusza *Gentiana alpina pumilla, verna.* Jest bardzo podobna do poprzedzaiącey: różni się tym tylko, że iest niższa, i że ma częstokroć *Koronę* tylko cztero-dzielną. Może to bydź, że iest tylko odmianą gatunku poprzedzaiącego.

Korzeń roczny, drobny. Korona dzwonkowata z odłożonemi płatkami błękitne, a częściey purpurowe. Rośnie na suchych łąkach, i kwitnie w Wrześniu. Rośliny tey w Szwecyi zamiast Chmielu zażywano do Piwa, a przynaymniey w niedostatku do iakiey części Chmielu przydawać się może. Kobiety moskiewskie gotuią w cienkim piwie, i zażywaią na gryzienie w żołądku: a mieyscami gotuią w Winie na kolki w bokach.

596.

GENTIANA CRUCIATA: *GORYCZKA KRZYZOWA.* U Kamerryusza *Gentiana media:* u Mathiola *Gentiana minor:* u Royena *Gentiana floribus confertis terminalibus, corollis quadrifidis imberbibus interjecto denticulo.* Znaki gatunkowe są te. Kwiaty stoią w *okręgach*, nie maią *szypułek*, Korona *czterodzielna*, w gardzieli nie ma *brodki.*

Rośnie w lasach i przy drogach, na mieyscach nieurodzaynych Kwitnie od Czerwca aż do Września. Korzeń trwały: Pręt prosty: Liście gładkie, lancetowe, iasno-zielone, nieco pochewkowe, parami na krzyż stoiące Kwiaty błękitne, poboczne w okrążkach nieiakich, lecz wierzchołkowe bardziey w okołkach: na wszystkich prawie widziałem, że między czterema szerszemi działami Koronys są cztery wąższe. Korzeń tey Rośliny iest bardzo gorzki i użyteczny na Febry i Robaki.

L. G.

L. G. 832.

GERANIUM: *NOSEK.* Jest rodzay Roślin maiący *Nitek* pyłkowych od pięciu aż do dziesięciu, w iednę kupkę zrosłych. *Otwor* ieden z pięcią bliznami *Owoc* nakształt ptasiego dzioba, pięćziernowy. Z kwiatów całego tego rodzaiu Pszczoły na bardzo czerwony Wosk noszą. Z pomiędzy sześćdziesiąt z okładem Gatunków, następuiące mi tylko są wiadome.

597.

GERANIUM CICUTARIUM: *NOSEK BEKASI.* Syreniusz nasz zdaie się o nim namieniać pod liczbą pod imieniem Geranium. Gatunek ten ma *szypułki* wielo-kwiatowe: *Kwiaty* pięćlistkowe: *Liście* pierzaste, wcinane, przytępione: *Pręt* gałęzisty: *Nitek* pyłkowych pięć Zowie się u iednych *Geranium folio Cicutæ*: u drugich *supinum: minus, arvense.*

Rośnie wszędzie na nieurodzaynych mieyscach: Korzeń ma roczny. Pręt pospolicie kładzie się nieco na ziemi. Kwiatki małe, pospolicie czerwone. Dzioby nasienne długie. Kwitnie przez całe lato.

598.

GERANIUM SYLVATICUM: *NOSEK ZOŁNOWY.* Ledwie nie u wszystkich innych Pisarzów zowie się *Geranium batrachioides.* Ma *Szypułki* dwukwiatowe: *Liście* nieco tarczykowe, na pięć łapek zębkowanych dzielone: *Listki* kwiatowe wycinane: *Pręt* prosto stoiący: *Nitek* pyłkowych dziesięć.

Rośnie w lasach, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń ma trwały: Pręt około puł łokciowy. Liście stoią naprzeciw siebie, i im wyżey, tym są krótsze. Kwiaty niemałe błękitne stoią na wierzchołkach prętów, na krótkich szypułkach. Chcąc mieć w Ogrodzie, w iesieni albo się nasienie posiele, albo korzonki rozdzielone posadzą.

599.

GERANIUM PALUSTRE: *NOSEK CZAPLI.* U Reslera *Geranium sanguineum majus:* u innych *Geranium batrachioides minus.* Ma *Szypułki* dwu-kwiatowe, długie, zgięte: Listki *kwiatowe* niewycinane. *Liście* pięćłapkowe, wcinane.

Rośnie na mokrych mieyscach i kwitnie w Czerwcu. Ma korzeń trwały. Szypułki, pierwey niżeli Kwiaty zakwitną, są zgięte: po okwitnieniu zaś na dół się nachylaią. Kwiaty błękitne maią na każdym listku trzy brunatne żyłki.

600.

GERANIUM PRATENSE: *NOSEK BOCIANI.* U wielu zowie się *Geranium batrachioides*, iuż to *caruleum*, iuż *primum, quintum, sextum, sanguinarium* i tak daley. Ma *Szypułki* dwukwiatowe. Listki *kwiatowe* niewcinane. *Liście* nieco tar-

tarczykowe, wielo-dzielne, zmarszczone, zaostrzone.

Rośnie wszędzie na łąkach i w lasach. Kwitnie przez May i Czerwiec. Korzeń trwały. Pręt czasem wyższy nad łokieć. Liście na sześć lub siedm łapek podzielone. Kwiat pospolicie błękitny. Roślina ta ma moc ściągaiącą, iest użyteczna na wrzody i rany. W Ogrodzie można w iesieni rozsadzać korzenie.

601.

GERANIUM ROBERTIANUM: *NOSEK CHRUSCIELOWY.* Pod tym imieniem iest u wielu: u Royena zaś *Geranium pedunculis bifloris, foliis quinque trive partitis, lobis pinnatifidis, calicibus hirsutis.* Znaki gatunkowe zą: *Szypułki* dwukwiatowe, *Kielich* włosisty, dziesięćboczny.

Rośnie na gruntach kamienistych, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń roczny puszcza wiele prętów dwudzielnych, w gorę stoiących. Liście są w poprzecz dzielone, a te działy znowu się drobniey dzielą. Kielich ma pięć listków, z tych dwa listki po iednym, dwa, po trzy, a ieden dwa ostrza maią; a stąd staie się dziesięćboczny. Listki kwiatowe nie są wcinane, pospolicie czerwone.

Roślina ta ma wprawdzie zapach nieprzyiemny, iest nieco kwaskowata i słona: ale ma skutki ściągaiące i chłodzące: zażywa się zewnętrznie i wewnętrznie, na rany, puchliny, wrzody, krwi płynienie.

602.

GERANIUM LUCIDUM: *NOSEK WROBLI.* U iednych *Geranium saxatile*, u drugich *montanum.* Znaki gatunkowe są: *Szypułki* dwukwiatowe: *Kielich* piramidowaty, rogaty, zmarszczony. *Liście* okrążone, pięćłapkowe.

Rośnie osobliwie na takich mieyscach, które mało co od Słońca bywaią oświecone: Kwitnie w Czerwcu. Korzeń roczny puszcza wiele drobnych prętów i gałązek z wielu kwiatami. Liście stoią naprzeciw siebie, są gładkie, ślnią się, i na łapkach maią po trzy zęby. Kwiatki drobne, czerwone, listki ich niewcinane, a Kielichy brzuchate.

603.

GERANIUM MOLLE: *NOSEK SZPACZY.* U niektórych *Geranium columbinum minus*, a u niektórych *villosum.* Ma *Szypułki* dwukwiatowe. *Liście* bliższe kwiatów stoią na przemiany. Listki *kwiatowe* są wcinane. *Kielich* nieobronny. *Pręt* w gorę podniesiony.

Rośnie wszędzie przy drogach, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń roczny puszcza pręty słabe, rozłożyste. Liście stoią na ogonkach i maią wiele łapek tępych, miękkich. Szypułki kwiatowe są długie i częstokroć poiedyncze. Kwiatki czerwone. Kielich kosmaty, krótszy od listków kwiatowych.

Ro-

Roślina ta podobnież, iak nazwana *Geranium cicutarium*, i o którey się daley namieni *Geranium rotundifolium*, w Maślance gotowane, są bardzo skutecznym lekarstwem na krwawy mocz, tak dla Owiec, iak dla innego Bydła.

604.

GERANIUM DISSECTUM: *NOSEK ZURAWI.* U wielu *Geranium columbinum majus* Ma *Szypułki* dwukwiatowe: *Liście* pięć- a trzydzielne: Listki *kwiatowe* wcinane, równey długości z Kielichem: *Otulenia* nasienne kosmate.

Naydowałem tę Roślinę w trawnych mieyscach pod lasami, kwitnącą w Czerwcu. Korzeń roczny: Pręt gałęzisty, gęsto liściowy, knotowaty, około łokcia wysoki, częścią stoiący, częścią się kładący. Liście stoią na długich ogonkach, każda z pięciu łapek iest trzydzielna. Kwiaty ciemno czerwone. Listki kielichowe kończą się w nieiakie ości.

605.

GERANIUM COLUMBINUM: *NOSEK GOŁĘBI.* Ma *Szypułki* dwukwiatowe, dłuższe od Liści. *Liście* pięćłapkowe, z wielą w łapkach działami: *Otulenia* nasienne gładkie: *Kielich* ościsty.

Naydowałem na otworzystych mieyscach między lasami z Kwiatem w Wrześniu. Korzeń trwały. Pręty cienkie, gałęziste, leżące. Liście stoią na przeciw siebie, na długich ogonkach, są gładkie, od spodu bladsze. Kielich ma duże ości. Kwiaty ciemo czerwone, płaskie, z listkami nie wcinanemi.

606.

GERANIUM ROTUNDIFOLIUM: *NOSEK ZIĘBI.* U Hallera *Geranium viscidum*: u Burmana, Kamerarysza *Geranium malvaceum*: u Royena *Geranium pedunculis bifloris, foliis subrotundis multifidis, caule procumbente.* Ma te znaki gatunkowe *Szypułki* dwukwiatowe: Listki *kwiatowe* pospolicie nie wcinane i równey długości z Kielichem. *Pręt* leżący. *Liście* nerkowe, wcinane.

Roślina ta iest pospolita, i prawie wszędzie rośnie na uprawnych gruntach, oraz kwitnie przez całe lato. Korzeń roczny puszcza pręt gałęzisty, lipki, leżący. Liście stoią naprzeciw ko siebie na ogonkach: są na pięć łapek podzielone, a każda łapka na trzy działy. Kielich nadęty, zmarszczony, ma na końcach tęgie ostrza. Kwiat czerwony, drobny.

607.

GERANIUM SANGUINEUM: *NOSEK DZIĘCIOŁOWY.* U Gesnera *Geranium majus* albo *Montanum*: u niektórych innych *Geranium hæmatodes*: u Royena *Geranium pedunculis simplicibus unifloris.* Ma *Szypułki* iednokwiatowe: *Liście* okrągłe, pięćdzielne, w każdym dziale potroyno wcięte,

Ro-

Rośnie na łąkach, i w lasach: kwitnie w Lipcu. Korzeń trwały, gruby, mięsisty. Kwiaty czerwone stoią na długich włoskowanych szypułkach. Roślina ta dla kwiatu swego iest bardzo pożyteczna Pszczołom, i można w iesieni iey posiać nasienie, gdzieby tego była potrzeba.

608.

GERANIUM FUSCUM: *NOSEK SŁOWIKOWY.* U Teodora i Gerarda, *Geranium maculatum:* u J. Bauhina i Morysona *Geranium Phaum.* Ma *Szypułki* dwukwiatowe: Listki *kwiatowe* niewcinane: *Pręt* otworzysty: *Liście* parami na przeciw siebie stoiące.

Naydowałem w ogrodach przy parkanach i płotach. Kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały. Pręt około łokciowy. Liście pięć lub sześć łapkowe, tęgie, odgięte. Listki kwiatowe płaskie, okrągłe, z ostrym końcem.

L. G. 636.

GEUM *KUKLIK.* Jest rodzay Roślin maiący te znaki. *Nitek* pyłkowych iest wiele na Kielichu osadzonych. *Otworow* wiele. *Kielich* dziesięćdzielny. *Korona* pięćlistkowa. *Nasiona* maią ość kolankowatą. Dwa gatunki są mi wiadome.

609.

GEUM URBANUM: *KUKLIK GOZDZIKOWY.* U naszego Syreniusza, i niektorych dawnieyszych *Caryophyllata.* Ma te znaki gatunkowe. *Liście* lirowate: *Kwiaty* stoią w gorę: *Owoc* okrągły, kosmaty: *Ości* haczkowate i nagie.

Rośnie w lasach na mieyscach cienistych, Kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały, gruby, mięsisty; na wiosnę wykopany, ma zapach kramnych Goździków. Pręt stoi w gorę, ma wiele liści, i na wierzchołku iest gałęzisty. Liście są nieco kosmate, maią przysadki wielkie, okrągłe, zębkowane: Kwiat żołty na wierzchołkach gałęzi.

Korzeń moczony w wodzie, daie przez dystyllacyą bardzo pachnący oleiek, i iest od Lekarzow uznany za lekarstwo nayskutecznieysze wzmacniaiące. Tenże Korzeń w Piwo lub Wino włożony, zachowuie one długo w świeżości, i smak im goździkowy daie. Jeżeliby była potrzeba rozmnożenia tey Rośliny, posieie się w iesieni nasienie.

610.

GEUM RIVALE: *KUKLIK WODNY.* Ma *Kwiaty* nachylone: *Owoc* podłużny: *Ości* piorkowate, kręcone. Rośnie na łąkach mokrych, osobliwie w bliskości strumyków: kwitnie w Maiu.

Korzeń trwały. Pręt niższy iak u Gatunku poprzedzaiącego, ma na sobie liście bezogonkowe. Liście korzeniowe, osobliwie nierówno pierzaste, z ostatnim płatkiem naywiększym, i pospolicie

licie trzydzielnym. Kwiaty żółto czerwonawe. Listki Kielicha farbowane, czasem bardzo wielkie.

Korzeń tey rośliny ma skutki ściągaiące i wzmacniaiące. Można go zażywać w proszku lub Extrakcie przeciwko Febrom: a osobliwie nayskuteczniejszy iest na obciążony żołądek, na biegunki i krwi płynienie. Rozmnożyć się może iak gatunek poprzedzaiący.

L. G. 57.

GLADIOLUS: *MIECZYK.* Jest rodzay Roślin maiący *Nitek* pyłkowych trzy: *Otwor* ieden. *Korona* sześćdzielna, paszczękowatey podobna, a w niey nitki pyłkowe wznoszą się do gory. Z dwunastu gatunków, ieden mi tylko wiadomy.

611.

GLADIOLUS COMMUNIS. *MLECZYK POSPOLITY.* U Teodora *Gladiolus germanicus:* u Lobela *Gladiolus Narbonensis:* u Kemerarysza *Gladiolus nostras:* u Kordusa *Gladiolus sylvestris:* u J. Bauhina *Gladiolus seu Xiphion:* u Royena *Gladiolus caule simplicissimo, foliis ensiformibus.* Znakami gatunku są *Liście* mieczykowe i kwiaty iednym rzędem oddalone od siebie stoiące.

Rośnie w zaroślach trawnych dziko, a niektóre odmiany ogrodnicy utrzymuią w ogrodach zabawnych. Kwitnie w Maiu i Czerwcu. Korzeniem iest Cebulka trwała, okrągła, spłaszczona, bruzdowana, po wierzchu brunatna, wewnątrz żołta. Liście u spodu pręt i siebie wzaiemnie otulaią. Pręt około łokcia wysoki, a na iego wierzchołku iednym rzędem iest kilka kwiatów pospolicie czerwonych. Cebulki w iesieni posadzone bardzo się rozmnożą, i żadney w pielęgnowaniu nie czynią trudności.

L. G. 715.

GLECHOMA: *BLUSZCZYK.* Jest rodzay Roślin maiący kwiaty paszczękowe. *Nitek* pyłkowych iest para dłuższych, para zaś krotszych. *Ziarna* nasienne nagie. *Kielich* pięćdzielny. Każda para główek pyłkowych na krzyż się z sobą styka. Jeden tylko dotąd wiadomy iest gatunek.

612.

GLECHOMA HEDERACEA: *BLUSZCZYK ZIEMNY.* U dawnieyszych pospolicie *Hedera terrestris.* Ma *Korzeń* częścią roczny, częścią dwuletni. *Pręt* wlecze się po ziemi. *Liście* są nerkowate, karbowane, nieco kosmate, na długich ogonkach. *Kwiaty* purpurowe stoią w kątach między prętem i liściami.

Rośnie wszędzie przy płotach i parkanach: kwitnie prawie przez całe lato. Roślina ta, co do wielkości, różną ponosi odmianę: bywa bardzo mała, bywa czasem bardzo wielka: wielka pospolicie ma na pręcie tu

i owdzie

i owdzie nieiakie guz i wyrostki. Kwiaty są ulubione Pszczołom i Mrowkom. Owcom zdrowym iest pożyteczna, lecz chorym szkodliwa.

Ma zapach korzenny, mocny, nieprzyiemny, balsamiczny: smak gorzkawy i miernie ostry. Skutki iey są wzmacniaiące i czyszczące: i sok z niey wyciśniony zażywa się na czyszczenie krwi. *Gleditsch* poczyta ią za naywyśmienitsze Kraiowe lekarstwo, któremu zdaniem iego nic więcey nie dostaie, tylko że nie pochodzi z zamorza, i nie trzeba go drogo opłacać.

L. G. 882.

GLYCYRRHIZA: *LUKRECYA.* Jest rodzay maiący kwiaty Motylkowe. *Nitki* pyłkowe są na dwie kupki zrosłe, i iest ich dziesięć. *Kielich* ma dwie wargi, *zwierzchnia* iest niedzielona, *dolna* zaś trzydzielna. *Łupiny* albo strączki są iaiowo-okrągłe i nieco spłaszczone.

613. *

GLYCYRRHIZA GLABRA: *LUKRECYA SŁODKI KORZEŃ.* U dawnieyszych *Liquiritia*: u Dodoneusza *Glycyrrhiza germanica*: u Lakuna *Glycyrrhiza lævis*: u Pena i Lobela *Glycyrrhiza siliquosa*: u Kameraryusza *Glycyrrhiza vulgaris*: u Royena *Glycyrrhiza leguminibus glabris, stipulis nullis.* Znaki gatunkowe są: *Stręk* gładki: *Liście* bez przysadki, maią listki nie do pary, z ostatnim na osobnym ogonku.

Korzeń trwały, słodki, soczysty, idzie głęboko w ziemię, i daleko się rozchodzi. Pręty mocne, kosmate, długie, lipkie. Liście ciemno-zielone, lipkie, z listków iaiowo-okrągłych składane. Kwiaty blado błękitne. Rośnie dziko w Hiszpanii, Francyi, Włoszech, lecz w wielu Kraiach z umysłu się utrzymuie na rożne potrzeby lekarskie.

Korzeń bowiem, który iest w wnątrz żołty, przyiemnie parzhnie, i ma słodycz, osobliwie zebrawszy z niego powierzchną brunatną skoreczkę, która ostra iest: pełny iest cukrowego flegmistego soku; tak więc ten sok różnie przysposobiony, iak inne korzenia przygotowania, są bardzo skuteczne, gdzie potrzeba ostrość przydusić, i flegmę rozwolnić. Ziele iest krowom doynym bardzo użyteczne.

Nie potrzebuie gruntu wyśmienitego, ani pieszczot na zimę: naylepiey przecięż udaie się w lekkiey piasczystey ziemi, przed puł łokciem bydlęcym gnoiem nawiezioney. Na wiosnę dzielą się korzenie, każdemu na wierzchołku oczko zostawuiąc i rozsadzaią się na łokieć od siebie daleko. W trzecim roku korzenie będą zdatne.

L. G. 946.

GNAPHALIUM: *KOCANKI.* Jest rodzay Roślin maiący kwiaty składane. *Nitki* pyłkowe są zrosłe. *Płeć* pomieszana, kwiatki dwupłciowe i Samiczki rodzayne. *Dno* owocowe nagie. *Koronka* na nasieniu piorkowata. *Łuski* kielichowe iak dachowka zachodzą, są obwodzone, okrągłe, suche i farbowane. Z pomiędzy czterdziestu trzech gatunków, następuiące mi tylko są wiadome.

614.

GNAPHALIUM ARENARIUM: *KOCANKI PIASKOWE.* Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* zielny niegałęzisty. *Liście* lancetowe. *Kwiatki* żołte skupione w płaskowatą kupkę. Rośnie na piaskach, i kwitnie aż do iesieni. Kwiaty te niektorzy kładą między bieliznę i odzienie, od ktorych Mole ginąć maią.

615.

GNAPHALIUM DIOICUM: *KOCANKI DZIELNOPŁCIOWE.* U niektórych *Gnaphalium montanum.* Znaki gatunkowe są: *Wypustki* czołgaiące się: *Pręt* poiedynczy. *Kwiatki* w kupkach poiedynczych. *Płeć* kwiatkow oddzielona.

Rośnie w zaroślach na mieyscach suchych i Słońcu wystawionych. Kwitnie w Maiu i Czerwcu. Pręt rzadko dochodzi wysokości puł łokcia, iest poiedynczy. Korzeń wypuszcza prętowe wypustki włoczące się. Liście leżą na ziemi, i są od spodu popylone. Kwiatki są w kupkach, białe lub różnie czerwone. Roślina ta ma skutki chłodzące i suszące. Kwiaty tego i poprzedzaiącego gatunku urwane, przez bardzo długi czas koloru i przyiemności nie tracą.

616.

GNAPHALIUM SYLVATICUM: *KOCANKI LESNE.* U Raia *Gnaphalium anglicum*: u Teodora, C. Bauhina i Gerarda, *Gnaphalium majus*: u Royena *Gnaphaliam caule simplicissimo, floribus sparsis.* Ma znaki gatunkowe: *Pręt* zielny w gorę stoiący, poiedynczy: *kwiaty* rozproszone.

Rośnie w lasach piasczystych: kwitnie od Lipca do iesieni. Korzeń ma dwuroczny. *Pręt* rośnie prosto około puł łokcia w gorę. Liście są wązkie, od spodu popylone. Kwiaty białe w krotkie kłosy skupione, maią Kielich czarniawy. Rozmnaża się z nasienia.

617.

GNAPHALIUM ULIGINOSUM: *KOCANKI BŁOTNE.* U Millera *Gnaphalium aquaticum.* Ma *Pręt* zielny krzaczysty, rozpierzchły; *kwiaty* wierzchołkowe skupione.

Rośnie na mieyscach osobliwie takich, gdzie woda wiosnowa zbierać się zwykła, i kwitnie w Lipcu. Korzeń roczny. Pręt niski, gałęzisty: Liście białawe: kwiaty czarnobrunatne.

L. G. 314.

GOMPHRENA: *WIECZNIK.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* dwa: *Kielich* farbowany, zewnętrzny trzylistkowy, z których dwa listki stykaią się, i maią grzbiet ostry: *Miodownik* wafeczkowaty, z dziesięcią ząbkami: *Torebka* nasienna iednoziarnista. W ogrodach naszych zabawnych ieden mi gatunek wiadomy.

618. *

GOMPHRENA GLOBOSA: *WIECZNIK KULKOWY.* U dawnieyszych *Amaranthus globosus.* Ma pręt prosty. *Liście* iaiowo lancetowe. *Główki* kwiatowe poiedyncze. *Pręty* kwiatowe maią dwa listki

Początkowo pochodzi z Indyi. Korzeń iest roczny. Pręt gałęzisty, około łokcia wysoki. Liście, gałęzie i szypułki, stoią naprzeciw siebie. Główki kwiatowe pospolicie czerwone, kwitną w Sierpniu, te urwane przez bardzo długi czas w swoiey się piękności zachowuią. Dla rozmnożenia sieie s ę nasienie wcześnie na inspekcie, potym przesadza się naylepiey w naczynia dla strzeżenia od upałow i mrozow.

L. G. 845.

GOSSIPIUM: *BAWEŁNA.* Jest rodzay Roślin maiący wiele *Nitek* pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych. *Kielich* podwoyny, [illegible] zewnętrzny trzydzielny. *Torebka* nasienna ma cztery komorki. *Nasiona* są wełną otulone. O dwu gatunkach namienię, które zdaniem Gospodarzow zagranicznych, i u nasby się utrzymać powinny.

619. *

GOSSIPIUM HERBACEUM: *BAWEŁNA ZIELNA.* Ma pręt zielny: *Liście* pięćłapkowe, bez gruczołikow u spodu. Początkowo pochodzi z Azyi i Ameryki; teraz ią i niektóre Europeyskie Kraie maią. Korzeń roczny, pręt miękki, na łokieć wysoki. Liście gładkie, kwiaty blado żołte. Kwitnie w Lipcu, a w Wrześniu nasienie doyrzewa, i wtedy otulaiąca ziarna zbiera się wełna, która wiadomą iest bawełną.

Miałem ią dla własney ciekawości z nasienia wybranego z świeżey przedayney Bawełny. Gmelin do obfitego zasiewania ten daie sposob. Wybierze się grunt, na ktorym w przyszłym roku ma bydź Pszenica, i na tym iak nazywaią pod Sochę posieią się na końcu Kwietnia Ziarna, rzadzey iak Pszenicę. W iesieni pierwey grunt ten ma bydź uprawiony, podrzucony, przed posianiem zorany. Latem opielać potrzeba. W Wrześniu co rano z rosą, albo w dni wilgotne, zbiera się z rozpękłych torebek Bawełna. Użyteczność Bawełny wiadoma iest.

620.

620. *

GOSSIPIUM HIRSUTUM: *BAWEŁNA KUDŁATA.* Rożni się od poprzedzaiącey tym, że *Liście* maią od spodu ieden gruczołik: że gałęzie i szypułki kwiatowe maią włoski. Korzeń pospolicie roczny: Pręt wyższy od poprzedzaiącego, gałęzisty. Liście od wierzchu kosmate. Kwiaty brudno żołte.

Podobnież rośnie w Azyi i Ameryce, lecz ią bardzo Cudzoziemscy Pisarze zalecaią dla tego, że nierownie więcey wydaie wełny, niż gatunek pospolity poprzedzaiący. Utrzymywać się tak może, iak się wyżey napisało.

L. G. 29.

GRATIOLA: *KONITRUD.* Jest rodzay Roślin maiący *Nitek* pyłkowych dwie z główkami, a dwie bez główek. *Otwor* ieden. *Korona* nie iednakowo listkowa. *Kielich* siedmlistkowy, z których dwa listki zewnętrzne odstawaią. *Torebka* nasienna iest dwukomorkowa.

621.

GRATIOLA OFFICINALIS: *KONITRUD LEKARSKI.* U C. Bauhina *Gratiola centauroides*: u Gesnera *Centaurium aquaticum*: u Beslera *Gratia Dei* Ma znaki gatunkowe te: *Kwiaty* maią osobne szypułki. *Liście* są lancetowe, zębkowane.

Rzadko wprawdzie, naydo-

wałem przecięż na wilgotnych mieyscach: kwitnie w Lipcu. Korzeń gruby, włosienkowy, łażący. *Pręt* prosty, czteroboczny, około pół łokciowy. *Liście* wązkie, stoią naprzeciw siebie. Kwiaty blado-żołte stoią na bokach pręta.

Roślina ta ma ostry, gorzki, i obrzydły smak: Bydło iey nie tyka. Ziele poki świeże, czyni womity, pędzi mocz gwałtownie i łaxuie: gdy uschnie, łagodnieysze iest. Gdzie go wiele iest, nawet w sianie, Konie od niego chudną.

L. G. 518.

GUAIACUM: *GWAIAK.* Jest rodzay Roślin maiący *Nitek* pyłkowych dziesięć, *Otwor* ieden. *Kielich* na pięć nierownych części dzielony. *Korona* pięćlistkowa, którey listki z Kielichem są zjednoczone. *Torebka* nasienna rogata, kilkokomorkowa.

* *

GUAIACUM OFFICINALE: *GWAIAK LEKARSKI.* Jest Drzewo wysokie wprawdzie, ale nie grube: Korę ma twardą, kruchą, brunatną. *Liście* tęgie, dwuparzyste. Kwiaty błękitne gronami wiszące.

Rośnie dziko w Hiszpanioli i Jamaice: u nas utrzymywanie bardzoby trudne było. Drzewo to zachowuie się w lekarniach na lekarstwa: powinno bydź gęste, twarde, ciężkie i żywicowate, siwo brunatne, albo

WBP Opole

brunatno czarniawe, z zielonością gdzie niegdzie: smak ma ostry żywicowy, a starte zapach balsamiczny.

Zażywa się różnym sposobem na krwi i sokow rozwolnienie, i przytłumienie w nich ostrych, słonych, gniiących cząstek, osobliwie w francuzkiey chorobie. Żywica tego drzewa też ma skutki: iest sucha, krucha, brunatno czerwona, albo zielona.

H.

L. G. 525.

HÆMATOXYLUM: *DRZEWO BŁĘKITNE.* Jest Rodzay maiący dziesięć *Nitek* pyłkowych, *Otwor* ieden. *Kielich* pięćdzielny. *Korona* pięćlistkowa. *Torebka* nasienna lancetowa, iedno komorkowa, z dwóch łupin łodkowych złożona. Jeden tylko iest gatunek.

* *

HÆMATOXYLUM CAMPECHIANUM: *DRZEWO BŁĘKITNE FARBUIĄCE.* Drzewo to wyrasta do kilkunastu łokci wysokości, iest krzywe, nie bardzo grubieie, puszcza krzywe, nieporządne i kolące gałęzie. *Liście* są pierzaste, z listków przytępionych, u wierzchu zębkowanych. *Grona* kwiatowe stoią w kątach liści. *Kielich* iest purpurowy, a *Korona* blado-żołta.

H.

Rośnie w Ameryce na mieyscach błotnych: u nas potrzebowałoby pieszczonego utrzymywania. Drzewo to strugane kupuiemy iak Brezylią do farbowania. Farbuie z Ałunem i Waynsztynem fioletowo: z błękitnym Koperwasem błękitno: a do czarnych farb przydane, czyni one łagodnieysze. Z iagodami szakłakowemi i trochą Grynszpanu, będzie farba zielona.

L. G. 283.

HEDERA: *BLUSZCZ.* Jest rodzay Roślin maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Korona* z pięciu listkow podłużnych. *Jagoda* pięć-ziarnowa, Kielichem otulona. Ze dwóch gatunków ieden się u nas nayduie.

622.

622.

HEDERA HELIX: *BLUSZCZ DRZEWNY.* U Mathiola, Gesnera i C. Bauhina, *Hedera arborea*: u Szwenkfelda *Hedera Baccifera*: u J. Bauhina *Hedera communis*: u Teodora *Hedera corymbosa*: u Duranta *Hedera major*: u Lonicera i innych *Hedera nigra.* Ma za znak gatunkowy, że *Liście* są częściąowalne, częściąłapkowe.

Rośnie w lasach. Pień krzewinowy, pulchny, włoknowaty, wewnątrz biały, mieyscami plamisty. Kora kosmata siwa. Liście grube, mocne, ślniące, ciemno-zielone, zawsze zielenieiące, na długich szypułkach, stoią na przemiany; maią haczki, któremi się innych drzew czepiaiąc, pień wysoko w gorę nakształt wiiącey się wici wyprowadzaią. Kwiaty żołte kwitną w iesieni, a iagody czarne w kwietniu doyrzewaią.

Gdzie ten Bluszcz obficie w lasach rośnie, psuie drzewa, otulaiąc one. W ogrodach ściany, Altany, Piramidy z łat robione, zawsze zielenieiące nim się okrywać mogą, sadząc łamane roszczki. Liście Owcom dawane, mleko im pomnażaią. Też Liście w Winie gotowane, są pożyteczne na wrzody, rozpalenia i parchy. Jagody są rożnemu Ptastwu ulubione, od ludzi zażyte laxuią, i womity czynią.

W ciepleyszych Kraiach płynie z tey Rośliny niejaka żywica, która iest ślniąca, ciemna, twarda; brudna, wewnątrz żołtawa; zapalona daie zapach balsamiczny: smak ma ostry i nieprzyiemny.

L. G. 887.

HEDYSARUM: *SPARCETA.* Jest rodzay maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Łodka* w Koronie iest poprzecz przytępiona. *Łupiny* albo Strączki maią Kolanka iedno-ziarnowe. Z pięciudziesiąt gatunków dwa mi tylko są wiadome.

623.

HEDYSARUM ALPINUM: *SPARCETA BŁOTNA.* Ma *Pręt* prosto w gorę stoiący, *Liście* pierzaste. *Strączki* kolankowate, gładkie, wiszące. Rośnie na takich mieyscach, gdzie z Rzek wody występuią. Kwiaty są czerwone.

624.

HEDYSARUM ONOBRYCHIS: *SPARCETA PASTEWNA.* Ma *Pręt* przedłużony: *Liście* pierzaste. *Skrzydełka* w Koronie są krotsze od Kielicha: *Strączki* iedno-ziarnowe, kolące. Rośnie na mieyscach Słońcu wystawionych, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń ma trwały: kwiaty czerwone.

Jest to ta sama roślina, którą zagraniczni Gospodarze na siane Łąki zalecaią, i drogo nam swoie nasienie przedaią. Ma ona zalety swoie: że iest

wyśmienitą paszą dla wszelkiego Bydła: że gruntu naywyśmienitszego nie potrzebuie: że raz posiana, do dwudziestu około lat z Korzenia się odmładza: że wcześnie i kilka razy przez lato koszona bydź może: że gruntu nie psuie, ale owszem naprawia.

Prawda, że dziko rosnąca ta Sparceta, która mi się widzieć dała, nie była buyna: może w stronach mnie niewiadomych iest buynieysza: lecz pielęgnowana pewnieby się stała okazalszą, iak mię doświadczenie na Koniczynie Kraiowey nauczyło. Mnie się zdaie, że zebrane nasienie kraiowe przynaymnieyby tak pożyteczne być powinno, iak zagraniczne.

Liście świeże zgniecione uśmierzaią puchlinę. Przed kwitnieniem zebrane, mogą się zażywać iak Herbata. Nasienie iest ulubione Kurom: a z kwiatu Pszczoły na bardzo przedni Miod noszą.

L. G. 979.

HELIANTHUS: *SŁONECZNIK.* Jest Rodzay Roślin maiący kwiaty składane, a *Główki* pyłkowe są zrosłe. *Płeć* pomieszana. Kwiatki *dwupłciowe* są rodzayne: *Samice* nie rodzą. *Kielicha* łuski znacznie się odginaią, i iak dachowka za siebie zachodzą. *Dno* owocowe płaskie, listkowane. *Koronka* na nasieniu dwu-listkowa. Trzy gatunki widzę w Ogrodach.

625. ☼

HELIANTHUS ANNUUS: *SŁONECZNIK ROCZNY.* U dawnieyszych zowie się *Corona*, albo *Flos solis*. Ma *Liście* wszystkie serduszkowate, trzy-żylne. *Szypułki* kwiatowe ku wierzchowi grubieiące. *Kwiaty* nachylone.

Jest ta Roślina znaioma w Ogrodach wieyskich, początkowo z Peru i Mexiko pochodząca. Korzeń ma roczny. Pręt wysoki około puł trzecia łokcia. Kwiaty bardzo wielkie, poiedyncze, lub pełne, rożney żołtości, kwitną począwszy od Lipca.

Ziarna nasienne sieią się na wiosnę, ale bardzo rzadko, dla wielkości wzrostu. Liściami tey Rośliny można Swinie ukarmić. Pręty młode obłupione mogą się zażywać iak od Brokoli: a dno owocowe oczyszczone z Kielicha i kwiatu, wyśmienicie zastąpić może mieysce Karczochów. Ziarnami nasiennemi wszelki Drob tuczyć się może: można z nich mieć i oley bardzo dobry, a Makuchami po wybiciu Oleiu, Bydło i Swinie żywić. Z kwiatu Pszczoły obficie noszą na Miod, Wosk i zasklep.

626. ☼

HELIANTHUS MULTIFLORUS: *SŁONECZNIK TRWAŁY.* Ma znak gatunkowy, że iego *dolne* liście są serduszkowate, trzy-żylne: *wierzchołkowe* zaś iaiowo-okrągłe.

Po-

Początkowo pochodzi z Wirginii, teraz się naydnie w niektórych zabawnych Ogrodach. Korzeń ma trwały. Pręt tak wysoki i kwiat tak wielki i rożny, iak gatunek poprzedzaiący. Roślina ta iest wspaniała w Ogrodzie: raz posiana długo trwa i w iesieni lub na wiosnę rozdzieraiąc korzenie, rozsadzać się może. Zimy się nie boi. Kwiaty poczynaią okazywać się w Czerwcu, i są tak pożyteczne Pszczołom, iak poprzedzaiące

627. ☼

HELIANTHUS TUBEROSUS; *SŁONECZNIK BULWA.* Ma Liście *owalno serduszkowe* trzy-żylne. Korzeń trwały, wiele główek nakształt Kartofli maiący. Pręt wysoki. Kwiaty małe żołte, w własney Oyczyznie kwitną w Listopadzie.

Roślina ta początkowo Amerykańska, utrzymuie się w niektórych Ogrodach dla główek korzeniowych, które do stołowego idą używania. U nas nie kwitnie. Główki korzeniowe podzielone, zostawuiąc na każdey części oczko, rozsadzaią się w iesieni: zimy się nie boią, i nadzwyczaynie się rozmnażaią. Liściami Swinie ukarmić można: też same urządzone iak Tytuń, za Tytuń do kurzenia uchodzić mogą, a przynaymniey między inny Tytuń zmieszane, wiele mu łagodności przydaią.

L. G. 702.

HELLEBORUS: *CIEMIERNIK.* Jest rodzay maiący wiele *Nitek* pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych. *Otworow* wiele. *Kielicha* nie ma. *Korona* pięć albo więcey listkowa. *Miodownik* rurkowy z dwoma wargami. *Torebki* nasienne proste, wielo-ziarnowe. Z kilku gatunków ieden mi tylko wiadomy.

628.

HELLEBORUS FŒTIDUS: *CIEMIERNIK SMIERDZĄCY.* U Raia *Helleborus maximus*: u Sterbeka *Helleborus femina*: u Royena *Helleborus caule inferne angustato, multifolio, multifloro*: *foliis caule brevioribus.* Ma za znaki gatunkowe: *Pręt* obfity w liście i kwiaty: *Liście* nogowe.

Ma korzeń trwały: Pręt knotowy, około łokcia wysoki. Liście niektóre nie opadaią: dolne są daleko większe od wierzchołkowych, maią ząbki, i zaostrzone łapki. Kwiat żołty nie mały, kwitnie zaraz po śniegach. Naydowałem w ciemnych lasach, w bliskości błot zimą nie zamarzaiących. Korzeń tey Rośliny iest dla ludzi niebezpieczny: gwałtownie bowiem laxuie.

L. G. 345.

HERACLEUM: *BARSZCZ.* Jest rodzay Roślin maiący kwiaty w okołkach. *Nitek* pyłkowych pięć, *Otworow* dwa.

Po-

Pokrywa prędko odpada. *Korona* z listków nieiednakowych, wycinana, wygięta. *Owoc* owalny, wycinany, spłaszczony, brzegowany i obwodzony. Z pięciu gatunków te dwa mi tylko są wiadome.

629.

HERACLEUM SPONDYLIUM: *BARSZCZ POLSKI.* Syreniusz nasz pod imieniem *Spondylium* dwie na rożnych mieyscach opisuie Rośliny: iednę w Xiędze I. w Rozdz: 52. nazywa niedźwiedzią łapą: drugą w Xiędze III. w Rozd: 18. nazywa Barszczem, *Acanthus*: i zdaie się, iż ta druga iest naszym *Heracleum Spondylium.*

Znaki gatunkowe są: na Liściach składanych *listeczki* poprzecznosieczne, gładkie. *Kwiaty* promieniste. Korzeń dwuletni, nieprzyiemnie pachnący, co do smaku ostry. Pręt dęty, znacznie wysoki. Kwiaty czerwonawe. Rośnie w Zaroślach i na łąkach, a kwitnie ku końcowi Maia.

Gdzie na łąkach obficie rośnie, nie czyni Gospodarzowi pożytku: łodygi bowiem albo pręty, ani świeże, ani suche, na żadną paszę się nie zdadzą. Chcąc wygubić, trzeba kilka lat wcześnie ucinać pręty, aby nie dopuścić do nasienia.

W Lekarstwie, Korzeń gotowany w wodzie laxuie, i dawniey go zażywano na choroby Wątroby, Mózgu, Nerwow i Macicy. I Liście z wodą gotowane laxnią, są przyiemne Zaiącom, i poki młode, Owcom, od innego zaś Bydła bywaią nieruszane, chyba w wielkim głodzie. Też liście nie dawno od P. Karthezera są zachwalone za nayskutecznieysze lekarstwo na Kołtun.

630.

HERACLEUM ANGUSTIFOLIUM: *BARSZCZ WĄSKO-LISTKOWY. Liście* są krzyżowo pierzaste, listeczków rowno szerokich. *Korony* iednakowo listkowe.

Rzadko wprawdzie, naydowałem przecięż w Zaroślach. Kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały. Kwiatki żołtawe. Na powszechnym liściowym ogonku, listeczki wązkie są po cztery na krzyż osadzone. Roślina ta parzy nakształt Pokrzywy, a sok z niey wyciśniony ma Wszy gubić.

L. G. 308.

HERNIARIA: *ZABIE GRONKA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć z głowkami, a pięć bez głowek. *Otworow* dwa. *Kielich* pięćdzielny. *Korony* nie ma: *Torebka* nasienna iedno-ziarnowa. Ze czterech Gatunków ieden mi tylko wiadomy.

631.

HERNIARIA GLABRA: *ZABIE GRONKA GŁADKIE.* U dawnieyszych iednym słowem Hernieria: u Royena *Herniaria calicibus bracteâ nudis.* Ta,

Ta, która ia widziałem, miała Korzeń roczny: Pręt kępą na ziemi leżący, nie długi: listeczki drobne iaiowo-okrągłe: Kwiatki w gronkach żołte.

Rośnie na piaskach: kwitnie w Lipcu. Roślina ta Owcom iest ulubioną. Dawniey zażywano iey na Kamień, Wodnicę, i przełamanie: z świeższych, P. Grulman wielką iey daie zaletę przeciwko ślepocie.

L. G. 817.

HESPERIS: *WIECZERNIK.* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, a dwie krotszych. *Listki* kwiatowe są ukośnie skręcone. *Kielich* stulony. *Gruczolik* miodownikowy stoi między krotszemi nitkami. *Strączek* długi, prosty, nie traci *blizny*, która u spodu iest dwu rogata, u wierzchu się styka. Z sześciu Gatunków dwa mi tylko w Ogrodach są znaiome.

632. ☼

HESPERIS TRISTIS: *WIECZERNIK SMUTNY.* Niektórzy ogrodnicy nazywaią Fiołkami nocnemi dlatego, że kwiaty przez dzień nie daią zapachu, aż dopiero po zachodzie Słońca. U niektórych *Hesperis moniana*: u Kameraryusza *Hesperis Pannonica*: u Royena *Hesperis caule hispido procumbente.* Znaki gatunkowe są: *Pręt* szczecinkowany, puszczaiący wiele gałązek rozłożystych.

Korzeń dwuletni. Pręt kładzie się. Liście bladozielone. Kwiaty smutno żołte stoią w rzadkich kupkach na wierzchołku pręta. Rośnie dziko w Węgrzech, Austryi i Szwaycarach, u nas utrzymuie się w niektórych zabawnych Ogrodach: kwitnie w Czerwcu. Sieie się z nasienia: potrzebuie gruntu chudego i suchego.

633. ☼

HESPERIS MATRONALIS: *WIECZERNIK DAMSKI.* U Ogrodnikow *Viola matronalis*: u C. Bauhina *Hesperis hortensis.* Ma *Pręt* poiedynczy w górę stoiący: *Liście* owalno-lancetowe, drobno zębkowane. *Kwiatowe* listki kończą się ostrzem wycinanym.

Rośnie dziko we Włoszech: u nas iest w niektórych Ogrodach. Korzeń dwuletni, a czasem trwały. Liście nie maią ogonków. Kwitnie w Czerwcu. Kwiaty stoią w rządkich kupkach na wierzchołku Pręta, purpurowe lub białe, pełne lub poiedyncze, które w dzień pochmurny i wieczorem przyiemny daią zapach. Sieie się z nasienia, i potrzebuie gruntu gliniastego.

L. G. 913.

HIERACIUM: *JASTRZĘBIEC.* Jest Rodzay maiący kwiaty składane. Główki pyłkowe są zrosłe. *Płeć* pomieszana, i same *dwupłciowe* kwiatki rodzayne. *Kielich* iaiowo okrągły, a *łuski* na nim iak dachowki

chowki zachodzą. *Dno* owocowe nagie, a na nasieniu koronka poiedyncza bez szypuleczki. Z pomiędzy dwudziestu dziewięciu Gatunków, następuiące tylko są mi wiadome.

634.

HIERACIUM PILOSELLA: *JASTRZĘBIEC KOSMACZEK.* Znakami gatunku są: *Liście* na około całe, owalne, od spodu kosmate. *Wypustki* od korzenia czołgaią się. *Pręt* iest iedno kwiatowy.

Rośnie wszędzie na chudych gruntach, i kwitnie przez lato. Korzeń trwały, gorzki, puszcza ieden, a naywięcey dwa pręty krotkie, szczecinkami osadzone, o iednym kwiatku. Kielich iest drobno czarno - włoskowany. Kwiat żołty, od spodu czerwonawy. U Korzenia tey Rośliny częstokroć nayduie się Czerwiec do farbowania, o którym napisze się pod Artykułem *Scleranthus.* Z kwiatu Pszczoły obficie noszą na Miod i Wosk. Gdzie wiele kosmaczku rośnie, pasza z niego dla Owiec szkodliwa, lecz dla ludzi lekarstwo skuteczne na krwią plwanie.

635.

HIERACIUM AURICULA: *MYSIE USZKO.* Ma znaki gatunkowe następuiące. *Liście* lancetowe, na około niezębkowane. *Pręt* nagi, wielo-kwiatowy. *Wypustki* korzeniowe czołgaią się.

Rośnie w Lasach, na Miedzach i suchych Łąkach: kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały. Kwiaty małe żołte, z których Pszczoły obficie na Miod i Wosk noszą.

636.

HIERACIUM CYMOSUM: *JASTRZĘBIEC PODOKOŁKOWY.* Ma znaki następuiące. *Liście* lancetowe, niezębkowane, włoskowane. *Pręt* częstokroć nagi, od spodu włoskowany. *Kwiaty* stoią w nieiskim okołku.

Rośnie w Lasach i na Miedzach. Kwitnie od Maia do Sierpnia. Korzeń trwały i niby ugryziony. *Pręt* około pół łokcia wysoki, pospolicie ma tylko ieden na sobie listek. Liście są zaostrzone, maią po obu stronach tęgie włoski. Kwiaty żołte stoią na gałęzistych szypułkach.

637.

HIERACIUM MURORUM: *JASTRZĘBIEC MUROWY.* Ma znaki gatunkowe takie: *Pręt* gałęzisty: Liście *korzeniowe* iaiowo-okrągłe, zębkowane: *prętowy* małe. Gatunek ten wiele ma odmian: iedna kosmata, druga z liściami plamistemi, trzecia nie ma ząbków na liściach, a czwartey pręt od korzenia iest nabrzmiały i żołto włoskowany.

Rosną osobliwie na twardym gruncie: kwiaty żołte kwitną w Maiu, i Pszczoły z nich noszą na Miod i Wosk.

638.

HIERACIUM PALUDOSUM: *JASTRZĘBIEC BŁOTNY.* Ma *Pręt* wiechowaty. *Liście* pręt otulaią, są gładkie, zębkowane. *Kielichs*zczecinkami osadzony. Rośnie w lasach na mieyscach błotnistych: kwitnie w Czerwcu. Kwiaty są małe, żołte, maią na Kielichu czarne, tęgie, odstawaiące włoski.

639.

HIERACIUM UMBELLATUM: *JASTRZĘBIEC OKOŁKOWY.* Zowie się u Gerarda *Hieracium intybaceum*: u Pena, Lobela, i Delechampa *Hieracium sabaudum*: u niektórych *Hieracium majus*, albo *montanum.* Ma *Liście* rowno szerokie, nieco zębkowane, bez porządku stoiące. *Kwiaty* wokołkach.

Rośnie na pastwiskach, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały. Kwiaty żołte. Tą Rośliną nie tylko Wełnę żołto farbować można, ale iest oraz przyiemną paszą dla Owiec.

L. G. 11.

HIPPURIS: *SOSNOWECZKA.* Jest rodzay maiący iednę *Nitkę* pyłkową: *Otworow* dwa. *Kielicha* i *Korony* nie ma. *Ziarno* nasienne iedno. Dotąd ieden tylko gatunek iest wiadomy.

640.

HIPPURIS VULGARIS: *SOSNOWEGZKA POSPOLITA.* Z weyrzenia za Skrzyp albo Chwoszczkę ią poczytać można, ale ią rożni widoczna nitka pyłkowa. Liście stoią w okręgach. Rośnie przy Zdroiach.

L. G. 1146.

HOLCUS: *TRAWA MIODOWA.* Jest rodzay właściwey Trawy. *Płć* pomieszana. Kwiaty *dwupłciowe* maią Kielich ieden, lub dwu-kwiatowy, Koronę z ością, nitek pyłkowych trzy, szyiek dwie, ziarno iedno: *Samce* zaś maią Kielich dwu plewkowy, trzy nitki pyłkowe, a Korony nie maią. Z dziesięciu gatunków dwa tylko nayduią.

641.

HOLCUS LANATUS: *TRAWA MIODOWA WEŁNISTA.* Ma *Plewki kosmate*, dwukwiatowe. Kwiatek *Samiec* ma ość zakrzywioną, *dwu-płciowy* nie ma żadney.

Rośnie na Łąkach, plonuie przez całe Lato. Korzeń trwały włosienkowy, rozłazi się daleko. Zdźbło wyrasta na półtora łokcia wysoko, iest proste, okrągłe, pod kolankami kosmate. Liście są miękkie, soczyste, żyłaste, kosmate z długiemi pochewkami, a przy tych biała skoreczka. Wiecha rozpierzchła, ale piramidowata. Kłoski podłużne, owalne, ściśnione, włosiste, pospolicie czerwonawe. Jest to Trawa na Łąkach

kach bardzo pozyteczna: świeża i w Sianie iest każdemu Bydłu przyiemną paszą.

642.

HOLCUS MOLLIS: *TRAWA MIODOWA MIĘKKA.* Ma *Plewki* nagie, dwu-kwiatowe. *Kwiatek* dwu-płciowy nie ma ości: *Samiec* zaś ma ość kolankowatą.

Rośnie tamże gdzie i poprzedzaiąca: oraz podobnież iest Bydłu przyiemną paszą. Rożni się procz znakow gatunkowych ieszcze tym, że Wiechę ma mnieyszą: Kłoski biłe, dłuższe, i plewki ostrzeysze.

L. G. 98.

HORDEUM: *JĘCZMIEN.* Jest rodzay właściwey Trawy, a u Gospodarzów gatunkiem zboża. Rodzay ten ma *Nitek* pyłkowych trzy: *Otworow* dwa. *Plewka* sześć-listkowa, trzykwiatowa.

643.

HORDEUM VULGARE: *JĘCZMIEN POSPOLITY.* U Mathiola i Kameraryusza *Hordeum senis versibus*: u Lobela i C. Bauhina *Hordeum polystichum vernum*: u J. Bauhina *Hordeum hexastichum pulchrum*: u Royena *Hordeum flosculis omnibus hermaphroditis.* Ma znaki gatunkowe takie: *kwiatki* wszystkie są dwu-płciowe, i maią ości: dwa *rządki* są prościeysze.

Jęczmień ten zasiewa się pospolicie na rolach naszych. Jak koło niego chodzić, wiedzą Gospodarze; nie mam tu co przydać, tylko, że w niektórych Kraiach zapobiegaiąc Snieci, moczą przed posianiem nasienie w ługu z wody gnoiowey, wapna, popiołu i soli.

U nas go sieią zwyczaynie na wiosnę: cudzoziemscy Pisarze utrzymuią, że go można siać pod zimę. Nie małoby stąd wypadło dla Gospodarza dobrego: uniknąłby na wiosnę wiele roboty, a ieszcze przed koszeniem Łąk iużby Jęczmień miał zebrany. Nie radziłbym przecięż tego w początkach czynić chciwie: alebym pierwey trochę zasiał przed zimą, miarkuiąc tak czas, aby nie mogł przed mrozami powschodzić. Z tak przyuczonego nasienia dopierobym się stał na dalsze lata odważnieyszym do zasiewania wcześniey.

Dawnieyszych wiekow ludzie zażywali Chleba ięczmiennego, który prędko czerstwieie: teraz Jęczmień osobliwie obraca się na Słod do Piwa, i na Kaszę pospolitą perłową, i tak daley. Słoma iest zimową paszą dla Bydła: a ziarnami tuczą się Drobie.

W względach lekarskich, za zdaniem Kesselmeyera, Jęczmień zbliża się do Żyta. Mąka i Kasza są żywiące, tylko nieco ciężkie do strawienia. Dawni Grekowie, poki im ieczcze Chleb był nieznaiomy, tłukli ususzony Jęczmień, a gąszcz z niego ugotowany nazywali *Alphiton.*

Chleb

Chleb ięczmienny sam nieposilny, ale trzecia część mąki ięczmienney przydana do żytney, daie Chleb zdrowy dla mocnych ludzi. Krupki ięczmienne gotowane z nożkami baraniemi zażywaiąc co rano tego gąszczu, leczą początki Suchot i choroby Piersi.

Dwa łoty Jęczmienia gotowane w wodzie aż ziarna pękną, daią trunek użyteczny w gorączkach. Ze Słodu na wietrze suszonego 12. łotów w garcu wody gorącey kilka godzin mocząc, czynią trunek bardzo skuteczny na skorbut, przeciwko womitom, i strawieniu pomagaiący: który zażywać można zamiest zwyczaynego napoiu, dla przyiemności nieco wina przylewaiąc.

644.

HORDEUM MURINUM: *JĘCZMIEN MYSI.* Ma znaki gatunkowe te: *Kwiaty* Samce stoią na boku przy dwu-płciowych, i maią ości. *Plewki* średnie są szczecinkami otulone.

Rośnie na nieprawnych mieyscach dziko: kwitnie w Czerwcu. Korzeń ma roczny: Zdźbło około łokciowe. Liście miękkie.

L. G. 203.

HOTTONIA: *OKRĘZNICA.* Jest rodzay Roślin maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Korona* tacowa, a nitki pyłkowe leżą na iey rurce. *Torebka* nasienna iedno-komorkowe. Gatunek następuiący u nas się naydnie.

645.

HOTTONIA PALUSTRIS: *OKRĘZYCA BŁOTNA.* Ma *Szypułki* wielo-kwiatowe, w okrążkach kwitnące. Korzeń trwały. Liście drobno pierzaste, płaskie. Kwiaty czerwone.

Rośnie w wodach osobliwie na błotach stoiących. Korzenie rozchodzą się w błocie. Liście na zimę kryią się w wodę, latem zaś pospolicie na wodzie pływaią. Pręty kwiatowe około ćwierci łokcia nad wodę się wynoszą, są bez liści i w Czerwcu maią dwa lub trzy okrążki kwiatow, które na samym wierzchołku są w kłos skupione.

L. G. 1116.

HUMULUS: *CHMIEL.* Jest rodzay maiący. *Płeć* oddzieloną na dwu Roślinach. *Korony* nie ma. Kwiat *Samiec* ma Kielich pięć-listkowy, i pięć Nitek pyłkowych: *Samica* zaś ma Kielich iedno-listkowy, niedzielony, ukośnie otwarty; szyiek dwie, i w wielo-listkowym Kielichu ziarna nasienne. Jeden tylko iest gatunek.

646.

HUMULUS LUPULUS: *CHMIEL ZWYCZAYNY.* Roślina ta rzadko komu nieznaioma, ma niektore swoie odmiany: iest dzika, iest w Chmielnikach umyślnych utrzymywana. Kotki albo szyszeczki z niey

z niey są niemałym w gospodarstwie użytkiem, i tak potrzebne do warzenia Piwa, iak Sol do Kuchni.

Im większe są Kotki, im ściśley się ich listki stulaią, im korzennieyszy własny maią zapach, i wcześniey doyrzewaią, tym większego są godne w Chmielnikach pielęgnowania. Cudzoziemcy Czeski, a po nim Polski Chmiel wielce poważaią.

Chmielnik powinien bydź ku południowi, i ieżeli bydź może ku wschodowi nieco spadzisty. Gruntem żadnym nie gardzi, byle był czysto od dziczyzny utrzymywany. Dziki rośnie w wilgotnych zaroślach. Jak go rozmnażać i utrzymywać, wiedzą Gospodarze, są i pisma o tym. Podpada rożnym uszkodzeniom, osobliwie od pleśni, miodowey i mączney rosy: ta ostatnia choroba pochodzi od pewney Zanocnicy, która swoie iaia na korzeniu składa. Gdy się wylęgą Liszki, całey Roślinie skrzę przynoszą, przez zwabienie Wszy roślinnych. Postrzegłszy to wcześnie, odpulchni się nad korzeniami Ziemie, i naleie fugu z popiołu tytuniowego.

Ranny Chmiel iuż w Sierpniu ma główki doyrzałe: dziki nieco poźniey. Główki zbieraią się, suszą, i pakuią, na własną potrzebę, lub przedaż.

Główki te ieżeli są dobre, powinny mieć zapach mocny, lotny, korzenny: smak ostry, gorzki, korzenny: kolor iasno brunatny. Nie tylko piwu daią smak i trwałość, ale w ciele ludzkim skutkuią, nagle rozwalniaiąc soki, i mocz pędząc.

Wypustki na wiosnę mogą się zażywać iak Szparagi: a tym przypisuie Gmelin, że Żołądek czynią wolny, zamulenia wnętrzności otwieraią, mocz pędzą. Liście tenże zaleca na chorobę Sledziony, długie Febry, i do okładania w wywichnieniu, podagrze i wodney puchlinie.

Chmielinami nie tylko można zimą żywić Bydło i Owce, ale chodząc iak koło Konopi, można mieć nici i płotno, nie białe wprawdzie, ale bardzo mocne. W Szwecyi takiego płotna zażywaią na Żagle; u nas zdałoby się, aby Chmieliny dały Wańtuchy do pakowania Chmielu.

L. G. 427.

HYACINTHUS: *JACYNT.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych sześć: *Otwor* ieden. *Korona* dzwonkowa, a przy guziku owocowym są trzy *dziurki* miodownikowe. Z pomiędzy trzynastu gatunków, trzy mi tylko w naszych Ogrodach są wiadome.

647. ✲

HYACYNTHUS NON SCRIPTUS. *JACYNT BŁĘKITNY.* U Beslera, Lobela, i J. Bauhina *Hyacinthus anglicus*: u Kameraryusza *Hyacinthus belgicus*: u Kluzyusza i Swerta *Hyacinthus hispanicus.* Ma te znaki gatunkowe: *Korona* dzwonkowa sześć dzielna, z końcami odłożonemi.

Dziko rośnie w Anglii, Hiszpanii, Francyi, Włoszech, Szwaycarach: u nas w Ogrodach kwitnie wcześnie na wiosnę. Korzeń iest Cebula trwała. Liście długie, rowno-szerokie. Kwiaty rożnie błękitne, rożnie czerwone i białe, maią po dwie pokrywki liściowe dłuższe od kwiatu. Też kwiaty maią zapach.

Po okwitnieniu, gdy liście wiednąć zaczną, wykopuią się Cebulki, w cieniu nieco przesuszą, w suchym mieyscu przechowaią się, w Wrześniu rozsadzą. Rozmnażaią się z odrostków cebulkowych. Przez posianie nasienia można mieć wielorakie odmiany, ale kwiatu kilka lat czekać trzeba. Cebulka tey Rośliny ma bydź dla ludzi trucizną.

648. ✲

HYACINTHUS ORIENTALIS: *JACYNT WSCHODNI.* Rożnica gatunkowa iest: *Korona* leykowata, do połowy sześćdzielna, u spodu brzuchata. Hiacynt ten iest naypospolitszy u Ogrodników, i bardzo wiele iego maią odmian. Można go rozmnażać iak gatunek poprzedzaiący, ale tak często przesadzać nie potrzeba Cebulki: dosyć będzie co trzeci rok. Gruntem żadnym nie gardzi. Kwiaty maią zapach.

649. ✲

HYACINTHUS RACEMOSUS: *JACYNT GRONKOWY.* U innych Pisarzow *Hyacinthus minor*; albo *botryoides.* Ma *Liście* odstawaiące: *Koronę* iaiowo-okrągłą. *Kwiatki* wierzchołkowe bezszypułkowe. Gdzie się raz do Ogrodu dostaną Cebulki, tak się rozmnażaią, że one ciężko wykorzenić. Roślina ta iest pospolicie niska: Kwiatki drobne w grono skupione, ile u nas błękitne i bez zapachu, kwitną wcześnie na wiosnę.

L. G. 1126.

HYDROCHARIS: *ŻABISCIEK.* Jest Rodzay maiący *Płeć* oddzieloną na dwu Roślinach. *Samce* maią pochewkę dwu liściową; *Kielich* trzydzielny; Koronę trzyliściową; Nitek pyłkowych dziewięć, z których trzy szyikę dźwigaią. *Samice* maią Kielich trzydzielny: Koronę trzy listkową: szyiek sześć: torebkę nasienną sześć komorkową wieloziarnistą, pod Kielichem stoiącą. Jeden tylko iestgatunek.

650.

HYDROCHARIS MORSUS RANÆ: *ŻABISCIEK GLINKOWY.* Roślina ta maiąca Korzeń trwały, i kwiaty białe pachnące, naydnie się częstokroć na takich mieyscach w dołach, gdzie dawniey do Cegielni, lub dla Zdunow glinę kopano. Kwitnie w Lipcu.

L. G.

L. G. 325.

HYDROCOTYLE: *PĘPOWNIK.* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otworow* dwa. *Kwiaty* są w okołku poiedynczym. *Pokrywa* czterolistkowa. *Listki* Korony niewcinane. *Nasienie* płaskie, półtalerzykowe. Z pięciu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

651.

HYDROCOTYLE VULGARIS: *PĘPOWNIK POSPOLITY.* U Royena *Hydrocotyle foliis peltatis, orbiculatis, undique emarginatis.* Ma *Liście* tarczowe: *Okołki* pięciokwiatowe.

Rośnie na mieyscach wodą zalanych, kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały, łożący, puszcza wiele liści stoiących na długich kosmatych ogonkach, i maiące ośm małe wcinania. Roślina ta iest Owcom bardzo szkodliwa, od niey krwią moczą, dostaią zapalenia, i inne gwałtowne przypadki na się ściągaią.

L. G. 512.

HYMENÆA: *DRZEWO SZARANCZOWE.* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dziesięć: *Otwor* ieden. Kielich iest pięćdzielny: *Korona* z pięciu listkow dosyć rownych: *Szyika* skręcona. *Strąk* mączystością nieiską napełniony. Jeden tylko iest gatunek.

* *

HYMENÆA COURBARIL: *DRZEWO SZARANCZOWE KURBARYL.* Drzewo to ma Pień gruby i mierznie wysoki, u wierzchu rozłożysto gałęzisty. Kora na nim ciemno brunatna. Liście tęgie, zaostrzone, gładkie, ukośnie i na przemiany stoiące, które poki są młode, co noc parami się z sobą stulaią. Kwiat motylkowy, żołty, czerwono brzegowany.

Rośnie dziko w Ameryce: u nas potrzebowałoby pieszczot. Z korzenia tego Drzewa sączy się żywica, którą pod imieniem *Gummi animæ* kupuiemy do przednich pokostów i Kadzidła. Żywica ta powinna bydź biała, czysta, nieco przezroczysta i pachniąca.

L. G. 247.

HYOSCYAMUS: *LULKA.* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Korona* leykowa tępa, *Nitki* pyłkowe są zgięte. *Torebka* nasienna dwukomorkowa ma nakrywkę. Z siedmiu Gatunków ieden się u nas nayduie.

652.

HYOSCYAMUS NIGER: *LULKA POSPOLITA.* U Fuchsa *Hyoscyamus flavus:* u Gesnera, Besiera, J. Bauhina, *Hyoscyamus vulgaris.* Ma *Kwiaty* bezszypułkowe: *Liście* na obwodzie wydrążono-wycinane, pręt otulaiące.

Rośnie wszędzie na tłustych gruntach nieruszanych, a osobliwie na podworzach, i kwitnie od Czerwca począwszy. Korzeń ma dwuletni, długi, mięsisty. Pręt częstokroć nad łokieć wyższy. Kwiaty brudno żołte, żyłkami brunatnemi iak siatką przeplatane. Nasienniki maią kształt dzbanuszkow nakrywką nakrytych, w których drobne są ziarna.

Roślina ta lipka gdzie obficie rośnie, szkodliwym swoim zapachem zaraża powietrze. Wewnętrzne iey zażycie z wielu doświadczeń i Ludziom i Zwierzętom było szkodliwe. Ludzie dostawali zawrotu, szaleństwa, skłonności do ustawicznego spania, dla których wczesnym ratunkiem iest danie na womity, i zażycie mleka. Swinie same od tey Rośliny taczaią się iak pijane, i żadnie nogi włoczą. Chcąc wygubić, trzeba przez Lat kilka ucinać pierwey, aniżeli zakwitnie. Sławny Lekarz *Storck* i tey Rośliny na Lekarstwo zażywał: dawał Extraktu iey od iednego do szesnastu gran w chorobach Sledziony, szaleńswie, padaiącey niemocy, Kurczu, i gwałtownym Kaszlu. Lecz na to trzeba Lekarza i doskonałego i ostrożnego.

L. G. 916.

HYOSERIS: *SWINIA SAŁATA.* Jest Rodzay maiący kwiaty składane, a *Główki* pyłkowe zrosłe. *Płeć* pomieszana. *Kwiatki* same dwu płciowe rodzayne. *Kielich* dosyć rowny. *Dno* owocowe nagie. *Koronka* na nasieniu włoskowa niby nadpsowana.

653.

HYOSERIS MINIMA: *SWINIA SAŁATA NAYMNIEYSZA.* U Gerarda *Hyoseris mascula.* Ma *Pręt* dzielony, nagi: *Szypułki* kwiatowe od wierzchu grubsze. Rośnie na piasczystych rolach.

L. G. 902.

HYPERICUM: *S. JANSKIE ZIELE.* Rodzay ten ma wiele *Nitek* pyłkowych na pięć kupek zrosłych, i na dnie owocowym osadzonych. *Kielich* iest pięćdzielny. *Korona* pięć-listkowa. *Nasienie* w torebce. Z pomiędzy trzydziestu trzech gatunków następuiące u nas widziałem.

654.

HYPERICUM PERFORATUM: *S. JANSKIE ZIELE POSPOLITE.* U dawych *Fuga Dæmonum:* u obu Bauhinow *Hypericum vulgare.* Ma znaki gatunkowe takie: *Szyiek* w Kwiecie iest trzy: *Pręt* dwusieczny: *Liście* przytępione maią kropki przezroczyste.

Rośnie na Łąkach, w Lasach, Zaroślach, kwitnie od Czerwca aż do iesieni. Korzeń trwały: Pręt blisko łokciowy dzielący się na ramiona. Liście stoią naprzeciw siebie, maią na sobie pospolicie kropki czerwone. Kwiaty żołte stoią na wierzchołkach gałązek. Ktoby chciał

chciał rozmnożyć, może tylko posiać nasienie.

Roślina ta, poki młoda, iest Bydłu przyiemna, gdy się starzeie, na nic się nie przyda. Sok z niey wyciśniony, Oleiek i Herbata wewnątrz i zewnątrz maią skutki wzmacniaiące. Pączki kwiatowe roztarte, czerwono farbuią: można z nich mieć czerwoną, ale nie trwałą farbę. Z kwiatu Pszczoły na Miod i Wosk noszą.

655.

HYPERICUM QUADRANGULUM: *S. JANSKIE ZIELE CZWOROBOCZNE.* U J. Bauhin. *Hypericum Ascyron dictum*: u Tragusa *Hypericum in dumetis.* Ma *Szyiek* trzy. *Pręt* czworo-boczny, zielny.

Rośnie na Łąkach i mieyscach błotnych. Kwitnie w Czerwcu. Korzeń ma roczny: Pręt około łokciowy, mało gałęzisty. Liście kropek nie maią. Kwiaty żołte stoią na wierzchołkach gałązek. Też same ma własności i pożytki, które ma gatunek poprzedzaiący.

656.

HYPERICUM HUMIFUSUM: *S. JANSKIE ZIELE LEŻĄCE.* Pospolicie u innych Pisarzow *Hypericum supinum.* Ma *Kwiaty* trzyszykowe, poiedynczo między ramionami liści stoiące, *Pręt* leżący, dwusieczny: *Liście* gładkie.

Rośnie na Łąkach, kwitnie w Czerwcu. Korzeń ma trwały: Liście owalne bez kropek. Kwiaty żołte. Roślina ta ma smak nieco balsamiczny.

657.

HYPERICUM HIRSUTUM: *S. JANSKIE ZIELE KOSMATE.* Ma *Kwiaty* trzyszykowe. *Kielich* ma na ząbkach gruczołki. *Pręt* stoiący, okrągły *Liście* iaiowo okrągłe, nieco są włoskowane.

Rośnie na piaszczystych pagorkach: Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Korzeń trwały: kwiaty żołte co noc się stulaią.

L. G. 1195.

HYPNUM: *MECH GAŁĄZKOWY.* Jest Rodzay Roślin, skrytą Płcią, do Mchow należący. *Słoik* ma *Pokrywkę* i gładki *Czepek. Nitka* pyłkowa na boku wyrasta, i ma od spodu listeczki. Z pomiędzy czterdziestu kilku gatunków iest ich i u nas nie mało.

658.

HYPNUM TAXIFOLIUM: *MECH GAŁĄZKOWY CISOLISTKOWY.* Ma *Listki*, poiedyncze, lancetowe, pierzaste, które u spodu puszczaią pręciki. Royen tak opisuie: *Hypnum foliis pinnatis contiguis linearibus, pedunculis radicalibus, capitulo subrotundo erecto.* Rośnie na ciemnych mieyscach.

659.

HYPNUM DENTICULATUM: *MECH GAŁĄZKOWY ZĘBKOWANY.* Ma *Listki* poiedyncze, pierzaste, z podwoynemi piorkami: od spodu także puszcza pręciki. Dylleniusz tak opisuie: *Hypnum denticulatum, pinnatum, pinnulis duplicatis, recurvis.* Rośnie na przyćmioney ziemi.

660.

HYPNUM BRYOIDES: *MECH GAŁĄZKOWY KNOTOWY.* Ma *Listki* poiedyncze, pierzaste, lancetowe, które z wierzchołka pręcik puszczaią. Jest bardzo mały, i ma u Słoika otwor wielki czerwonemi włoskami obwiedziony. U Dylleniusza *Hypnum taxiforme exiguum, versus summitatem capuliferum.* Rośnie w ciemnych mieyscach.

661.

HYPNUM ADIANTOIDES: *MECH GAŁĄZKOWY RUTEWKOWY.* Ma *Listki* pierzaste, w gorę stoiące, które gałązki, i w pośrzodku pręciki, puszczaią. U Dyllena, *Hypnum taxiforme palustre, ramosum & erectum.* Rośnie na błotnistych mieyscach.

662.

HYPNUM COMPLANATUM: *MECH GAŁĄZKOWY UGŁADZONY.* Ma *Listki* pierzaste, gałęziste, których piorka są spłaszczone, zaostrzone, zawinięte, i iak dachowka za siebie zachodzą. U Dyllena *Hypnum pinnatum, compressum, splendens, capsulis ovatis.* Rośnie przy pniach drzewnych.

663.

HYPNUM LUCENS: *MECH GAŁĄZKOWY SWIECĄCY.* Ma *Listki* dosyć pierzaste, kropkowane, i *wypustki* gałęziste. U Dylleniusza *Hypnum pennatum aquaticum, lucens, longis latisque foliis.* Rośnie na błotnych mieyscach.

664.

HYPNUM CRISPUM: *MECH GAŁĄZKOWY KĘDZIERZAWY.* Ma dosyć pierzaste *Listki*, których piorka są kędzierzawione i płaskie, i wypustki gałęziste. U Dylleniusza *Hypnum pennatum, undulatum, crispum setis & capsulis brevibus.* Rośnie na kamienistych mieyscach. Zagraniczni z tego Mchu piękne dla Dam składaią Kapelusze, które i latem i zimą zieloność piękną zachowuią.

665.

HYPNUM TRIQUETRUM: *MECH GAŁĄZKOWY TRZYBOCZNY.* Ma *Gałązki* wybiegaiące, odgięte: *Listki* iaiowo-okrągłe, zakrzywione, od pręta odstawaiące. Kwitnie zaraz po śniegach. U Dylleniusza *Hypnum vulgare, triangulum, maximum, & pallidum.*

Mech ten iest ieden z naypospolitszych, któremi Łąki, Role, i trawne w lasach zarastaią mieysca. Wygubia się naylepiey przez popioł. Zażywa się do

do pakowania śkła, naczyń glinianych, Roślin przewożących się. Można nim nie tylko utykać ściany w budowach, ale oraz krzesła, i t d. wytykać.

666.

HYPNUM RUTABULUM: *MECH GAŁĄZKOWY POSPOLITY.* Ma *Listki* iaiowo-okrągłe, ostro się kończące, i iak dachowka za siebie zachodzące: *Gałązki* wybiegaią i leżą. U Dyllena *Hypnum dentatum vulgatissimum, operculis obtusis.* Rośnie pospolicie w Zaroślach, i kwitnie zaraz po śniegach.

667.

HYPNUM FILICINUM: *MECH GAŁĄZKOWY PAPROCIOWY.* Ma *Wypustki* pierzaste, w pewney odległości gałązki puszczaiące. *Listki* iak dachowka za siebie zachodzą, są zakrzywione, zaostrzone, i stoią na iednym boku. U Dylleniusza *Hypnum repens, filicinum, crispum.* Rośnie na wilgotnych mieyscach, i kwitnie zaraz po śniegach.

668.

HYPNUM PROLIFERUM: *MECH GAŁĄZKOWY WYPUSTKOWY.* Ma *Pręty* wypustki puszczaiące, płasko-pierzone, i ogonki skupione. U Dylleniusza *Hypnum filicinum, tamarisci, foliis minoribus non splendentibus.* Rośnie na Łąkach, w Lasach: kwitnie w Kwietniu.

669.

HYPNUM PARIETINUM: *MECH GAŁĄZKOWY SCIENNY.* Ma *Wypustki* przedłużone, płasko pierzone, i ogonki skupione. U Dylleniusza *Hypnum filicinum, tamarisci, foliis majoribus splendentibus.* Rośnie prawie wszędzie.

670.

HYPNUM PRÆLONGUM: *MECH GAŁĄZKOWY DŁUGI.* Ma *Słoiki* nachylone: *Wypustki* dość pierzaste, leżące, w pewney odległości gałązki puszczaiące. *Listki* są iaiowo-okrągłe. U Dylleniusza *Hypnum repens filicinum, triangularibus parvis foliis prælongum.* Rośnie na leżącym drzewie w lasach.

671.

HYPNUM CUPRESSIFORME: *MECH GAŁĄZKOWY CYPRYSOWY.* Ma *Wypustki* dosyć pierzone: *Listki* iednoboczne, zakrzywione, na końcach szydłowate. U Dylleniusza *Hypnum crispum cupressiforme, foliis aduncis.* Rośnie na korzeniach Drzew, iest żołtawy, ślniący: kwitnie zaraz po śniegach.

672.

HYPNUM ADUNCUM: *MECH GAŁĄZKOWY ZAKRZYWIONY.* Ma *Wypustki* gałęziste dosyć w gorę stoiące: *Gałązki* zakrzywione. *Listki* iednoboczne, zakrzywione, szydłowate. U Dylleniusza *Hypnum palustre erectum, summitatibus aduncis.* Rośnie na biotach.

673.

HYPNUM SQUARROSUM *MECH GAŁĄZKOWY KROKIEWKOWY.* Jego *Gałązki* wybiegaią *Listki* są lancetowe, stulone, w pięciu rzędach odgięte, i maią grzbiet ostry. U Dylleniusza *Hypnum repens, triangularibus reflexis foliis, majus.* Rośnie na wilgotnych mieyscach. Odmiana tego Mchu długo się ciągnąca, iest użyteczna do utykania ścian w budowach.

674.

HYPNUM PALUSTRE: *MECH GAŁĄZKOWY BŁOTNY.* Ma *Wypustki* leżące: *Gałązki* skupione w gorę stoiące: *Listki* iaiowo-okrągłe, iednoboczne. *Słoiki* dość prosto w gorę stoią. U Dylleniusza *Hypnum heterophyllum, aquaticum, polycephalum, repens.* Rośnie na mokrych mieyscach.

675.

HYPNUM DENDROIDES: *MECH GAŁĄZKOWY DRZEWKOWY.* Ma *Słoiki* prosto stoiące, i *Pręty* proste, na których wierzchołku iest kupka poiedynczych gałązek. U Dylleniusza *Hypnum dendroides sericeum, setis & capsulis longioribus erectis* Rośnie na wilgotnych łąkach.

676.

HYPNUM ALOPECURUM: *MECH GAŁĄZKOWY OGONOWY.* Ma *Słoiki* nieco wiszące: *Pręt* prosty, na którego wierzchołku iest kupka dzielonych gałązek. U Dylleniusza *Hypnum dendroides obscurius, setis & capsulis brevioribus subnutantibus.* Rośnie w wilgotnych lasach.

677.

HYPNUM CURTIPENDULUM: *MECH GAŁĄZKOWY KROTKI.* Ma *Wypustki* wybiegaiące, okrągłe: *Liście* iaiowo okrągłe, zaostrzone, od pręta odstawaiące: *Słoiki* na dol wiszące. U Dylleniusza *Hypnum dentatum curtipendulum, viticulis rigidis.* Rośnie przy korzeniach drzew, i Kamieniach.

678.

HYPNUM PURUM: *MECH GAŁĄZKOWY CZYSTY.* Ma *Wypustki* szydłowate, pierzasto-rozpierzchłe: *Liście* iaiowo-okrągłe, tępe, stykaiące się. U Dylleniusza *Hypnum cupressiforme vulgare, foliis obtusis.* Rośnie na pastwiskach, kwitnie zaraz po śniegach.

679.

HYPNUM RIPARIUM: *MECH GAŁĄZKOWY LĄDOWY.* Ma *Wypustki* okrągławe, gałęziste: *Liście* zaostrzone, od pręta i siebie wzaiemnie odstawaiące. U Dylle-

niusza *Hypnum aquaticum, flagellis teretibus & pennatis.* Rośnie przy lądach rzek.

680.

HYPNUM CUSPIDATUM: *MECH GAŁĄZKOWY ZAOSTRZONY.* Ma *Wypustki*; których końce stykaiącemi się listkami są zaostrzone. U Dylleniusza *Hypnum palustre, extremitatibus cuspidatis, & pungentibus.*, Rośnie na błotach.

681.

HYPNUM SERICEUM: *MECH GAŁĄZKOWY JEDWABNY.* Ma *Pręt* łażący: *Gałązki* prosto w gorę stoiące i ścieśnione. *Liście* szydłowate. *Słoiki* stoią prosto w gorę. U Dylleniusza *Hypnum vulgare sericeum recurvum, capsulis erectis cuspidatis.* Rośnie na Murach i Dachach: kwitnie w Kwietniu.

682.

HYPNUM VELUTINUM: *MECH GAŁĄZKOWY AKSAMITNY.* Ma *Pręt* łażący: *Gałązki* prosto w gorę stoiące ścieśnione: *Liście* szydłowate: *Słoiki* dosyć nachylone. U Dylleniusza *Hypnum velutinum, capsulis ovatis cernuis.* Rośnie na drzewach w cieniu leżących, i kwitnie aż w Lipcu.

683.

HYPNUM REPENS: *MECH GAŁĄZKOWY ŁAZĄCY.* Ma *Wypustki* łażące: *Gałązki* nitkowate: *Liście* włoskiem się kończące. U Dylleniusza *Hypnum trichoides serpens, setis & capsulis longis erectis.* Rośnie na gniiącym Drzewie, i kwitnie zaraz po śniegach.

684.

HYPNUM SCIUROIDES: *MECH GAŁĄZKOWY WIEWIORKOWY.* Ma *Wypustki* prosto w gorę stoiące, gałęziste i zakrzywione. Pręciki doyrzałe iak sznurek się skręcaią. U Dylleniusza *Hypnum arboreum sciuroides.* Rośnie na Drzewach, i kwitnie po śniegach.

685.

HYPNUM MYOSUROIDES: *MECH GAŁĄZKOWY MYSIOGONKOWY.* Ma *Wypustki* które puszczaią bardzo wiele gałązek okrągłych, szydłowatych, na obu końcach ścieśnionych. U Dylleniusza *Hypnum myosuroides tenuius: capsulis nutantibus.* Rośnie przy korzeniach Drzew.

686.

HYPNUM CLAVELLATUM: *MECH GAŁĄZKOWY ZGIĘTY.* Ma *Gałązki* prosto w gorę stoiące, ścieśnione: *Słoiki* skrzywione: Nakrywki zgięte. Pręt łażący. U Dylleniusza *Hypnum clavellatum parvum, repens, setis brevibus.* Rośnie na gniiącym drzewie.

L. G. 918.

HYPOCHÆRIS: *ŚWINIE ZIELE.* Jest rodzay maiący kwiaty skupione. *Kwiatki* same dwupłciowe rodzayne. *Dno* listkowate. *Listki* Kielicha iak dachowka za siebie zachodzą. *Koronka* na nasieniu piorkowata. Ze czterech gatunków są mi dwa wiadome.

687.

HYPOCHÆRIS MACULATA: *ŚWINIE ZIELE PLAMISTE* U Vaillanta *Hypocharis hirsuta.* Ma *Pręt* dosyć nagi, i o iedney tylko gałązce. *Liście* są owalno podłużne, niedzielone, zębkowane.

Rośnie na łąkach, i w lasach, a kwitnie w Lipcu. Korzeń ma trwały: *Liście* pospolicie plamiste: kwiaty nie małe, żołte, z których Pszczoły na Miod i Wosk noszą. Jeżeliby była potrzeba rozmnożenia, uczyniłoby się przez nasienie.

688.

HYPOCHÆRIS RADICATA: *ŚWINIE ZIELE WKORZENIONE.* U Vaillanta *Hypocharis vulgaris major:* u Teodora *Hypocharis porcellia.* Ma *Liście* grubo zębkowane, tępe, kosmate: *Pręt* nagi, gładki, gałęzisty: *Szypułki* łuskowane.

Rośnie na łąkach, i kwitnie w Jesieni. Korzeń trwały. Liście się częstokroć odmieniaią na rączkowate: Kwiaty niemałe, żołte, maią na łuskach kielichowych włosiste grzbiety, i stoią na szypułkach ku wierzchołkowi grubiejących. W skutkach Lekarskich rowna się ta Roślina Podróżnikowi, (*Cicorea.*) Z kwiatu Pszczoły na Miod i Wosk noszą. Rozmnaża się przez nasienie.

L. G. 709.

HYSSOPUS: *ZOP.* Jest rodzay maiący kwiaty pszczękowe. *Nitek* pyłkowych dwie dłuższych, dwie krotszych, które proste są, i stoią w pewney od siebie odległości. Dolney wargi *śrzodnia* łapka iest karbowana. Ze trzech gatunków ieden mi znaiomy.

689.

HYSSOPUS OFFICINALIS: *ZOP LEKARSKI* U Pena, Lobela i Gerarda, *Hyssopus Arabum:* u Fuchsa *Hyssopus hortensis* u Korduss i Dalechampa *Hyssopus sativa:* u Gesnera, Kluzyusza, i J. Bauhina *Hyssopus vulgaris:* u Royena *Hyssopus spicis secundis.* Ma *Liście* lancetowe: *Kłosy* kwiatowe iednoboczne.

Dziko rośnie w Szwaycarach: u nas się utrzymuie w ogrodach, częścią z nasienia, częścią przez rozdzielanie korzeni. Korzeń ma trwały: Pręt wyższy iak pół łokciowy, w początkach czworoboczny, potém okrągły. Liście drobne, bezogonkowe stoią naprzeciw siebie: kwiaty błękitne lub białe, w okrążkach ku wierzchowi ścieśnionych, i pospolicie nie na około pręta.

Roślina ta ma przyiemny, balsamiczny zapach, i smak gorzki, korzenny: nie tylko iest Pszczołom użyteczna, lecz i do

Ku-

Kuchennych zapraw zdaćby się mogła. Wzmacnia nerwy: przeciwi się zgniliznie, rozwalnia. Zażywa się wewnętrznie iak Herbata, albo sok z niey wyciśniony, na choroby Piersi; zewnętrznie zaś w kąpielach i enemach.

I.

L. G. 1005.

JASIONE: *JASIONEK*. Jest rodzay maiący kwiaty skupione na powszechnym Kielichu. *Nitki* pyłkowe głowkami są zrosłe. *Kielich* powszechny dziesięć-listkowy, rowny. *Torebka* nasienna dwukomorkowa iest pod kwiatem. Jeden tylko iest gatunek.

690.

JASIONE MONTANA: *JASIONEK GORNY*. U Royena *Jasione foliis lineari-lanceolatis, obsolete serratis*. Ma Korzeń roczny, częstokroć dwuletni. Liście wązkie. Główki kwiatowe błękitne. Rośnie na pieskach, osobliwie na pagorkach piesczystych: kwitnie w Lipcu. Kwiaty maią nieco zapachu. Roślina ta iest Owcom i Pszczołom przyiemna.

L. G. 17.

JASMINUM: *DZIELZAMIN*. Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwie: *Otwor* ieden. *Korona* pięćdzielna ukrywa w rurce Nitki pyłkowe. *Jagoda* dwuziarnowa: *Ziarna* są otulone. Z sześciu gatunków może bydź więcey w Ogrodach naszych, lecz mi tylko ieden wiadomy.

691.

JASMINUM OFFICINALE: *DZIELZAMIN LEKARSKI*. U Dalechampa, Teodora i Gerarda, *Jasminum album*: u C. Bauhina *Jasminum vulgatius*. Ma *Liście* pierzaste, na przeciw siebie stoiące: *Listeczki* oddzielone.

Dziko rośnie w wschodniey Indyi. Pręt puszcza słabe i na ziemi leżące gałązki. Kwiaty są białe i maią zapach przyiemny. Można rozmnożyć z ułamanych i w ziemi utkwionych gałązek. Zimy pospolitey się nie obawia, iednak przeciw gwałtownym mrozom grochowinami otulać się musi. Sadzi się pospolicie przy iakich kratkach z łat robionych, aby nie leżał na ziemi.

Kwiaty maią skutki orzeźwia.

żwiaiące, otwieraiące, odmiękczaiące: moczone w iakim oleyku zapach mu swoy daią.

L. G. 804.

IBERIS: *UBIOREK*. Jest rodzay Roślin maiący *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych. *Strączek* okrągławy, wieloziarnisty, wycinany. *Korona* nierowna, tak, że dwa listki zewnętrzne większe są. Z dwunastu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

692.

IBERIS NUDICAULIS: *UBIOREK NAGOPRĘTOWY*. Ma *Liście* na około wydrążone: *Pręt* poiedynczy, nagi, zielny. Rośnie na nayniegrodzayniejszych piasczystych mieyscach. Korzeń ma roczny: Liście drobne na ziemi się rozkładaią, z pomiędzy których pręt nagi wyraste, maiący na wierzchołku okołek białych kwiatów. Roślina ta iest Owcom nielubiona, iey rozmnożenie w potrzebie stać się może przez nasienie.

L. G. 172.

ILEX: *OSTROKRZEW*. Jest rodzay Roślin maiący *Nitek* pyłkowych cztery, i *Otworów* cztery; otwory są bez szyiek. *Korona* iest kołkowa. *Kielich* ma cztery zęby. *Jagoda* iest czteroziarnowa.

693.

ILEX AQUIFOLIUM: *OSTROKRZEW ZWYCZAYNY*. U dawnieyszych iest pod imieniem tylko *Aquifolium*: u C. Bauhina *Ilex aculeata baccifera*. Ma *Liście* iaiowo-okrągłe, zaostrzone i kolące.

Roślina ta iest krzewem na upodobanym sobie gruncie czasem do piętnastu łokci wyrastaiącym. Rośnie w rożney stronie Europy w lasach: u nas dziko rosnącego sam wprawdzie nie widziałem, ale iestem zapewniony, że się ma naydować na Podolu. Jest to Roślina z nayużyteczniejszych na żywe i wieczyste płoty.

Kora na tym krzewie gładka, siwa. Liście od wierzchu iasnozielone, od sposu blade, kończą się ostrym cierniem, stoią na przemiany, zielenieią latem i zimą. Kwitnie w Maiu. Kwiaty brudno białe stoią po pięć lub sześć na bardzo krotkich szypułkach: bywaią rożnie pomieszane, na iedney Roślinie iuż same Samce, iuż same Samice, iuż dwupłciowe, a te ostatnie maią pięć nitek pyłkowych, i Koronę pięćlistkową. Jagody są pospolicie czarne.

Na żywe płoty posiey nasienie z Jagod; nie bierz przecięż nasienia od odmian pieszczonych u Ogrodników, ale od dzikich. Nasienie to nie wschodzi w pierwszym, lecz aż w drugim roku. W czwartym roku iuż będzie płot około dwa łokcie wysoki, który ze stro-

strony Ogrodu nożycami obcinać się powinien. Drzewo tego krzewu iest białe, daie się pięknie polerować: można na nim brzytwy wecować. Z Jagod robi się lep na łowienie Prastwa.

L. G. 290.

JLLECEBRUM: *GOZDZIENIEC.* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* ieden: *Kielicha* nie ma. *Korona* pięćlistkowa chrząstkowata. *Blizna* na Otworze poiedyncza. *Torebka* nasienna pięćłupinowa, iednoziarnowa. Z dwunastu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

694.

JLLECEBRUM VERTICILLATUM: *GOZDZIENIEC OKRĄZKOWY.* U Royena *Illecebrum caulibus procumbentibus.* Ma *Kwiaty* skupione w okrążki nagie. *Pręt* leży na ziemi. Rośnie na wilgotnych pastwiskach.

L. G. 1008.

IMPATIENS: *NIECIERPEK.* Jest Rodzay maiący *Główki* pyłkowe zrosłe w poiedynczych Kwiatach. *Kielich* dwulistkowy. *Korona* pięćlistkowa z listków nierownych. *Miodownik* kapturowaty. *Torebka* nasienna stoi nad Kielichem, iest pięćłupinowa. Z siedmiu gatunków dwa mi są wiadome.

695. *

JMPATIENS BALSAMINA: *NIECIERPEK BALSAMINA.* U Ogrodników są znaiome pod imieniem Balsamin. Ma znaki gatunkowe te: *Szypułki* iednokwiatowe, dosyć skupione. *Liście* lancetowe, wierzchołkowe stoią na przemiany. *Miodownik* krotszy od Kwiatu.

Rośnie dziko w obu Jndyach: u nas się utrzymuie w Ogrodach zabawnych. Korzeń roczny; Pręt około półłokciowy, ma wiele soczystych gałązek. Kwiaty są poiedyncze lub pełne: białe, czerwone, brzegowane, bez zapachu: stoią przy kolankach pręta na cieniuchnych szypułkach. Sieie się corocznie nasienie wcześnie na wiosnę, i potém przesadza. Kwitnie od Lipca aż do Jesieni. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą. Nasienniki tak tego, iak następuiącego gatunku maią to do siebie, że gdy doyrzewaią, cokolwiek ruszone pękaią, i nasienie wypruszaią.

696.

JMPATIENS NOLI TANGERE: *NIECIERPEK NIETYKAŁEK.* U Dodoneusza *Impatiens herba*: u Royena *Impatiens pedunculis solitariis multifloris.* Znaki gatunkowe są: *Szypułki* stoią poiedynczo, i maią wiele kwiatów. *Liście* są iaiowo okrągłe: *Kolanka* na pręcie nabrzmiałe.

Ro-

Rośnie, ile ia naydowałem, na mieyscach nieco wilgotnych i przyćmionych: kwitnie w Sierpniu. Korzeń u tych, które naydowałem, był trwały. Pręt około łokcia wysoki soczysty. Liście gładkie stoią na przemiany na wszystkich bokach pręta. Kwiaty żołte stoią na długich cieniuchnych szypułkach. W potrzebie można posiać w iesieni nasienie.

Boerhave policzył tę Roślinę między trucizny: inni Lekarze zażywali zewnętrznie do wymywania i goienia ran: inni gotowaney w wodzie przyznawali skutki pomyślne w bolesnym odchodzeniu moczu: inni dawali ią na womity. Owce tey Rośliny nie ruszaią. Zielem i kwiatem można wełnę pięknie żołto farbować.

L. G. 359.

JMPERATORIA: *MIARZ.* Jest rodzay maiący kwiaty w okołkach. *Nitek* pyłkowych pięć: *Otworów* dwa. *Pokrywy* nie ma: *Pokrywki* są: *Okołek* płaski, cały rodzayny. *Listki* kwiatowe wgięto-wycinane. *Owoc* okrągławy, spłaszczony, w pośrzodku garbaty, obwodzony.

697.

JMPERATORIA OSTRUTHIUM: *MIARZ WIELKI.* U dawnieyszych i naszego Syreniusza zowie się tylko *Imperatoria*: u C. Bauhina *Imperatoria major. Korzeń* ma trwały, gruby, mięsisty, korzennego i ostrego smaku, ukośnie w ziemi utkwiony: ten puszcza wiele *Liści* potroynych, ząbkowanych, na długich przegiętych ogonkach. *Pręt* około łokcia wysoki na kilka się tylko dzieli gałązek, a na ich wierzchołkach są białe kwiaty w okołkach.

Kwitnie w Czerwcu. Zo rośnie na Rusi, iestem upewniony: czyli daley gdzie w Kraiu iest? ieszcze upewnić nie mogę. Przynoszono mi Roślinę dziką we wszystkim Miarzowi podobną, lecz że do widzenia Kwiatu dotąd przyiść nie mogłem, o pewności więc zaręczyć nie mogę.

Korzeń na wiosnę wykopany iest nayskuteczniejszym lekarstwem pory i mocz pędzącym: zażywa się w proszku, essencyi, lub dekokcie, na osłabione nitki ciała, i na orzeźwienie żywotnych duchów. Roślina ta może się siać z nasienia, a potém rozdzierane rozsadzą się korzenie: potrzebuie gruntu tłustego, wilgotnego i nieco przyćmionego.

L. G. 889.

JNDIGOFERA: *JNDYCHOWE ZIELE.* Jest rodzay maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych iest dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Kielich* otworzysty. *Łodka* w Koronie ma na obu stronach otworzystą szydłowatą ostrogę. *Łupina* albo Strączek rowny.

O re-

O iednym tylko namienię gatunku.

* *

JNDIGOFERA TINCTORIA: *JNDYCHOWE ZIELE FARBIERSKIE.* Znaki tey Rośliny gatunkowe są *Strączki* iak Sierp zgięte i popylone: *Gronka* kwiatowe krotsze od liści.

Roślina ta utrzymuie się w obu Jndyach, z którey pochodzi farba Jndychem zwana, w rękodziełach sukiennych do farbowania błękitnego sukien zażywana. U nas utrzymywanie miałoby wiele trudności. Liście się kilka razy przez lato zbierają, i w dołach lub naczyniach wodą się gnoią: woda zafarbona zlewa się, a gąszcz z niey w cieniu ususzony iest Jndychem. Ten, ieżeli ma bydź dobry, powinien bydź lekki, czerniawo granatowy, i przełamany okazywać plamy miedzianego koloru.

L. G. 956.

JNULA: *OMAN.* Jest rodzay maiący kwiaty składane. *Główki* pyłkowe są zrosłe, maią u spodu dwie szczecinki. *Kwiaty* tak dwupłciowe, iak Samice, są rodzayne. *Dno* owocowe nagie. Na nasienie *Koronka* poiedyncza. Ze dwudziestu czterech gatunków następuiące widzieć mi się dały.

699.

JNULA HELENIUM: *OMAN PRAWY.* Ma takie znaki gatunkowe, *Liście* pręt otulaią, są iaiowo-okrągłe, zmarszczone, od spodu kosmate. *Kielich* ma łuski iaiowo-okrągłe.

Rośnie na trawnych mieyscach, gruncie dobrym, nieco wilgotnym i gliniastym. Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Korzeń gruby, trwały, ramienisty, ma mocny zapach. Pręt około półtora łokciowy na wierzchołku gałęzisty. Kwiaty wielkie, żołte, promieniste. Można go posiać z nasienia, i z rozdzielonych korzeni rozsadzać.

Korzeń tey Rośliny nie tylko złe wina naprawia, ale i w lekarstwie ma swoie zalety, że wzmacnia nitki ciała, przeciwi się zgniliźnie, flegmę rozwalnia. Zażywa się na choroby piersi i żołądka, na dychawicę osobliwie Dzieci, i na Febry. Zażywa się z przaśnym miodem, essencyą, w dekokcie. Z Kwiatu Pszczoły na wosk noszą.

699.

JNULA DYSENTERICA: *OMAN BIEGUNKOWY.* Znaki gatunkowe są te: *Liście* serduszkowato podłużne pręt otulaią. *Pręt* kosmaty, wiechowaty. *Kielich* ma łuski szczecinkowe.

Rośnie na mieyscach wilgotnych, osobliwie przy rowach. Kwitnie w Lipcu i Sierpniu: Korzeń iest trwały: kwiaty żołte. Łuski Kielicha odgięte, na końcach farbowane. Dawniey ta Roślina miała wielką zaletę w biegunkach. Z kwiatu ma wosk Pszczoły noszą.

700.

JNULA PULICARIA: *OMAN PCHLANY.* Rożnica gatunkowa iest: *Pręt* leżący: *Liście* kędzierzawiące się, pręt otulaią. *Kwiaty* dosyć okrągłe, małe maią promienie. Rośnie przy drogach: kwitnie w Sierpniu. Korzeń ma roczny: kwiaty żołte. Zapachem tey Rośliny Pchły i Komary gubić się maią.

701.

JNULA SALICINA: *OMAN WIERZBOLISTOWY.* Ma *Liście* lancetowe, zagięte, kosmato zębkowane: *Gałązki* są rogate. Dolne kwiaty stoią wyżey od wierzchowych.

Rośnie w lasach, i na błotnych łąkach. Kwitnie od Czerwca do Sierpnia. Korzeń trwały: Pręt około łokcia wysoki, na wierzchu nieco gałęzisty. Kwiaty żołte promieniste. W potrzebie można iego posiać nasienie, i rozdzielone rozsadzać korzenie. Kwiaty wosk Pszczołom daią.

702.

JNULA HIRTA: *OMAN KOSMATY.* Ma *Liście* bezogonkowe, lancetowe, zagięte, kosmato zębkowane. *Pręt* dosyć okrągły, włoskowany. *Kwiaty* dolne wyższe od wierzchowych. Rośnie w trawnych mieyscach: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma trwały: Kwiat żołty. Ma niemałe podobieństwo do gatunku blisko poprzedzaiącego, lecz liście są szersze, bardziey przytępione, ledwie zębkowane, a osobliwie na brzegu i ostrzu grzbietowym kosmate. Pręt około półłokciowy okrągławy, niebruzdowany: iest osadzony tęgiemi liściami i włoskami. Kwiaty daią wosk Pszczołom.

703.

JNULA GERMANICA: *OMAN NIEMIECKI.* Ma *Liście* bezogonkowe, lancetowe, zagięte, kosmate. *Kwiaty* są w nieiakich kupkach. Ma Korzeń trwały: Pręt częstokroć dwułokciowy: Kwiaty żołte, drobne, wąseczkowate, na wierzchołkach pręta ścieśnione. Naydowałem na łąkach pod lasami. Kwitnie w Czerwcu.

L. G. 59.

JRIS: *KOSACIEC.* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych trzy: *Otwor* ieden. *Korona* sześcdzielna z przedziałami na przemian odgiętemi. *Blizna* ma kształt liści kwiatowych. Z pomiędzy dwudziestu dwu gatunków, następuiące dzikie, i w Ogrodach naszych są mi wiadome.

704. *

JRIS FLORENTINA: *KOSACIEC FIOŁKOWY KORZEN.* U Dyoskorydesa zdaie się bydź pod imieniem *Iris africana*: u Mathiola *Iris sativa*:

tiva: u Kordusa *Iris illyrica*. Ma znaki gatunkowe takie: *Korona* ma brodę: *Pręt* wyższy od liści, pospolicie dwukwiatowy. *Kwiaty* bezszypułkowe.

Rośnie dziko w cieplejszych Kraiach Europy: u nas się utrzymuie w niektórych zabawnych Ogrodach, i kwitnie na początku Czerwca. Ma Korzeń trwały: Liście szerokie, blado-zielone: kwiaty białe. Pieszczot nie potrzebuie, i rozmnaża się z dzielonych w Jesieni Korzeni.

Korzeń tey Rośliny biały, brunatno kropkowany, czerwonawą korą pokryty, długi, knotowaty, oczyszczony i ususzony, iest wiadomym fiołkowym korzeniem. Ma przyiemny zapach fiołkowy: smak nieco ostry, gorzkawy. W lekarstwie rozwalnia flegmę, czyści, otwiera, pędzi mocz, bole uśmierza.

705.

JRIS GERMANICA: *KOSACIEC POSPOLITY*. U Gerarda *Iris biflora*: u innych *Iris sylvestris*, albo *vulgaris*. Znaki gatunkowe są: *Korona* ma brodę: *Pręt* wielokwiatowy nad liście wyższy, *kwiaty* niższe maią szypułki.

Rośnie dziko w trawnych Zaroślach: kwitnie w Czerwcu, Korzeń iest trwały, gruby, mięsisty, kolankowaty, ciągnie się wpoprzecz ziemi. Liście mieczykowe u spodu się wzaiemnie otulaią. Pręt czasem naydowałem dwułokciowy, wyrasta z pomiędzy liści; ma na każdym kolanku listek bezogonkowy, u wierzchu dzieli się na trzy gałązki. Kwiaty u dzikich są błękitne, lecz w Ogrodach rożne są inne odmiany. Bardzo łatwo się rozmnaża z rozdzieranych w iesieni Korzeni. Korzeń zażyty, zbytnie laxuie. Kwiaty namoczone i iuż na pół gniiące, daią z wapnem bardzo piękną zieloną farbę.

706.

JRIS PSEUDOACORUS: *KOSACIEC BŁOTNY*. U Gesnera *Iris agrestis*: u Dodonausza i Kordusa *Iris lutea*: u Teodora, Gerarda, i J. Bauhina *Iris palustris*. Ma znaki takowe. *Korona* nie ma brody: Liście kwiatowe *wewnętrzne* są od Bliznów mnieysze. *Liście* są mieczykowe.

Rośnie wszędzie przy błotach, i od Maia kwitnie. Korzeń ma trwały, gruby, mięsisty, wpoprzecz się ciągnący. Liście są bardzo długie, ciemno zielone. Pręt około półtora łokciowy. Kwiaty wielkie, żołte, których zewnętrzne listki maią po obu stronach ząb przy nitkach pyłkowych.

Na łąkach ta Roślina iest nieużyteczną: Kozom tylko i Owcom nie szkodzi, innym zaś Bydlętom trucizną iest. Wygubienie przytrudne iest: która inaczey stać się nie może, iako wykopuiąc latem korzenie. Zażywano dawniey do lekarstw, lekarstwo przeciężnie bezpieczne iest, gwałtownie bowiem laxuie. Z Kwiatu można mieć żołtą farbę: a z Korzenia czarną przydawszy Koperwasu.

707.

JRIS SIBIRICA: *KOSACIEC SYBERYISKI*. Prawie wszyscy inni Pisarze nazywaią go *Iris angustifolia*, albo *tenuifolia*. Ma takie znaki. *Korona* nie ma brody. *Guzik owocowy* iest trzyboczny. *Pręt* okrągły. *Liście* rownoszerokie.

Rośnie w zaroślach trawnych, i kwitnie w Lipcu. *Korzeń* trwały: Pręt od liści wyższy. Liście wązkie, ciemnozielone. Kwiaty błękitne: pochewki kwiatowe są niby uszate. Korzenie można przesadzać do Ogrodu.

L. G. 824.

JSATIS: *URZET*. Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych. *Strączek* iest lancetowy: łatwo odpadaiący, iednokomorkowy, iednoziarnowy, a dwie łupiny iego łodkowate. Ze czterech gatunków ieden mi tylko wiadomy.

708.

JSATIS TINCTORIA: *URZET SINIŁO*. U Syrenusza *Isatis*: u niektórych *Glastum*: u innych *Isatis sylvestris*. Ma takie znaki gatunkowe: *Liście* korzeniowe są karbowane: prętowe zaś strzałkowe. *Strączki* podłużne.

Roślina ta mieyscami dziko u nas rośnie, i kwitnie w Czerwcu i Lipcu: za granicą zaś, gdzie są Farbiernie sukienne, umyślnie ią zasiewaią, skąd ponosi nieiaką odmianę. Nasza dzika ma Korzeń dwuletni: Liście ciemnozielone, grube, od spodu szerokie, a dalcy węższe pręt owe są bez ogonków. Pręt około dwułokciowy, na gałęzie się dzielący. Kwiaty drobne żołte stoią na wierzchołkach w gęstych gronkach.

Z Liści tey Rośliny, chociaż i dzikiey, iest farba do rożnego błękitnego farbowanie. Gdy Liście żołknąć zaczną, zbieraią się, tłuką, gnoią, kilka razy w kule zgniatają, przesuszaią, i znowu rozbiwszy odwilżaią: nakoniec w fasy pakuią, i do Farbierni odwożą. Jeżeli się ma zasiewać, potrzeba grunt raz przewrócić w iesieni, drugi raz wcześnie na wiosnę: w drugim lecie zbieraią się Liście.

L. G. 156.

JSNARDIA: *PŁYTEK*. Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych cztery, *Otwor* ieden. *Korony* nie ma. *Kielich* czterodzielny, *Jagodę* czterokomorkową otulaiący. Jeden tylko iest gatunek.

709.

JSNARDIA PALUSTRIS: *PŁYTEK BŁOTNY*. Rośnie w Rzekach: kwitnie w Lipcu. Korzeń ma roczny. *Liście* są przewrotnie iaiowo-okrągłe, stoią na krotkich ogonkach naprzeciw siebie. Kwiatki stoią po-

poiedynczo bez szypułek w kątach Liści.

L. G. 1071.

JUGLANS: *ORZECH WŁOSKI.* Jest rodzay z *oddzielonemi Płciami* na iedney Roślinie. Kwiat *Samiec* ma Nitek pyłkowych 18. na dnie owocowym osadzonych: Kielich iednolistkowy łoskowy: Koronę sześćdzielną. *Samica* zaś ma Kielich czterodzielny na owocu stoiący: Koronę czterodzielną: Szyiek dwie: Owoc iest pestka maiąca Ziarno bruzdowane. Rodzaiu tego dotąd wiadomych pięć iest gatunków, między temi niektóre. Amerykańskie, dla Drzewa szacowne: ia tylko o pospolitym u nas znaiomym namienię.

710.

JUGLANS REGIA: *WŁOSKI ORZECH POSPOLITY.* Ma Liście składane pospolicie z siedmiu listków, *Listki* zaś są owalne, gładkie, dość rowne, i dość zębkowane. Drzewo to początkowo pochodzi z Persyi, ma zapach mocny nie każdemu przyiemny: rośnie prędko, i po sześćdziesiątym roku inż się starzeie.

Korzeń piękny słoy w sobie maiący, nie tylko idzie głęboko w ziemię, ale się i daleko rozchodzi; stąd w bliskości inne Rośliny nikczemnieią. Pień wyrasta dość wysoko: ma Korę popielatą, poki młoda gładką, gdy się zestarzeie zmarszczoną. Drzewo w samey porze iest twarde, pięknie żyłowane, ciężkie, brunatne i mocne. Kwiatki żołte są w Kotkach.

Drzewo to naygłowniey utrzymuie się dla owocu: Owoc zaś kilkorakie ma odmiany. Z tych odmian naylepsza iest, u których Orzechy są wielkie, łupinę maią miękką, i iądra zupełne.

Dla rozmnożenia Orzechy zebrane w iesieni zagrzebią się w suchym piasku: gdy na wiosnę kiełki puszczą, nieco się im kiełki poukrocaią, i wsadzą w ziemię pulchną. Po trzecim roku przesadzą się gdzie potrzeba. Żadnym gruntem nie gardzą, naylepszy przecięż iest nieco piaszczysty. Nadzwyczayney zimy mogą wprawdzie wymarznąć, ale obciąwszy puszczaią znowu z korzenia.

Orzechy doyrzałe, osobliwie świeże, daią pożywienie zdrowe i tuczące, lecz ich wiele razem zażywać nie można, ile że dla zbytku w nich Oleiu, staią się niestrawne. Łupinkę też na ziarnie będącą zdeymować potrzeba, która ma w sobie ostrość, i zapala wnętrzności. Stare Orzechy mało maią zalety.

Też Orzechy przez połowę prawie swey wagi daią przednt Oley, który nie tylko Oliwie porownany bydź może, ale dla Malarzów iest nayprzednieyszy. Z tych Orzechów iest Wodka orzechowa: robi się mleko iak z Migdałów: daią się zażyć na Kawę i Czokolatę. Niedoyrzałe

rzałe ieszcze smażą się w Cukrze.

Drzewo, byleby nie było z pnia zmarzłego lub młodego, iest iedno z naypięknieyszych w Europie do przednich i pieszczonych robot. Wewnętrzna Kora poki świeża, daie piękną brunatną farbę: można z niey mieć Lakę do malowania, iak się pod artykułem *Acer* namieniło. Liśćiami w wodzie odgotowanemi umywaiąc latem rano Konie, ubezpieczaią się przez dzień przeciwko Gzom i Komarom. Też woda dobra iest na wygubienie Mrowek i Pcheł ziemnych. Z łupin zielonych na Orzechu i z Korzeni, można mieć brunatną i czerną farbę.

L. G. 437.

JUNCUS: *SIT* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych sześć: *Otwor* ieden. *Korony* nie ma *Kielich* sześćlistkowy. *Torebka* nasienna iednokomorkowa. Z dziewiętnastu gatunków nie mało iest u nas.

711.

JUNCUS CONGLOMERATUS; *SIT SKUPIONY.* U Mathiola iednym słowem *Juncus*: u Dalechampa, C. Bauhina, Lobela *Juncus laevis*: u Kordusa *Juncus mollis*: u Teodora *Juncus palustris minor.* Ma *Pręt* nagi: *Główkę* kwiatową na boku pręta.

Rośnie na błotnych mieyscach, i iest znakiem naydaiącego się Torfu. Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Liście są okrągłe i miękkie. Rdzeń z pręta wybrany w Sierpniu i Wrześniu, ususzony, daie Knoty wyśmienite do Swiec i Lamp samorodne.

712.

JUNCUS EFFUSUS: *SIT ROZPIERZCHŁY.* U Angwillary *Juncus oxyschoenos*: u Tragusa *Juncus vulgaris acer.* Ma *Pręt* nagi prosty: *Wiechę* kwiatową na boku pręta. Rośnie na błotnych mieyscach, i kwitnie przez całe lato. Jest także znakiem naydaiącego się Torfu.

713.

JUNCUS INFLEXUS: *SIT NAGIĘTY.* Ma *Pręt* nagi, na wierzchołku skorkowaty i zgięty. *Wiecha* kwiatowa na boku pręta. Rośnie na mieyscach błotnistych.

714.

JUNCUS SQUARROSUS: *SIT KROKIEWKOWY.* U Royena *Juncus foliis setaceis, culmo nudo, capitulis glomeratis terminalibus.* Ma *Pręt* nagi; *Liście* szczecinowate: *Główki* kwiatowe skupione, są bez liścia. Rośnie na gruntach torfowych. Pręt i Liście są tęgie. Główki kwiatowe są na wierzchołku.

715.

JUNCUS ARTICULATUS: *SIT KOLANKOWY.* U Royena *Juncus foliis articulosis, panicula inaquali, capitulis sessilibus.*

silibus, capsulis subulatis triquetris. Ma *Liście* kolankowate: Listki *kwiatowe* tępe. Rośnie na wodnych mieyscach. Kwitnie od Czerwca do Sierpnia.

716.

JUNCUS BULBOSUS: *SIT GŁOWKOWY.* U Royena *Juncus foliis angulatis, culmo subnudo, panicula terminali polifera, capsulis ovatis.* Ma *Liście* rowno szerokie i rynienkowate: *Torebki* nasienne okrągławe. Rośnie na nieurodzaynych pastwiskach, i kwitnie przez lato.

717.

JUNCUS BUFONIUS: *SIT ŻABI.* Ma *Pręt* dwudzielny: *Liście* rogate: *kwiatki* stoią po iedynczo bez szypułek. Rośnie na mieyscach wodą zalanych, i kwitnie od Czerwca aż do iesieni.

718.

JUNCUS CAMPESTRIS: *SIT POLNY* U Royena *Juncus foliis planis, panicula rara, spicis sessilibus pedunculatisque.* Ma *Liście* płaskie, i dosyć włoskowane: *Kłosy* kwiatowe częścią stoią na szypułkach, częścią są bez nich. Rośnie na chudych pastwiskach, i kwitnie w Sierpniu.

L. G. 1196.

JUNGERMANNIA: *MSZYCA.* Jest rodzay do Roślin kryptościowych należący. Kwiat, mniemany *Samiec*, iest na osobney szypułce nagi, i ma główkę cztero-łupinkową. *Samica* nie ma szypułki, iest naga, i ma okrągławe ziarna. Z dwudziestu ośmiu gatunków są niektóre i u nas.

719.

JUNGERMANNIA VITICULOSA: *MSZYCA PŁASKA.* Ma *Liście* poiedynczo-pierzaste, z listkami płaskiemi nagiemi, rowno szerokiemi. Rośnie w wilgotnych i ciemnych lasach. U Michelego *Jungermannia terrestris viticulis longis, foliis perexiguis densissimis, ex rotunditate acuminatis.*

720.

JUNGERMANNIA POLYANTHOS: *MSZYCA WIELOKWIATOWA.* Ma *Liście* poiedynczo pierzaste z listkami gładkiemi po brzegach, iak dachowka za siebie zachodzącemi, wypukłemi. Rośnie na błotnych mieyscach. U Michelego *Jungermannia palustris repens: foliis densissimis, ex rotunditate acuminatis.*

721.

JUNGERMANNIA LANCEOLATA: *MSZYCA LANCETOWA.* Ma *Liście* poiedynczo-pierzaste, lancetowe, z kwiatami na wierzchołkach: listki maią brzegi gładkie. Rośnie na wilgotnych i ciemnych mieyscach. U Michelego *Jungermannia palustris repens, foliis subrotundis densissimis, late virentibus.*

722.

JUNGERMANNIA BICUSPIDATA *MSZYCA DWUOSTRZOWA.* Ma *Liście* poiedynczo pierzaste, w pośrzodku kwitnące: *Listeczki* maią po dwa ząbki. Rośnie na wilgotnych i ciemnych mieyscach. U Michelego *Jungermannia minima repens, foliis bifidis, vagina florum cylindracea.*

723.

JUNGERMANNIA NEMOROSA: *MSZYCA GAIOWA.* Ma *Liście* od wierzchu dwoisto-pierzaste, na wierzchołkach kwitnące: *Listeczki* są włoskami obwodzone. Rośnie w lasach. U Michelego *Jungermannia nemorosa, foliis acutioribus auritis, tenuissimè denticulatis: flore insidente pediculo breviori.*

724.

JUNGERMANNIA COMPLANATA: *MSZYCA ZROWNANA.* Ma *Gałązki* rowne: *Wypustki* łażące, których *listki* maią przysadki, i dwoma rzędami iak dachowka za siebie zachodzą. Rośnie przy drzewach, i kwitnie w Kwietniu. Kwiat czarny stoi na krótkiey szczecinie. U Michelego *Jungermannia foliis circinatis imbricatim dispositis, ex viridi flavescentibus.*

725.

JUNGERMANNIA VARIA: *MSZYCA ROZNA.* Ma *Wypustki* dosyć w gorę podniesione, dwurzędne, iak dachówka za siebie zachodzące: *Listeczki* są na dwoie przedzielone. Rośnie w lasach. U Michelego *Jungermannia repens, foliis cordatis carinatis.*

726.

JUNGERMANNIA EPIPHYLLA. *MSZYCA BEZPRĘTOWA.* U tey *Listek* na *Liściu* rośnie. Kolor iey iest czarnozielonawy: a kwiatki białawe. U Hallera *Jungermannia fronde foliacea, obtusè lobata, ex medio florifera.* Rośnie w dawno kopanych rowach.

727.

JUNGERMANNIA FURCATA: *MSZYCA WIDLASTA.* Ma *Liść* rownoszeroki, gałęzisty, którego wierzchołek iest widłowaty i tępy. Kwiaty są okrągłe i czarne. Rośnie przy drzewach. U Hallera *Jungermannia foliis linearibus dichotomis, inferné florifera.*

L. G. 1134.

JUNIPERUS: *JAŁOWIEC.* Jest rodzay maiący płeć oddzieloną na dwa Roślinach. Kwiat *Samiec* iest w Kotce, ma Kielich z łusek, Korony nie ma: Nitek pyłkowych trzy, w iednę kupkę zrosłych. *Samica* ma *Kielich* trzydzielny; *Koronę* troylistkową: *Szyiek* trzy. *Jagoda* iest troyziarnowa. Z dziesięciu gatunków dwa u nas znaiome.

728.

JUNIPERUS COMMUNIS: *JAŁOWIEC POSPOLITY.* U Teodora *Juniperus baccifera*: u Fuchsa, Kordusa, Dalechampa, i Duranta *Juniperus mirror*: u Cesalpina *Juniperus montana*: u innych *Juniperus vulgaris*: u Royena *Juniperus foliis sessilibus patentibus.* Ma znaki gatunkowe takie: *Liście* są potroyne, od pręta odstawaią, są tępo zaostrzone, i dłuższe od Jagody.

Rośnie ten Krzew u nas dziko miejscami obficie. Pień iego gdy będzie dogodnie pielęgnowany, prosto i wysoko wyrasta; dziki zaś pospolicie krzakowato się tylko trzyma. Drzewo iest żołtoczerwonawe, przyiemny zapach maiące. Kora czerwonawo-brunatna, gdzie niegdzie popękana. Liście wązkie, tęgie, spłaszczone, zaostrzone: z iedney strony iasnozielone i wypukłe, z drugiey błękitnawo zielone i wpukłe, zawsze na drzewie zielenieiące. Kwitnie prędko na wiosnę. Jagody są czarne.

Nie gardzi żadnym gruntem, chociażby nayniesurodzayniey-szym, naylepiey się przecięż udaie w lekkim, pulchnym, nieco piaszczystym, i w głębi kamienistym. Jagody sieią w Jesieni. Drzewka póki młode, mogą się przesadzać z nieruszaną przy Korzeniu ziemią.

Krzew ten ma we wszystkich swoich częściach zapach przyiemny: kadzenie nie tylko Jagodami, ale i drzewem, i listkami, złe powietrze naprawia. W ciepłych Kraiach zbieraią z niego żywicę, *Sandaraca* zwaną, która iest przezroczysta, biało-żołtawa, i zażywa się osobliwie do białych pokostów.

Drzewo ma piękny kolor, zapach przyiemny, nie łatwo gnie, w wodzie trwałe, robaki go nie toczą: nie tylko iest zdatne do pieszczonych robot, lecz w lekarstwie ma takież skutki, iak drzewo Gwaiakowe. Trunek z niego iest skuteczny w chorobie francuzkiey, w Szkorbucie, w Katarach, poty pędzi: taż woda z drzewem gotowana zewnętrznie użyteczna iest w nieczystościach skory, w wrzodach, nawet na parchy bydląt. Kąpiel z drzewa iałowcowego pomocna Pedogrystom.

Liście, drzewo i iagody, tak długo w wodzie gotowane, aż woda zbrunatnieie, i tą wodą słoma żytna polana dawana Krowom, osobliwie iałowym, doiącym się, mleko znacznie pomnaża: cielnym bowiem skąpo dawać trzeba. Wierzchołki w cukrze na Syrop smażone, są skuteczne na Dychawicę.

Jagody nie tylko mogą bydź kuchenną potraw przyprawą: ale nadto w Szwecyi zażywaią onych iak Kawy. Są pożywieniem kwiczołów i Jedwabników. Jak Herbata, Dekokt, Powidła, mogą się zażywać w zamuleniu wnętrzności, w zatrzymanym miesięcznym, na kamień, i choroby piersi. Oleiek z nich gwałtownie pędzi poty, wiatry, i miesiączne: zażywa się osobliwie dla Bydła w czasie zarazy

razy. U nas mieyscami wiadoma iest wodka iałowcowa: w niektórych stronach Francyi i Szwecyi robią z iagod nieiaki gatunek wina: w Inney stronie francuzkiey woda iałowcowa iest zwyczaynym trunkiem: w innych kraiach Piwo iałowcowe.

729.

JUNIPERUS SABINA: *JAŁOWIEC SAWINA.* U Royena *Juniperus foliis inferné adnatis, oppositionibus concatenatis.* Ma znaki takie. *Liście* stoią do góry naprzeciw siebie, po gałęzi się spuszczaią.

Rośnie dziko we Włoszech, Szwaycarach, Portugallii, Syberyi, a osobliwie w wschodnich Kraiach na górach *Olympus* i *Ararat*: u nas tylko iest w niektórych ogrodach, gdzie smrodem swoim nie wiele czyni przysługi. Pospolicie rośnie krzakowato, lecz może urość i w drzewo. Drzewo iest twarde, czerwonawe; pospolicie na iedną stronę nachylone: gałęziste: korę ma brunatną. Liście iasno-zielone, zawsze zielenieiące, i od nich końce gałęzi zdaią się bydź spłaszczone. Jagody błękitne, dwu lub trzyziarnowe. Nie gardzi żadnym gruntem, nie boi się zimy, i rozmnożyć się może naylepiey z posianych Jagod.

Liście osobliwie maią smak ostry, i zapach nieprzyiemny: w skutkach lekarskich rozpalaią, rozwalniaią, gwałtownie poruszaią, robaki morzą, mocz i miesięczne pędzą. Zażywali ich Lekarze ale z ostrożnością. Liście z psim sadłem na maść tłuczone, są pożyteczne na parszywieiące głowy dzieci: też liście w wodzie gotowane daią się na robaki Koniom. Swieże, gubią mole z pomiędzy sukien.

Niegodziwe Kobiety, chcące wstyd swoiey swywoli ukryć przez zaboystwo niewinnego płodu, zażywaią na to tey Rośliny: częstokroć zamysłów swoich nie dokazuią, a pospolicie sobie wiele szkodzą: są przykłady, że od tego zażycia piersi sobie popsuły.

K.

L. G. 7.

KÆMPFERIA: *CYTWAR.* Jest rodzay maiący *Nitkę* pyłkową iednę, i *Otwor* ieden. *Korona* sześćdzielna, trzy dzisły rozposterte, a ieden z nich na dwoie znowu przedzielony.

* *

KÆMPFERIA ROTUNDA: *CYTWAR LEKARSKI.*

Rośnie w wschodniey Jndyi. Ma *Liście* lancetowe, szypułkowe. Korzeń trwały. U nas potrzebowałby tak pieszczonego pielęgnowania, iak się o Jmbierze namieniło.

Korzeń iest w naszych lekarniach: rożnią go na długi i okrągły, lecz oba od iedney pochodzą rośliny, okrągły przeciąż skuteczniey szy. Jest krotki, płaski, głowkowaty, ciężki, na palec gruby; od wierzchu biały, zewnątrz ciemny. Zapach ma Kamforowy: smak korzenny i gorzki.

Liczy się między lekarstwa mocno wzruszaiące, krew burzące, i wszystkim wyprożnieniom pomagaiące. Daie się w proszku, albo w Cukrze smażony, albo winem nalany.

L.

L. G. 909.

LACTUCA: *SAŁATA.* Jest rodzay maiący. *Główki* pyłkowe zrosłe. *Kwiatki* wszystkie dwupłciowe rodzayne. *Koronka* na nasieniu iest poiedyncza, i ma szypułkę. *Dno* owocowe nagie. *Kielich* waleczkowaty składa się z łusek skorkowato-obwodzonych, i iak dachówka zachodzących. Z siedmiu gatunków te mi wiadome.

730.

LACTUCA SATIVA: *SAŁATA OGRODOWA.* U Fuchsa i Turnera *Lactuca capitata*: u Mathiola i Lakuna *Lactuca florescens*: u Lonicera *Lactuca rotunda.* Ma za gatunkowe znaki, że *Liście* są okrążone, i *Pręt* puszcza gałązki w połokołek.

Roślina ta corocznie z nasienia siana, nie tylko znaioma iest Ogrodnikom, ale i Wieśniaczkom Ogrodnicy umieią koło niey chodzić na Jnspektach aby była wcześnieysza: Wieśniaczki poźniey maią onę w Ogrodzie.

Sałata ogrodowa przez sztukę ogrodniczą bardzo wiele nabyła odmian: między temi dwie są nayogulnieysze: *Głowiasta* u Francuzów *Laitue pommée* zwana: i *Liściowa*, u Francuzów *Chicon.*

Głowiasta (Lactuca capitata) po posianiu przesadza się i składa się w głowy; ma te u Ogrodników Niemieckich nayprzednieysze odmiany. 1od. *Frühe Eiersalat*: ma głowy niewielkie żołte. 2re. *Gelber Prahlsalat*, ma głowy wielkie, żołte, liście pomarszczone. 3cie. *Grosser montrée*, ma głowy wielkie, żołte, liście mniey nadęte. 4te. *Grüner Prahlsalat*, ma głowy wielkie, zielone. 5te. *Strasburger*, ma głowy znaczne zielone, nieścisłe przeciąż. 6te. *Wintersalat*, ma głowy wielkie, ktorych Liście są po brzegach czerwono upstrzone. 7me. *Forellensalat*, ma głowy czerwono upstrzone, Liście okrągłe. 8me. *Capucinersalat*, ma głowy i Liście kędzierzawione.

Liściowa, (*Lactuca romana*) która się nie przesadza, i w głowy się nie wiąże; sieie się dla zażycia młodych liści, osobliwie na wiosnę, dopoki się głowiasta nie zwiąże. Odmiany iey przednieysze te bydź mogą. 1od. *Grüner Bindsalat*: ma Liście ciemno-zielone, nieco się stulaiące: nasienie czarne. 2re. *Passauer*: stula się nieco, i ma Liście żołtawe. 3cie. *Forellen Bindsalat*, ma Liście czerwono upstrzone. 4te. *Rother Bolognéser*, ma Liście ciemno-czerwono-plamiste.

Jeżeli w iednym Ogrodzie kilka iest odmian Sałat, przynaymniey przednieysze iak naydaley od podłych, i ieszcze każda odmiana osobno na nasienie ma bydź posadzona: inaczey bowiem za lat kilka upodlą się.

Wiadomo, że się Sałata surowa z Octem tylko, Oliwą, i Solą na stoł daie: iest to wprawdzie potrawa chłodząca, orzeźwiaiąca, i łatwo się trawiąca, ale w zdrowych żołądkach.

731.

LACTUCA SCARIOLA: *SAŁATA POLNA.* U innych Pisarzów pospolicie *Luctucá agrestis* albo *sylvestris.* Ma znaki, że *Liście* stoią poziomo, i grzbiet maią ostry, kolący.

Naydowałem w końcach rol pod Zaroślami. Liście korzeniowe są wydrążono wycinane: Kwiaty blado żołte. Z tey Rośliny gdy się gdzie zadrze, płynie sok biały, gorzki; który gdy uschnie, czerwienieie, i zapala się na ogniu.

732.

LACTUCA SALIGNA: *SAŁATA WIERZBOWA.* Ma *Liście* mieczykowatym podobne, od ogonka strzałkowe, lecz ogonki bardzo są nieznaczne: grzbiet u nich ostry, kolący. Roślina ta ma zieloność ciemną: Pręt, gałązki, żebra u liści są białawe: kwiaty blado żołte, rośnie w trawnych mieyscach: kwitnie w Wrześniu.

733.

LACTUCA VIROSA: *SAŁATA JADOWITA.* U tey *Liście* stoią horyzontalnie, maią grzbiet ostry i kolący, są zębkowane. Naydowałem ią na groblach. Cała ta Roślina ma iakowyś smrodek mdlący, i sok iey biały, gorzki, od ognia się zapalaiący, ma tak usypiać iak *Opium.*

L. G. 716.

LAMIUM: *POKRZYWA GŁUCHA.* Jest rodzay maiący kwiaty paszczękowe. *Nitek* pyłkowych dwie dłuższych, dwie krotszych. *Ziarna* nasienne nagie. U Korony warga *wyższa* niedzielona, przesklepiona; *dolna* na dwie łapki podzielona: *gardziel* na obu stronach po brzegu iest zębkowana. Z ośmiu gatunków te są mi wiadome.

734.

LAMIUM LÆVIGATUM: *POKRZYWA GŁUCHA GŁADKA.* U Morysona *Lamium album vulgare:* u Teodora *Lamium purpureum:* u Blackwela *Lamium rubrum.* Ma *Liście* serduszkowe, pomarszczone: *Pręt* gładki: *Kielich* tak długi, iak rurka Korony.

Rośnie dziko między drzewami w ogrodach: kwitnie w Czerwcu. Korzeń zdaie się bydź trwały: liście zębkowane: kwiat czerwony.

735.

LAMIUM ALBUM: *POKRZYWA GŁUCHA BIAŁA.* Ma *Liście* serduszkowe, ostro zaostrzone, ogonkowe: *okrążki* są dwudziesto-kwiatowe. Rośnie wszędzie, i kwitnie przez całe lato. Korzeń trwały rozłazi się daleko na wszystkie strony. Pręt wyrasta dosyć wysoko. Kwiaty są białe i nie bardzo małe. Kielichy są pospolicie brunatno plamione. W każdym okrążku iest skupionych kwiatów dwadzieście.

Roślina ta ma zapach nieprzyiemny. Dawniey zażywano iey na rany, na białe upławy, na gruczoły, i bole gardła. Kwiaty są dla Pszczoł bardzo użyteczne.

736.

LAMIUM PURPUREUM: *POKRZYWA GŁUCHA PURPUROWA.* U Morysona *Lamium annuum vulgare rubrum:* U Kluzyusza *Lamium, sive Urtica non mordax vulgaris & fœtida.* Ma *Liście* serduszkowe, tępe, ogonkowe.

Roślina ta rośnie wszędzie, i częstokroć na zasianych mieyscach aż do uprzykrzenia. Kwitnie przez całe lato. Pręt czasem bywa dwułokciowy. Dolnych liści ogonki są bardzo długie, im zaś wyżey na pręcie, tym krótsze. Kwiaty są pospolicie blado purpurowe. Ma zapach nieprzyiemny, a włożona między suknie, gubi Mole. Pszczoły z kwiatu na przedni Miod noszą.

737.

LAMIUM AMPLEXICAULE: *POKRZYWA GŁUCHA PRĘT OTULAIĄCA.* U tey *Liście* bliższe około Kwiatów są tępe, bezogonkowe, i pręt otulaią. Rośnie także wszędzie na zasianych mieyscach: kwitnie w Maiu i Czerwcu. Pręt ma niewysoki, a częstokroć naydowałem na ziemi leżący.

L. G.

L. G. 919.

LAPSANA: *MLECZ.* Jest rodzay maiący kwiaty składane. *Główki* pyłkowe są zrosłe. *Kwiaty* wszystkie dwupłciowe rodzayne: *Dno* nagie. *Kielich* ma przykieliszek, a tego wewnętrzne łuski są rynienkowate. Ze czterech gatunków ten mi wiadomy ieden.

738.

LAPSANA COMMUNIS: *MLECZ POSPOLITY.* Ma *Kielich* owocowy rogaty: *Szypułki* kwiatowe cieniuchne i gałęziste. Rośnie wszędzie w trawnych mieyscach, nawet w zasianych ogrodach. Kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma włosienkowy: Pręt czasem wyższy nad dwa łokcie. Liście są lekko zębkowane, dolne stoią na ogonkach, wyższe zaś są bezogonkowe. Kwiaty są małe, blado żołte, maią Kielichy gładkie. Z tey rośliny płynie sok mleczny: dawniey zażywano iey na lekarstwa odmiękczaiące i chłodzące.

L. G. 344.

LASERPITIUM: *LAZUREK.* Jest rodzay maiący kwiaty w okołkach: *Nitek* pyłkowych pięć: *Otworow* dwa. *Pokrywa* iest podwoyna. *Listki* kwiatowe są wcięte, zgięte, i od siebie odstawaiące. *Owoc* podłużny ma ośm rożków skorkowatych. Z dziesięciu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

739.

LASERPITIUM LATIFOLIUM: *LAZUREK SZEROKOLISCIOWY.* Ma *Listeczki* serduszkowate, grubo zębkowane. Rośnie w suchych lasach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń iest trwały, daleko się rozchodzący. Pręt częstokroć dwułokciowy. Liście znacznie się rozciągaią. Okołek kwiatowy wielki z kwiatów białych. Korzeń tey Rośliny ma smak ostry i zapach mocny; dawniey go do lekarstw zażywano. Jeżeliby była potrzeba rozmnożenia, posieie się iedney Jesieni nasienie, a drugiey się Korzenie porozsadzaią.

740.

LASERPITIUM PRUTHENICUM: *LAZUREK PRUSKI.* U Royena *Laserpitium foliis radicalibus patentissimis.* Ma *Listeczki* lancetowe, niezębkowane, między temi ostatnie są zrosłe. Jak ten, tak i poprzedzaiący gatunek ma Liście składane. Ten rośnie także w lasach.

Korzeń ma trwały. Pręt kudłaty, od spodu biało-włoskowany. Liście maią nieiakie podobieństwo do swiniey wszy (*Conium*), są złożone z listeczków lancetowych; na ogonku i żebrach kosmate. Promienie okołków, Pokrywy i Kwiaty są białe. Też kwiaty lubo maią zapach nieprzyiemny, z nich przecięż Pszczoły znacznie na

Miod

Miod noszą. Nasienie iest włosiste, lipkie, smaku ostro korzennego.

L. G. 909.

LATHRÆA: *ŁUSKIEWNIK.* Jest Rodzay maiący kwiaty paszczękowe z okrytym nasieniem. *Nitek* pyłkowych dwie dłuższych dwie krotszych. *Kielich* czterodzielny. Na spodzie przy szwie guzika owocowego iest *Gruczolik* spłeszczony. *Torebka* nasienna iednokomorkowa. Ze czterech gatunków ieden mi tylko wiadomy.

741.

LATHRÆA SQUAMARIA: *ŁUSKIEWNIK POSPOLITY.* Ma *Pręt* bardzo poiedynczy: *Kwiaty* na dol wiszące, u których *dolna* warga iest troydzielna. Rośnie w ciemnych lasach, osobliwie przy korzeniach Leszczyny i Brzozy: kwitnie zaraz po śniegach.

Korzeń iest trwały: składa się z samych łusek nielakich za siebie zachodzących. Pręt nie ma właściwych liści, lecz tylko gdzie niegdzie iaiowo-okrągłe łuski. Z kątów wierzchołkowych łusek wyrasta wiele szypułek, na których kwiaty stoią poiedynczo. U Kwiatu zwierzchnia warga czerwona, dolna biała.

L. G. 872.

LATHYRUS: *GROSZEK*: Jest Rodzay maiący kwiaty Motylkowe. *Nitek* pyłkowych iest dziesięć na dwie kupki zrosłych. Dwa *ucinki gorne* na Kielichu są krotsze. *Szyika* gładka, u wierzchu kosmata i szersza. Z pomiędzy dwudziestu i ieden gatunków, te mi są wiadome.

742. ☼

LATHYRUS ODORATUS: *GROSZEK WONNY.* Ma *Szypułki* dwukwiatowe. Na *Wąsach* dwa listki owalno-podłużne. *Łupina* albo *Strąk* iest kosmaty. Początkowo pochodzi z Hiszpanii, teraz się i w naszych niektórych zabawnych utrzymuie Ogrodach, dla pachnącego kwiatu: gdzie go corocznie z nasienia sadzić trzeba.

Pręt, albo wić tego Groszku, nie zwykł się piąć wysoko: bywa czasem na dwa łokcie. Kwiaty białe lub rożowe, lub mieszane, poczynaią kwitnąć od Czerwca; a lubo tak przyiemny maią zapach, uważano przecięż, że się Pszoły do niego nie ubiegaią.

743.

LATHYRUS TUBEROSUS: *GROSZEK GŁOWKOWY.* U niektórych *Lathyrus arvensis.* Ma *Szypułki* wielokwiatowe. *Wąsy* maią dwa listki owalne, a między temi są nagie. Rośnie w niektórych mieyscach na roli i na łąkach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń iest pełny Knotów, brunatny: ten puszcza wiele prętów lub Witek słabych, łażących. Kwiaty ciemno czerwone maią mocny zapach. Roślina

ślina ta iest wszelkiemu Bydłu bardzo przyiemną paszą: i byłaby dla swey trwałości godną do rozmnożenia na łąkach, gdyby tylko na iey korzenie Swinie nie tak chciwe były. Korzenie te są słodkie, i dobrym pokarmem dla ludzi. Kwiaty Pszołom skąpo Miod i Wosk daią.

744.

LATHYRUS PRATENSIS: *GROSZK ŁĄKOWY.* U wielu innych *Lathyrus sylvestris.* Ma *Szypułki* wielokwiatowe. *Wąsy* poiedyncze maią dwa listki lancetowe. Rośnie wszędzie na Łąkach, i w trawnych Zaroślach: kwitnie począwszy od Maia.

Korzeń trwały, łażący, puszcza wiele *Prętow* albo *Witek* na trzy łokcie długich. Wąsy rzadko bywaią podzielone. Kwiaty żołte pachnące są Pszołom przyiemne: a cała Roślina iest każdemu Bydłu użyteczną paszą.

745.

LATHYRUS LATIFOLIUS: *GROSZEK SZEROKOLISCIOWY.* U Raia i J. Bauhina *Lathyrus major:* u Beslera *Lathyrus Narbonensis.* Ma *Szypułki* wielokwiatowe. Na *Wąsach* nie tylko są dwa listki lancetowe, ale nad to ieszcze skorkowate skrzydełka. Rośnie w Zaroślach i między Zbożem: kwitnie począwszy od Czerwca.

Korzeń trwały puszcza wiele Witek, czasem bardzo długich. Kwiaty są czerwone nie małe, i maią zapach. Y ta Roślina iest przyiemną paszą dla Bydła.

746.

LATHYRUS PALUSTRIS: *GROSZEK BŁOTNY.* Ma *Szypułki* wielo-kwiatowe: na *Wąsach* iest wiele listków z przysadkami lancetowemi. Rośnie na łąkach błotnych. Korzeń trwały puszcza pręt prosty, na łokieć wysoki. Listki stoią po sześć. Kwiaty są błękitne lub czerwonawe.

L. G. 711.

LAVANDULA: *LAVENDA.* Jest Rodzay do paszczękowych należący. *Nitek* pyłkowych dwie dłuższych, a dwie krotszych. *Nasienie* nagie. *Kielich* iaiowo-okrągły, nieco zębkowany, wsparty liściową pokrywką. *Korona* odgięta, a Nitki pyłkowe są w iey rurce. Ze czterech gatunków ieden w Ogrodach naszych znaiomy.

747. ☼

LAVANDULA ANGUSTIFOLIA: *LAWENDA ZWYCZAYNA.* U Dalechampa *Lavandula femina:* u Dodonensza *Lavandula mas:* u Kordusa i Gerarda *Lavandula minor.* Jest tylko odmianą od *Lavendula Spica*, ale w Ogrodach naszych na pospolitszą. Ma za znak *Liście* lancetowo długie: i *Kłosy* kwiatowe nagie.

Korzeń ma trwały. Pręt niewysoki, gęsto gałązkowy, na których wierzchołkach są cienkie

Kło-

Kłosy kwiatowe, kwiaty są błękitne, drobne, przyiemny zapach maiące, i kwitną w Lipcu. Nasienie iey rzadko należycie u nas doyrzewa; ale się łatwo rozmnaża przez rozdzielenie Korzeni w iesieni, lub na wiosnę.

Lavandula Spica, u dawnieyszych *Spicanarda*, różni się tym, że od zwyczayney wyżey rośnie, liście ma krotsze i szersze, a kwiaty poźniey kwitną. Co się tycze zapachu, ten u Spikanardy iest nierownie przyiemnieyszy i łagodnieyszy. Utrzymuie się tak w Ogrodzie, iak zwyczayna Lawenda.

W kwiatach i liściach zapach maiąca Lawenda, a bardziey ieszcze Spicanarda, iest nayskutecznieyszym lekarstwem, gdzie prędkiego potrzeba orzeźwienia, albo zgniliźnie zapobiegać. Oleiek lawendowy z Cukrem rozterty, iest naypewnieyszym ratunkiem na Kurcz języka.

Wodka, Ocet, Balsam, Maść, Proszek, Kadzidło, Kąpiele, lawendowe, nie tylko na lekarstwa, ale i tak tylko dla przyiemności zapachu, częstokroć się zażywaią. Temi się pospolicie ratuią w mdłościach, osłabieniu głowy, zawrocie.

L. G. 503.

LAURUS: *LAUR.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dziewięć: *Otwor* ieden. *Kielicha* nie ma. *Korona* iest kielichowata, sześćdzielna. *Miodownik* składa się ze trzech gruczolików maiących dwie szczecinki, i guzik owocowy otacza. *Owocem* Pestka iednoziarnowa. Z iedenastu gatunków ieden tylko iest w Oranżeryach naszych znaiomy, od drugich niektórych mamy Korzenie i Lekarstwa.

748.

LAURUS NOBILIS: *LAUR BOBEK.* U Beslera *Laurus cum flore*: u Kordusa i Bellonisza u Teodora i C. Bauhina *Laurus latifolia*: u Cezalpina, i niegdyś Pliniusza *Laurus regia*. Ma *Liście* lancetowe, trwałe, żyleste: *Koronę* czterodzielną: *Płeć* oddzieloną na dwu Roślinach.

Drzewko to początkowo pochodzi z Azyi; teraz go maią dosyć lasy południowey Europy. W zimnych Kraiach i u nas utrzymuie się w naczyniach: pokazały przecięż doświadczenia, że i w Ogrodzie wytrzymać może; tak w Heydelberku w Niemczech iest Szpaler bobkowy na ośm stop wysoki. Jeżeli ma bydź w ogrodzie, na zimę nagnie się ku ziemi, i gnoiem okryie. Rozmnożenie naylepsze iest z iagod na Inspekcie posadzonych, a potém rozsadzonych.

Liście bobkowe dawniey były zażywane na wieńce do uwieńczenia Postow: teraz zażywaią się do kuchennych przypraw: maią zapach przyiemny, korzenny: smak gorzkawy, ostry, ściągaiący: maią skutki zwol-

zwolna rozgrzewaiące, i żołądek wzmacniaiące. Jagody są gorętsze: robi się z nich Oleiek na lekarstwa: można i nieiaki gatunek robić Wosku. Zażywaią onych, ale z ostrożnością, w zatrzymaniu miesięcznym.

* *

LAURUS CINNAMONUM: *LAUR CYNAMON.* Ma *Liście* trzyżylne: owalno podłużne; na których żyły ku wierzchołkowi giną. Z tego Drzewa mamy wiadomy Cynamon, który iest przyiemną Stołu naszego przyprawą.

U nas pielęgnowanie iego wielkichby pieszczot wyciągało. Rośnie właściwie na wyspie Ceylon nayobfitszy i nayprzednieyszy, gdzie Kompania Hollenderska Monopolium trzyma. Rośnie wprawdzie i w innych stronach, ale się w przyiemności nigdzie nie rowna Ceylońskiemu.

Drzewo to wyrasta do wysokości naszey Sliwy: kwitnie biało w Styczniu: ma Owoc nakształt Oliwek, gdy doyrzeie czarny, zapachu goździkowego. Korzeń ma zapach Kamforowy. Liście młode są pięknie czerwone, potém dopiero zieleniią. Pień ma potroyną Korę: wierzchowa iest siwa, bez zapachu i smaku: druga pod nią i trzecia iest właściwym Cynamonem: sam smak i zapach Cynamonu iest wprawdzie tylko w trzeciey Korze, ale się od drugiey oddzielić nie może.

W Maiu obdzieraią Korę z drzewa: oczyszczoną z wierzchniey siwey, suszą na Słońcu, stąd się w rurki skręca. Drzewa obdarte umieraią, ale na to mieysce z korzenia pnie znowu puszczaią.

Cynamon ma zapach bardzo przyiemny, smak przyiemnie ostry, przenikaiący, korzenny, słodkawy. Ma skutki wielkie, serce posilaiące, żołądek wzmacniaiące, krew rozgrzewaiące. A lubo w gorączkach strzedz się go potrzeba, wody przecięż cynamonowey i chorzy w potrawach zażywać mogą. Do zażycia w lekarstwie Oleyku cynamonowego, potrzeba ostrożnego Lekarza. Cynamon do chowania nie ma bydź tłuczony, tak się bowiem prędko psuie.

* *

LAURUS CASSIA: *LAUR KASSIA.* Ma *Liście* lancetowe, trzyżylne. Drzewo to rośnie w Malabar, Sumatra, i Jawa. Liście z niego zażywaią się do przypraw kuchennych, a Kora do lekarstw.

Kora gruba, drzewiasta, ciemno-czerwona, iak Cynamon zwinięta, ma skutki blisko się cynamonowym rownaiące, ale słabsze w zapachu i smaku. Zażywa się iak Herbata, Dekokt, Syrop, i rożnie, w chorobach Macicy.

* *

LAURUS CAMPHORA: *LAUR KAMFORA.* Drzewo to ma *Liście* trzyżylne, lancetowo owalne. Początkowo pochodzi z Japonii i Afryki.

Z te-

Z tego Drzewa mamy owę żywicę mocnego zapachu, i ostrego smaku, Kamforę zwaną. Ta ma skutki przenikaiące, wzbudzaiące, rodzielaiące, zgniliźnie się przeciwiaiące. W tłustych płynnościach się rozpuszcza, w wodzie nie, tylko iey smak i zapach daie. Zewnętrznie rożnie się zażywa na puchliny i wrzody. Podług doświadczeń teraźnieyszych Lekarzów, iest osobliwszym lekarstwem zażywaiąc wewnętrznie podług okoliczności do trzech kwintli, w zgniłych, rakowych, rachicznych wrzodach: w zgniłych febrach takich, które z rozpaleniem i wyrzutem nieiakiego trądu są złączone.

* *

LAURUS BENZOIN: *LAUR BENZOIN.* Drzewo to ma *Liście* bezżyłne, iaiowo-okrągłe, na obu końcach zaostrzone, niedzielone, corocznie odpadaiące. Rośnie w Wirginii.

Z tego Drzewa mamy żywicę *Benzoe* zwaną. Ma zapach bardzo przyiemny, smak żywiczno-balsamiczny. Jest ona sucha, ślniąca, brunatna, z rzuconą tu i owdzie białością. Nie tylko owa z tey Żywicy włoknowata Sol, *Flores Benzoe*, ale i tynktura z samey Żywicy, maią skutki rozwalniaiące i czyszczące: zażywaią się na owrzodziałe wnętrzności, na choroby piersi, nerek: Żywica zaś przez się zażywa się rożnie zewnętrznie.

* *

LAURUS SASSAFRAS: *LAUR SASAFRAS.* Drzewo to ma *Liście* częścią trzyłapkowe, częścią niedzielone. Rośnie w pułnocnych Kraiach Ameryki.

Drzewo to, które albo iest czerwone, albo z białego wpada w żołte, ma zapach korzenny, przyiemny: smak ostry, korzenny, słodkawy: iuż dawno poczytane iest za dobre lekarstwo. Z tym wszystkim, Kora, Korzenie i gałązki, są skuteczniejsze. Zażywaią się w Herbacie, Dekokcie, i rożnym innym sposobem na czyszczenie krwi ostrey, w chorobach wenerycznych, szkorbutnych, rachicznych: na bladość, białe upławy, Katary, i choroby piersi.

L. G. 546.

LEDUM: *BAGNO.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dziesięć: *Otwor* ieden *Kielich* sześćdzielny: *Korona* płaska, pięćdzielna. *Torebka* nasienna pięćkomorkowa, u spodu się otwieraiąca. Jeden tylko iest gatunek.

749.

LEDUM PALUSTRE: *BAGNO SWINIE.* U Teodora i Gerarda *Ledum rosmarini folio*: u Kluzyusza *Ledum silesiacum.* Rośnie wszędzie w błotnych łasach. Ma smrodek bol głowy przynoszący.

Ko-

Korzenie są mocne, i idą głęboko w ziemię. Pręty krzewinowate rosną krzewisto do dwu łokci wysokości. Gałęzie maią Korę brunatną, i poki są młode, wełnistą. Liście rownaią się rozmarynowym, są przecięż grubsze, nieco zawinione, brunatno-żołtawe, stoią naprzeciw siebie. Kwiaty białe w wielkich kupkach pokazuią się na wierzchołkach gałęzi w Czerwcu i Lipcu.

Ta w smrodzie swoim nieprzyiemna Roślina, czyni przecięż niemałe pożytki. Na początku Maia z liściami i pączkami gałęzie zebrane, ususzone nieco w cieniu, a potém drobno utłuczone, są nayprzednieysze do garbowania skor. Jakoż Juchty Moskiewskie winne są swą dobroć Oleykowi z Bagna, z dziegciem mieszanemu. Wodą gotowaną z świeżych gałęzi i liści, można wygubić Pluskwy, i Wszy u Bydląt. Żydzi częstokroć tę roślinę kładą w Piwo, aby Piiaków prędzey upaiali. Kwiaty są Pszczołom bardzo przyiemne.

L. G. 1038.

LEMNA: *RZĄSA.* Jest rodzay maiący Płeć wpółoddzieloną. *Korony* nie ma. *Kielich* iednolistkowy. Kwiat *Samiec* ma trzy Nitki pyłkowe: *Samica* szyikę iednę; i zostawia Torebkę nasienną iednokomorkową. Gatunków iest cztery: wszystkie pływaią na wodach, i to do siebie maią, że się wtedy dopiero na wiosnę pokazuią, gdy Jaskołki przylecą: w Jesieni z Jaskułkami znowu nikną. Wszystkie są przyiemnym pożywieniem dla Gęsi i Kaczek. Z korzonków daią się prząść Nici, które lnianym w niczym nie ustępuią.

750.

LEMNA TRISULCA: *RZĄSA WIĘKSZA.* Ma *Liście* lancetowe, na ogonkach. Naydnie się na zgniłych i czystych wodach. Sauvages ią opisuie: *Lemna foliis lanceolatis, extremis decussatis.*

751.

LEMNA MINOR: *RZĄSA MNIEYSZA.* Ma *Liście* bezogonkowe, z obu stron płaskie: *Korzonki* poiedyncze. Naydnie się na stoiących wodach. Składa się z iednego tylko Listka Korzonka. Kilka takich okrągławych Liści iest złączonych drobnemi nitkami, a pod ich płaszczyzną iest cieniuchny Korzonek, który w wodę się wpuszcza. Z tych liści znowu na boku inne wyrastaią. Kwitnie w Lipcu.

752.

LEMNA GIBBA: *RZĄSA GARBATA.* Ma *Liście* bezogonkowe, od spodu okrągło-wypukłe. Korzonki poiedyncze. Mała rożnica od poprzedzaiącey.

753.

LEMNA POLYRRHIZA: *RZĄSA WIELOKORZENIO-*

NIOWA. Ma *Liście* bezogonkowe, *Korzonki* skupione. Rośnie wszędzie w błotnistych wodach, i łatwo poznana bydź może, ile że iey liście od spodu pospolicie są ciemno czerwone.

L. G. 912.

LEONTODON: *BRODAWNIK.* Jest rodzay maiący Kwiaty składane. *Główki* pyłkowe zrosłe. *Kwiatki* wszystkie dwupłciowe rodzayne. *Łuski* na kielichu wietko leżą, i iak dachówka za siebie zachodzą. *Dno* owocowe nagie. *Koronka* na nasieniu piorkowata. Z dziewięciu gatunków następuiące są mi wiadome.

754.

LEONTODON TARAXACUM: *BRODAWNIK MLECZOWY.* Wieśniaczki pospolicie Mleczem tylko nazywaią tak, iak wszystkie podobne rośliny mleczny sok z siebie wydaiące. Znaki gatunkowe są: Na *Kielichu* dolne łuski są odgięte. *Liście* maią łapki marszczone, zębkowane, gładkie.

Rośnie wszędzie: kwitnie na Wiosnę i w Jesieni. Korzeń ma trwały: Kwiaty żołte. Na łąkach i w Ogrodach ta Roślina iest wprawdzie nieprzyiemna, Owcom przecięż bardzo zdrowa. W skutkach lekarskich sok iey mydlasty otwiera. Sok ten biały, gorzkawy, zażywa się na wiosnę wewnętrznie dla czyszczenia: zewnętrznie na choroby oczu: na rany i wrzody. Liście mogą się zażywać na Sałatę. Zieleninę. Z Kwiatu Pszczoły na Miod i Wosk noszą.

755.

LEONTODON AUTUMNALE: *BRODAWNIK JESIENNY.* Ma *Pręt* gałęzisty: *Szypułki* kwiatowe łuskowane. *Liście* lancetowe, gładkie, zębkowane, niewycinane. Rośnie wszędzie: kwitnie od Lipca aż do Jesieni. Kwiat żołty: Korzeń trwały, niby ugryziony: Pręt nagi, nachylony: Liście długie. Koronka na nasieniu ma krotką szypułeczkę.

756.

LEONTODON HISPIDUM: *BRODAWNIK SZCZECINKOWY.* Ma *Kielich* prosto stoiący. *Liście* zębkowane, niewcinane, osadzone włoskami widłowatemi. Rośnie na wielu mieyscach, kwitnie w Maiu: Kwiat żołty. Korzeń trwały.

L. G. 722.

LEONURUS: *LWI OGON.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwie dłuższych, dwie krotszych. Kwiat pasczekowy: *Nasienie* nagie. *Główki* pyłkowe maią ślniące kropeczki. Ze czterech gatunków ieden mi tylko wiadomy.

757.

LEONURUS CARDIACA: *LWI OGON SERDECZNIK.* U naszego Syreniusza iest pod imieniem *Cardiaca.* Ma *Liście* prę-

prętowe lancetowe, trzyłapkowe.

Rośnie wszędzie na nieuprawnych mieyscach, a osobliwie przy drogach i płotach. Korzeń trwały. Pręt częstokroć wyższy iak łokciowy. Kwiaty czerwonawe kwitną w Lipcu. Roślina ta ma gorycz: dawniey zażywano iey na przypadki Serca, Śledziony i Macicy.

L. G. 801.

LEPIDIUM: *PIEPRZYCA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krotszych. *Strączek* wycinany, serduszkowy, ma wiele ziarn, i iest złożony z łusek łodkowatych, naprzeciw siebie prosto się schodzących. Z dziewięciu gatunków następuiące mi tylko są wiadome.

758.

LEPIDIUM SATIVUM: *PIEPRZYCA RZEZUCHA OGRODOWA.* Ma *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krotszych. *Liście* podłużne, wielodzielne. Roślina ta wiadoma iest w niektórych ogrodach, i co rok zasiewa się z nasienia. Roślina ta kwaskowata, gorzkawa, nieco ostra, poki młode zrzyna się na Sałatę. Ma osobliwsze skutki na Szkorbut, nieczystości i ostrości krwi.

759.

LEPIDIUM RUDERALE. *PIEPRZYCA PSIA.* U tey *Nitek* pyłkowych iest tylko dwie. *Korony* nie ma. *Liście* korzeniowe pierzaste, zębkowane: gałązkowe zaś rowno szerokie z gładką obwódką. Rośnie na nieuprawnych mieyscach: kwitnie w Lipcu i Sierpniu. Korzeń roczny: Pręt około łokciowy; Kwiaty białe.

760.

LEPIDIUM IBERIS: *PIEPRZYCA UBIORKOWA.* Ma *Nitek* pyłkowych dwie: *Koronę* czterolistkową: *Liście* dolne lancetowe zębkowane: wierzchowe rowno szerokie z gładką obwódką. Rośnie mieyscami przy drogach, kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń roczny, długi, mięsisty, idzie głęboko w ziemię. Pręt cienki, ale tęgi, około łokcia wysoki. Gałązki wyrastaią horyzontalnie. Kwiaty białe są skupione w gęste, drobne grona na wierzchołkach gałązek. Liście z wieprzowym Sadłem tłuczone, maią bole w udach uśmierzać. Jeżeli potrzeba, można ią mieć z posianego nasienia.

L. G. 1202.

LICHEN: *POROST.* Jest rodzay bardzo wiele pod sobą gatunków maiący: Linneusz ich liczy dziewięćdziesiąt kilka. Rodzay ten ma Płeć krytą, i dotąd ieszcze niedostatecznie wiadomą. Znakami iego są: że co ma bydź Kwiatem Samcem, są *naczynia* okrągławe, dosyć płaskie i ślniące: co zaś ma bydź

bydź Samicą, iest nieiaka *mąka* na liściach się nayduiąca. Porosty wieloraki kształt maią: iedno są trędowate z drobnemi knotkami: drugie trędowate z tarczykami: u trzecich listki iak dachówka za siebie zachodzą: inne są liściowate, skorkowate, gałązkowate: i t. d.

Naypospolicicy rosną na korach drzew: Korzeni prawdziwych nie maią, i są Podszewnicami. W ogólności o nich mowiąc, niektóre są użyteczne do farbowania: a prawie wszystkie, iak Herbata zażywane, maią skutki bol uśmierzaiące, lekko ściągaiące, wyprożniaiące: służą na Robaki i Suchoty. Rozeznawanie gatunków niemało ma trudności: wiele ich rozeznać nie mogłem, o następuiących tylko zapewnić mogę.

761.

LICHEN SCRIPTUS: *POROST PISANY.* Jest trędowaty, białawy: ma na sobie drobne czarne kreski gałązkowate, które nieiakie do pisma podobieństwo wyrażaią Wyrasta na drzewach z rozpadłin kory Haller ią tak opisuie *Lichen de rimis efflorescens, bivalvis, ater, characteristicus.*

762.

LICHEN RUGOSUS: *POROST MARSZCZONY.* Jest trędowaty, białawy: ma na sobie kréski poiedyncze, i skupione czarne kropeczki. Rośnie w lasach na naywyższych drzewach. Tarczyki na nim są półokrągłe. U Hallera *Lichen crusta tenuissima, scutis nigris agminatis.*

763.

LICHEN CANDELARIUS: *POROST ŚWIECOWY.* Jest żołty, drobny, nakształt kory obrasta mury, ściany, i drzewa, osobliwie dębowe. Widzieć się daie przez całe lato. Tarczyki ma żołte. Listki drobne, kędzierzawe, szorskie. Można nim farbować żołto. Wieśniacy w Szwecyi zawiiaią ten Porost w kawałek Płotna, i gotuią go w wodzie, tę wodę wlewaią w naczynie, w którym świece ciągnąć maią: a stąd łoiowe świece nabieraią koloru żołtego wosku. U Hallera *Lichen fronde laciniata, rotunde lobata, flava concolore.*

764.

LICHEN SANGUINARIUS: *POROST KRWAWY.* Jest trędowaty, siwo zielonawy. Ma czarne knotki niemałe, okrągłe, nieśniące: które gdy będą przełamane, wewnątrz są czerwone. Nayduie się osobliwie na gniiących drzewach. U Hallera *Lichen crusta farinacea virescente, scutellis atris.*

765.

LICHEN CARPINEUS: *POROST GRABOWY.* Jest trędowaty, popielaty: ma na sobie guziczki białawe, marszczone. Naydnie się na Kamieniach, a osobliwie na Drzewach grabowych. U Schrebera *Lichen angulosus, crustaceus, albidus, scutellis confertis albidis, in tuberculo demum abeuntibus.*

766.

LICHEN ERICETORUM: *POROST WRZOSOWY.* Jest trędowaty, biały: ma na sobie guziczki czerwonawe. Nayduie się w Lasach nieurodzaynych, grubo piasczystych a mokrych. U Hallera *Lichen crusta tenace verrucosa, albida, fungis incarnatis.*

767.

LICHEN PALLESCENS: *POROST BLADY.* Jest skorkowaty, biały: ma na sobie tarczyki żołtawe. Nayduie się na Drzewach i Kamieniach. U Schrebera *Lichen muralis imbricatus flavo virescens scutellis concoloribus, demum lutescentibus: margine pallido.*

768.

LICHEN SUBFUSCUS: *POROST BRUDNY.* Jest skorkowaty, białawy: ma na sobie tarczyki czarne, które poki młode, są wpukłe, i dzbanuszkowate. Nayduie się na Drzewach, i rozwalinach ceglanych. U Hallera *Lichen crusta tenace verrucosa, cinerea, scutellis rufis marginatis.*

769.

LICHEN CENTRIFUGUS: *POROST ZIEMNY.* Ma *Liście* iak dachówka za siebie zachodzące, gładkie, białawe, nieznacznie wielokrotnie dzielone, od środka się oddalaiące. Tarczyki brunatne, okrągłe, dość wielkie, zielone, obwodzone. Porost ten od dolney płaszczyzny iest czarny i kosmaty. Nayduie się na Drzewach i Kamieniach. U Hallera *Lichen fronde profundè laciniata semipinnata, rotunde lobata, crassè villosa, scutellis peramplis.*

770.

LICHEN SAXATILIS: *POROST KAMIENNY.* Liście na nim iak dachówka ze siebie zachodzą, są wydrążone, wpukłe i kosmate Tarczyki są brunatne. Nayduie się na Drzewach: iest suchy, kruchy, brunatno-purpurowy. Gotowany w wodzie daie farbę do farbowania brunatno purpurową. U Hallera *Lichen subviridis fronde semipinnata rotunde lobata, lineis pulverulentis reticulata, infernè scabra, carbonaria.*

771.

LICHEN OMPHALOIDES: *POROST PĘPOWY* Liście na nim iak dachówka za siebie zachodzą: są na wiele części gładkich, tępych i popylonych podzielone: są włoskowane, purpurowe. Maią na sobie wiele kropek wypukłych, bez porządku stoiących. Można go zażywać do farbowania.

772.

LICHEN OLIVACEUS: *POROST OLIWKOWY.* Liście iak dachówka za siebie za-

chodzą: są dzielone na łapki śliniące czarno-błękitne. Tarczyki są wielkie wypukłe, okrągłe, skorkowate, wolne, brodaweczkami otoczone. Nayduie się osobliwie na Drzewach wiśniowych. U Hallera *Lichen fronde semipinnata, rotunde lobata olivacea pulla, scutellis crenatis.*

773.

LICHEN PARIETINUS: *POROST ŚCIENNY.* Liście iak dachówka za siebie zachodzą, są kędzierzawe, czerwonożołte: takież są i Tarczyki. Nayduie się na ścianach drewnianych i dachach gontowych. Można nim gotowanym w wodzie, Papier, Nici, i Płotno farbować żołto: a przydawszy nieco ałunu, czerwonawo. W Lekarstwie ściąga płynienie żołądka. U Hallera *Lichen fronde rugosa, rotunde lobata, flava concolore.*

774.

LICHEN PHYSODES: *POROST NADĘTY.* Liście iak dachówka za siebie zachodzą: są podzielone na tępe i nieco nadęte łapki. Nayduie się na Drzewach, a osobliwie na Rzozie. U Hallera *Lichen fronde profunde laciniata, cava, cornibus pulverulentis.*

775.

LICHEN STELLARIS: *POROST GWIAZDOWY.* Liście iak dachówka za siebie zachodzą: są podłużne, popielate, na wązkie łapki podzielone. Tarczyki są ciemne. Porost ten od wierzchu rożnie się odmienia: bywa biały, popielaty, brunatny lub oliwkowy, od spodu zawsze czarny. Tarczyków iest wiele okrągłych, błękitno siwych, siwo obwodzonych, za czasem czernieiących. Nayduie się na gałęziach drzew. U Royena *Lichen foliis laciniatis cinereis: laciniis obtusiusculis, sapius apice trifidis.*

776.

LICHEN CILIARIS: *POROST OBWODZONY.* Jest liściowy, w górę stoiący: Liście są podzielone na łapki rownoszerokie, frędzlowane. Tarczyki są karbowane i stoią na szypułkach, czasem są bez szypułek. Porost ten od wierzchu bywa siwy albo brunatny, od spodu biały: Tarczyki są niemałe, czarniawe, biało obwodzone Nayduie się na rożnych Drzewach. U Royena *Lichen foliis laciniatis cinereis: laciniis linearibus, apice villosis.*

777.

LICHEN ISLANDICUS: *POROST ISLANCKI.* Jest liściowy, w górę stoiący, rozpierzony, z podniesionemi i szczecinkami osadzonemi brzegami. Jest suchy, twardy: gałązki iego od wierzchu są nieco wypukłe, od spodu zaś wpukłe, po brzegach ściągnione: maią twarde, drobne dołki, i miękkie szczecinki. Nayobficiey się naydnie w Islandyi, iest przecięż i u nas tu i owdzie w Sosnowych lasach na ziemi. U Royena *Lichen foliis oblongis laciniatis: marginibus conniventibus ciliatis.*

Porost ten bardzo gorzki i ściągaiący, iuż dawno lekarskie miał zalety: teraz, osobliwie z doświadczeń Skopolego, iak Herbata zażywany, albo w Mleku gotowany, pokazał się bydź bardzo skutecznym w Suchotach, i dychawicznym kaszlu dzieci. Pożytecznym iest w Katarach, Kamieniu, zatrzymaniu miesięcznym.

W Islandyi iest pospolitym pożywieniem ludzi. Moczą go przez dzień w wodzie, dla odebrania goryczy: potém suszą, tłuką, i w Mleku lub w wodzie gotuią: a taki pokarm iest przyiemny, łatwo strawny, i posilaiący. Oloff temu pożywieniu przypisuie, że w Islandyi Suchot, i chorob piersi nie znaią. Swinie, Konie, i Bydło przez trzy lub cztery tygodnie Porostem tym żywione, nadzwyczaynie się tuczą.

778.

LICHEN PULMONARIUS: *POROST PŁUCNIK.* Jest liściowy, rozpierzony, przytępiony, gładki: od wierzchu ma dołeczki, od spodu zaś iest pilśniowaty. Rośnie w ciemnych lasach osobliwie na starych Dębach. U Royena *Lichen foliis oblongis divisis, superficie reticulato-punctata.*

Liście są wielkie i szerokie, dzielą się na gałązki, a te znowu są drobniey podzielone. Porost ten iest gęsty, żołtawy, od spodu czasem czarny, na swych pęcherzyczkach wszędzie biały. Na brzegach wcinania są okrągławe, twarde, gęste, czarniawe tarczyki: a na brzegach liści drobne, ziarniste, mączne, siwe brodaweczki, które gęsto w liniiach stoią.

Jest gorzki, zatykaiący, ściągaiący. Dawnieysi Lekarze, i teraz Wieśniacy, zażywaią go na Dychawicę, Kaszel, i choroby Płuc. W Syberyi biorą go zamiast Chmielu do Piwa. Gdzie go iest wiele, świeży zdać się może do garbowania skór.

779.

LICHEN FURFURACEUS: *POROST OTRĘBOWY.* Jest liściowy, leżący: ma łapki zaostrzone, od spodu czarne z dołeczkami. Nayduie sie wszędzie na Drzewach. Jest bardzo gorzki, miękki, siwy, popylony, albo wcale gładki, albo kosmaty: od spodu zaś pospolicie czarny, siatkowany. Gałązki dzielą się na drobnieysze, a te znowu są na końcach krotko przedzielone. U Hallera *Lichen cornibus pleniusculis acutis superne farinosis, inferne atris & reticulatis.*

780.

LICHEN FARINACEUS: *POROST MĄCZNY.* Jest liściowy, w górę stoiący, spłaszczony, gałęzisty: na brzegach gałązek stoią mączne brodaweczki. Jest on wskróś biało-wy, nieco zielenieiący: gałązki są płaskie, rowno-szerokie,

miękkie, gładkie, na końcach pospolicie dwurogate. Jest bardzo pospolity, osobliwie na Dębach i Jesionach. U Hallera *Lichen lacunosus complanatus, ramis acutissimis, orbiculis farinosis marginalibus frequentissimis.*

781.

LICHEN FRAXINEUS: *POROST JESIONOWY.* Jest liściowy, w gorę stoiący, podłużny, lancetowy, dość rozpierzony, i gładki: ma na sobie dołki i szypułkowane tarczyki. Jest na obu płaszczyznach żołtawy, ma na obu dołeczki: tak na brzegach iako i w pośrzodku ma obfite tarczyki okrągłe, które w początkach brodaweczkom są podobne, potém się daley rozchodzą. Nayduie się osobliwie na Jesionach. U Royena *Lichen foliis oblongis, planis, rugosis, sinuatis, calicibus orbiculatis petiolatis.*

782.

LICHEN PRUNASTRI: *POROST TARNIOWY.* Jest liściowy, w gorę podniesiony: ma dołeczki: od spodniey płaszczyzny iest biały i kosmaty. Liście ma szerokie, od wierzchu zielonawe lub żołtawe, od spodu białe: dzieli się na tępe gałązki, które na końcach pospolicie są dwurogate. Nayduie się na suchych drzewach, a osobliwie na Tarni. U Royena *Lichen foliis mollibus candicantibus, dichotomis, calicibus orbiculatis sessilibus.*

783.

LICHEN JUNIPERINUS: *POROST JAŁOWCOWY.* Jest liściowaty, rozpierzony, kędzierzawy, żołtawo czerwony: tarczyki ma brunatne. Ma niemałe podobieństwo do Porostu ściennego wyżey opisanego, tym się przecięż rożni, że iest bladszy, że listki wierko na sobie leżą, i są dość w gorę podniesione, że tarczyki są brunatne. Nayduie się osobliwie na Jałowcu. Odgotowawszy go z Alunem, daie piękną i trwałą farbę żołtą do farbowania wełny.

784.

LICHEN GLAUCUS: *POROST ZELAZNY.* Jest liściowy, płaski, gładki, na łapki podzielony, z kędzierzawym i mącznym brzegiem. Jest tak cienki iak papier, dosyć rowny: od wierzchu żołtawy, ślniący iakby gummowany: od spodu brudno-biały z brzegów, daley brunatno-czerwony, a w pośrzodku czarny, kosmaty. Tarczyki są drobne, i maią maluchną dziureczkę. Nayduie się osobliwie na Brzozach. U Hallera *Lichen fronde laciniata & crispa, inferne atra & aspera.*

785.

LICHEN CANINUS: *POROST PSI.* Jest skorkowaty, czołgaiący się, na tępe łapki podzielony, płaski: od spodu żyłkowaty i kosmaty: tarczyk brzegowy w gorę podniesiony, iest

iest niby siwym pyłem popylony: młode listki są albo niedzielone, albo ledwie co przecięte; lecz starsze powiększaią się, i są wielokrotnie dzielone. Tarczyki są gęste, podłużne, brunatne, stoią w gorę. Nayduie się na ziemi w naychudszych gruntach, osobliwie przy Kamieniach.

Ma smak nieprzyiemny spleśniały. Od Angielskich Lekarzów ma zaletę na ukąszenie od Psa wściekłego. Każą oczyściwszy i ususzywszy utłuc na proszek: Proszku tego części dwie, z iedną częścią Pieprzu zmieszawszy, codzień po kwintli zażywać w półgarca ciepłego Krowiego mleka. U Royena tak iest ten Porost opisany: *Lichen foliis planis, subrotundis, lobatis, obtusis, calice plano laciniæ propriæ adnato.*

786.

LICHEN COCCIFERUS: *POROST ZIARNOWY.* Ma podobieństwo do iakiey Bedłki: Kubek poiedynczy z gładkiemi brzegami stoi na trzonie wałeczkowatym, i ma czerwone ziarna. Nayduie się w nieurodzaynych lasach, i na zgniłych Drzewach. U Royena *Lichen caule simplici, calice turbinato, margine carnoso colorato, prolifero.*

Kubek iego iest wielki leykowaty, zębkowato wcinany: ma ziarna piękne żywo czerwone, czasem blade lub brudne. Pospolicie iest poiedynczy, a czasem z pośrodka lub brzegów puszcza nowe Kielichy: Ziarna albo są szypułkowane, albo bez szypułek: i czasem wewnątrz cały Kielich okrywaią. Można nim czerwono farbować. Dawniey go używano na Kaszel dla Dzieci, i na Febry.

787.

LICHEN PYXIDATUS: *POROST SŁOIKOWY.* Jest także bedłkowaty. Ma Kubek poiedynczy, drobno karbowany: Ziarna brunatne. Rośnie na ziemi w lasach przy Drzewach lub Kamieniach. Jest gałęzisty, od spodu biały: rozszerza się w Kubek leykowaty z poiedynczym i drobno zębkowanym brzegiem: iest miękkim i białym pyłem okryty. Zażywano go dawniey na Kaszel dla Dzieci. U Royena *Lichen caule simplici, calice turbinato, margine tenui.*

788.

LICHEN DIGITATUS: *POROST PALCZYSTY.* Ma Kubki niedzielone, knotowate, z bardzo wielą wafeczkowatemi gałązkami. Kielichy rozkładaią się iak ręka; a ich gałązki dzielą się na wiele drobnieyszych, i maią na końcach czerwone ziarna. Nayduie się w lasach nieurodzaynych. Można nim wełnę czerwono farbować.

789.

LICHEN RANGIFERINUS: *POROST LAPPONSKI.* Jest krzaczkowaty, rurkowaty, i wyrasta na ćwierć łokcia wy-

so-

soko: w kątach otwarty, miękki: gałązki nachylone, coraz cieńsze drobnieysze, maią na wierzchołkach gronka czerwonych ziarn. Cały ten Porost iest niby białą mąką popylony. Rośnie mieyscami w nieurodzaynych lasach. W Lapponii nim żyią Zwierzęta, Renny zwane.

790.

LICHEN SUBULATUS: *POROST SZYDŁOWY* Jest krzaczkowaty, dosyć dwudzielny: gałązki ma poiedyncze szydłowate. Jest białawy, i ma korę liściowatą. Pręt puszcza mało gałązek, które są gładkie, i maią tylko kilka kupek na sobie siwych; gałązki kończą się dwoma lub trzema rożkami. Nayduie się w lasach między wrzosami. U Royena *Lichen caule erecto dichotomo, ramis tubulatis.*

791.

LICHEN PLICATUS: *POROST PLĄTANY.* Jest z Nitek złożony: wisi na drzewach: ma tarczyki promieniste. Nayduie się w ciemnych lasach na Sosnach i Brzozach. Pręt ma miękki, spłaszczony, szeroki, biało-żołtawy. Można nim farbować zielono. U Gronowa *Lichen ramis filiformibus ramosis, pendulis, confertis.*

792.

LICHEN HIRTUS: *POROST KOSMATY.* Jest z Nitek złożony, bardzo gałęzisty, i w gorę stoiący: ma pogoreczki mączne bez porządku. Jest biało popylony. Nayduie się osobliwie na starych płotach. U Hallera *Lichen barbatus, teretibus cauliculis: ramis simplicibus parallelis.*

793.

LICHEN VULPINUS: *POROST DACHOWY.* Jest z Nitek złożony, bardzo gałęzisty, w gorę stoiący. Jego Pręcik iest spłaszczony, i puszcza piękne żołte gałązki. Nayduie się na Murach i Dachach gontowych. Gotowany w wodzie, daie bardzo piękną żołtą farbę do farbowania.

794.

LICHEN PERTUSUS: *POROST PRZEBITY.* Jest trędowaty: ma brodawki dosyć kostkowe z wałeczkowatemi dziurkami. Składa się ten Porost z białey cienkiey kory, która w czasie kwitnienia grubieie, i na rogate brodawki się dzieli. Nayduie się na Drzewach i Kamieniach. U Hallera *Lichen crusta verrucosa, areis polygonis punctiferis.*

795.

LICHEN PARELLUS: *POROST BIAŁY.* Jest skorkowaty, i ma tarczyki wpukłe, tępe, blade. Nayduie się na Murach. Porost ten iest piękny, ciągły: ma białawe lub żołtawe brodaweczki, które się w nieiaką skorkę rozchodzą. Tarczyki są wielkie wpukłe, na obwodzie wypukłe, tegoż koloru iakiego iest cały Porost. U Hallera *Lichen crustaceus, verrucosus, candidus; scutellis concoloribus.* Drobno utarty, z wapnem pomieszany, przez kilka dni moczem skropiony, roi się, czerwienieie, i do farbowania zażyć się może.

796.

LICHEN VERNALIS: *POROST WIOSNOWY.* Jest trędowaty, białawy, i ma okrągławe, rdzawe ziarna. Nayduie się na Drzewach w początkach Wiosny. Jest siwo biały: tarczyki są kuleczkowate okrągłe, skupione, bez szypułki i bez obwodki, kolor ich bronatno-fiołkowy. U Hallera *Lichen crusta tenuissima cinerea, scutellis fuscis.*

797.

LICHEN ATER: *POROST CZARNY.* Jest skorkowaty, białawy: ma tarczyki czarne marszczone. Nayduie się na murach wapnem tynkowanych, gdzie wapno iuż poczyna odpadać. Jest siwo biały, nierowny; a tarczyki iego są wielkie, biało obwodzone. U Hallera *Lichen crusta glauca verrucosa, tenace.*

798.

LICHEN FULVUS: *POROST CZERWONAWY.* Jest trędowaty, żołtawo-zielony: ma tarczyki czerwonawo-żołte. Nayduie się na starych Wierzbach, i za czasem siwieie. Tarczyki maią obwodkę wyższą, która potém ginie.

799.

LICHEN GRANOSUS: *POROST PUŁECZKOWY.* Jest liściowaty: Liście iak dachówka za siebie zachodzą, są podłużne, na łapki dzielone, wcinane, popielate, gładkie. Tarczyki są czarne z karbowaną obwodką. Nayduie się osobliwie na gniiących gontowych Dachach. Tarczyki są w początkach pokryte powłoczką popielatą, która za czasem ginie.

800.

LICHEN HISPIDUS: *POROST SZCZECINOWY.* Jest liściowy, rozpierzony, biały, ucinki iego w gorę się podnoszą, i są tępe, włosiste. Tarczyki są bez szypułek. Nayduie się na rożnych Drzewach. Jest drobny i zawsze biały. Gdzie się gałązki poczynaią, tam się nayduie kupka ziarek. Tarczyki są ciemne, biało obwodzone.

801.

LICHEN PULVERULENTUS: *POROST PYŁKOWY.* Jest liściowy. Liście iak dachówka zachodzą, są zielone, tępe, karbowane, na łapki dzielone, i popylone. Ma tarczyki czarne, na obwodzie karbowane. Nayduie się osobliwie na Wierzbach. Jest pięknie zielony, biało popylony. Łapki iego są szerokie, i głęboko karbowane. Tarczyki liczne stoią w po-

w pośrzodku, które poki są młode, maią podobieństwo do rakowych oczu, i są miękkie: starsze potém czernieią.

L. G. 346.

LIGUSTICUM: *LUBCZYK.* Jest Rodzay maiący Kwiaty w Okołkach *Nitek* pyłkowych iest pięć: *Otworów* dwa. *Pokrywa i Pokrywki* są. *Korona* u wszystkich Kwiatów rowna, ma listki niedzielone, zwinione. *Owoc* iest podłużny, na obu stronach po pięć razy bruzdowany. Z sześciu gatunków ieden mi iest wiadomy.

802. ☼

LIGUSTICUM LEVISTICUM. *LUBCZYK ZWYCZAYNY.* Ma znaki gatunkowe, że *Liście* iego są wielokrotnie składane, a *Listeczki* od wierzchu wcinane. Zowie się u Tragusa i Kordusa *Ligusticum sativum*, u innych *Ligusticum vulgare.* U Syreniusza naszego iest pod imieniem *Ligusticum: Libysticon*: to zaś co on nazywa *Levisticum vulgare*, należy do rodzaiu *Laserpitium.*

Nie mogę zaręczyć, aby ta Roślina właściwie dziką u nas była: naydowałem ią w niektórych zaniedbanych ogrodach, lecz mi się zdaie, że musiała kiedy bydź posiana. Korzeń iest gruby, mięsisty, trwały, głęboko w ziemię idący: ma zapach nie każdemu przyiemny. Pręt bywa około trzech łokci wysoki, iest gruby, bruzdowany, gałęzisty. Liście są wielkie, ciemnozielone. Kwiaty żołte stoią w wielkich Okołkach na wierzchołkach. Kwitną w Czerwcu i Lipcu. Jeżeliby wypadała potrzeba, można go posiać z nasienia, a potém rozsadzić na gruncie tłustym, i nieco wilgotnym.

Cała ta Roślina i z nasieniem iest ostra, korzenna, i rozpalaiąca: dawniey wchodziła w lekarstwa, teraźnieysi zaś Lekarze rzadko iey zażywaią. Bydło ią lubi: uważali przecięż Gospodarze w tych Kraiach, gdzie obficie rośnie, że Mleko od Krow tą Rośliną żywiących się, samo nawet mięso, przykrego bywa zapachu i smaku.

L. G. 18.

LIGUSTRUM: *LIGUSTR.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwie, *Otwor* ieden. *Korona* iest czterodzielna. *Jagoda* czteroziarnowa. Jeden tylko iest gatunek.

803. ☼

LIGUSTRUM VULGARE: *LIGUSTR PTASIA ZOB.* U Pena *Ligustrum nostras*: u C. Bauhina *Ligustrum germanicum*: u Alpina *Ligustrum italicum*: u Lonicera *Ligustrum majus.* Jest Krzew: gdzie dziko rośnie, bywa około ośmiu łokci wysoki.

Kora na nim gładka, siwa. Gałęzi ma wiele, są bardzo giętkie. Liście długo w zimę trwaią: są ciemne, lancetowe, iaiowo-okrągłe, gładkie, tępe, bezogonkowe: stoią naprzeciw siebie. Kwiaty są białe, maią zapach, są gęsto kłosiste, i kwitną w Czerwcu. Jagody okrągłe czarne, w Jesieni doyrzewaią.

Dziko rosnącey tey Rośliny ieszcze u nas nie widziałem: są tylko w niektórych Ogrodach z niey niskie Szpalerki, Kwatery otaczaiące. Można ią rozmnożyć z ułamanych gałązek, z oddzielonych wypustków z Korzenia; i z nasienia, które dopiero w drugim roku wschodzi. Muchy Hiszpańskie liście na niey bardzo psuią.

Węgle tego Krzewu są zdatne do robienia prochu. Z gałązek robią się Koszyki. Liście są gorzkie: Liście i Kwiaty w Koziey Serwatce gotowane, zażywały się dawniey na płokanie gardła w rozpaleniu. Jagodami w niektórych Kraiach Wina czerwono farbuią.

Jagody z Waynsztynem i niegaszonym wapnem farbuią błękitno: z moczem purpurowo: z koperwasem zielono: z cytrynowym sokiem czerwono: a same przez się czarno.

L. G. 410.

LILIUM: *LILIA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych sześć, *Otwor* ieden. *Korona* iest dzwonkowa, sześćlistkowa; na każdym listku idzie wpodłuż *kreska miodowa.* Na torebce nasienney łupiny ściankowe są złączone włoskami w *kratkę.* Z dziewięciu gatunków te mi tylko są wiadome.

804. ☼

LILIUM CANDIDUM: *LILIA BIAŁA.* U innych prawie wszystkich *Lilium album*: a u Apuleiusza zowie się *Rosa Junonis.* Znaki gatunkowe są: że *Liście* stoią bez porządku: *Korona* dzwonkowata, wewnątrz iest gładka.

Korzeń iest Cebula z wielu łupin żołtych złożona. Pręt prosty, bez gałęzi, około łokciowy. Liście korzeniowe są owalne, na brzegach się fałdiące: prętowe częstokroć po trzy skupione, są bez ogonków. Kwiaty wielkie, białe, czasem pełne, maią zapach tak zbytni, że w zamkniętym mieyscu głowie szkodzić mogą. Kwitną ku końcowi Czerwca.

Rozmnożyć się mogą z nasienia, ale nayłatwiey z odrostków oddzielonych cebulowych. Przesadzaią się kwitnące Cebule naylepiey po S. Jakubie: poźniey bowiem przesadzone pospolicie na przyszły rok nie kwitną. Rośnie dziko w Syryi: lecz i w naszych ogrodach pieszczot nie potrzebuie.

Korzeń w Mleku rozgotowany, i przykładany, odmiękcza puchliny. Woda z Kwiatami pędzona ma zapach bardzo orzeźwiaiący. Pokazały iuż wielorakie doświadczenia, że pyłek głowek pyłkowych zebrany, na dobry koniec noża w Herbacie iakiey ochłodzoney dany, przy-

ciężkim rodzeniu znaczną czyni ulgę.

805. ☼

LILIUM BULBIFERUM: *LILIA ZOŁTA.* U niektórych *Lilium cruentum*: u Teodora *Lilium aureum majus*: u Cezalpina *Lilium croceo flore*: u Fuchsa i Lonicera *Lilium croceum*: u Pliniusza, Gesnera, i J. Bauhina *Lilium rubens*, albo *rubrum*: u Lobela i Dodoneusza, oraz Dyoskorydesa, Turnera i Pena, *Lilium purpureum*. Ma znaki gatunkowe takie: *Liście* są bez porządku: *Kwiat* dzwonkowaty, w gorę stoiący, wewnątrz kosmaty.

Rośnie dziko we Włoszech, Austryi, w Szwaycarach, i Syberyi: u nas się w Ogrodach utrzymuie. Korzeń iest Cebula biała, z łupin złożona, trwała, pieszczot żadnych nie potrzebuiąca. Pręt często wyższy nad łokieć, poiedynczy, ma na wierzchołku Kwiaty. Liście są liczne, trawiaste. Kwiaty wielkie rożney żołtawey czerwoności, kwitną w Lipcu.

Rozmnożenie ich nayłatwieysze iest z odrostków cebulowych, które się w iesieni przesadzaią, co drugi lub trzeci rok. Grunt każdy iest zdatny, aby tylko nie był mokry.

806.

LILIUM MARTAGON: *LILIA ZAWOIEK.* U Pena, Lobela, Beslera, Klusyusza, i Main, *Lilium montanum*: u Fuchsa, Gesnera *Lilium purpureum* u Dodoneusza, Kamerarysza, i Cezalpina, *Lilium silvestre.* Ma *Liście* w okręgach stoiące. Kwiaty są zgięte: Listki kwiatowe zwinięte.

Rośnie dziko w lasach ziołami zarastaiących, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń iest Cebula trwała, nie wielka, z żołtych łupin złożona. Pręt czasem dwułokciowy. Liście szerokowate stoią w okręgach, w pewney na pręcie odległości. Kwiaty wielkości mierney, pospolicie brudno żołte, z czarnemi kropkami, wiszą na wierzchołku pręta w rzadkich kłosach.

Cebulki mogą się w Jesieni przesadzać do ogroda: i lubo żadnym gruntem nie gardzą, na mieyscu przecięż słońcu bardzo wystawionym rzadko kwitną, iako doświadczyłem. Z kwiatu Pszczoły na Wosk noszą. Tey i poprzedzaiącey Lilii żołtey Cebule w Syberyi w Mleku gotuią i na pokarm zażywaią.

L. G. 774.

LINNÆA: *ZIMOZIOŁ.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwie dłuższych, dwie krotszych. *Ziarna* nasienne okryte. *Kielich* iest podwoyny: owocowy, iest dwulistkowy: kwiatowy zaś pięćdzielny, i stoi na guzika owocowym. *Korona* rowna. Jagoda sucha, troykomorkowa. Jeden tylko iest gatunek.

807.

807.

LINNÆA BOREALIS: *ZIMOZIOŁ - PUŁNOCNY.* Procz znaków rodzaiowych, ma gatunkowe takie: *Pręt* iest krzewinkowy: *Kwiaty* stoią po dwa skupione.

Bardzo rzadka u nas ta Roślina, nayduie się przecięż w nieurodzaynych ciemnych lasach sosnowych, mchem zarosłych. Kwitnie na końcu Czerwca. Korzeń ma trwały. Pręty krzewinowe po ziemi łażące, tu i owdzie korzonki puszczaiące: z tych pręciki kwiatowe wyrastaią w gorę, są długie, nagie, i maią na wierzchołku po dwa kwiaty. Liście są okrągłe, nieco kosmate, tępo zębkowane, latem i zimą zielone: Kwiaty wiszą nieco: zewnątrz są białe, wewnątrz czerwone, i małą nieco zapachu.

L. G. 389.

LINUM: *LEN.* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otworów* pięć. *Kielich* i *Korona* pięćlistkowe. *Torebka* nasienna pięćłupinowa, dziesięćkomorkowa, ma w każdey komorce po iednym ziarnie nasiennym. Ze dwudziestu dwu gatunków kilka tylko opiszę.

808. ☼

LINUM USITATISSIMUM: *LEN POSPOLITY.* U Morysona *Linum annuum*: u Tragusa, Dodonusza, i C. Bauhina *Linum sativum*: u Pena i Lobela *Linum vulgare*: u Royena *Linum ramis foliisque alternis linearibus lanceolatis, radice annua.*

Skądby początkowo pochodził, nie iest zupełnie wiadomo; teraz przecięż w południowey Europie dziko między Zbożami rośnie, u nas corocznie z nasienia zasiewa się. Znaki iego gatunkowe są takie. *Pręt* pospolicie poiedynczy: *Liście* są lancetowe, i stoią na przemiany. Listki *kwiatowe* są karbowane. *Kielichy* i *Torebki* nasienne kończą się tęgiemi ostrzami. Korzeń iest roczny. Pręt rzadko wyższy nad łokieć: Kwiaty błękitne na wierzchołkach pręta, kwitną w Czerwcu: nasienne ziarna spłaszczone.

Odmiany Lnu wielorakie są rod: *Praglec*, którego torebki nasienne same się otwieraią, i nasienie wyrzucaią: u tego nasienie iest iaśnieysze: rośnie niżey, wcześniey doyrzewa, daie nasienie obfitsze, przędzę krotką, ale przednią, miękką, i białą. 2re. *Słowień* rośnie wyżey, nasienie ma ciemnieysze, i z głowek go wymłacać trzeba: poźniey doyrzewa, daie przędzę dłuższą, ale nie tak białą. 3cie. Len pospolity, i *Wielkolen*, rożnią się wysokością wzrostu. 4te. Za granicą Len Inflantski albo *Ryski* ma swoie zalety. 5te. *Ankoński* zasiewa się w Jesieni i rzadko. 6te. *Afrykański* ma liście szerokie, i głowki nasienne znacznie większe.

Jak zasiewać i koło niego chodzić

dzić wiedzą Gospodarze. Potrzebnie gruntu kruchego, nieco z piaskiem zmieszanego, ani zbytnie tłustego, ani chudego. Nie dobrze iest, gdy się corocznie na iednymże mieyscu zasiewa. Nasienie naylepsze iest trzecioletnie.

Len iest w życiu ludzkim barddo użyteczną Rośliną: z niey mamy Nici, płotna rożne, a z tych Papier. Jak z niego przędzę wyrabiać, i pospolicie aż do robienia płocien przysposobić, wiadomo gospodarniącym. Od odmiany Lnu, od gruntu, na którym się zasiewa, od sposobu wyrobienia przędzy, i t. d. zawisła przedniość płocien. Niektórzy nie radzą go moczyć w wodzie iak zwyczaynie, ale tylko na rosie: ani go suszyć w piecu, ale na słońcu: przynaymnieyby nie tyle włosek w popiół i perzynę się obracało.

We Włoszech przędzę lnianą do tey doskonałości przyprowadzono, że się rownała Jedwabiowi: tak pożyteczny przeciężwynalazek został zakazany, aby obfitym tam Jedwabnikom nie przynosił szkody. Chcąc przędzę mieć Jedwabiowi podobną Gmelin tak radzi postąpić. Przędza powiąże się na garści nie ściskaiąc: spłaszczona ułoży się w Kadzi: ile funtów iest przędzy, tyle półgarców nalcie się wody, tyle garści nasypie się pszenney mąki, i należycie się zamiesza: nalcie się wrzącey wody, a przydawszy znowu mąki, i nieco białych piwnych drożdży, znowu się zamiesza: nakoniec przyłoży się iakim ciężarem. Po dwu dniach przewróci się przędza w Kadzi, i znowu ciężarem przyłoży: a gdy tak ieszcze dzień ieden poleży, wybierze się, wypłocze, wysuszy, i do przędzenia przysposobi.

Z nasienia lnianego mamy Oley, który nie tylko Malarzom do Pokostów i Drukarniom do farby iest potrzebny, ale i ludziom pospolitym zwyczayną postną iest pokarmów przyprawą. Cztery funty nasienia daie około 11. łótów Oleiu.

Nasienie w lekarstwie ma skutki odmiękczaiące, bole uśmierzaiące: zażywa się nie tylko rozterte zewnętrznie na rozpalenia, kolki w bokach, do enem: ale i wewnętrznie iak Herbata w rozpaleniu gardła i piersi, w Kaszlu, krwią pławiu, w biegunce. Oley w enemie iest użyteczny na rznięczkę we wnętrznościach; maść z niego na sparzelinę, na złotą żyłkę. Tenże Oley wewnętrznie zażyty, ma zaletę na biegunki i choroby piersi. Makuchami po wybiciu Oleiu nie tylko Bydło rożne żywić można, ale gdyby ich było wiele, grunt iaki znacznie poprawić.

809. *

LINUM PERENNE: *LEN SYBERYISKI.* U Royena *Linum perenne, ramis foliisque alternis lineari-lanceolatis.* Ma znaki gatunkowe, że *Kielich* i *Torebki* nasienne są przytępione; że *Liście* są lancetowe, na przemiany stoią, i maią obwod nieząbkowany.

Rośnie dziko w Syberyi: kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwa przez wiele lat, i puszcza czasem do 200 prętów. Pręty na tłustym wilgotnym gruncie bywaią półtrzecia, na miernym zaś półtora łokcia wysokie: i są u wierzchu gałęziste. Kwiaty błękitne nie małe, są w nieiaki okołek skupione.

Roślina ta mogłaby bydź gospodarstwu bardzo użyteczna: wszystkę bowiem ma zdatność Lnu pospolitego. Prawda, że podług doświadczeń zagranicznych przędza iey ieszcze nie ze wszystkim doszła doskonałości Lnu pospolitego: ale czyliżby na pospolite płotna nie godną była utrzymywania, kiedy raz posiana, przez nie mało lat żadnego więcey starania nie potrzebuie, odmładzaiąc się corocznie z korzenia?

810.

LINUM CATHARTICUM: *LEN DZIKI.* U J. Bauhina *Linum minimum:* u C. Bauhina *Linum pratense:* u innych *Linum sylvestre.* Ma *Liście* owalno-lancetowe, naprzeciw siebie stoiące. *Pręt* dwudzielny: *Koronę* zaostrzoną.

Rośnie w lasach, na łąkach, i pastwiskach wilgotnych: kwitnie w Lipcu. Korzeń roczny. Pręty cienkie, rzadko puszkowe, pospolicie poiedyncze, czasem drobno gałązkowe. Liście małe. Kwiaty drobne, małe, białe, stoią na długich szypułkach na bokach i w kątach gałązek. Ziela tego ususzonego kwintlę w Serwatce lub w wodzie wrzącey namoczywszy przez noc, można w potrzebie zażyć na laxacyą bez niebezpieczeństwa i przykrosci.

811.

LINUM RADIOLA: *LEN MAŁY.* Zadziwiać się przychodzi, co miał za przyczynę Linneusz, że tę Roślinę poczytał za gatunek rodzaiu Lnu, która z znakami rodzaiu tego nie ma nic pospolitego. Kwiaty maią *Nitek* pyłkowych cztery, i *Otworów* cztery. *Liście* stoią naprzeciw siebie.

Rośnie na piaskach, które woda zalewa, i kwitnie w Lipcu. Korzeń drobny, roczny. Pręt gałęzisty, którego gałązki nieiaki okołek czynią. Liście są iaiowo-lancetowe. Kwiaty białe stoią kupkami na wierzchołkach gałązek na cieniuchnych szypułkach. Korona i Kielich są czterolistkowe.

L. G. 181.

LITHOSPERMUM: *WROBLE PROSO.* Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* ieden. *Ziarn* nasiennych cztery. *Liście* kosmate. *Kielich* pięćdzielny. *Korona* leykowata, naga; ma gardziel przewierconą; iest z iedney sztuki, i otacza guzik owocowy. Z siedmiu gatunków te mi są wiadome.

812.

LITHOSPERMUM OFFICINALE: *WROBLE PROSO ZWYCZAYNE.* U dawnych *Milium solis*: u Teodora *Lithospermum arvense*: u Gesnera *Lithospermum commune*: u Kluzyusza *Lithospermum legitimum* u C. Bauhina *Lithospermum majus*: u Mathiola i wielu innych *Lithospermum minus*: u Fuchsa *Lithospermum sativum*. Ma znaki gatunkowe takie. *Ziarna* nasienne są gładkie: *Korona* ledwie co dłuższa od Kielicha: *Liście* lancetowe.

Rośnie wszędzie przy drogach, i na miedzach: kwitnie w Maiu. Korzeń iest trwały. Prętów iest kilka prostych, około łokciowych, na wierzchołku gałęzistych. Liście kosmate, włosiste, bezogonkowe, stoią na przemiany. Kwiaty białe stoią poiedynczo w kątach między gałązkami i Prętem. Ziarno nasienne białe, twarde i ślniące.

Lubo ta Roślina nie ma ani smaku, ani zapachu, iednak iey dawni Lekarze zażywali na Kamień, na ciężkie rodzenie, i na codzienną Febrę, gotuiąc ią w wodzie lub w Winie. Teraźnieysi Lekarze o tych skutkach bardzo wątpią.

813.

LITHOSPERMUM ARVENSE: *WROBLE PROSO POLNE.* U Dalechampa i J. Bauhina *Lithospermum nigrum*: u Tragusa, Fuchsa, i Dodonaeusa *Lithospermum sylvestre.* Ma *Ziarna* nasienne zmarszczone: *Korona* ledwie co dłuższa od Kielicha.

Rośnie na roli między Zbożem: kwitnie w Maiu. Korzeń roczny, drobny, smaku obrzydłego, ma skorkę czerwono farbuiącą, wewnątrz zaś iest biały. Pręt cienki, gałęzisty, około łokcia wysoki. Liście wązkie, lancetowe, kosmate, stoią na przemiany. Kwiaty drobne, białe, stoią poiedynczo na wierzchowey części pręta. Korzeniem świeżym można farbować czerwono. Z Kwiatu Pszczoły na miod noszą.

814.

LITHOSPERMUM PURPUREO CÆRULEUM: *WROBLE PROSO LEZĄCE.* U Klazyusza *Lithospermum repens*: u Bokona *Lithospermum umbellatum*: u innych *Lithospermum majus.* Ma *Ziarna* nasienne gładkie: *Korong* daleko dłuższą od Kielicha.

Rośnie mieyscami w Zaroślach i na miedzach: kwitnie w Czerwcu. Korzeń iest trwały. Pręty około półłokciowe leżą na ziemi. Liście długie, wązkie, lancetowe, stoią na przemiany. Kwiaty czerwono-błękitnawe stoią na wierzchołkach Pręta, w kątach między liściami.

L. G. 95.

LOLIUM: *KĄKOL.* Jest rodzay właściwey trawy, maiący *Nitek* pyłkowych trzy, *Otworów* dwa. *Kwiatki* stoią na ząb-

ząbkach pręta głównego. *Kielich* bezszypułkowy stoi poiedynczo na boku pręta: iest iednolistkowy, wielokwiatowy. Ze trzech gatunków dwa są mi wiadome.

815.

LOLIUM PERENNE: *KĄKOL TRWAŁY.* U Dodonaeusza *Lolium murinum*: u Gerarda *Lolium rubrum.* Ma znaki gatunkowe takie. *Kłosy* są bez ości: *Kłoski* są spłaszczone i wielokwiatowe.

Rośnie wszędzie na rolach, i kwitnie albo plonuie w Lipcu. Korzeń iest trwały. Zdźbła wyrastaią całą kępą, około łokcia wysokie. Liście trawne czasem wązkie, czasem zaś szersze. Kłosy długością częstokroć ćwierć łokcia przechodzą, są przerwane, iednak się Kłoski z sobą stykaią. Kielich iest prawie rowney wielkości z Kłoskiem. Kłosek iest pospolicie ośmkwiatowy.

Trawę tę u nas pospolitą, Anglicy pod imieniem *Raygras*, umyślnie na łąkach zasiewaią. Zdaniem Gospodarzów zagranicznych ma ona swoie zalety, że na podłym gruncie się udaie: z tym wszystkim nie może poyść w liczbę pożytecznych. Nie trwa bowiem dłużey nad trzy lata: ieżeli się młodo nie skosi, staie się twardą, i na paszę tylko Koniom zdatną: a nadewszystko grunt korzeniami tak ściska, że nie prędko potém na nim inne, osobliwie Zboża udawać się mogą.

816.

LOLIUM TEMULENTUM: *KĄKOL ROCZNY.* U Gerarda, Raia, i Perkinsona *Lolium album*: u Hallera *Lolium annuum*: u J. Bauhina *Lolium gramineum*: u Gesnera *Lolium verum*: u Royena *Lolium spicis aristatis, radice annua*: u dawnych *Zizania.* Ma *Kłosy* z ościami: *Kłoski* spłaszczone i wielokwiatowe.

Rośnie między Pszenicą, Żytem, Jęczmieniem i Owsem, na rolach osobliwie mokrych, albo w lata słotne. Nasienie iego do kilku lat w ziemi leżać może, czekaiąc czasów słotnych a sobie dogodnych. Jest to roślina iedna ze szkodliwych, trzeba mi więc onę nieco ściśley opisać.

Korzeń roczny tylko. Zdźbło czasem do znaczney wyrasta wysokości: ma kolenka, i trawne liście. Kłos czasem iest czerwonawy, spłaszczony, ościsty, i czasem na półłokcia długi: Kłoski w Kłosie stoią na przemiany, a między niemi Zdźbło tu i owdzie się nagina. Pod każdym Kłoskiem iest listek tęgi, prosty, zaostrzony, rowney z Kłoskiem długości, który iest Kielichem. Każdy Kłosek iest ośmkwiatowy. Ziarna nasienne są brunatno czarne, iaiowo-okrągłe, z obu stron spłaszczone.

Ziarna te nie tylko ludziom, ale i Zwierzętom szkodliwe są. Pokazały doświadczenia, że przynosiły niby pijaństwo, ból, ociężałość i zawrot głowy: po-

mie-

mieszanie zmysłów: ciemność w oczach: dzwonienie w uszach: drżenie ciała, osłabienie, oziębienie: utratę mowy, ciężkość połykania: boi w żołądku: zimne poty: zbyteczne odchodzenie moczu: czasem szaleństwo, krwie płynienia i śmierć. To zaś wszystko dzieie się mniey lub więcey, podług natury Człowieka, który zażył, i podług wielości zażycia.

W czasie gdy się Kąkol zbytnie zrodzi, mało iest Chleba: dlatego Ziarna zbożowe z niego się nie chędożą, i przez zażycie takiego Chleba, rozchodzą się panuiące choroby. Maia cząstkę Kąkolu w wielu częściach Żyta, a zwłaszcza gdy się Chleb ciepły nie będzie zażywał, nie może wprawdzie wiele szkodzić, iednak i to pieszczonym osobom niebezpieczne. Strutym temi ziarnami ratunkiem iest danie wczesne na womity, i zażycie rożnych kwasów.

Pokazały doświadczenia, że też ziarna, osobliwie obficie zażyte, Koniom, Bydłu, Świniom, Gęsiom, i Kurom, bardzo złe czyniły przypadki.

Chcąc wygubić, albo nie mieć na roli, trzeba wszelkich szukać sposobów dla trzymania iey sucho. Jeżeli to bydź nie może, wybierze się Kąkol ze Snopa. Jeżeli i to dla obfitości trudne, omłocone nasienie wianiem, przesiewaniem, i rożnemi innemi oczyści się sposobami.

L. G. 233.

LONICERA: *WICIOKRZEW*. Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć. *Otwor* ieden. *Korona* z iedney sztuki, nierowna stoi na guziku owocowym. *Jagoda* dwukomorkowa, wieloziarnowa. Ze czternastu gatunków następuiące są mi wiadome.

817. *

LONICERA CAPRIFOLIUM: *WICIOKRZEW PRZEWIERCIEŃ*. U dawnych iest pod imieniem tylko *Caprifolium*. Ma znaki gatunkowe takie: *Kwiaty* stoią w okręgach bezszypułkowych na wierzchołkach Pręta i Gałęzi: *Liście* wierzchołkowe są zrosłe, i Pręt przez nie przechodzi.

Lubo mię upewniano, że ta roślina dziko mieyscami u nas rośnie; nie widziałem iey przecięż tylko w niektórych ogrodach, gdzie Altany nią obsadzone bywaią. Pręt krzewny wiie się w gorę, gdy się czego czepiać może, i iest gałęzisty. Liście są iasno-zielone, gładkie, podłużno-okrągłe: dolne stoią naprzeciw siebie, wierzchowe zaś tak są zrosłe, że Pręt przez środek ich przechodzi. Kwiaty czerwonawe pachnące, pospolicie po sześć skupione, kwitną w Czerwcu.

Rozmnożenie iest łatwe, częścią przez rozdzieranie Korzeni, częścią przez ułamane tylko, i w ziemi utkwione gałązki. Bywa to, że Altany, lub inne ozdo-

ozdoby w ogrodach zabawnych tą rośliną opięte, utracaią swą ozdobę dlatego, że ią Muchy Hiszpańskie obiadaią: w takim razie wygubić się mogą kadzeniem siarką. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą.

818.

LONICERA PERICLYMENUM: *WICIOKRZEW POWOY WONNY*. Ma znaki gatunkowe takie: *Kwiaty* na wierzchołku pręta są w główki owalne skupione, i iak dachowka za siebie zachodzą. *Liście* żadne nie są zrosłe.

Rośnie mieyscami u nás dziko, a osobliwie widziałem obficie na gorach między Kazimierzem i Puławami. Pręt gibki leźie w gorę. Liście są nieco włosiste, podłużno-owalne, stoią na przeciw siebie, pospolicie nie są zrosłe, iednak na wielu mi się zdarzało widzieć, że przynaymniey niektóre pary były zrosłe. Kwiaty pospolicie po sześć skupione, maią bardzo przyiemny zapach, i kwitną w Czerwcu. Jagody czerwone maią po dwa płaskie ziarna.

Roślina ta godna iest bydź w ogrodzie zabawnym do okrycia Altan, i innych ozdob. Nożycami ogrodniczemi bez szkody obcinać się daie; i rozmnaża się iak gatunek poprzedzaiący. Z Kwiatu Pszczoły na Miód noszą. Jagody leżą: Liście mocz pędzą.

819.

LONICERA XYLOSTEUM: *WICIOKRZEW WISIENKA*. Ma *Szypułki* dwukwiatowe: *Liście* niezrosłe, całe, nieco włosiste. Rośnie w niektórych lasach, i kwitnie w Maiu. Krzew ten w innych stronach ma mieć znaczną wysokość: mnie się nie zdarzyło widzieć, tylko około dwułokciowe krzewiny.

Pręt lub pieniek nie wiie się, stoi prosto; ma korę starą biało-siwą, młodą zaś czerwonawą. Liście są owalne od wierzchu iasno-zielone, od spodu białawe: są zaostrzone, nie zębkowane: stoią naprzeciw siebie. Kwiaty białawe: Jagody drobne czerwone.

Lubi grunt nieco wilgotny; i gdy się bez szkody nożycami obcinać daie, zda się na niskie Szpalerki do zabawnych ogrodów. Jagody gwałtownie leżą, i w wielości zażyte, czynią womity.

* *

LONICERA IPECACUANHA: *WICIOKRZEW KORZEŃ WOMITOWY*. Jeszcze dotąd nie iest ściśle opisana roślina, od którey korzeń, *Ipecacuana* zwany w Lekarniach, pochodzi; z powieści przecięż mniema Linneusz, że do tego rodzaiu należy.

Korzeń ten iest długi, cieńki, giętki, obrączkowany, lub kolankowaty. Ma skorkę grubą, biało-siwą, albo brunatną, albo czarniawą: a ieżeli iest bardzo przedni, nieco żółtawą. Zapachu nie ma. Smak gorzkawy, i

nieco ostry. Skuteczność iego naywiększa iest w skorce. Korzeń ten iest w potrzebie naybezpiecznieyszym środkiem wzbudzenia womitów, nawet u dzieci. Zażywa się w Proszku, lub innym sposobem, dla dzieci od dwu aż do ośmiu granów: dla dorosłych aż do pół kwintli.

L. G. 978.

LOTUS: *KOMONICA.* Jest rodzay maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych dziesięć, na dwie kupki zrosłych. *Kielich* rurkowaty. W *Koronie* poboczne listeczki w podłuż się z sobą stykaią. *Łupina* albo strączek wąseczkowaty i prosty. Z dziewiętnastu gatunków ieden mi tylko w kraiu wiadomy.

820.

LOTUS CORNICULATUS: *KOMONICA ROZKOWA.* U Gesnera *Lotus pentaphyllos*: u Dalechampa *Lotus prima*: u Mathiola *Lotus sativa*: u Dodoneusza *Lotus sylvestris.* Ma znaki gatunkowe takie: *Pręty* leżą na ziemi: Główki *kwiatowe* są spłaszczone: *Strąki* są wąseczkowate, nie zbytnie skupione.

Rośnie na wielu mieyscach: kwitnie w Maiu. Korzeń trwały. Pręty rożney długości, czasem leżą na ziemi, czasem stoią w gorę. Liście potroyne są iaiowo lancetowe, z podobnemi przysadkami, czasem gładkie, czasem kosmate. Szypułki kwiatowe wyrastaią z kątów liści, są nagie, tylko pod główką kwiatową miewaią listek potroyny. Kielich na dwie łepki dzielony: zwierzchnia ma dwa działy lancetowe, dość długie: dolna zaś trzy węższe. Korona żółta. Chorągiewka ma szypułkę, i iest od innych listków oddalona, czerwono-kreskowana, a stąd nim się rozwinie czerwona. Na łodce iest dziob długi. Strąk cienki, wielo-ziarnowy.

Lubi grunt nieco wilgotny, i z nasienia łatwo się rozmnożyć może. Roślina ta świeża i suszona, ma bydź przyiemną paszą dla Bydła. Kwiaty Pszczołom są ulubione.

L. G. 809.

LUNARIA: *MIESIĄCZNICA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krotszych: *Strączek* okrągły, płaski. *Kielich* ma listeczki woreczkowate. *Strączek* owalny, stoi na własney szypułce, i składa się z łusek rowney wielkości ze ścianką przegradzaiącą. Dwa są gatunki, lecz ieden mi tylko iest wiadomy.

821.

LUNARIA REDIVIVA: *MIESIĄCZNICA TRWAŁA.* U dawnieyszych niektórych *Lunaria graeca*, albo *Bolbonac*: u niektórych *Lunaria perennis*: u Royena *Lunaria foliis cordatis.* Znakiem gatunkowym iest, że *Liście* stoią na przemiany.

Nay-

Naydowałem ią w zaroślach podleśnych kwitnącą w Maiu. Korzeń u naszey iest tylko dwuletny. Pręt wyższy łokciowy, włosisty, czerwonawy, od dołu do wierzchu gałęzisty. Liście, wyiąwszy dolne, stoią na przemiany: dolne maią ogonki, wyższe są bezogonkowe. Kwiaty czerwone stoią w kupkach, na wierzchołkach pręta i gałęzi. Strąki są białe i przezroczyste.

Jeżeliby wypadała potrzeba rozmnożenia, można ią czynić z nasienia: gruntem żadnym nie gardzi, tylko mieysca potrzebuie, któreby nie było zbytnie słońcu wystawione. Z kwiatu Pszczoły na Miod i wosk noszą.

L. G. 865.

LUPINUS: *ŁUBIN.* Jest rodzay maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych dziesięć, na dwie kupki zrosłych. *Kielich* ma dwie wargi. *Główek* pyłkowych iest pięć okrągłych, a pięć podłużnych. *Strączek* skorkowaty. Sześć iest gatunków, z tych niektóre w ogrodach naszych widzieć się daią.

822. ☼

LUPINUS ALBUS: *ŁUBIN BIAŁY.* U Gesnera *Lupinus communis*: u Dodoneusza, Kordusa, Duranta, Dalechampa, i Gerarda, *Lupinus sativus*: u innych *Lupinus vulgaris.* Ma znaki gatunkowe takie: *Kielichy* stoią na przemiany, nie maią przysadki, ale maią dwie wargi: Warga *zwierzchnia* iest niedzielona, *dolna* ma trzy zęby.

Korzeń roczny puszcza pręt gruby, około łokciowy, od wierzchu gałęzisty. Liście składaią się z siedmiu lub ośmiu w gwiazdę listków podłużnych, ciemno-zielonych, białawemi włoskami pokrytych. Kwiaty białe, bezszypułkowe kwitną w Lipcu, są skupione w rzadkie kłosy. Ziarna nasienne są nakształt wielkiego iakiego Grochu, nieco spłaszczone.

W niektórych ogrodach wieyskich sadzą co wiosna iego nasienie, które z niewiadomości poczytawszy za prawdziwą Kawę, albo raczey byle z czegokolwiek była Kawa, palą, i iak Kawy zażywaią. Namoczone w wodzie, aby gorycz utraciły, a potém gotowane, mogą się zażywać na pokarm.

823. ☼

LUPINUS HIRSUTUS: *ŁUBIN BŁĘKITNY.* U C. Bauhina *Lupinus Caeruleus*: u innych *Lupinus Indicus*, albo *Creticus.* Ma *Kielichy* na przemiany stoiące z przysadkami: Warga *zwierzchnia* Kielicha na dwoie przedzielona; *dolna* ma trzy zęby.

Początkowo pochodzi z Afryki i Hiszpanii: u nas iest w niektórych zabawnych ogrodach: Korzeń roczny Pręt gruby, brózdowany, około łokcia wysoki, rdzawemi włoskami pokryty, od wierzchu gałęzisty. Liście maią długie ogonki, są w gwiazdę złożone z

listków od 5. do 11. lancetowych, włosistych Kwiaty niemałe błękitne stoią na wierzchołku w okręgach, i kwitną w Lipcu. Nasienie w Strąkach wielkie, które corocznie sadzić potrzeba.

824. ✲

LUPINUS LUTEUS: *ŁUBIN ZOŁTY.* U niektórych *Lupinus odoratus.* Ma *Kielichy* w okręgi skupione z przysadkami: Warga *wyższa* iest dwudzielna; *dolna* ma trzy ząbki.

Rośnie dziko w Sycylii: u nas się w niektórych zabawnych ogrodach utrzymuie. Korzeń roczny. Pręt niższy od poprzedzaiących, wielo-gałązkowy. Liście są w gwiazdę złożone z listków pospolicie dziewięciu długich, wązkich i włosistych. Kwiaty żółte maią dobry zapach, kwitną od Czerwca aż do Sierpnia: są na wierzchołkach w rzadkie Kłosy skupione. Nasienie małe, pstrokate: na dnie żołtawo-białym czarno iest upstrzone, które corocznie sadzi się na wiosnę. Z kwiatu Pszczoły na Miod i Wosk noszą. Za świadectwem Szwedzkich Naturalistów, gdzie ten Łubin w ogrodach rośnie, stamtąd Krety uciekać maią.

L. G. 584.

LYCHNIS: *FIRLETKA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć, i *Otworów* tyleż. *Kielich* iest z iedney sztuki, podłużny i gładki. *Korona* pięć-listkowa, którey listki maią długie końce, i dosyć przedzielone płatki. *Torebka* nasienna pięćkomorkowa. Z gatunków siedmiu następuiące mi w kraiu są wiadome.

825. ✲

LYCHNIS CHALCEDONICA: *FIRLETKA PŁOMIENCZYK.* U niektórych *Lychnis Byzantina*, albo *Constantinopolitana.* Ma za znak gatunkowy, że *Kwiaty* są skupione, i prosto w gorę stoią. Rośnie dziko w Tarteryi, u nas w niektórych zabawnych ogrodach umyślnie się utrzymuie.

Korzeń trwały, puszcza kilka prętów prostych włoskowanych, czasem na dwa łokcie wysokich. Liście są lancetowe, bezogonkowe, stoią naprzeciw siebie. Kwiaty pospolicie żywo czerwone, stoią na wierzchołkach, i kwitną od końca Czerwca.

Poiedyncze rozmnażaią się z posianego nasienia, i kwitną w drugim roku. Pełne zaś, które nie małą są ozdobą ogrodu, nie mogą się inaczey rozmnożyć, iak przez oddzielanie wyrostków od Korzenia.

826.

LYCHNIS FLOS CUCULI: *FIRLETKA KUKUŁKA.* U Raia *Lychnis plumaria sylvestris:* u Morysona *Lichnis pratensis flore laciniato.* Ma znaki gatunkowe takie: *Listki* kwiatowe są cztery razy dzielone: *Owoc* okrągławy. Rośnie dziko na nieco wil-

wilgotnych łąkach, i kwitnie na końcu Maia.

Korzeń ma trwały, pręt prosty, bróżdowany, bez gałązek, około łokciowy. Liście na pręcie są wązkie, lancetowe, bezogonkowe, i stoią naprzeciw siebie. Kwiaty pospolicie czerwone stoią po sześć lub siedm na wierzchołkach, na długich szypułkach. Rozmnożyć się może sposobem gatunku poprzedzaiącego

827.

LYCHNIS VISCARIA: *FIRLETKA SMOŁKA.* Pospolicie u innych *Lychnis sylvestris.* Znakiem gatunkowym iest, że Listki *kwiatowe* częstokroć są niedzielne. Rośnie na suchych łąkach, i kwitnie na końcu Maia.

Korzeń trwały puszcza przy ziemi liście wązkie, a z pomiędzy tych pręty poiedyncze, około łokciowe, maiące na sobie wilgoć lipką. Przy kolankach wierzchołkowych pręta, i na wierzchołku są kwiaty czerwone w Kłos albo Grono skupione. Rozmnożyć się może sposobem gatunku pierwszego.

828.

LYCHNIS DIOICA: *FIRLETKA ODDZIELNOPŁCIOWA.* Y ten gatunek u bardzo wielu Pisarzów iest pod mieniem *Lychnis sylvestris* Rośnie na bardzo wielu mieyscach, i kwitnie prawie przez całe lato. Znakiem gatunkowym iest, że ma *Płeć* na dwu Roślinach oddzieloną.

Korzeń trwały puszcza pręty gałęziste, około łokciowe. Liście owalne zaostrzone stoią parami przy kolankach prętowych. Kwiaty ile u nas są pospolicie białe, na wierzchołkach skupione w grono. Gdyby tego była potrzeba, możnaby rozmnożyć z rozdzielanych Korzeni.

L. G. 1217.

LYCOPERDON: *BEDŁKA KULKOWA.* Jest rodzay Bedłek okrągłych, które w sobie mączny pył maią. Z dwunastu gatunków następuiące są mi wiadome.

829.

LYCOPERDON TUBER: *BEDŁKA KULKOWA TRUFLA.* U niektórych *Lycoperdon subterraneum.* Jest okrągła, gęsta, kolcowata, bez korzenia, ukryta w ziemi.

Nayduie się w ziemi na wiosnę i w iesieni, nayobficiey po znacznym deszczu i grzmotach. Są częścią okrągłe, częścią owalne, częścią podłużne, a te ostatnie nie bywaią od ludzi zażywane. Są białe, czarne, siwe, ziemnego koloru i niby marmoryzowane. Ziemnego koloru i czarne, są stare i prędko gniią. Wielkość ich naypospolitsza, iest Włoskiego Orzecha.

Rosną w kupkach, naybardziey w suchym piaszczystym gruncie, w lasach nie zbytnie zarosłych, naypospolicie około Dębów i Wiązów. Białe pokazuią

Ignacy Łukasiewicz

znią się na wiosnę, marmoryzowane zaś w iesieni, i te są naylepsze. Doyrzałe maią zapach urynowy.

Ciężko poznać, gdzie się w ziemi naydnią: gdzie przecięż wiele iest pewnych fioletowych Much, tam wnosić można, że są w bliskości, które iaia swoie w Trufle składaią. W niektórych Kraiach do szukania chowaią Swinie, a w niektórych Psy.

Ususzonych zażywaią do przypraw stołowych. Zdaniem Lekarzów podniecaią zażyte ogień nieczysty: i są przykłady, że zbyteczne ich zażywanie śmierci było przyczyną.

830.

LYCOPERDON CERVINUM: *BEDŁKA KULKOWA JELENICA.* Jest okrągła, gęsta, bez korzenia, w pośrzodku ma niby mąkę.

Nayduie się w lasach w ziemi: pospolicie bywa okrągła, czasem innego kształtu, i trafia się, że ma trzonek albo korzeń. Po wierzchu bywa brunatna, plamista, siwa, żołtawa, czerwonawa: wewnątrz ciemna nieprzyiemnego iakiego koloru. Zapach nieprzyiemny, wielki. Smak obrzydliwy. Zażycie iey bardzo pobudza do sprawy małżeńskiey. W niektórych Kraiach daią onę Krowom, gdy nie maią chęci do Byka.

831.

LYCOPERDON BOVISTA: *BEDŁKA KULKOWA KURZAWKA.* Wieśniacy Bzduchą nazywaią: u Turneforcyusza *Lycoperdon vulgare.* Jest okrągława; pęka się rozpierzchło, i rośnie na ziemi.

Rośnie prawie wszędzie, tylko nie w lasach. Ma podobieństwo do iakiego woreczka maiącego korzeń i trzy skorki, które oddzielać się daią: rdzeń śrzodkowy za czasem w pył nieiaki się obraca. Kształt iest rożny, naypospolicie okrągły. Wielkość rożna. Kolor rożny, naypospolicie biały. Pęka się za czasem rożnie, a naypospolicie od wierzchu.

Pył ten śrzodkowy iest dla oczu niebezpieczny. Bedłka te przyłożona na Krew płynącą z rany, zastanawia ią. W Inzecyi nią Pszoły przy podbieraniu podkadzaią: inni zaś mniemaią, iż Pszołom iest szkodliwa.

L. G. 1185.

LYCOPODIUM: *WŁOCZĘGA.* Jest rodzay Mchu, albo roślin z ukrytemi płciami. *Słik* iest z dwu Łupin złożony, bezszypułkowy. *Czepka* nie ma. Ze dwudziestu czterech gatunków te mi są wiadome.

832.

LYCOPODIUM CLAVATUM: *WŁOCZĘGA BABIMUR.* U Royena *Lycopodium caule repente, foliis patulis, pedunculis spica gemina terminatis. Listki* nitkowate stoią bez porządku: *Kłoski* okrągławe stoią na

na osobnych szypułkach po dwa skupione. Rośnie w lasach Mchem zarosłych.

Pręt iest długi, po ziemi się włoczący, osadzony gęsto listkami, które iak dachówka za siebie zachodzą. Listki kończą się ostro i długim włoskiem. Szypułki kłosowe są bez liści, tu i owdzie tylko maią łuski, i dzielą się na dwa wąseczkowate Kłoski. Kłoski młode są gładkie, stare chropowacieią.

Zielem tym winiarze poprawuią Wina, które się psować zaczynaią. Lekarze trunkowi z niego przypisuią niemałe skutki w Kołtunie, Kamieniu, zatrzymanym moczu. Lecz dobrze uważa Gmelin, że te skutki pochodzić tylko mogą od proszku w Kłoskach się nayduiącego. Kłoski bowiem poki są zupełne, zebrane, gdy poleżą, daią proszek żołtawy, który na płomień rzucony, zapala się iak proch od strzelby. Proszek ten w Moskwie zbieraią do Feierwerków: nim się zasypuią rany, osurowiałe części ciała: nim Aptekarze potrząsaią swoie Pigułki.

833.

LYCOPODIUM SELAGINOIDES: *WŁOCZĘGA PASTWISKOWA.* Ma *Listki* lancetowe, włoskami obwodzone, bez porządku stoiące. *Kłoski* maią listki i stoią poiedynczo na wierzchołkach pręta i gałązek. Rośnie na pastwiskach Mchem zarastaiących.

Pręt łażący puszcza wiele gałązek listeczkami osadzonych, w gorę podniesionych. Listeczki są gładkie, śliniące, przyiemne, karbowane. W kątach liści wyrastaią Kłoski.

834.

LYCOPODIUM INUNDATUM: *WŁOCZĘGA SPŁAWOWA.* Ma *Listki* niezębkowane, bez porządku osadzone. *Kłoski* są gęsto listkowe, na wierzchołkach pręta i gałązek. Rośnie na mieyscach, które wody zalewaią.

Pręty są okrągławe wszędzie listkami osadzone, i puszczaią wiele zakrzywionych gałązek. Listki są podłużne, lancetowe, cienkie, blade. Kłoski stoią poiedynczo, nie maią szypułek, i są nieco grubsze od pręta.

835.

LYCOPODIUM SELAGO: *WŁOCZĘGA WRONIEC.* Ma *Listki* bez porządku ośmią rządkami stoiące. *Pręt* iest dwudzielny, w gorę się podnoszący. *Kłoski* bez porządku rozrzucone. Rośnie w lasach sosnowych.

Pręt łażący puszcza wiele gałązek krotkich, okrągławych, grubych, do gory stoiących, wielą listkami okrytych. W kątach listków stoią poiedynczo Kłoski z dwułupinkowemi słoieczkami pełnemi proszku. Wieśniaczki niektóre zwykły tey rośliny przeciwko mniemanym czarom zażywać z wielkim niebezpieczeństwem, gwałtownie bowiem womity wzbudza.

836.

836.

LYCOPODIUM ANNOTINUM: *WŁOCZĘGA GAIOWA.* Ma *Listki* bez porządku pięcią rządkami stoiące, dość zębkowane. *Wypustki* co rok w nowe kolanko wyrastaią. *Kłoski* gładkie, stoią w gorę na wierzchołkach gałązek. Rośnie w gaiach i zaroślach.

Pręt leży na ziemi, czasem na łokieć długi, puszcza gałązki w gorę stoiące. Listki są gładkie, rowno-szerokie, zaostrzone. Kłoski nie maią szypułek.

837.

LYCOPODIUM COMPLANATUM: *WŁOCZĘGA ZROWNANA.* Ma *Kłoski* podwoyne, stoiące na szypułkach. *Listki* są zrosłe, stoią dwoma rzędami: te zaś, które są na wierzchowey płaszczyznie, stoią poiedynczo.

Rośnie w lasach sosnowych. Pręt łazi po ziemi, i puszcza gałązki z trzema płaskiemi bokami. Tak u tego gatunku, iako i u poprzedzaiących, w Lipcu Kłoski są pełne proszku.

Ten ostatni gatunek zaraz po śniegach zebrany, farbuie wełnę żołto. Ususzy się, na proch zetrze; proszkiem warstami wełna się przesypie, i wodą naleie: gdy w kilka dni kisnąć zacznie, zagotuie się u ognia.

L. G. 190.

LYCOPSIS: *KRZYWOSZYI.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* ieden. *Liście* są kosmate. *Korona* leykowa z iedney sztuki, otaczaiąca guzik owocowy, ma *gardziel* przesklepioną, i *rurkę* zakrzywioną. *Ziarn* nasiennych iest cztery. Z siedmiu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

838.

LYCOPSIS ARVENSIS: *KRZYWOSZYI ROLOWY.* U Dodoneusza *Lycopsis sylvestris.* Ma znaki gatunkowe takie: *Liście* lancetowe maią na sobie szczecinki: poki kwiaty kwitną, *Kielichy* stoią do gory. Rośnie na roli, kwitnie w Sierpniu.

Korzeń ma roczny: Liście i pręty są bardzo kosmate. Pręt stoi w gorę, około łokcia wysoki, dosyć gałęzisty. Liście ięzyczkowe, kędzierzawiące się, maią włoski stoiące na nieiakich gruczolikach. Kwiaty stoią na iednokwiatowych długich szypułkach; maią długą rurkę, i łamkę pospolicie czerwonawą.

L. G. 33.

LYCOPUS: *WILCZA STOPA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwie daleko od siebie stoiących: *Otwor* ieden. *Korona* iest na cztery łapki przedzielone. *Ziarna* nasienne cztery są przytępione. Z dwu gatunków ieden tylko w kraiu iest mi wiadomy.

839.

LYCOPUS: EUROPÆUS: *WILCZA STOPA ZWYCZAYNA.* Ma znak gatunkowy, że *Liście* są wydrążonowycinane, zębkowane. Rośnie na wilgotnych mieyscach, i kwitnie w Sierpniu.

Korzeń iest trwały, pręt czworoboczny, rośnie prosto, i iest około łokcia wysoki. Liście rożnie się mieniaią: pospolicie są gładkie, czasem kosmate, a czesem drobno rozpierzone. Okręgi kwiatowe są gęste, kosmate, stoią w kątach liści, i są od nich krotsze. Korony warga zwierzchnia iest biała, dolna zaś ma czerwonawe kropeczki. Gardziel iest kosmata, a w rurce stoią Nitki pyłkowe.

Roślina ta ususzona, z Koperwasem ugotowana, daie trwałą czarną farbę na płótno, która niczym potém wyprowadzona iuż bydź nie może. Francuzkie czarne sukna od niey trwałość i przyiemność czerności maią. Tą się farbą Cygani podług miary myią, a kolor brudny tak trwale na skorze zostaie, że ich rożni od innych Ludzi.

L. G. 205.

LYSIMACHIA: *TOIESC.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć. *Otwor* ieden. *Korona* iest kołkowa, z iedney sztuki, owoc otaczaiąca. *Blizna* na słupku tępa. *Torebka* nasienna okrągła, ostro się kończy, iednokomorkowa, dziesięćłupinowa. Z iedenastu gatunków te mi tylko są wiadome.

840.

LYSIMACHIA VULGARIS: *TOIESC POSPOLITA.* U Duranta *Lysimachia falsa*: u Kordusa *Lysimachia vera*: u innych *Lysimachia lutea.* Znakiem gatunkowym iest, że iest *wierzchowata*, i że *Grona kwiatowe* stoią na wierzchołkach pręta i gałęzi.

Rośnie na brzegach błot, i kwitnie od Czerwca do Sierpnia. Korzeń trwały daleko się rozchodzi. Pręt prosty, pospolicie wyższy nad łokieć. Liście gładkie, lancetowe, stoią albo parami naprzeciw siebie, albo są po trzy, cztery skupione przy kolankach prętowych. Kwiaty są żołte, i wielkie.

U dawnych Lekarzów ziele to miało zaletę na rany wewnętrzne i zewnętrzne. Dymem iego, mniemaią niektórzy, można węże wypędzać, i Muchy gubić. Od kwiatu włosy maią siwieć. To powniey sze, że Pszczoły z kwiatu na Wosk noszą.

841.

LYSIMACHIA THYRSIFLORA: *TOIESC BŁOTNA,* u C. Bauhina *Lysimachia bifolia*: u Lobela *Lysimachia salicaria*: u Beslera *Lysimachia pannonica*: u Royena *Lysimachia racemis simplicibus lateralibus.* Rośnie na błotach, kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń trwały, i rozfużący się puszcza wiele prostych prętów około łokcia wysokich. Liście długie, wązkie, zaostrzone, stoią naprzeciw siebie przy kolankach na pręcie. Kwiaty żołte stoią na długich szypułkach.

842.

LYSIMACHIA NEMORUM: *TOIESC GAIOWA.* U Turneforcyusza *Lysimachia humifusa.* Ma *Liście* owalne zaostrzone: *Kwiaty* stoią poiedynczo: *Pręt* leży na ziemi. Naydowałem w zaroślach pod Puławami kwitnącą w Lipcu; Korzeń iest trwały. Liście gładkie, stoią naprzeciwko siebie. Kwiaty żołte.

843.

LYSIMACHIA NUMMULARIA: *TOIESC PIENIĄŻEK.* Ma *Liście* niby serduszkowe: *Kwiaty* stoią poiedynczo: *Pręt* leży na ziemi. Rośnie na nieco wilgotnych łąkach, kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Korzeń trwały. Pręt czworograniasty. Liście są okrągłe: stoią parami na krotkich ogonkach. Szypułki także parami stoią, są nagie, długie i maią kwiaty żołte.

Roślina ta iest przyiemną i zdrową paszą dla Owiec i każdego Bydła. Nie tylko dawnieysi, ale i teraźnieysi Lekarze onę zalecaią do zażycia wewnętrznego i zewnętrznego, w skorbucie, Suchotach, Biegunkach, białych upławach, Ranach, Wrzodach, i krwie płynieniu.

L. G. 604.

LYTHRUM: *KRWAWNICA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwanaście, *Otwor* ieden. *Kielich* dwunasto dzielny. *Korona* sześćiistkowa z kielichem ziednoczona. *Torebka* nasienna dwukomorkowa, wieloziarnowa. Z dziesięciu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

844.

LYTHRUM SALICARIA: *KRWAWNICA POSPOLITA.* U Royena *Lythrum foliis oppositis.* Ma *Liście* serduszkowato-lancetowe, naprzeciw siebie stoiące. *Kwiaty* są w kłos skupione. Rośnie prawie wszędzie przy wodach, kwitnie w Sierpniu.

Korzeń trwały puszcza rogate, czasem sześćrogate pręty, proste, około dwóch łokci wysokie, czerwonawe. Liście stoią parami, czasem po trzy lub cztery. Kwiaty czerwone czynią na wierzchołku Kłos długi.

Gospodarze zagraniczni okładaią tą rośliną z wierzchu i boków Zboże w Spichlerzach, i zapewniaią o skuteczności przeciwko Wołkom. Lekarze dawni i teraźnieysi radzą iey zażywać w Biegunkach: a sok z niey wyciśniony ma leczyć Wrzody i rozpalenia. Wieśniacy na Podlasiu zażywaią iey po ukąszeniu od Psa wściekłego, i mnie maią się bydź bezpiecznemi przeciwko przyszłym przypadkom. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą. Jeżeliby była potrzeba rozmnożenia, można w iesieni podzielić korzenie, i na mokrym mieyscu porozsadzać.

M.

M.

L. G. 841.

MALVA: *SLAZ.* Jest rodzay maiący wiele *Nitek* pyłkowych w iednę kupkę zrosłych, na dnie owocowym osadzonych. *Kielich* iest podwoyny, zewnętrzny trzylistkowy. *Ziarna* nasienne niby w okrągły Serek skupione, każde osobno iest otulone. Z dwudziestu trzech gatunków następuiące są mi wiadome.

845.

MALVA ROTUNDIFOLIA: *SLAZ GĘSI.* U Gesnera *Malva agrestis:* u Lonicera *Malva minor:* u Dalechampa, J. Bauhina i Kamerarysza, *Malva vulgaris:* u Fraguse *Malva vulgatissima:* u innych wielu *Malva sylvestris.* Ma znaki gatunkowe takie: *Pręt* leży na ziemi: *Liście* są serduszkowato-okrągłe, nieznacznie pięćłapkowe. *Szypułki* gdy owoc doyrzeie, na doł się nachylaią.

Rośnie prawie wszędzie na podworzach i przy drogach: kwitnie od Maia do Sierpnia. Korzeń ma roczny. Pręt około łokcia długi, gałęzisty. Liście gładkie, ząbkowane. Szypułki iednokwiatowe, długie. Kwiaty drobne, czerwonawe, albo białe, albo czerwono żyłkowane.

Listki młode Wieśniaczki zbieraią na zdrową zieleninę. Lekarze tey roślinie wewnętrznie i zewnętrznie wielką daią zaletę: przyznawaią osobliwsze skutki odmiękczaiące, bolu śmierzaiące, żywiące, żołądek wolny czyniące, ostrość usmierzaiące. Zażywa się, czyli z wodą gotowaną, czyli sok wyciśniony: w napoiu, kąpielach, okładaniu, enemach: w Biegunkach, bolesnym i palącym moczeniu, w ostrości krwi, ciężkim rodzeniu, szaleństwie, padaiącey niemocy, rozpaleniu wnętrzności lub innych części, zatwardzeniu, Gonorrhei, kaszlu, ochrzypiałości gardła, i we wszystkich chorobach Urethry, w samym nawet Kamieniu.

846.

MALVA SYLVESTRIS: *SLAZ ZAIĘCZY.* Ma u Pisarzów imie podobne poprzedzaiącemu, przydaią tylko *major, elatior, procerior.* Znaki ge-

gatunkowe są takie: *Pręt* zielny stoi w gorę. *Liście* siedmłapkowe, z łapkami zaostrzonemi. *Szypułki* i ogonki kwiatowe są włoskowane.

Rośnie na polach, podworzach, w ogrodach, i kwitnie od Czerwca aż do mrozów, pręt i ogonki liściowe są kosmate: Pręt zaś bywa około łokcia wysoki. Liście są częścią na pięć, częścią na siedem troybocznych łapek podzielone, i zębkowane. Kwiaty pospolicie czerwone, niemałe, stoią skupione w kątach liści, na osobnych szypułkach.

Korzeń, liście, kwiaty, i cała ta roślina ma skutki iednakoweż z gatunkiem poprzedzaiącym, i podobnież zażywać się może. Z kwiatu Pszoły obficie na Miod i Wosk noszą.

847. ✲

MALVA CRISPA: *SŁAZ KĘDZIERZAWY.* Ma takie znaki: *Pręt* stoi w gorę: *Liście* kędzierzawe z wycinanemi kątami: *Kwiaty* stoią w kupkach, w kątach między liściami i prętem.

Roślinę tę lubo prawie za dziką poczytać mogę, ile że bez umyślnego zasiewania rośnie w wielu bardzo ogrodach: iednakże kiedyś sprowadzona bydź musiała, i stąd ią wieśniaczki nazywaią Ślazem Włoskim. Początkowo pochodzi z Syryi. Korzeń ma roczny. Pręt czasem na trzy łokcie wysoki. Liście są po brzegach fałdowane, kędzierzawe. Kwiatki drobne, białawe, kwitną w Sierpniu. Pręt tey rośliny iak Konopie wyrabiony, daie Nici i Płotno konopnym bardzo podobne.

848.

MALVA ALCEA: *SŁAZ ZYGMAREK.* U Gerarda *Malva verbenacea*: u niektórych *Malva Theophrasti.* Ma *Pręt* w gorę stoiący. *Liście* nieco kosmate, na wiele części podzielone. Rośnie na rolach i w zaroślach, kwitnie począwszy od Lipca.

Korzeń ma trwały. Pręt gruby, pospolicie nad łokieć wyższy, gałęzisty. Liście są głęboko rożnie na łapki dzielone i rączkowate. Kwiaty znaczne, blado czerwone, są w nieiakie okołki skupione. Roślina ta ma skutki lekarskie rowne gatunkowi pierwszemu: Korzenie i Ziele zbiera się do Aptek. Z kwiatu Pszoły na Wosk noszą.

849.

MALVA MOSCHATA: *SŁAZ PACHNĄCY.* Ma *Pręt* w gorę stoiący. *Liście* korzeniowe są nerkowe, wcinane: prętowe zaś na pięć części podzielone, a każda część znowu wiele razy głęboko wcinana.

Indyiska ta roślina i u nas w zaroślach dziko rośnie, nie obficie wprawdzie: kwitnie w Lipcu, korzeń roczny: Pręt gruby, gałęzisty, nad łokieć wyższy. Liście korzeniowe są zębkowane, częstokroć nieznacznie na pięć łapek podzielone: prętowe zaś są pierzasto wcinane. Kwiaty znaczne, blado-czerwone, piżmowy zapach maiące.

L. G. 5.

MARANTA: *MARANTA.* Jest rodzay maiący *Nitkę* pyłkową iedną, i *Otwor* ieden. Korona iest paszczękowata, pięćdzielna; dwa działy na przemiany odstawaią. O iednym z dwu gatunków namienić muszę.

✲ ✲

MARANTA GALANGA: *MARANTA GALGANT.* Rośnie w Azyi, a osobliwie w Jndyi na wodnych mieyscach. U nas potrzebowałby bezpożytecznych pieszczot. Korzeń głowkowy knotowaty, na mały palec gruby: po wierzchu brunatny, obrączkowany: wewnątrz czerwonawy: pachnący, ostry, korzenny, gorący, nie tylko zażywa się do pędzonych wodek, którym korzenności dodaie: ale się też chowa i w Aptekach na lekarstwa. Zażywa się osobliwie na zawrot głowy.

L. G. 1195.

MARCHANTIA: *POROSTNICA.* Jest rodzay do krytopłciowych należący. To, co ma bydź kwiatem *Samcem*, ma Kielich tarczykowy, od spodu iednolistkowemi koronami okryty, i główki pyłkowe są wielodzielne. To, co ma bydź *Samicą*, ma Kielich bezszypułkowy, kształtu dzwonkowatego, z wielą ziarnami. Z siedmiu gatunków te są wiadome.

850.

MARCHANTIA POLYMORPHA: *POROSTNICA GWIAZDKOWA.* U Michelego *Marchantia major capitulo stellato: radiis teretibus, capitularum seminalium crenis in longiusculum quasi pilum desinentibus.* Ma za znak gatunkowy, że *Kielich* powszechny iest dziesięćdzielny.

Rośnie na mieyscach wodnistych, osobliwie przyćmionych, i kwitnie przez całe lato. Każdy prącik ma na wierzchołku gwiazdę ośm lub dziesięć promienistą, która ma nieiakie podobieństwo do Parasolika. Każdy promień ma ostrze tępe, brazdowane, ku ziemi nachylone i iest ku środkowi cienkiemi, przezroczystemi, zielonawemi skoreczkami pokryty, z pomiędzy których widzieć się daią guziki pęcherzykowate, wielo-boczne, żeberkowane, skorkowate, biało-zielone.

Guziczki te gdy się otworzą, staią się Kielichem, z którego kwiat na szypułce wyrasta. Kwiat rozwiniony wyraża kupeczkę niby z niteczek iedwabnych żołtą. Roślinę tę niektórzy zalecaią na przypadki Wątroby, na żołtaczkę, na krew spiekłą, i mleko albo pokarm w piersiach zsiadły.

851.

MARCHANTIA CRUCIATA: *POROSTNICA KRZYŻOWA.* Sauvages ią opisuie, *Marchantia floribus masculis cruciformibus, femineis sessilibus lunatis.* Znakiem gatunku iest *Kielich* powszechny czterodzielny; działy rurkowate.

Rośnie na mieyscach przyćmionych, ma zieloność piękną, żywą. Na szypułce stoi główeczka owalna, która się dzieli na cztery lub pięć kwiatków.

852.

MARCHANTIA CONICA: *POROSTNICA KRĘGIELKOWA.* U Hallera *Marchantia verrucis asperis, capitulis conicis.* Ma *Kielich* powszechny pięćkomorkowy, niby iaiowo okrągły.

Rośnie w mieyscach ciemnych, a osobliwie przy wysokich lądach rzek. Jest całemi kępkami skupiona, szeroka, płaska, zielona, i ma na powierzchności białe wypukłości. Mieyscami iey zażywaią na rozwolnienie krwi spiekłey.

L. G. 721.

MARRUBIUM: *SZANTA.* Jest rodzay maiący kwiaty paszczękowe. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych. *Ziarna* nasienne nagie. *Kielich* tęgi, tacowy, ma dziesięć brzegów. *Warga* wyższa korony iest przedzielona, rowno szeroka i prosta. Z dziesięciu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

853.

MARRUBIUM VULGARE: *SZANTA POSPOLITA.* Pospolicie u innych zowie się *Marrubium album.* Znakiem gatunkowym iest, że *ząbki* kielicha są szczecinkowe, i iak haczyk zakrzywione. Rośnie na mieyscach nieuprawnych, i kwitnie w Sierpniu.

Korzeń trwały puszcza wiele prętów prostych, nie bardzo gałęzistych, liście są marszczone, kosmate, białe, popylone, okrągłe i karbowane. Kwiaty białe stoią w gęstych okrążkach, pod któremi są liście wełniste. W ogrodzie można posiać nasienie, a potém porozsadzać.

Roślina ta ma gorycz: skutki iey lekarskie są otwieraiące, flegmę rozwalniaiące i ścieśniaiące. Zażywa się w dekokcie w Herbacie; zewnętrznie na podagrę, wewnętrznie w chorobach, które z lipkiey flegmy pochodzą; w zatwardzeniu wątroby, w zatrzymanym miesięcznym, w zbytecznym odchodzeniu śliny, w womitach krwawych, w rożnych chorobach piersi, w dychawicy i suchotach. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą.

L. G. 967.

MATRICARIA: *MARUNA.* Jest rodzay maiący kwiaty składane. *Główki* pyłkowe zrosłe. *Kwiaty* dwupłciowe i Samice rodzayne. *Kielich* półokrągły ma łuski iak dachówka zachodzące, których brzegi są tęgie i zaostrzone. *Dno* owocowe nagie. *Ziarna* bez Koronki. Z siedmiu gatunków te mi są wiadome.

854.

MATRICARIA PARTHENIUM: *MARUNA PRAWDZIWA.* U Truguss *Matricaria hortensis*: u Pena i Lobela *Matricaria nostras*: u innych *Matricaria vulgaris.* Ma takie znaki gatunkowe: *Liście* są składane płaskie. *Listeczki* owalne, wcinane. *Szypułki* kwiatowe gałązkowe.

W niektórych stronach kraiu rośnie dziko; na Podlesiu dotąd nie widziałem, tylko w wieśniackich ogrodach. Korzeń zdaie się bydź trwałym. Pręt około łokcia wysoki, gałęzisty. Liście coraz bardziey ku swemu wierzchołkowi się rozszerzaią. Kwiaty kwitną począwszy od Lipca, środkowe są żołte, a promieniowe białe. Rozmnożyć można przez posiane nasienie.

Ma zapach nie każdemu przyiemny: Pszczoły nawet kwiatu iey nie tykaią. Skutki lekarskie są rozgrzewaiące, rozwalniaiące, wiatry i robaki wypędzaiące. Zażywa się proszek, sok wyciśniony, woda z nią gotowana, enemy: zewnętrznie i wewnętrznie w puchlinach, na robaki, w zatwardzeniu stolca, w zatrzymanym miesięcznym i oczyszczeniu po porodzeniu, w chorobach Macicy, bolu głowy. Zażywa się ieszcze i dla Bydła, gdy ciężko oddycha, i źle trawi.

855.

MATRICARIA CHAMOMILLA: *MARUNA RUMIANKOWA.* U Rovena *Matricaria foliis supra decompositis setaceis, pedunculis solitariis.* Ma znaki gatunkowe te: *Dno* owocowe kręgielkowate: *Promienie* rozpostarte: *Łusek* brzegi na Kielichu rowne.

Y tey rośliny dzikiey na Podlesiu dotąd nie widziałem, lubo w innych stronach obficie na roli rośnie. Korzeń ma roczny. Pręt około łokcia wysoki, w górę stoiący, dosyć gałęzisty. Liście iak włos cieniuchne. Kwitnie w Czerwcu, środki żołte, promienie białe. Ma zapach i skutki lekarskie rowne, ale nieco słabsze, rumiankowym: iakoż gdzie dziko rośnie, wieśniaczki za Rumianek poczytuią.

856.

MATRICARIA SUAVEOLENS: *MARUNA PACHNĄCA.* Ma także *Dno* owocowe kręgielkowate, brzegi *łusek* na Kielichu rowne: ale *promienie* kwiatu są na dół zagięte. W innych stronach widziałem obficie, na Podlesiu dotąd nie postrzegłem rosnącey dziko. Nayznaczniey się rożni od gatunku poprzedzaiącego tym, że promienie kwiatu są zwisłe, że kwiaty nie są tak obfite, i że maią zapach nierównie przyiemnieyszy.

L. G.

L. G. 899.

MEDICAGO: *KOZIOROZEC.* Jest rodzay maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych iest dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Łodka* w koronie od chorągiewki odstaie. *Łupina* albo Strączek iest spłaszczony i zwiniony. Z dziewięciu gatunków następuiące w kraiu są mi wiadome.

857.

MEDICAGO FALCATA: *KOZIOROZEC DZIĘCIELINA.* Ma znaki gatunkowe te. *Pręt* leży na ziemi: *Szypułki* są groniste: *Strączki* iak Sierp zgięte. Rośnie na chudych, suchych, słońcu wystawionych polach: kwitnie w Lipcu.

Korzeń ma trwały: Pręt twardy, gałęzisty, nad łokieć dłuższy. Liście gładkie, potroyne, ogonkowe, maią przysadki lancetowe z ością na końcu. Kwiaty są pospolicie żołte.

Zachwalaią gospodarze cudzoziemcy na łąki zasiewane. Gatunek pewny tego rodzaiu *Medicago sativa*, w Hiszpanii i Francyi dziko rosnący: lecz pochwały te iuż poniekąd i ustaią, gdy sami doświadczyli, że Lucerna, (tak ią nazywaią) potrzebuie gruntu dobrego, od Mrozów łatwo szkoduie, na siano trudna iest do ususzenia, a nadewszystko tak grunt korzeniami otęża, że nie łatwo potém dla innych roślin uprawionym bydź może.

Nasz gatunek Dzięcieliny nierownie w tey mierze będzie pożyteczniejszy, iako o tym zapewniaią Szwedzcy gospodarze. Nie trzeba drogo opłacać nasienia, bo go w Wrześniu u siebie nazbierać, a na Wiosnę posiać możemy. Grunt dla naszey Dzięcieliny dobry iest i piaszczysty, i nieurodzayny, któryby dla innych roślin był nieużyteczny. W pierwszym roku iuż ią pospolicie dwa razy kosić można. Tego tylko przestrzegać należy, aby grunt nie był mokry: i aby się co trzeci rok zostawowały tu i owdzie mieysca z doyrzewaiącym nasieniem, z któremby się opustoszałe mieysca znowu napełniły. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą.

858.

MEDICAGO LUPULINA: *KOZIOROZEC CHMIELOWY.* Ma takie znaki gatunkowe. *Pręty* leżą na ziemi. *Kłosy* kwiatowe są owalne. *Strączki* nerkowate, iednoziarnowe. Rośnie na łąkach, kwitnie w Maiu.

Korzeń ma dwuroczny. Prętów gałęzistych iest wiele, około półłokcia długich. Liście są miękkie, zębkowane, potroyne, na długich ogonkach. Kłosy kwiatowe stoią w kątach liści: Kwiaty są drobne, żołte. Strąki bręgowane, zmarszczone, i tęgiemi włoskami osadzone. Erhart i Young zachwalaią tę roślinę na łąki zasiewane, osobliwie na gruntach gliniastych, albo mokrych.

L. G.

L. G. 742.

MELAMPYRUM: *KROWIA REZ.* Jest rodzay maiący kwiaty paszczękowe. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych. *Kielich* czterodzielny. Warga *wyższa* w Koronie płaska, na brzegu odgięta. *Torebka* nasienna ukośna, dwukomorkowa, na iednym boku otworzysta. *Ziarna* nasienne dwugarbowe. Wszystkie pięć gatunki u nas się nayduią.

859.

MELAMPYRUM CRISTATUM: *KROWIA REZ GRZEBIENIASTA.* Ma znaki gatunkowe takie: *Kłoski* kwiatowe są czteroboczne. *Pokrywki* liściowe są bez ogonków, serduszkowate, drobno zębkowane, i iak dachówka za siebie zachodzą. Rośnie na łąkach podłych, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma roczny: Pręt wietki, słaby, liściami gęsto okryty i gałęzisty. Liście są długie, wązkie, na obwodzie gładkie. Kłosy kwiatowe gęste, piękne. Pokrywki liściowe są iak *Grzebień* wcinane, i maią ostrze nachylone. Pod każdą pokrywką iest kwiat. Kielich mały: rurka Korony czerwona, zwierzchnia warga także pospolicie czerwona, a dolna żołta, albo biała.

860.

MELAMPYRUM ARVENSE: *KROWIA REZ POLNA.* U niektórych *Triticum bovinum*: u Royena *Melampyrum foliis laciniatis, floribus laxè spicatis.* Ma kwiaty skupione w *Kłosy* kręgielkowe, rzadkie: *Pokrywki* liściowe są farbowane, i maią ząbki szczecinkowe. Rośnie w wielu mieyscach na roli, kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Korzeń ma roczny. Pręt wietki, gęsto-liściowy, gałęzisty. Liście są gładkie na obwodzie, lancetowe, a dolne bardzo długie. Pokrywki liściowe są półpierzaste czerwone. Kłosy kwiatowe stoią na wierzchołkach gałęzi. Na iednych kwiaty są rdzawe, na drugich białe.

Chcą niektórzy upewnić, że Owce tey rośliny nie tykaią: to pewnieysza, że tak iest Bydłu ulubiona, iżby nią Woły należycie ukarmić można; stąd niektórzy umyślnie ią zasiewać radzą. Ze zwiędłych Kłosów kwiatowych nauczył Kronstedt piękną i trwałą błękitną robić farbę. Nasienie gdy będzie w Zbożu na mąkę umielone, nie szkodzi wprawdzie ludziom, ale czyni Chleb gorzkawy, i nieco w błękitne wpadaiący.

861.

MELAMPYRUM NEMOROSUM: *KROWIA REZ DZIEŃ i NOC.* Ma *Kwiaty* iedną stroną na gałązkach i pręcie stoiące. *Kielich* wełnisty: *Przysadki* liściowe zębkowane, z których wierzchołkowe są karbowane, i kwiatów nie maią. Rośnie w gaiach, i kwitnie począwszy od Lipca.

Rośliny tey piękny widok czynią kwiaty żołte, a przy-

sadki liściowe pospolicie fiołkowe. Korzeń iest roczny. Pręt wietki, rozpierzchły, ramienisto-gałęzisty, czasem na łokieć wysoki. Liście iaiowo lancetowe, nie wązkie. Kwiaty stoią poiedynczo w kątach przysadek liściowych. Przysadki liściowe są serduszkowate, głęboko zębkowane, albo rozpierzone, i krotsze od kwiatów.

862.

MELAMPYRUM PRATENSE: *KROWIA REZ ŁĄKOWA.* Ma *Kwiaty* iedną stronną na bokach pręta i gałązek stoiące parami, w pewney od siebie odległości. *Korona* zamknięta. Rośnie na suchych łąkach, i w lasach sosnowych: kwitnie w Sierpniu.

Korzeń ma roczny: Pręt słaby. Liście bardzo długie, i znacznie szerokie, lancetowe: z tych dolne są niedzielone, środkowe nieco grubo zębkowane, wierzchołkowe zaś troydzielne, halabardowe, z zakrzywionemi ząbkami. Kwiaty stoią parami w kątach liści: są białe, zwierzchnia warga, i na dolney plamki, są żołte.

863.

MELAMPYRUM SYLVATICUM: *KROWIA REZ LESNA.* Ma także *Kwiaty* iednym bokiem na pręcie i gałązkach parami w pewney od siebie odległości stoiące: i tym się rożni od gatunku poprzedzaiącego, że *Korona* iest otwarta. Rośnie w lasach, i kwitnie od Maia do Sierpnia.

Korzeń ma roczny. Pręt wietki, słaby, gęsto-liściowy, gałęzisty. Liście są lancetowe, bardzo długie, na obwodzie całe. Kwiaty stoią parami w kątach liści, i są żołte.

L. G. 795.

MELIANTHUS: *MIODOSOK.* Jest rodzay maiący kwiaty pasczękowe. *Nitek* pyłkowych dwie iest dłuższych, a dwie krotszych. *Kielich* pięćlistkowy, z których dolny listek iest gruczołkowaty. *Korona* czterolistkowa ma pod dolnemi listkami Miodownik. *Torebka* nasienna czterokomorkowa. Ze dwu gatunków o iednym, lubo nam dotąd nieznaiomym, namienić muszę.

864.

MELIANTHUS MAJOR: *MIODOSOK WIĘKSZY.* U innych *Melianthus Africanus.* Ma za znak gatunkowy, że *przysadki* liściowe stoią poiedynczo, i są do ogonka liściowego przyrosłe. Rośnie dziko w Afryce.

Korzeń ma trwały. Pręt gruby, czasem na trzy łokcie wysoki, bręgowany, od korzenia czerwonawy, nieco kosmaty, knotowaty. Liście składane wielkie. Kwiaty koloru czerwonawo-czarnego, składaią na wierzchołkach w Maiu kłos wielki. Też kwiaty maią w sobie wiele czarniawego soku, smaku przyiemnego słodko winnego, który z obfitości aż z kwiatu wycieka, i który w Afryce do rożnego zażycia zbieraią.

Mogłyby doświadczenia pokazać, że ten sok byłby zdatny do przyprow stołowych przynaymniey pospolitych. Możeby Pszczoły wielokrotnie pożyteczniey szemi gospodarzom się stały, gdyby tak obfitą w sok miodowy miały roślinę. Nauczyły zaś doświadczenia zagraniczne, że zwyczayną zimę u nas wytrzymać może: rozmnożenie zaś bardzo łatwe iest. Przez całe lato można albo odłamane gałązki wtykać w ziemię, albo odrostki z korzenia rozsadzać: radziłbym przecięż zawsze na zimę kilka sztuk w naczyniach przechować, dla przypadku nadzwyczaynych mrozów.

L. G. 82.

MELICA: *TRAWA PERŁOWA.* Jest rodzay Trawy, maiący *Nitek* pyłkowych trzy, *Otwor* ieden. *Kielich* składa się ze dwu łusek, ma dwa kwiatki, a między temi znak na kwiat trzeci. Z pięciu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

865.

MELICA NUTANS: *TRAWA PERŁOWA GŁADKA.* Ma *Plewki* gładkie. *Wiechę* nachyloną. Rośnie na łąkach i w zaroślach podleśnych, i kwitnie przez całe lato.

Korzeń trwały włosienkowy, puszcza wiele wypustków gładkiemi i zaostrzonemi łuskami pokrytych. Zdźbło wyrasta prosto około łokcia w górę, iest czworoboczne bręgowane, i ma gładkie kolanka. Liście szerokie maią czworoboczne pochewki, i przy zdźble chropowaty obwód. Kłoski są czerwonawe. Trawa ta iest każdemu Bydłu bardzo przyiemna.

L. G. 728.

MELISSA: *ROIOWNIK.* Jest rodzay maiący kwiaty pasczękowe. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych: *Ziarna* nasienne nagie. *Kielich* iest niby suchy, od wierzchu, dość płaski, i ma zwierzchnią wargę nieco odgiętą. *Korona* ma zwierzchnią wargę przedzieloną, nieco sklepioną: u dolney zaś srzednia łapka iest serduszkowata. Z sześciu gatunków ieden mi tylko w ogrodach iest wiadomy.

866.

MELISSA OFFICINALIS: *ROIOWNIK LEKARSKI.* U Tragusa *Melissa hortensis:* u Kameraryusza *Melissa nostras* u J. Bauhina i Morysona *Melissa vulgaris.* Ma znaki gatunkowe takie: *Kłosy* z kwiatów w okręgi skupionych stoią w kątach liści: *Szypułki* kwiatowe są poiedyncze.

Rośnie dziko w gorach Włoskich i Szwaycarskich, gdzie korzeń ma trwały, który naszey zimy wytrzymać nie może,

lecz corocznie siać się musi z nasienia. Pręt iest cztero-boczny, około łokcia wysoki, gałęzisty. Liście są prawie serduszkowate, ostro zaostrzone, zębkowane, od wierzchu kosmate, od spodu gładkie. Kwiaty błękitne lub białe, stoią na szypułkach, które krótsze są od liści, i maią pokrywki liściowe iaiowo lancetowe.

Roślina ta ma przyiemny korzenny smak, i zapach przenikaiący. W lekarstwie ma skutki rozwalniaiące i Nerwy wzmacniaiące. Oleiek, Wodka, Herbata zażywać się może w chorobach Nerwów, Macicy, w Wiatrach. Wieśniaczki rożnicę kwiatu czynią, i iednę płci męskiey, drugą niewieściey użyteczną bydź tylko mniemaią: ale bez wszelkiego dowodu. Kwiaty Pszczołom wielorako są pożyteczne. W niektórych kraiach ziele zamiast Chmielu biorą do Piwa; lecz Piwem takim bardzo prędko upić się można.

L. G. 731.

MELITTIS: *MIODOWNIK.* Jest rodzay z kwiatami paszczękowatemi. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych dwie krotszych. *Ziarna* nasienne nagie. *Kielich* iest obszernieyszy od rurki Korony. W Koronie zwierzchnia warga płaska, dolna karbowana. *Nitki* pyłkowe stoią na krzyż. Jeden tylko iest gatunek.

867.

MELITTIS MELISSOPHYLLON: *MIODOWNIK ROIOWNIKOWY.* Rośnie w trawnych mieyscach w lasach, cokolwiek wilgotnych i przyćmionych, iednak rzadko w sosnowych. Korzeń ma trwały. Pręt prosty, około łokcia wysoki, nie bardzo gałęzisty. Liście stoią na ogonkach, są czerniawe, kosmate, karbowane, iaiowo - okrągłe, zaostrzone, wielkie. Kwiaty stoią na szypułkach poiedynczych, po sześć w okręgi skupione: są nie małe: pospolicie białe czerwono plamiste.

Roślina ta w Czerwcu kwitnąca, dla piękności kwiatów, i ich przyiemnego zapachu, może się pomieścić w ogrodach. Można ią posiać z nasienia, albo ieszcze prędzey w iesieni przesadzić korzenie. Niektórzy Lekarze zachwalaią onę w zatrzymaniu moczu, i zadawnionych chorobach piersi. Kwiaty dla Miodu są Pszczołom bardzo ulubione.

L. G. 1131.

MENISPERMUM: *MIESIĄCZNE ZIARNO.* Jest rodzay maiący Płeć oddzieloną na dwu roślinach. *Korona ma* dwa rzędy listków kwiatowych: rząd zewnętrzny ma ich cztery, wewnętrzny ośm. Kwiat *Samiec* ma nitek pyłkowych szesnaście z główkami: *Samica* zaś ośm bez główek, i rodzi dwie iagody z iednym ziarnem. Z ośmiu gatunków o iednym tylko namienię.

* *

MENISPERMUM COCCULUS: *MIESIĄCZNE ZIARNO RYBOTRUY.* Ma *Liście* serduszkowate, przytępione, z tęgim ostrzem. Rośnie w wschodniey Jndyi. Owoc tey rośliny ma nieiakie podobieństwo do Bobków. Wieśniacy przy wodach będący, kupuią go, i przyprawiwszy trują nim w rzekach Ryby, które od niego tak zemdlone bywaią, że pływaiąc po wierzchu wody, łatwo ułowione bydź mogą. Ryby takie, prawda że ludziom nie szkodzą: takie przecięż Rybołówstwo w wielu kraiach iest zakazane. Ryweryusz owocu tego roztartego z Mirrą i tęgim octem przykładaiąc, Podagrę leczył.

L. G. 713.

MENTHA: *MIĘTKIEW, MIĘTKA.* Jest rodzay do paszczękowych należący. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych. *Ziarna* nasienne nagie. *Korona* dosyć iest rowna, cztero-dzielna: dział ieden szerszy i wycinany. *Nitki* pyłkowe stoią w gorę, i w pewney od siebie odległości. Z szesnastu gatunków następuiące i dzikie i w ogrodach są mi znaiome.

868.

MENTHA SYLVESTRIS: *MIĘTKIEW LESNA.* U niektórych *Mentha equina.* Ma kwiatowe *Kłoty* podłużne. *Liście* podłużne, kosmate, zębkowane, bezogonkowe. *Nitki* pyłkowe są dłuższe od Korony. Rośnie w gaiach, kwitnie od Lipca aż do mrozów.

Korzeń ma trwały, włoczący się. Pręt prosty, gałęzisty, około łokciowy: Liście wązkie, długie, grube, marszczone, białawe. Kwiaty błękitnawe, czerwonawe, lub białe, stoią w nagich okręgach. Roślina ta ma mocny, ale błotny i nie bardzo przyiemny zapach. Bydło iey niechce zażywać.

869.

MENTHA CRISPA: *MIĘTKIEW KĘDZIERZAWA.* U niektórych innych *Mentha hortensis* albo *sativa.* Ma kwiaty w *Główki* skupione: *Liście* serduszkowate, zębkowane, na obwodzie się kędzierzawiące, bezogonkowe. *Nitki* pyłkowe rownaią się długością Koronie. Rośnie dziko w Syberyi: u nas się z umysłu w niektórych wieyskich utrzymuie ogrodach.

Korzeń iest trwały, rozłażący się. Pręt stoi w gorę, około łokcia wysoki, gałęzisty. Liście kosmate, kędzierzawe, zębkowane. Kwiaty kwitnące w Lipcu i Sierpniu maią kudłate Kielichy; stoią na wierzchołkach pręta i gałęzi, w okręgach krotki i przerwany kłos składaiących.

Roślina ta ma zapach mocny, i smak gorzki. Wszystkie prawie ga-

gatunki Miętkwi mogą mieć podobne sobie skutki lekarskie; ten przecięż naybardziey bierze się do Aptek. Skutki są: nerwy wzmacnia, rozwalnia, rozgrzewa, bol uśmierza. Zażywa się wewnętrznie i zewnętrznie, w wodce, oleyku, extrakcie, herbacie, kąpieli, i enemie: osobliwie na wiatry, i choroby macicy. Miętkiew ta owcom iest bardzo ulubiona. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą. Zielem gospodynie garki wyparzaią, w których Mleko chowaią, a stąd Mleko nie tak prędko kwaśnieie.

870.

MENTHA AQUATICA: *MIĘTKIEW ZABIA.* U niektórych *Mentha palustris*: u Brunfelsa *Mentha rubra.* Ma kwiaty w głowki skupione *Liście* są owalne, ogonkowe, zębkowane. *Nitki* pyłkowe dłuższe od Korony. Rośnie przy wodach: kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń iest trwały, rozłażący się. Pręt stoi prosto w gorę, dosyć gałęzisty, pospolicie niższy iak łokciowy. Liście szerokie wełniste, ciemno-zielone. Okręgi kwiatowe gęste, schodzą się na wierzchołku w głowkę. Kwiaty są czerwonawe. Ma zapach, ale zdaie się bydź nieprzyiemny. Gdzie obficie rośnie, daie znać, że się Torf naydnie. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą.

871.

MENTHA ARVENSIS: *MIĘTKIEW POLNA.* Ma kwiaty w *Okręgach*: iaiowo-okrągłe, zaostrzone *Liście* i zębkowane: *Nitki* pyłkowe rowney długości z koroną. Rośnie wszędzie na roli, gdzie ią po żniwach w Sierpniu i Wrześniu obficie widzieć można.

Cała ta Roślina iest kudłata: Korzeń ma trwały; Pręty rozłożyste leżą na ziemi, i są pospolicie około półłokcia długie. Okręgi kwiatowe są gęste, kudłate, krotkie, i krotsze od Liści: stoią na bokach pręta i gałęzi. Kielich zielonawy: Kwiaty błękitnawe, z nich Pszczoły na Miod noszą.

872.

MENTHA PULEGIUM: *MIĘTKIEW POLEY.* U dawnieyszych iest pod imieniem tylko *Pulegium.* Ma kwiaty w okręgi skupione: *Liście* iaiowo-okrągłe, przytępione, i nieco karbowane: *Pręty* okrągłe, łażące. *Nitki* pyłkowe są od Korony dłuższe. Rośnie na takich mieyscach, które woda zalewa: kwitnie w Lipcu.

Korzeń iest trwały, cienki, gałązkowaty. Prętów iest wiele, długich, na ziemi łażących. Liście stoią naprzeciwko siebie, są bezogonkowe, i maią w swoich kątach częścią gałązki, częścią ku wierzchołkowi okręgi kwiatowe. Kielich iest pospolicie pięćdzielny: czasem więcey. Kwiaty pospolicie są czerwo-

wo-sawe i ráfia się, że w niektórych kwiatach bywa ośm nitek pyłkowych.

Jeżeli potrzeba rozmnożyć, można na wosnę dzielić korzonki. Roślina ta od owiec ulubiona, ma smak ostry, gorzki i korzenny: zapach mocny. Skutki iey lekarskie są rozpalaiące, rozdzielaiące. Zażywa się tak iak iest, albo w wyciśnionym soku, w wodzie, osobliwie namoczona w winie: na utratę mowy, zatwardzenie stolca, w chorobach piersi, za trzymanym miesięcznym.

L. G. 202.

MENYANTHES: *BOBREK.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Korona* z iedney sztuki, kudłata, otacza guzik owocowy: *Blizna* na słupku przedzielona. *Torebka* nasienna iednokomorkowa. Dwa ze trzech gatunków są mi wiadome.

873.

MENYANTHES NYMPHOIDES: *BOBREK GRZYBIENIOWY.* U Royena *Menyanthes foliis orbiculatis, corollis margine laceris.* Ma *Liście* serduszkowate, na obwodzie całe: *Korona* iest frezlowana. Rośnie na błotach wodą zalanych, i w rowach, osobliwie leśnych.

Korzeń ma trwały, częścią w błocie się rozchodzący, częścią nie. Pręt rożney wysokości; Korona żołta na obwodzie rozpierzona. Kwiaty stoią na bokach ogonka liściowego, bez szypułek w nieiaki poiedynczy okołek skupione.

874.

MENYANTHES TRIFOLIATA: *BOBREK TROYLISTNY.* U dawnieyszych zowie się *Trifolium febrinum.* Znakiem gatunkowym są liście potroynę: Rośnie w stoiących wodach, i kwitnie na końcu Maia.

Korzeń trwały, iest długi, łażący, obrączkowany, włosienkowy. Pręt wyrasta prosto w gorę, około łokcia wysoki, i iest pospolicie pochewkami liściowemi okryty. Liście na osobnych z korzenia ogonkach wyrastaią: są iaiowo-okrągłe, lekko zębkowane. Kwiaty białe nieco rożowe, wewnątrz kudłate, stoiące na osobnych szypułkach, czynią na wierzchołku pręta kłos rzadki, i maią między sobą znaczne pokrywki liściowe. Kielich iest wielki, i ma działy przytępione.

Roślina ta nie maiąca zapachu, ale smak bardzo gorzki, nie tylko iest wszelkiemu bydłu w wielu chorobach osobliwszym lekarstwem: ale oraz i dla ratowania ludzi wielką ma zaletę. Ma skutki wzmacniaiące, otwieraiące, flegmę rozwalniaiące. Zażywa się świeża, osobliwie liście, (sucha bowiem skuteczności wiele utraca) nieprzyiemność iey nieco pomarańczowemi skorkami ufegodziwszy: iak Herbata, Extrakt, albo sok wyciśniony z serwatką,

iest

iest osobliwszym lekarstwem na niestrawność, i ztąd pochodzące Febry, lub długie choroby, na Szkorbut, Siedzionę, Rumatyzm, Podagrę, w początkach wodney puchliny, w osłabieniu ciała, starych wrzodach, kamieniu, i chorobach piersi. Pręt ususzony, i kwintlę w proszku zażyty, laxuie i womity wzbudza. Liście w wodzie gotowane i wygniecione, daią farbę zieloną. Tych liści w Westgotyi zażywaią do Piwa zamiast Chmielu.

L. G. 1125.

MERCURIALIS: *SZCZYR.* Jest rodzay maiący *Płeć* oddzieloną na dwu roślinach. *Korony* nie ma. *Kielich* troydzielny. Kwiat *Samiec* ma Nitek pyłkowych od 9. do 12. z głowkami okrągłemi dwuguzikowemi: *Samica* zaś ma dwie szyiki; Torebkę nasienną dwuguzikową, dwukomorkową z iednym ziarnem. Dwa gatunki tego rodzaiu są mi w kraiu wiadome.

875.

MERCURIALIS PERENNIS: *SZCZYR TRWAŁY.* Ma za znak gatunkowy, że *Pręt* iest poiedynczy, a *Liście* kosmate. Rośnie w lasach i zaroślach: kwitnie w Maiu.

Korzeń iest trwały. Pręt poiedynczy włoskami okryty. Liście kosmate, zębkowane, iaiowe, na obu końcach się ścieśniaiące, wielkie. Kwiaty samce stoią na osobnych szypułkach, i częstokroć mieważą aż 16. nitek pyłkowych: *Samice* zaś stoią w obrzednich kłosach, w kątach liści.

Roślina ta iest podeyrzana: dawnieysi ią wprawdzie za nieszkodliwą uznawali: lecz teraźnieysi chcą zapewnić z doświadczenia, że nie tylko iey zażycie Ludziom, ale i Owcom śmierć przynosi, ieżeli przez wczesne danie na womity nie uczyni się ratunek.

876.

MERCURIALIS ANNUA: *SZCZYR ROCZNY.* Ma *Pręt* ramienisty: *Liście* gładkie: *Kwiaty* w kłos skupione. Rośnie w Sadach, i na trawnych mieyscach: kwitnie w Maiu.

Korzeń ma roczny. Pręt prosty, około łokcia wysoki. Liście stoią parami na osobnych ogonkach; są iaiowo-lancetowe, zębkowane. Kwiaty żołtawe: Samce są w kątach liści w proste, przerwane kłosy skupione: Samice zaś podobnież w kątach liści stoią pospolicie po dwie, bez szypułek.

Roślina ta użyteczna różni się nayznakomiciey od poprzedzaiącey tym, że iest roczna, miękka, soczystsza, mnieysza: że ma liście mnieysze i gładkie: i że się pręt dzieli na gałązki. Ma skutki, że odmiękcza, i bole uśmierza: zażywa się wewnętrznie i zewnętrznie w enemach, okładaniu, w trunku, w wyciśnionym soku przydawszy Miodu przaśnego.

L. G.

L. G. 625.

MESPILUS: *NIESZPUŁKA.* Jest rodzay maiący wiele *Nitek* pyłkowych na Kielichu osadzonych: *Otworów* pięć. *Kielich* pięćdzielny: *Jagoda* stoi pod Koroną, i iest pięćziarnowa. Z siedmiu gatunków ieden mi się tylko zdarzyło widzieć w niektórych naszych ogrodach.

877.

MESPILUS GERMANICA: *NIESZPUŁKA ZWYCZAYNA.* U Teofrasta i Pliniusza *Mespilus setania, sive satania*: u Kameraryusza i J. Bauhina *Mespilus vulgaris.* Ma znaki gatunkowe takie: Drzewo to *kolców* nie ma. *Liście* wszystkie są lancetowe, od spodu kosmate. *Kwiaty* stoią poiedynczo bez szypułek. Rośnie dziko w południowych Kraiach Europy: u nas lubo bardzo rzadko, w niektórych się przecięż nayduie ogrodach.

Krzew ten w ogrodach na drzewo wypielęgnowany, ma korę popielatą, gałązki kosmate: Liście owalno-lancetowe, od wierzchu gładkie, iasno-zielone, małą ku ostrzu ząbki, i stoią na bardzo krotkich rynienkowatych ogonkach. Kwiaty białe, kwitną w Czerwcu na wierzchołkach gałęzi, i maią kosmate kielichy. Owoc iest okrągły, wielki, żołtawy, gładki, kwaskowaty i cierpki: nieco bywa lepszy, gdy drzewo stoi w gruncie średnim.

Szczepi się albo w pieńki podobne z ziarn posianych urosłe, albo w Głogowe, albo w dziczki gruszkowe. Owoc ma skutek ściągaiący i chłodzący, może się zażywać w Biegunkach, ale ostrożnie, bo przeciwnym sposobem może nastąpić uporne zatwardzenie. Tenże owoc zażywa się na Stół na przysmaczek, nie prędzey przecięż, aż go nocne przymrozki na drzewie przemrożą. Zbiera się na końcu Listopada, rozcieśla się na suchym mieyscu na suchym płotnie, i w Grudniu surowo się zażywa, albo w Cukrze smaży.

L. G. 79.

MILIUM: *PROSOWNICA.* Jest rodzay Trawy maiący *Nitek* pyłkowych trzy, *Otworów* dwa. *Kielich* iest z dwóch sztuczek iednokwiatowy. *Korona* krotka; *Blizna* pęzlowata. Z pięciu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

878.

MILIUM EFFUSUM: *PROSOWNICA ROZPIERZCHŁA.* Ma *Kwiaty* w wiechę rozrzucone, bez ości. Rośnie w zaroślach, osobliwie przyćmionych: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń iest trwały. Pręt czasem dwułokciowy. Wiecha iest rzadka, maso ma kwiatów, i puszcza gibkie, okrążkowe gałązki. Kielichy są zielone i kreskowane. Trawa ta ma przyiemny zapach, i poki młoda, Owcom iest ulubiona: gdy się sta-

zestarzeie, iest przytwarda. Ze słomy iey można Kapelusze i inne przednie słomiane robić rzeczy. Ziarna w niedostatku mogą się zażyć na mąkę.

L. G. 1158.

MIMOSA: *CZUŁEK.* Jest rodzay z pomieszanemi Płciami. *Kielich* pięćzębaty. *Korona* pięćdzielna. Kwiat *Samiec* ma dziesięć lub więcey nitek pyłkowych: *dwupłciowy* zaś ieszcze prócz tego ma otwor leden, i rodzi Strączek. Z pomiędzy czterdziestu trzech gatunków, o dwu tylko namienię.

879.

MIMOSA SENSITIVA: *CZUŁEK ZWYCZAYNY.* U Royena *Mimosa caule aculeato, foliis geminatis, partialibus tetraphyllis, foliis intimis minimis.* U ogrodników zowie się *Noli me tangere.* Ma *Pręt* krzewny, kolczysty. *Liście* są złożone z dwóch par mnieyszych listeczków, z których środkowe mnieysze są. Rośnie dziko w Brezylii.

Roślina ta naydnie się w niektórych ogrodach, gdzie w naczyniu pieszczot potrzebuie, ile że od naszego powietrza łatwo szkodować może. Kwiaty tylko maią po pięć nitek pyłkowych, i są bez korony. Strączki są w promień ustawione. Chowa się dla tey osobliwości, że na podobieństwo iskowey czułości dotykaiąc się liści, też liście się stulaią, i dopiero po nieiakim czasie znowu się rozwiiaią.

Nasienie sieią na Inspekcie. Roślinki potém w naczynia przesadzaią napełnione ziemią lekką. Jeżeli daley potém kiedy przesadzać trzeba, uczyni się nieruszaiąc przy korzeniu ziemi. Na zimę chować trzeba w miernym cieple: i latem nie wystawiać, ieżeli powietrze nie będzie łagodne.

* *

MIMOSA SENEGAL: *CZUŁEK AKACYA.* U Royena *Mimosa spinis geminis distinctis, foliis duplicato-pinnatis: partialibus utrinque quino pluribus.* Ma *Kwiaty* w Kłos skupione: *Kolce* są potroyne, między któremi średni iest odgięty. Rośnie w Arabii. To drzewo iest prawdziwą Akacyą, a stąd niesłusznie u nas tym imieniem nazywaią Grech Syberyiski: obacz rodzay *Robinia.*

Korzeń ma bardzo zły zapach. Na pniu kora iest biała. Kwiaty stoią w Kłosach na dół zgiętych, i maią zapach fiołkowy. Liście są podwoyno pierzaste. Strąki długie, owalne, i spłaszczone. U nas to drzewo potrzebowałoby utrzymywania pieszczonego.

Z niego mamy Gummę Arabską, i prawdziwy sok Akacyi. Gumma Arabska tak się sączy, iak u nas na Wiśniach i Śliwach: nie ma ani smaku, ani zapachu, rozpuszcza się zupełnie w wodzie: ma mniey więcey żołtawą farbę, i iest przezroczysta. Lekarze rozpuszczoney w różnych cieczach, wewnętrznie i zewnętrznie zażywaią, w potrzebie miękczenia, zgęstwienia, i uśmierzenia ostrości. Zażywa się do farb i Atramentu, dodaiąc im glansu i trwałości. Sok zaś Akacyowy robi się z niedoyrzałych owoców, iest cierpki, kwaśny, ściągaiący: i dawniey był w lekarstwach potrzebowany.

L. G. 242.

MIRABILIS: *DZIWACZEK* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Kielich* otula owocowy gazik. *Korona* stoi na owocu, iest leykowata. *Miodownik* iest okrągły, i zamyka w sobie gazik owocowy. Ze trzech gatunków dwa mi w naszych ogrodach są wiadome.

880.

MIRABILIS JALAPPA: *DZIWACZEK SALAPPA NIE PRAWDZIWA.* U Gerarda *Mirabilis peruviana:* u Ogrodników pospolicie *Flos mexicanus.* Ma *Kwiaty* skupione na wierzchołku pręta, i w gorę stoiące. Rośnie dziko w obu Indyach.

Korzeń iest nakształt długiey Rzepy, trwały, ale naszey zimy nie wytrzymuiący. Pręt czasem dwułokciowy, obfity w rozłożone gałęzie. *Liście* bez ogonków stoią naprzeciw siebie. Kwiaty, ile widziałem, są czerwone, żołte, albo pstrokate: maią zapach przyiemny: rozwiiaią się tylko na noc, albo kiedy Słońce nie świeci. Lubo zaś każdy kwiat wkrotce się stula, iednakże począwszy od Lipca aż do mrozów zawsze pełno iest kwiatów.

Ziarna nasienne sadzą się wcześnie na Inspekcie, a potém się w ogrodzie rozsadzaią. W czasie gdy już będzie wiele kwiatów, cotydzień dwa razy zbiera się na ziemię opadaiące doyrzałe nasienie. W iesieni oberznąwszy ziele, korzeń się nieco osuszy, i przez zimę w suchym piasku przechowawszy, na wiosnę znowu się posadzi. Korzenia tego zażywać można na Iaxacyą iak Salappy, ale skutki iego są słabsze.

881.

MIRABILIS LONGIFLORA: *DZIWACZEK DŁUGO-KWIATOWY* Ma *Kwiaty* na wierzchołkach nieco wiszące, długie: *Liście* nieco kosmate. Rośnie w nowey Hiszpanii.

Ile mi się widzieć zdarzyło, ma pręt nieco się kładący: Kwiaty długie, białe: i ta co do oka naywiększa iest rożnica od gatunku poprzedzaiącego: w reszcie zgadza się z nim, i podobnież się w ogrodzie utrzymuie. Korzeń tey rośliny przez długi czas za prawdziwą Salappę był uznawany.

L. G.

L. G. 1193.

MNIUM: *MECH GWIAZDKOWY.* Jest rodzay do krytopłciowych należący. *Słoik* ma pokrywkę i czepek gładki. *Samica* podług mniemania Linneusza składa się z głowki nagiey, oddaloney, krzewinkowatey. Z dziewiętnastu gatunków, następuiące dotąd upatrzyłem.

882.

MNIUM PELLUCIDUM: *MECH GWIAZDKOWY PRZEZROCZYSTY.* U Hallera *Mnium caule simplicissimo, foliis ovato-lanceolatis: seta fungifera foliosa.* Ma *Pręt* poiedynczy, i *Liście* iaiowo-okrągłe. Rośnie na przyćmionych pastwiskach: kwitnie zaraz po śniegach.

Pręty poiedyncze bez gałązek, są skupione w kępkę. Liście kończą się tęgim ostrzem. Czepek iest z wierzchu czerwonawy. Słoik stoi w górę wałeczkowaty, czerwonawy, od spodu biały. Nakrywka kręgielkowata, czerwonawa, przedzielona. Na wierzchołkach niektórych wypustków nayduią się liteczki w rożyczkę osadzone, którą chcą za kwiat samicę poszytać.

883.

MNIUM FONTANUM: *MECH GWIAZDKOWY ZDROIOWY.* Ma *Pręt* poiedynczy, przy kolankach zgięty. Rośnie przy zdroiach na błotach; i iest zawsze znakiem żywego zdroiu. U Hallera *Mnium caulibus teretibus erectis, ex vertice multifidis.*

Ma okrągławe i niby rdzawe pręty. Liście są iaiowo-lancetowe, i kończą się ością. Czepek iest wązki, blady: Słoik nachylony, krzywy, gruby, kreskowany, zielony: Nakrywka mała kręgielkowata, z tęgim ostrzem. Wierzchołki niektóre maią rożyczki z listków żołtych.

884.

MNIUM PALUSTRE: *MECH GWIAZDKOWY BŁOTNY.* Ma *Pręt* dwudzielny: *Liście* szydłowate. Rośnie na błotach. U Hallera *Mnium caulibus rubiginosis bipartitis, foliis lanceolatis mollibus, capsulis cylindricis, acuminatis.*

Pręt ma długi, czerwonawy, i niby rdzawy, na końcu przedzielony, i niepłodnemi rdzawemi rożyczkami osadzony. Czepek iest żołto-brunatny, brzegowany. Słoiki długie, cienkie, wałeczkowate, bruzdowane, wiszą na dół: i maią brodawkowatą zaostrzoną nakrywkę.

885.

MNIUM HYGROMETRICUM: *MECH GWIAZDKOWY LESNY.* *Pręta* nie ma: *Słoik* wielki: *Czepek* odgięty, czworoboczny. Rośnie w lasnych nieurodzaynych lasach. U Hallera *Mnium foliis ovato lanceolatis conniventibus, capsulis ovatis reflexis.*

Pręt

Pręt złożony z listeczków stykaiących się: w drugim przecięż roku przedłuża się. Liście są ślniące, iaiowo lancetowe, dosyć szerokie, nitką się kończące. Czepek iest u spodu szeroki, i coraz ku wierzchowi się ściesnia. Słoiki młode stoią prosto, i są iaiowo-okrągłe, daley potém krzywią się, i są bruzdowane. Nakrywka iest mała, sklepiona, po brzegu czerwonawa. Samice maią pyłek żywo-czerwony.

886.

MNIUM PURPUREUM: *MECH GWIAZDKOWY PURPUROWY.* Ma *Pręt* dwudzielny, a w kątach iego są szypułki: *Słoik* stoi w górę: *Liście* maią grzbiet ostry. Rośnie w lasach. *Pręty* stoią, i są na wierzchołkach nieco gałęziste. Liście kończą się włosem. Słoik iest wałeczkowaty: Nakrywka czerwona, kręgielkowata, bez ości.

887.

MNIUM HORNUM: *MECH GWIAZDKOWY GROBLOWY.* *Słoiki* wiszą na dół: *Szypułki* są nakrzywione: *Wypustki* poiedyncze: *Liście* na obwodzie kosmate. Rośnie na groblach. U Hallera *Mnium foliis lanceolatis imbricatis, capsulis pendulis, cylindricis, obtusis.*

Pręt około cztero-calowy, iest od spodu rdzawy, od wierzchu gęsto osadzony liściemi prostemi, lancetowemi, blademi, tęgim ostrzem kończącemi się. Czepek iest czerwony, cienki. Słoik wielki wałeczkowaty, zielonawy. Nakrywka krótka brodawkowata.

888.

MNIUM CRUDUM: *MECH GWIAZDKOWY SUROWY.* Ma *Słoiki* wiszące: *Nakrywki* odgięte: *Liście* przezroczyste. Rośnie w lasach. U Hallera *Mnium foliis lanceolatis aristatis, in vertice congestis, capsulis inclinatis, operculo mammilari.*

Pręt iest purpurowy, a między liściemi nagi. Liście na spodzie pręta stoią rzadko, i są mnieysze: od wierzchu zaś są skupione, ślniące, lancetowe, na obwodzie gładkie, włoskiem się kończące. Słoik iest zielonawy. Nakrywka krótka, brodawkowata, sklepiona, biała, ma u spodu czerwoną obwódkę.

889.

MNIUM POLYTRICHOIDES: *MECH GWIAZDKOWY WŁOSKOWY.* Ma *Czepek* kosmaty. Rośnie na wilgotnych pastwiskach. U Hallera *Mnium Calyptra villosa, acaulon foliis serratis, capsulis cylindricis erectis.*

Czyni krótkie, na ziemi leżące rożyczki; daley przecięż potém gdy się starzeie, puszcza pręciki. Liście rownaią się Jasowcowym, są gładkie, i maią czasem obwod zębkowany. Słoik iest okrągławy, albo wałeczkowaty, stoi prosto, i ma nakrywkę sklepioną. Czepek iest

bia-

biały, krotki, ale większy od Słoika.

890.

MNIUM SERPILLIFOLIUM: *MECH GWIAZDKOWY MACIERZANKOWY.* Ma czworaki podług niektórych odmianę: te odmiany przecięż tak są stateczne, że słusznie z innemi za osobne gatunki poczytać się powinny. Mnie się tylko dwie takie następuiące odmiany dotąd widzieć dały.

Mnium serpillifolium punctatum. Ma *Szypułki* skupione. *Liście* przewrotnie iaiowe, tępe, na obwodzie całe, kropkowane, przezroczyste, od pręta odstawaiące. Rośnie w lasach. U Hallera *Mnium foliis ovatis integerrimis capsulis pendulis ovatis aristatis.* Kwitnie zaraz po śniegach. Dolne pręty są niby rdzawe: niektóre z nich leżą na ziemi, i maią od spodu liści mało drobnych, od wierzchu zaś liście są skupione, większe, ślniące, i nieco chrząstkowate. Szypułki są na wierzchołku pręta skupione. Czepek długi, biały. Słoik iaiowy wisi na dół. Na nakrywce iest długie ostrze.

891.

MNIUM UNDULATUM: *MECH GWIAZDKOWY KĘDZIERZAWY.* Jest druga wiadoma mi odmiana gatunku poprzedzaiącego, a raczey osobnym gatunkiem Ma *Szypułki* skupione. *Liście* podłużne kędzierzawione. Rośnie w lasach.

Niektóre pręty są długie, leżą na ziemi, i maią żołte, miękkie, od pręta odstawaiące, niby dwudzielne, zębkowane liście: inne pręty są krotsze, stoią prosto, i maią liście wycinane, w rożyczkę ułożone: z tych powstaie wiele żołtych szypułek. Czepek iest prosty, żołtawy, i ślniący. Słoiki iaiowe maią nakrywkę czerwoną, kręgielkowatą, przytępioną.

892.

MNIUM FISSUM: *MECH GWIAZDKOWY POZIOMKOWY.* Ma *Liście* dwurządkowe, przedzielone. Rośnie na mieyscach wodnistych. Pręt łazi po ziemi, i iest iak piła zębkowany; na wierzchołku ma Słoik czerwony do poziomkowey iagody podobny. Liście maią dwa ostre ząbki.

L. G. 1090.

MOMORDICA: *BALSAMOWE JABŁKO.* Jest rodzay z oddzieloną płcią na iedney roślinie. *Kielich* iest sześćdzielny. Kwiat *Samiec* sześćdzielny ma trzy nitki pyłkowe główkami zrosłe. *Samica* pięćdzielna ma szyykę trovdzielną, i rodzi Jabłko, które się dovrzałe pęka. Z ośmiu gatunków ieden mi tylko w ogrodach wiadomy.

893.

MOMORDICA BALSAMINA: *BALSAMOWE JABŁKO SERCA SKRYCIE.* U dawniey-

w nieyszych zowie się tylko *Momordica*: u Turneforcyusza *Momordica vulgaris.* Ma owoc rogaty, brodawkami osadzony: *Liście* gładkie, do rozłożoney ręki podobne. Rośnie dziko w Indyi.

Pręt albo Wić okręca się gdy ma tykę lub co podobnego w bliskości. Korona żołta. Owoc rożney czerwoności doyrzewa w Sierpniu. Owoc ten nie tylko poki iest niedoyrzały, może się solić iak ogorki do stołowego zażycia, ale też gdy doyrzeie, ma w lekarstwie skutki goiące, i ból uśmierzaiące. Zażywa się zewnętrznie z Oliwą na rany, puchliny, popadane piersi, i złotą żyłę. W ogrodach tak utrzymywać trzeba, iak Ogorki.

L. G. 536.

MONOTROPA: *KORZENIOWKA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dziesięć: *Otwor* ieden. *Kielicha* nie ma. *Korona* iest dziesięćlistkowa: z tych listków pięć zewnętrzne u spodu są wpukłe, i maią sok miodowy. *Torebka* nasienna pięćłuszczkowa. Ze dwu gatunków ieden mi iest wiadomy.

894.

MONOTROPA HYPOPITHYS: *KORZENIOWKA LESNA.* Kwiaty *wierzchołkowe* tylko maią nitek pyłkowych dziesięć: a poboczne ośm. Jest to roślina podszewnica: Rośnie i żywi się na korzeniach sosnowych, dębowych, leszczynowych. Kwitnie w Czerwcu i Lipcu: a kwiaty daią zapach przyiemny.

L. G. 101.

MONTIA: *ZRZODŁEK.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych trzy: *Otworów* tyleż. *Kielich* dwulistkowy. *Korona* z iedney sztuki, niesforemna. *Torebka* nasienna iednokomorkowa, troyłuszczkowa. Jeden tylko iest gatunek.

895.

MONTIA FONTANA: *ZRZODŁEK MAŁY.* Rośnie przy zdrojach. *Pręt* iest słaby, gałęzisty, soczysty, i niski. *Liście* są lancetowe, przytępione, coraz ku ostrzu się rozszerzaią, i stoią parami. Kwiaty małe, białe, wiszą na poiedynczych szypułkach, w grono na wierzchołku pręta skupione.

L. G. 1055.

MORUS: *MORWA.* Jest rodzay drzew z oddzielonemi płciami na iednym drzewie. *Korony* nie ma. Kwiat *Samiec* ma Kielich czterodzielny, i nitek pyłkowych cztery: *Samica* ma Kielich czterolistkowy, i rodzi dwa ziarna nasienne. Z siedmiu gatunków dwa mi są wiadome, gdzieniedzie w Kraiu utrzymywane.

896.

MORUS ALBA: *MORWA BIAŁA.* Ma za znak gatunkowy

Li-

Liście gładkie, ukośno serduszkowate. Początkowo pochodzi z Chin, i zdaie się, że z owadem Jedwab daiącym, iest do Europy przeprowadzona: liście bowiem iey są pożywieniem Jedwabników. Gdziekolwiek w Europie wprowadzono gospodarstwo około Jedwabników, tam i drzewo to iest rozmnożone.

Pień do znaczney wyrasta wysokości i grubości: ma owoce białe, wodniste, kwaskowate i słodkie, niesmaczne. Zimy się naszey nie boi: i z wyrachowania gospodarzów zagranicznych pokazuie się, że owey nadzwyczayney zimy roku 1709. ledwie pięćdziesiąte drzewo wymarzło: w młodości iednak mrozów się nieco lęka. Gruntem żadnym nie gardzi; naylepszy przecięż iest lekki, pulchny, ku Słońcu otworzysty, od północy lasem lub górą zasłoniony.

Rozmnażać się może przez wtykanie w ziemię ułamanych latorośli, przez odkładanie, a naylepiey przez nasienie. Jeżeli się łamane wtykaią latorośle, większa zawsze liczba oczek w ziemię poyść musi: gdy się dobrze wkorzenią, przesadzą się gdzie potrzeba. Jeżeli się czyni odkładanie: albo gałązki nagną się i ziemią przysypią, wierzchołek zostawiwszy: albo się naczynia z ziemią do gałązek przyczepią. Jak w pierwszym, tak w drugim sposobie często polewać należy, i uczynić zasłonę od upału słońca, ile bydź może.

Posianie przecięż nasienia nayobficiey i naylepsze daie drzewa. Jagody doyrzałe, i same opadaiące wrzucą się w wodę, i lekko porościerają, gdy woda postoi, zleie się, a nasienie na dnie będące w cieniu wysuszy. Gdy przeschnie, rozetrze się i spławi w wodzie, a to, które się na dno pogrąży, naypewnieysze iest: osuszy się i schowa. Posieie się na początku Maia pomieszawszy z popiołem na gruncie dobrym, popiołem uprawionym, i iuż w iesieni raz przekopanym. W czasie rozsadzą się drzewka gdzie potrzeba.

Jeżeli drzewa maią bydź dla ozdoby, te się wypuszczą iak naywyżey, i nie okrzesnią się inaczey tylko iak ozdoba każe. Lecz ieżeli iest zamysł chowania Jedwabników, naylepiey iest gdy się krzaczysto i nisko utrzymuią; tak bowiem więcey i lepszych dadzą liści: gdy więc na dwa lub trzy łokcie podrosną, wierzchołki się obcinaią, a w gałęzie poboczne rozszerzać się będą. Pospolicie piątego roku iuż liście zażywać się mogą.

Inne zdatności drzewa tego są następuiące: Zielone latorośli, które się obcinaią, i kora, uchodzone iak Len lub Konopie, daią dobre Nici i Płotno. Liście poźnieysze, iuż dla Jedwabników niepotrzebne, ususzone i świeże, są przyiemną paszą dla Bydła i Owiec. Z Jagod daie się robić dobry Syrop, albo Ocet.

897. ☼

MORUS NIGRA: *MORWA CZARNA.* U Kamerarysza *Morus vulgaris:* u Angwillaryusza *Morus rubra.* Ma *Liście* serduszkowate, kosmate. W niektórych naszych nayduie się ogrodach, i iest nieco pieszczeńszy, od gatunku poprzedzaiącego przeciwko mrozom. Początkowo pochodzi z Persyi.

Drzewo to nie bardzo grube, ale do znaczney wyrasta wysokości; ma korę brunatną, i iest żółtawe, mocne, gęste. Liście są zębkowane, przytępione, grube, niby na pięć łapek podzielone. Kwiaty samce są na innym drzewie od samic oddzielone. Jagody gdy doyrzeią, są czarno-czerwone, soczyste, przyiemne, kwaskowato-słodkie. Rozmnożyć się może iak gatunek poprzedzaiący: ale potrzebuie mieysca od północy zasłonionego, gruntu dobrego: i obcinania nie lubi.

Liście dla Jedwabników nie są użyteczne: i ieżeliby się niemi w potrzebie żywiły, krótki Jedwab daią. Gdzie tego drzewa iest wiele, zażywaią go Tokarze, Stolarze, Bednarze na rożne naczynia, a z kory na łyka moczoney robią powrozy. Jagody nie tylko surowe są przyiemne do zażycia, ale się i w cukrze smażą. Powidła lub Ocet z nich się robi. Winiarze sokiem Jagod Wina czerwone cie-

mnieyszemi czynią, i smak im poprawuią.

L. G. 1218.

MUCOR: *PLESN.* i Pleśń iest rodzaiem roślin do krytopłciowych należącym, a między Bdłami u Linnensze ostatnim. Przez szkło powiększaiące przypatruiąc mu się, daie się poznać, że iest z drobnych Bedłek skupiony. Rodzay ten ma *Pęcherzyczki* na *Szypułkach* stoiące. Ze dwunastu gatunków następuiące tylko uważałem.

898.

MUCOR EMBOLUS: *PLESN STĘPLOWY.* Ma *Szypułkę* czarną i *włoski* brunatne. Nayduie się na gniiącym drzewie.

899.

MUCOR MUCEDO: *PLESN POSPOLITY.* Ma *Trzonek* i okrągłą *główkę.* Nayduie się na rożnych gniiących rzeczach, osobliwie gdzie wolne powietrze przechodzić nie może. Trzonek iest dęty, waleczkowaty, cienki lub grubszy, długi lub krotki, a czasem go wcale nie dostaie. Główka okrągła, gładka, rożnego koloru, która gdy doyrzeie, albo woda skropiona, pęka się, i drobniuchny pyłek wypuszcza.

900.

MUCOR GLAUCUS: *PLESN SIWY.* Ma *Trzonek,* i okrągławe skupione na nim

Głowki. Naydnie się na Melonach, Jabłkach, i innych gniiących owocach.

901.

MUCOR CRUSTACEUS: *PLESN WODNISTY.* Ma *Trzonek*, a na nim *Kłoski* palczaste. Naydnie się na psuiących się potrawach. Jest biały, i cały wodnisty.

902.

MUCOR CESPITOSUS: *PLESN DARNIOWY.* Ma *Trzonek* gałęzisty, a na nim *Kłoski* potroyne. Jest biały. Naydnie się na rożnych gniiących rzeczach.

903.

MUCOR SEPTICUS: *PLESN GNOIOWY.* Jest *mażący i żołtawy.* Naydnie się na gnoiu inspektowym gdy ochłodnie. Jest miękki, gałęzisty: i gdy doyrzeie, pyłek rozprusza.

L. G. 1141.

MUSA: *MUZA.* Namieniem o tey rzadkiey u nas roślinie, gdyż się u nas widzieć daie: widziałem ią i w ogrodzie Białostockim utrzymywaną. Rodzaiu znaki są te: *Płeć* iest pomieszana na iedney roślinie. *Kwiat* ma pochewkę i Koronę dwulistkową: z tych listek ieden stoi w gorę, i ma pięć ząbków; drugi zaś ma miodownik, iest wpukły i krotszy. Dwupłciowy *Samiec* ma nitek pyłkowych sześć, ale pięć tylko z głowkami szyikę, i pod Koroną nieurodzayny guzik owocowy. Dwupłciowa *Samica* ma także nitek pyłkowych sześć, ale tylko na iedney iest głowka; rodzi podłużną troyboczną iagodę, pod pochewką kwiatową stoiącą. Cztery są gatunki tego rodzaiu: którybym z nich był odemnie widziany, zaręczyć nie mogę, gdym nie miał sposobności nad nim czynić Botanicznego rozpatrzenia: mniemam przecięż że iest następuiącym gatunkiem z ogrodów zagranicznych dla osobliwości ciekawey sprowadzonym.

* *

MUSA PARADISIACA: *MUZA RAYSKA FIGA.* U Royena *Musa racemo simplicissimo*: u Lobela *Musa Serapionis*: u Dalechampa *Ficus indica.* Ma *Kolbę* kwiatową nachyloną: kwiaty *Samce* trwałe. Właściwą Oyczyzną iest Jndya: i można tę roślinę nazwać zielnym drzewem. U Jndyanów zowie się *Pisang.*

Pręt wyrasta z wielu białych głowkowych korzeni w właściwey Oyczyźnie na 20. łokci wysoko, i tak prędko, że w 10ciu Miesiącach od posadzenia iuż ma doyrzałe owoce. Pręt ten iest zielny, pochwami otulony: wierzchołki pochew rozchodzą się, staią się ogonem liściowym, i iego żebrem środkowym. Liście są bardzo wielkie, szerokie i długie, gładkie, podłużno owalne. Z wierzchołka

ka tego pręta wyrasta pręt kwiatowy około dwu łokci wysoki, nieco wiszący, kręgiełkowatą czerwonawą pochwą się kończący, na którym stoi około 200 kwiatów: z tych samice prędko giną, a samce liczniey sze porządkiem się rozwiiaią aż do doyrzałości owocu.

Owoc, który z trudnością w przymuszonym chowaniu doyrzewa, wisi czasem po 50. skupiony; iest biały, mączny, iak Xiężyc zakrzywiony, około ćwierć łokcia długi: gładką, rogatą, gdy doyrzeie żołtą skorką pokryty: ma mięsiwo żołte, przyiemne i słodkie. W Jndyi zażywaią owocu surowo, albo go zamiast chleba przypiekaią: z liści robią sobie odzienia, ciała umarłych w nie obwiiaią, i niemi pomieszkania swoie okrywaią. Jest niektórych mniemanie, że to był Owoc zakazany w Raiu Adamowi, i że liściami tey rośliny okrył nagość swoię.

U nas utrzymywać się musi w Trybhauzach, przynaymniey 12. łokci wysokich, w naczyniach wielkich, tłustey lekkiey ziemi pełnych. Zimą co drugi dzień znacznie się polewa: latem codzień bardzo obficie. Rozmnaża się z wypustków od korzenia. Dopoki nie rodzi, i sto lat trwać może: lecz po wydaniu owocu usycha.

Drugi gatunek tego rodzaiu *Musa sapientum*, a u Jndyanów *Bananas*, ma owoc niezgięty, pachnący i przyiemnieyszy: na tym kwiaty samce prędko nikną. Utrzymuie się tak, iak pierwszy.

L. G. 796.

MYAGRUM: *LNIANKA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krotszych: *Strączek* okrągły, kończy się kręgiełkowatą szyiką. W *Komorkach* iest tylko pospolicie iedno ziarno. To, co nasz Syreniusz nazywa *Myagrum*, iest opisane pod rodzaiem *Melampyrum.* Z dziewięciu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

904.

MYAGRUM SATIVUM: *LNIANKA SIEWNA.* U J. Bauhina *Myagrum dictum Camelina*: u Gesnera *Myagrum Dioscoridis*: u Morysona i Plukenета *Myagrum majus*: u Teodora *Myagrum primum*: u Syreniusza *Pseudo myagrum. Strączek* przewrotno iaiowy, ma szypułkę, i iest wielo-ziarnowy. Rośnie między zbożem, a osobliwie między Lnem.

Ma korzeń roczny, Pręt kosmaty, pospolicie nad łokieć wyższy. Liście strzałkowe, zaostrzone. Kwiaty żołte kwitną od Maia aż do Lipca. Strączki nabrzmiałe maią ziarn wiele iaiowo-okrągłych, i bruzdowanych. W niektórych kraiach zasiewa się umyślnie co wiosna dla nasienia, z którego Oley i obfity, i poki świeży, przyiemny iest. Nie tylko do lekarstw, do palenia, ale i do

potraw w Niemczech go zażywaią. Ziele w Winie gotowane, ma leczyć rozpalone oczy.

905.

MYAGRUM PANICULATUM: *LNIANKA WIECHOWA.* Ma *Strączki* okrągławe, nięco spłaszczone, kropkowato-marszczone. Rośnie na Miedzach.

Korzeń ma roczny. Pręt około łokcia wysoki. Liście otulaią pręt, są kosmate, strzałkowe. Kwiaty drobne żołte, maią kielichy farbowane, i stoią w długie kłosy skupione. Strączek iest dwukomorkowy: lecz pospolicie w iedney tylko komorce ziarno się nayduie.

L. G. 180.

MYOSOTIS: *PTASIE OCZKO.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* ieden. *Korona* z iedney sztuki owocowy guzik otaczaiąca, taczowate, ma gardziel zasklepieniami zamkniętą, i pięć przedziałów wyrzynanych. Po każdym kwiecie zostaie się cztery nagich ziarn nasiennych. Linneusz ma cztery gatunki.

906.

MYOSOTIS SCORPIOIDES ARVENSIS: *PTASIE OCZKO POLNE.* Linneusz ten i następuiący gatunek, poczytał tylko za odmiany: z innemi przecięż za osobne gatunki stateczna rożnica uznać każe. Ten ma za znak gatunkowy *Liście* kosmate. Rośnie na suchych polach, i kwitnie w Maiu.

Korzeń ma roczny, pręt około pułłokcia wysoki, kosmaty, gałęzisty. Liście są igyczkowate: dolne maią ogonki, wierzchowe zaś są bez ogonków, kwiaty są skupione, w nagie zakrzywione kłosy. Kielich kosmaty. Korona mała, pospolicie błękitna z żołtą gardzielą. Za świadectwem Gohla, ziele to pogniecione i wolno-ciepłe przykładane, leczy wilgotne rozpalenia oczu.

907.

MYOSOTIS SCORPIOIDES PALUSTRIS: *PTASIE OCZKO NIEZAPOMINAY MNIE.* Ma za znak gatunkowy *Liście* gładkie. Rośnie na mokrych i wilgotnych łąkach, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń iest trwały, wielki, długi, czarny, włoskowy. Liście wielkie, włoskami osadzone. Pręt pospolicie łokciowy. Kwiat większy niż u gatunku poprzedzaiącego, i pospolicie iasno błękitny.

908.

MYOSOTIS LAPPULA: *PTASIE OCZKO PSI JĘZYCZEK.* Ma za znak gatunkowy *Liście* lancetowe włosiste: i na *Nasieniu* kolce z wierzchami zębatemi odgiętemi. Rośnie na gruntach gliniastych nieuprawnych. Korzeń ma roczny. Kwiaty drobne błękitnawe stoią w kątach liści bez szypułek.

L. G.

L. G. 394.

MYOSURUS: *MYSI OGON.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych sześć *Otworów* wiele. *Korona* ma pięć szydłowatych, zielonawych listeczków. *Kielich* ma także pięć listków białawych, u spodu z sobą zrosłych. *Ziarn* nasiennych iest wiele. Jeden tylko iest gatunek.

909.

MYOSURUS MINIMUS: *MYSI OGON NAYMNIEYSZY.* Rośnie na suchych, słońcu wystawionych pagorkach. Korzeń ma roczny. Pręt ledwie trzy calowy, bez liści, tylko iednokwiatowy. Liście z korzenia są rowno-szerokie, przytępione, niezębkowane, i mało co krotsze od pręta.

L. G. 1107.

MYRICA: *WOSKOWNICA.* Jest rodzay maiący *Płeć* oddzieloną na dwu roślinach. *Korony* nie ma. *Kwiaty* maią miesiączkową łuskę: i są w Kotkę skupione. U *Samców* iest cztery nitek pyłkowych: u *Samic* dwie szyiki: iagoda wielo-ziarnowa. Z pięciu gatunków o iednym namienię.

910.

MYRICA CERIFERA: *WOSKOWNICA. DRZEWOWOSKOWE.* Na *Pręt* drzewny. *Liście* lancetowe, dosyć zębkowane. Krzew ten rośnie w Karolinie, Wirginii i Pensylwanii; kwitnie w Maiu: rodzi obfite Jagody w grona skupione, w których mięsiwo iest woskowe, na świece bardzo zdatne.

Pokazały w Europie czynione doświadczenia, że Krzew ten na wolnym powietrzu utrzymanym bydź może, i zimna się nie boi. Początkowe rozmnożenie bydź może z nasienia, a daley potém przez wypustki z korzenia.

Jagody doyrzałe gotuią się w wodzie: tłustość na wodzie pływaiąca zbiera się, i iest Woskiem żołtawym, nieco przeźroczystym, środek między Woskiem i Łoiem utrzymuiącym. Świece z niego przyiemny czynią zapach, palą się dłużey i iaśniey, niż łoiowe. Jeżeli kapnie na Sukno, nie czepia się go, ale łuszczkami odstaie.

Du Hamel doświadczał blechować go na biały, ale go do właściwey białości nie mógł przyprowadzić. Z tegoż Wosku można robić maść na rany pachnącą i goiącą. W wodzie, z którey się ta tłustość woskowa zbiera, ciągnione świece łoiowe, nabierają i zapachu, i woskowey tęgości.

L. G. 1066.

MYRIOPHYLLUM: *PIORNIK.* Jest rodzay maiący *Płeć* wpół oddzieloną na iedney roślinie. *Korony* nie ma *Kielich* czterolistkowy. *Samiec* ma ośm nitek pyłkowych: *Samica* otwo-

rów

rów cztery bez szyiek: i rodzi cztery ziarna nagie. Dwa są gatunki, oba są mi wiadome.

911.

MYRIOPHYLLUM SPICATUM: *PIORNIK KŁOSOWY.* Ma kwiaty *Samce*, w przerwany kłos skupione. Rośnie w stoiących wodach, i kwitnie w Lipcu.

Korzeń trwały. Pręt znacznie wyrasta nad wodę, ma tu i owdzie knoty, z których korzoneczki wyrastaią. Liście są po pięć skupione i drobno podzielone. Pręt nad wodą ma w pewnych odległościach Liście w okręgach stoiące. Kwiaty wierzchowe są zupełnie Samce: dolne zaś Samice.

912.

MYRIOPHYLLUM VERTICILLATUM: *PIORNIK OKRĘGOWY.* Ma *Kwiaty* wszystkie dwupłciowe w okręgi skupione. Rośnie na mieyscach wodą zalanych: kwitnie w Sierpniu.

Roślina ta iest trwała. Pręt puszcza korzonki, i częstokroć na kilka całów wysoko pływa w wodzie; kończy się ku wierzchowi okrągłą kupką liści, i wyrasta około pułłokcia nad wodę. Kwiaty stoią około 12. par w okręgach; pospolicie wszystkie są dwupłciowe: czasem tylko dolne bywaią Samice, a wierzchowe Samce. Kwiaty te poki są młode, stoią otwarcie w kątach liści: starsze zaś kryią się pod nie.

* *

MYRISTICA: *DRZEWO MUSZKATOWE.* Jeszcze dotąd drzewo to nie iest tak ściśle opisane, aby o nim wiedzieć można, do którayby gromady należało: tyle pewnego, że ma *Kielich* z iedney sztuki dzwonkowaty, czterozębaty. Lecz owoc pod imieniem Muszkatowey gałki, i kwiat zwany Muszkatowy, są nam znaiome.

Drzewo to rośnie na Moluckich Wyspach, osobliwie *Banda* i *Borneo*: naydnie się oraz i w południowey Ameryce. Owoc gdy doyrzeie, iest iaiowo okrągły, mięsisty, ma wewnątrz Orzech, i iest bardzo podobny Włoskiemu Orzechowi. Łupina zewnętrzna iest gruba i mięsista, gdy doyrzeie plamista, do niczego niezdatna: gdy ta się otworzy, pokazuie się skorka, *Muszkatowym kwiatem* zwana, czerwona, gdy uschnie, brudno żołta. Pod tym kwiatem iest łupina twarda iak u Orzechów, a w tey dopiero Muszkatowa gałka, którą soszą, w wapienney wodzie moczą, aby się w przesłaniu nie popsowała.

Gałka dobra, powinna bydź twarda, ciężka, i gorąca. Szpilką zakłota ma tłustość okazać. Kwiat powinien mieć zapach mocnieyszy i przyiemnieyszy: Jak gałka, tak kwiat nie tylko zażywaią się do przypraw stołowych, ale i w Lekarstwie maią skutki rozpalaiące, rozdzielaiące, orzeźwiaiące, i nieco zarykaiące. Nad wszystkie inne zamorskie korzenie, te naymniey maią w użyciu niebezpieczeństwa.

L. G. 617.

MYRTUS: *MIRT.* Jest rodzay drzew, maiący wiele *Nitek* pyłkowych na kielichu osadzonych: *Otwor* ieden: *Kielich* pięćdzielny stoi nad owocem. *Korona* pięćlistkowa. *Jagoda* ma dwa lub trzy ziarna. Że trzynastu gatunków o iednym namienię.

* *

MYRTUS PIMENTA: *MIRT ANGIELSKI KORZEŃ.* Ma *Liście* na przemiany stoiące. Drzewo to w Indyach rosnące, iest gałęziste. Liście są podłużne smaku korzennego. Kwiaty są w gronka skupione. Jagody są okrągławe, gdy doyrzeią, czarne, gładkie ślniące, i maią po dwa ziarna.

Dopoki Jagody nie doyrzeią, zbieraią się, suszą, i do Europy przesyłaią: tak są marszczone, wielkości grochu, okrągłe, kasztanowate, korzenne. Smak ich ma podobieństwo do mieszaniny Goździków, Cynamonu i Pieprzu. Anglia ich naywięcey z Jamaiki przywozi, i zażywa na mieysce Pieprzu, stąd się też Angielskim korzeniem w niektórych Języykach nazywaią. Nie maią wprawdzie tyle ostrości co Pieprz, iednakże do rozpalaiących korzeni należą.

N.

L. G. 403.

NARCISSUS: *NARCYS.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych sześć, *Otwor* ieden: *Korona* sześćlistkowa. *Miodownik* leykowaty z iedney sztuki. *Nitki* pyłkowe stoią w miodowniku. Ze czternastu gatunków, następuiące w ogrodach naszych są mi wiadome.

N.

913.

NARCISSUS POETICUS: *NARCYS BIAŁY.* U Boerhawe, J. Bauhina *Narcissus albus*: u Kordusa *Narcissus candidus*: u Tragusa *Narcissus veterum*: u Royena *Narcissus foliis ensiformibus, flore nectario rotato brevissimo.* Różnice gatunku są: *Koszulka* albo pochewka iednokwiatowa: *Miodo-*

downik kołkowy, krotki, suchowaty, drobno zębkowany. Rośnie dziko we Francyi, Włoszech, Szwaycarach: u nas w ogrodach zabawnych kwiaty białe pachnące kwitną w Maiu.

Korzeniem trwałym iest Cebula mięsista, okrągława, która ma ostrość w sobie, i do wewnętrznego zażycia iest niebezpieczna. Liście wyrastaią z Cebuli, i długością rownaią się prętowi. Pręt około półłokcia wysoki, mocny, prosty, iest tylko iednokwiatowy. Kwiaty poiedyncze, lub pełne, maią w pośrzodku miodownik czerwony, albo czerwono-obwodzony.

Grunt dla Narcysów powinien bydź lekki, nieco piaszczysty. Co trzy tylko lata Cebule w Lipcu wykopane, w cieniu przesuszone, w piasku przechowane, w Wrześniu się przesadzą. Przez posianie nasienia mogą się wprawdzie udać nowe odmiany: przecięż kilka lat kwiatu czekać trzeba. Nayprędsze czyni się rozmnożenie przez rozsadzenie odrostków od Cebul.

914. *

NARCISSUS PSEUDO-NARCISSUS: *NARCYS ZOŁTY.* U Trągusa i Gesnera *Narcissus luteus.* Ma *Koszulkę* iednokwiatową: *Miodownik* dzwonkowaty, prosty, kędzierzawy, długością liściom kwiatowym się rownaiący: Liście kwiatowe owalne. Rośnie dziko we Francyi, Włoszech, Szwaycarach, Hiszpanii, Anglii: w naszych ogrodach zabawnych kwiaty żołte nieco pachnące, kwitną w Maiu.

Korzeniem trwałym iest Cebula. Pręt iednokwiatowy. Liście grube, szerokie, przytępione, na grzbiecie ostre. Kwiaty są pełne lub poiedyncze. Rozmnożenie, utrzymywanie, niebezpieczeństwo zażycia Cebuli, zgadza się z gatunkiem poprzedzaiącym.

915. *

NARCISSUS TAZETTA: *NARCYS TACETA.* U Swerta *Narcissus Africanus*: u Beslera *Narcissus Constantinopolitanus minor*: u Kluzyusza *Narcissus latifolius.* Ma *Koszulkę* wielokwiatową: *Miodownik* dzwonkowaty przytępiony, krotszy od liści kwiatowych. *Liście* są płaskie. Rośnie dziko we Francyi, Hiszpanii, Portugalii, na nieco wilgotnych mieyscach: u nas w ogrodach kwiaty białe, pachnące, kwitną na wiosnę.

Korzeniem trwałym iest cebulka. Liście są nieco mieczykowate. Na poiedynczym pręcie z iedney pochewki kilka wyrasta kwiatów, które w pośrzodku maią miodownik, albo biały, albo żołty, nierownie mnieyszy od korony. Rozmnożenie ich czyni się rozsadzaiąc co trzy lata odrostki cebulkowe.

916. *

NARCISSUS JONQUILLA: *NARCYS ZONKILLA.* U wielu innych *Narcissus juncifolius*: u Royena *Narcissus foliis subulatis, florum nectario brevissimo.* Ma *Koszulkę* wielokwiatową; *Miodownik* dzwonkowaty, krotki: *Liście* szydłowate. Rośnie dziko w Hiszpanii i w wschodnich kraiach na mieyscach błotnistych: u nas w ogrodach kwiaty pospolicie żołte, poiedyncze lub pełne, mnieysze lub większe, kwitną z poprzedzaiącemi Tacetami.

Korzeniem trwałym iest Cebulka. Liście szydłowate, sitowym podobne. Na pręcie z iedney pochewki kilka wyrasta kwiatów, które w pośrzodku maią miodownik karbowany, i krotszy od korony. Dla rozmnożenia co dwa lata Cebulki się przesadzaią, i ich odrostki oddzielaią. Grunt naylepszy nieco z gliną zmieszany.

L. G. 69.

NARDUS: *NARDUSZEK.* U dawnieyszych tym imieniem nazywał się gatunek Lewandy, *Spicanarda*: teraz iest rodzay Traw maiący *Nitek* pyłkowych trzy, *Otwor* ieden: *Korona* dwułuszczkowa. *Kielicha* nie ma. Ze czterech gatunków, ieden iest u nas pospolity.

917.

NARDUS STRICTA: *NARDUSZEK PROSTOKŁOSOWY.* Ma *Kłos* szczecinkowaty, prosty, iednoboczny. Rośnie w bardzo wielu mieyscach na gruntach nieurodzaynych, piaszczystych, lub mokrych: kwitnie na wiosnę.

Korzeń trwały rozsiewa się poziemi, i tak iest łuskami pokryty, że go ledwie widzieć można: wypuszcza wielkie mnóstwo wypustków, i wielkie kępy liści. Liście ostatnie są pospolicie uschłe: środkowe tylko od wierzchu zielone: wierzchołkowe zaś całe żywe: stoią ukośnie, na przemiany, w podłuż Korzenia; wyrastaią kupkami z pochewki białawey, podłużney, brzegowaney. Zdźbło stoi w gorę, czasem na półłokcia wysokie, rogate, drobnemi włoskami osadzone: ma u spodu guzik kosmaty, i na tym liść. Kłos na wierzchołku Zdźbła ma kilkanaście kłosków podłużnych, rowno-szerokich, wąskich, rogatych, na przemiany iednym bokiem Zdźbła stoiących, iednokwiatowych. Nasienie iest podłużne, wązkie, i ostre.

Rozmnaża się nadzwyczaynie, i daie znać o nieurodzayności gruntu. Gospodarzowi na nic się nie przyda: kosić iey nie może, bo pod Kosą ustępuie, i siano byłoby nieużyteczne. Z tym wszystkim na szerych piaskach ten czyni pożytek, że utrzymuiąc one, nie dopuszcza wiatrom roznosić na pobliższe grunta.

L. G. 710.

NEPETA: *KOCIA MIĘTKIEW.* Jest rodzay maiący kwiaty paszczękowe. *Nitek* pyłko-

kowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych. *Ziarna* nasienne nagie. Na *Koronie* dział śrzedni dolney wargi iest karbowany. *Gardziel* na krzegu zgięta. *Nitki* pyłkowe stoią blisko siebie. Ze czternastu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

918.

NEPETA CATARIA: *KOCIA MIĘTKA IW ZWYCZAYNA.* U Kordusa *Nepeta fruticosa*: u Kamerarysza *Nepeta germanica*: u Tragusa *Nepeta vulgaris*: u Royena *Nepeta floribus interrupte spicatis pedunculatis.* Ma *Kwiaty* z okręgów w kłos skupione: *Okręgi* maią krotkie szypułki. *Liście* maią osobne ogonki, są serduszkowate, zębkowane.

Naydowałem w trawnych końcach pol pod lasami: kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Korzeń iest trwały. Pręt stoi w górę, i puszcza ramieniste gałęzie, około łokcia wysokie; liście stoią na długich ogonkach, i są kosmate. Kwiaty są czerwonawe. Jeżeliby była tego potrzeba, posieie się nasienie, i roślinki się potém przesadzą.

Roślina ta ma zapach korzenny, i smak bardzo gorzki. Koty iey chciwie szukaią. W lekarstwie ma skutki otwieraiące, nerwy wzmacniaiące, wiatry i miesięczne pędzące, robaki morzące. Zażywa się wewnętrznie albo w Winie gotowana, albo sok z niey wyciśniony; zewnętrznie, w kąpielach.

L. G. 297.

NERIUM: *PŁOCHOWIEC.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Rurka* korony iest zamknięta rozpierzonym wieńcem. *Nasienie* iest piorkowate. Jeden ze czterech gatunków iest mi w ogrodach naszych znaiomy.

919.

NERIUM OLEANDER: *PŁOCHOWIEC ZWYCZAYNY.* U dawnieyszych *Rhododaphne*, albo *Rhododendrum.* Ma *Liście* potroyne, lancetowo-rowno-szerokie. *Korona* ma wieniec. Rośnie dziko w Jndyach na mokrych mieyscach: u nas utrzymuie się w naczyniach.

Pręt iest twardy, od wierzchu pospolicie czerwony, około czterech łokci wysoki. Liście gładkie, ślniące, długie, bez ogonków, do wierzbowych podobne, zawsze zielenieiące. Kwiaty znaczne czerwone lub białe, kwitną od Lipca aż do Jesieni, i maią zapach słodkawy.

Roślina ta lubo w wolnym ogrodzie zimy wytrzymać nie może, a stąd w wielkich naczyniach chować się musi: iednakże pieszczot wielkich nie potrzebuie: dosyć dla niey, gdy przed wielkiemi tylko mrozami będzie schroniona. Latem potrzebuie obfitego polewania. Rozmnaża się z wypustków korzeniowych oddzielonych, które nie skąpo puszcza. Wszystkie iey części maią bardzo gorzki i ostry smak, i są dla ludzi wielką trucizną: sam zapach kwiatów może bydź w zamkniętym pokoiu śmiertelnym.

L. G. 248.

NICOTIANA: *TYTUN.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* ieden. *Korona* otaczaiąca guzik owocowy iest leykowata, i na wierzchołek fałdowany. *Nitki* pyłkowe są nagięte. *Blizna* wyrzynana. *Torebka* nasienna dwufupinowa, dwukomorkowa. Z siedmiu gatunków, o niektórych namienię.

920.

NICOTIANA TABACUM: *TYTUN APRAK.* U niektórych *Nicotiana major*: u Royena *Nicotiana foliis lanceolatis.* Znaki gatunku są te: *Liście* lancetowo owalne, bezogonkowe, po pręcie zbiegaiące. *Kwiaty* zaostrzone. Początkowo pochodzi z Ameryki, teraz rożne odmiany utrzymuią się w Europie, i u nas w ogrodach, a nayobficiey na Podolu. Korzeń ma roczny: Pręt dosyć wysoki: Liście długie, szerokie, ślniące: Kwiaty blado-czerwone.

Roślina ta około roku 1524. w Ameryce na Wyspie *Tabago* naleziona, u Jndyanów *Pizziel*, a od Europeyczyków wtedy *Petum*, albo *Hyoscyamus peruvianus* zwana, była naprzod utrzymywana w Hiszpanii i Portugalii z nadzwyczaynemi iey zaletami. Roku 1560. Jan *Nicot* Poseł Francuzki w Portugalii, przeniosł ią za osobliwość do Francyi, i od niego nazwana iest *Nicotiana.* Po rożnych we Francyi czynionych z nią doświadczeniach, tak wielkiey nabyła sławy, że od Krolowy Katarzyny *de Medicis*, dostała imię *Herba Medicea.*

Z Francyi Mikołay *Tornabona* Biskup, a z Portugalii Kardynał *Sæ Crucis*, przywieźli ią do Włoch, stąd nazwaną została *Tornabona*, i *Herba Sæ Crucis.* Do Anglii prosto z Wirginii przeprowadził ią *Richard Grenwil* roku 1568. i nauczył Europeyczyków sposobu kurzenia i zażywania Tabaki: stąd się rozeszła po Europie, i rożney nabyła odmiany, podług powietrza, gruntu, i sposobu utrzymywania.

Gatunek ten w swoich odmianach naypospoliciey iest zażywany. Z niego Tytuń do kurzenia, i Tabaka do zażywania, w wielu Kraiach Europy teraz publiczne Kassy zbogacaią.

Nasienie, które obficie wydaie, gdy się wcześnie na wiosnę siać musi, albo sieią na Jnspekcie, albo w obfitości na ziemi dobrey, ale którąby matami od mrozów zasłonić można. Na końcu Maia rozsadzaią się rośliny na dobrym gruncie. Przez lato odszczykuią się wszystkie wypustki na kwiaty, zostawuiąc tylko na niektórych dla nasienia.

W Je-

W Jesieni, gdy liście żołknąć i trędowacieć poczną, obiorą się, i wszystkie ostrzami do gory, liść do liścia przykładaiąc, ustawią gdzie pod dachem. Zbierają się zaś w dzień pogodny. Gdy się ułożone zapocą, zbierają się obrzednie na Nici, wieszaią pod Dachem, aż żebra powsychaią, i mroz cokolwiek przewarzy. Nakoniec czasu wilgotnego, aby się nie kruszyły, układaią się w wiadome Papuże, i chowaią.

Z tak uchodzonych liści albo się robi Tabaka na proch tarta do zażywanie, albo się liście tylko kraią do kurzenia, które w rękodziełach tabacznych rożnie zaprawiwszy, pod rożnym wydaią imieniem. Tak do zażywania iest Hiszpańka, Francuzka, Hollenderka, Maroko, Ionka, Santomer, Rapa, &c. do kurzenia Kanester Brazyliyski, Turecki, &c. Z tym wszystkim, dobroć tych wszystkich zapraw zawisła od dobroci odmiany Tytuniu, i iego uchodzenia: od starości iego, aby przynaymniey kilka lat pierwey poleżał, i od umieiętności doskonałego zaprawienia.

Cała ta roślina ma odurzaiącą, zasypiaiącą, i bol uśmierzaiącą moc: czyni kichanie, czyni womity. Samo zażywanie i kurzenie też czyni skutki, dopoki się natura nie przyzwyczai. Tak kurzenie, iak zażywanie Tabaki zbyteczne, osobliwie dla suchych, melancholicznych, i cholerycznych osob, może bardzo szkodzić: wysusza bowiem wilgoci, nerwy ogłusza, smak i powonienie przytępia: a stąd, podług okoliczności osoby, strawność nadwerężа, i soki gęstwi.

Lekarze do enem dymu tytuniowego zażywaią za nayskutecznieyszy środek w zaplątanych wnętrznościach. Syrop z liści albo Extrakt leczy wprawdzie Kaszel, Dychawicę, i ciężkość piersi: lecz w tym wielkiey trzeba ostrożności. Podobneyże potrzeba ostrożności zażywaiąc osobliwie Oleyku na rany lub wrzody: kilka kropel bowiem Oleyku gdy się z krwią rany pomieszaią, śmierć przynieść mogą.

Gospodarzom ta roślina nie tylko stąd pożyteczna bydź może, że ią w Rękodziełach tabacznych zpieniężyć mogą: ale procz tego wielorakie iey ieszcze iest zażycie. Pręty, które się do niczego nie żażywaią, mogą się użyć za ziemię maciczną do warzenia Saletry: a popioł z nich dobry iest Mydlarzom. Dym tytuniowy nayskuteczniey wygubia Wołki w Spichlerzach. Gdy owce w uszach maią robaki, dym z tytuniu wpuszczony gubi robaki.

Popioł tytuniowy z solą do lizania Owcom dawany, czyści krew, strawność czyni, i gubi Motylice. Tenże popioł w obroku czasem Koniom dawany, łaxuie, i krew im czyści. Tymże można Gąsięta zachować od choroby, która im na wiosnę pospolita iest: codzień, gdy z paszy przyidą, da się im na żer siekany Oset z otrębami i trochę ięczmienia mielonego: dwa zaś lub trzy razy co tydzień, żer ten posypie się nieco popiołem tytuniowym: i tak czyni się aż do żniw. Tymże ieszcze popiołem można wygubić Mszki na rosadach, i kto wie, czyli nie oraz Gąsienice na Kapustach. Naostatek popiołem z prętów palonym, tak można poprawić grunt gliniasty, że się pod naylepsze rośliny użytecznym stanie.

921.

NICOTIANA RUSTICA: *TYTUN BAKUN.* U innych *Nicotiana minor.* Ma *Liście* na ogonkach niezębkowane: *Kwiaty* przytępione. Początkowo pochodzi z Ameryki: u nas iuż prawie iest zdziczały, i na wielu mieyscach bez wszelkiego starania, z wypadaiącego corocznie wyrasta nasienia.

Korzeń ma roczny. Pręt niższy od poprzedzaiącego. Liście owalne, nieco lipkie. Kwiaty żołte. Zażycie, skutki, utrzymywanie, i uchodzenie, iest iednakowe z poprzedzaiącym; przecięż nie ma tyle ostrości, i łagodnieyszy iest. Zdziczałe nasze liście prawda że są do kurzenia i na Tabakę nikczemne: lecz gdyby przyzwoicie był utrzymywany i uchodzony, możeby odmiany wypadaiące bardzo były zdatne. Wszakże Tytuń Turecki do kurzenia, iest tylko odmianą tego gatunku.

L. G. 685.

NIGELLA: *CZARNUSZKA.* Jest rodzay maiący wiele *Nitek* pyłkowych na dnie owocowym osadzonych: *Otworów* od pięciu do dziesięciu, *Kielicha* nie ma, *Korona* pięćlistkowa, a między temi iest *Miodownik* troydzielny. *Torebki* nasienne są od pięciu do dziesięciu zjednoczone. Z pięciu gatunków trzy są mi wiadome.

922.

NIGELLA DAMASCENA: *CZARNUSZKA RZYMSKA.* u Morysona *Nigella-romana sativa*: u C. Bauhina *Nigella angustifolia*; u Lonicera i Fuchsa *Nigella hortensis altera.* Ma za gatunkowy znak, że kwiaty maią *Pokrywkę* liściową. W południowey stronie Europy, rośnie dziko między Zbożem: u nas w niektórych ogrodach corocznie na wiosnę sieie się nasienie.

Korzeń roczny. Pręt około półłokciowy, gałęzisty: każda gałązka kończy się iednym kwiatem. Kwiaty są błękitne lub białe, poiedyncze lub pełne: Pszczoły z nich na Miod noszą. Roślina ta nie tylko iest zdatna do ogrodów zabawnych dla kwiatu, iak pospolicie: ale i do gospodarskich dla nasienia.

Nasienie ma smak i zapach korzenny: może się wielorako zażywać i w Kuchni do przypraw stołowych, i do lekarstw: ma bowiem zażycie i skutki podobne do gatunku następuią-

co-

cego: owszem przyiemnieyszy iest. Tego tylko przestrzegać należy, aby go nie zamienieć z nasieniem bardzo podobnym Dzięgdzierzawy (*Datura Stramonium*) które szkodliwe iest, i rożni się tym, że nie ma zapachu korzennego.

923. *

NIGELLA SATIVA: *CZARNUSZKA OGRODOWA.* U Tragusa *Nigella hortensis*: u Angwillary *Nigella nostras.* Rożnice gatunkowe są: że ma *Otworów* pięć: *Torebki* nasienne okrągławe z kolcami: *Liście* nieco kosmate. Rośnie dziko w Niemczech, Egipcie i Kandyi: u nas corocznie na Wiosnę zasiewa się w ogrodach gospodarskich.

Korzeń roczny. Pręt około łokciowy, gałęzisty: Kwiaty białe, z których Pszczoły na Miod noszą. Nasienie korzenne, czarne lub żołte, zażywa się do przypraw kuchennych, a osobliwie chleb z nim pieczony zdaie się mieć smak przyiemnieyszy. W lekarstwie, przynaymniey dawnieysi lekarze przyznawali mu, że otwiera, ścienia; pędzi wiatry, mocz, miesięczne, i oczyszczenie po porodzeniu. Niektórzy zaś przeciwnym sposobem, nie tylko wątpią o tych skutkach, ale owszem maią nasienie w podeyrzeniu.

924.

NIGELLA ARVENSIS: *CZARNUSZKA DZIKA.* U Kordusa *Nigella cornuta*: u innych *Nigella sylvestris*: u Royena *Nigella flore foliis nudo, pistillis corollam æquantibus.* Ma *Otworów* pięć: Listki *Korony* są niedzielone. *Torebki* nasienne gruszkowate.

Naydowałem ią, lubo rzadko, w niektórych mieyscach na roli i na Miedzach. Korzeń ma roczny. Pręt około łokcia wysoki gałęzisty: każda gałązka kończy się kwiatem. Liście są bez ogonków, drobno podzielone, i podwoyno pierzaste. Żołtawe listeczki korony maią niby szypułki. Torebki nasienne maią długie rogi: są u spodu węższe, od wierzchu pękatsze. Z kwiatu Pszczoły noszą robotę: a nasienie może się zażywać, iak gatunków poprzedzaiących.

L. G. 653.

NYMPHÆA: *GRZYBIEN.* Jest rodzay maiący wiele *Nitek* pyłkowych na dnie owocowym osadzonych: *Otwor* ieden. *Kielich* czworo lub pięćlistkowy: *Korona* wielo-listkowa. *Jagoda* iest przytępiona, wielokomorkowa. Ze czterech gatunków dwa są w Kraiu pospolite.

925.

NYMPHÆA LUTEA: *GRZYBIEN ZOŁTY.* Ma *Liście* serduszkowe, niezębkowane: *Kielich* iest pięćlistkowy i większy. Rośnie pospolicie w wodach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu kwiatem żołtym.

Ko-

Korzeń trwały, długi, tkwi głęboko w ślamie, i puszcza nad wodę długie pręty kwiatowe, na których są liście znaczne, płaskie, skorkowate. Kwiaty stoią nad wodą, i gdy wiednieią, kryią się pod wodę, i nasienie pod wodą doyrzewa. Kielicha listki są grube, wewnątrz farbowane. Owoc iaiowy. Chcąc go mieć gdzie w wodzie, tylko się wrzucą doyrzewaiące Torebki z nasieniem.

Korzenie, Liście i kwiaty, są zdatne Garbarzom do garbowania skor. Liście są bardzo przyiemnym pożywieniem dla Świń. Korzeniem z mlekiem utartym, maią się wygubiać w domach Swiercze i Karaczany.

926.

NYMPHÆA ALBA: *GRZYBIEN BIAŁY.* Ma *Liście* serduszkowe, niezębkowane. *Kielich* czterodzielny. Naywiększą rożnicą iest kwiat biały. Rośnie w wodach, i kwitnie razem z żołtym.

Chcąc ią mieć w wodach, uczyni się iak z gatunkiem żołtym. Roślina ta nie tylko podobnież zdatna iest do garbowania skor, ale ma i skutki lekarskie: Kwiaty chłodzą i ostrość uśmierzaią. Liście przyłożone na rozpaloną głowę, gorączkę wyciągaią: w Szwecyi żywią niemi Bydło. Tureckie niewiasty z świeżych kwiatów pędzą wodkę, a z tey robią bardzo przyiemny trunek, od dawnieyszych lekarzów zachwalony na gorącość moczu, płynienie żołądka, Gonorrheę, i skazy na oczach. Olieik uśmierza bole, i zasypia.

O.

L. G. 732.

OCYMUM: *BAZYLIA.* Jest rodzay do paszczękowych należący. *Nitek* pyłkowych ma cztery, dwie dłuższych, a dwie krotszych: *Ziarna* nasienne nagie. Na *Kielichu* zwierzchnia warga iest okrągła; dolna zaś czterodzielna. *Korona* przewrocona; iedna iey warga czterodzielna, druga niedzielona. *Zewnętrzne* nitki pyłkowe maią u spodu przysadkę. Z iedenastu gatunków dwa tylko wymienię.

927. *

OCYMUM BASILICUM: *BAZYLIA ZWYCZAYNA.* U Teodora i Gerarda *Ocymum magnum*: u Fuchsa *Ocymum mediocre*:

ocre: u Kameraryusza, Delechampa, i Mathiola *Ocymum medium*. Ma za znak gatunkowy, że *Liście* są iaiowo okrągłe, gładkie: *Kielichy* włoskami obwodzone.

Początkowo pochodzi z Persyi i Jndyi: przez staranie ogrodników zagranicznych wielorakie iey się stały odmiany: co do liści, kędzierzawe, farbowane, wielkie: co do zapachu, goździkowe, cytrynowe, anyżowe: w naszych niektórych kuchennych ogrodach utrzymnie się pospolita z ciemno zielonemi liściami, kwiatami białemi, z zapachem dosyć przyiemnym.

Roślina ta i do lekarstw, i do przypraw kuchennych, iak inne korzenie zdatna iest. Z kwiatu Pszczoły obficie na Miod noszą. Nasienie sieie się wcześnie na Jnspekcie, i przesadza się potém w ogrodzie. Jeżeliby gdzie były odmiany przedniejsze, a stąd bardziey pieszczone, radziłbym kilka sztuk utrzymywać w naczyniach, dla ochrony w Jesieni przed mrozami, i ubezpieczenia sobie nasienia.

895.

OCYMUM MINIMUM: *BAZYLIA NAYMNIEYSZA*. U Brunfelsa i Lonicera *Ocymum crispum*: u Fuchsa *Ocymum exiguum*: u innych pospolicie *Ocymum caryophyllatum* Znakiem gatunkowym są *Liście* iaiowo-okrągłe, niezębkowane.

Pochodzi z Azyi Wyspy Ceylon. Korzeń ma roczny, iako i gatunek poprzedzaiący. Liście są popylone, pospolicie zielone, czasem czerwonawe: Kwiaty białe. Cała ta roślina ma znaczny zapach goździków korzennych. Zagraniczni radzą gospodarzom Pasieki maiącym, aby tę roślinę w bliskości utrzymywali: doświadczyli bowiem, że nie tylko z iey kwiatów Pszczoły obfity Miod noszą, ale że nadzwyczaynie bywaią rzeźwe i zdrowe. Sieie się i rozsadza iak gatunek poprzedzaiący.

L. G. 352.

OENANTHE: *KROPIDŁO*. Jest rodzay maiący kwiaty w okołkach. *Nitek* pyłkowych iest pięć: *Otworów* dwa. *Kwiaty* nieforemne; środkowe nierodzayne, bezszypułkowe. *Owoc* Kielichem uwieńczony. Okołki maią *Pokrywy*, i okołeczki *Pokrywki*. Z pięciu gatunków dwa mi są wiadome.

929.

OENANTHE FISTULOSA: *KROPIDŁO DĘTE*. U Lobela, C. Bauhina, Morysona, Kameraryusza, *Oenanthe aquatica*: u dawnieyszych niektórych *Filipendula aquatica*: u Royena *Oenanthe foliis caulinis fistulosis teretibus*. Ma znaki gatunkowe takie: *Korzeń* wiele puszcza wypustków: *Liście* prętowe są nitkowate, dęte. Rośnie w rowach, na błotach, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń trwały, głęboko w ślamie się rozchodzący, znaczne kupki nitkowe maiący, procz pręta puszcza wiele wypustków łażących. Pręt słaby, prosty, wąseczkowaty, dęty, dzieli się na ramieniste gałęzie. Dolne liście są wcale odmienne od wierzchołkowych: dolne bowiem są złożone z małych listeczków, te listeczki znowu są złożone z kilku par mnieyszych, które ieszcze na łepki tępe są podzielone: wierzchołkowe zaś są złożone z bardzo wązkich nitkowatych, i maią ogon powszechny dęty.

Okołki kwiatowe wielkie, częstokroć albo nie maią pokrywy, albo tylko iednolistkową: stoią albo na wierzchołkach gałęzi, albo naprzeciwko liści: dzielą się pospolicie na trzy okołeczki. Okołeczki maią pokrywki na iednym boku pręta, albo szypułki okołkowey, złożone z listeczków od trzech do dziesięciu, dość szerokich, białych. Kwiaty brzegowe w okołkach stoią na długich szypułkach: środkowe zaś prawie są bez szypułek: brzegowe są samce, większe, nieforemne, i nie rodzą nasienia: środkowe zaś są mnieysze, dwupłciowe, i rodzą nasienie. Korona iest wewnątrz biała, zewnątrz czerwonawa; zewnętrzny iey listek nad inne większy, na ostrzu zagięty. Kielich szczególny pięćdzielny: trzy działy zewnętrzne u kwiatów brzegowych są znacznie długie. Owoc z dwóch ziarn złożony, wyraźe pięćboczną bręgowaną piramidę, i ma smak korzenny.

Bydło tey rośliny nie tyka: i dla ludzi iest wielką trucizną. Zażycie iey, pokazały doświadczenia, sprawiło łamanie, przewrócenie oczu, kurczenie szczęk, mdłości, utracenie zmysłów, paraliż, i częstokroć śmierć. Ratunkiem wczesnym iest danie na womity, zażycie letniey wody z oliwą, i z tegoż enemy. Jeżeli niektórzy lekarze chcą tey rośliny zażyć na lekarstwo, zasadzaiąc się na powadze Dyoskorydesa: dobrze odpowiada Gmelin, że on pod imieniem *Oenanthe* inną pewnie rozumiał roślinę. W Anglii gotuią onę, rozcierają, i na skaleczone grzbiety Koniom przykładaią.

930.

OENANTHE CROCATA: *KROPIDŁO ZOŁTE*. U Delechampa *Oenanthe Cicutæ facie*: u Morysona *Oenanthe apii folio*: u Teodora *Oenanthe Selinophyllos* Ma *Liście* wszystkie na wiele części tępe, i dość równo podzielone. Rośnie na błotach, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma trwały, dzielący się na kilka ramion grubych, z widrenia do Pasternaku podobnych, pełnych żółtego kwaskowatego soku. Pręt około półtora łokcia wysoki, gałęzisty, gruby, bręgowany, czerwonawo-żółty, pełny soku żółtawego i smrodliwego. Liście

niektóre są poiedyncze, niektóre dwoisto-pierzaste: dzielą się na listki gładkie, wcinane, brzegowane, klinowate. Okoſki wielkie, nie maią pokrywy: szypuſki małych okoſeczek maią rogi i brzegi. Kwiaty maią koronę białą, i główki pyłkowe brunatne. W reszcie postać tey roślíny zgadza się z poprzedzaiącą.

Pokazały doświadczenia, że i ta roślina iest trucizną dla ludzi. Zażycie iey czyniło zawrot, łamania, szaleństwo, kurczenie szczek, wypadanie włosów, krwie z nosa płynienie, i częstokroć śmierć. Samo powąchanie ziela, czyni mdłości. Sposoby ratowania otrutych, są iednakowe, iak się pod poprzedzaiącym gatunkiem namieniło.

L. G. 469.

OENOTHERA: *NOCNA SWIECA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych ośm, *Otwor* ieden. *Kielich* iest czterodzielny: *Korona* czterolistkowa stoi na owocu. *Torebka* nasienna wąſeczkowata, a w niey nasienie nagie bez wełny. Z ośmiu gatunków ieden tylko u nas iest wiadomy.

931.

OENOTHERA BIENNIS: *NOCNA SWIECA DWUROCZNA.* U niektórych *Onagra*: u Bauhina *Lysimachia lutea corniculata.* Ma za znak gatunkowy: *Liście* iaiowo-lancetowe płaskie, i pręt miękkiemi włoskami osadzony. Rośnie na gruntach piaszczystych, i kwitnie od Czerwca do mrozów.

Korzeń ma dwuletni, wrzecionowaty, od wierzchu żołtawy, wewnątrz biały: w pierwszym roku tylko wypuszcza liście, na ziemi się rozkładaiące, i pospolicie czerwieniejące: w drugim roku wyrasta pręt i kwiaty. Pręt iest rogaty, prosty, nieco kosmaty, gałęzisty, czasem na dwa łokcie wysoki. Kwiaty żołte stoią w kątach liści bez szypułek, na długich Torebkach nasiennych, maią nieco zapachu, i każdy nie dłużey nad dzień ieden kwitnie. Torebki nasienne doyrzałe od wierzchu na czworo się otwieraią.

Roślina ta w roku 1614. z Ameryki do Europeyskich ogrodów przeniesiona, tak teraz iest wszędzie pospolita, że się na piaszczystych gruntach nadzwyczaynie rozmnażaiąc, stała dziką. Korzenie iey, poki pręta nie puszczą, zażywaią się na Sałatę, iak Rapunkuły. Utrzymywanie umyślne nie czyni więcey zatrudnienia, tylko aby przed zimą nasienie było posiane.

L. G. 20.

OLEA: *OLIWNE DRZEWO.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwie, *Otwor* ieden. *Korona* otaczaiąca guzik owocowy iest z iedney sztuki, ma cztery działy dość równe, i iaiowo-okrągłe. Pestka owocowa, iednoziarnowa. Ze trzech gatunków, o iednym namienię.

932.

OLEA EUROPÆA: *OLIWNE DRZEWO EUROPEYSKIE.* U dawnych pospolicie *Olea sativa*: u Teodora *Olea domestica*: u Royena *Olea foliis lanceolatis, ramis teretiusculis* Ma za znak gatunkowy *Liście* lancetowe. Rośnie w południowey Europie; a osobliwie obficie się utrzymuie w Portugalii, Hiszpanii, Włoszech, i południowey Francyi.

Pień nie wyrasta wysoko, i nie iest gruby: knotowaty, ma korę popielatą: drzewo iest wewnątrz gęste, gorzkawe. Liście są podobne do wierzbowych, grube, tęgie, zawsze zielone, od spodu popylone. Kwiaty białawe stoią w kątach liści skupione w grona. Owoc iest owalny.

Pokazały w Niemczech doświadczenia, że to drzewo zwyczaynie zimy wytrzymać może: trzeba tylko, aby było od północnych wiatrów zasłonione: na zimę korzenie obłożą się grochowinami, i w znaczne mrozy drzewa otulą się matami lub słomą. Zapomogłszy się w drzewka, dalsze rozmnożenie uczyni się przez odkładanie gałązek, które odłożone przez dwa lata poruszane bydź nie maią.

Z tego drzewa mamy oliwki i oliwę. Owoc gdy doyrzeie iest czarny, surowy zażyty bydź nie może. W puł doyrzały zbiera się, moczy się przez 24. godzin w ługu z popiołu i niegaszonego wapna zrobionym. Wybrany z ługu moczy się kilka dni w czystey wodzie, codzień odmieniaiąc: naostatek kładzie się w słoną wodę, i pakuie się w faski. Są to Oliwki do kuchni zażywane, które maią żołądek wzmacniać, apetyt wzbudzać: lecz zdaniem lekarzów są ciężkie do strawienia. Hiszpańskie i Portugalskie są naypospolitsze: Prowanckie maią bydź naylepsze: Włoskie są czworakie: *Olivella, Raggiaria, Regia, Colymbades.*

Z owocu wytłacza się Oliwa tłuste, do rożnego zażycia, i rożney dobroci. Jeżeli owoc ieszcze niedoyrzały, Oliwa będzie gorzka, i zawsze mętna: ieżeli przestały, będzie starowata, ostra, i bardzo tłuste. Z pierwszego wytłoczenia naylepszą, z drugiego podłą, a z trzeciego tylko do palenia w lampach zdatna. Dobra Oliwa powinna bydź iasna, przezroczysta, nie zbytnie tłuste, nie mieć żadnego ani zapachu, ani smaku. Prowancką mamy za naylepszą.

Oliwa świeża nie ma żadney w sobie ostrości, i może bydź wewnętrznie zażyta, naprzykład do potraw, owszem zdrowym żołądkom bardzo zdrowa iest: lecz gdy żołądek nie dobrze trawi, starzeie się w nim, i złe za sobą pociąga skutki: stara bowiem Oliwa czyni odrzyganie, palenie, zgagi, kurcz w żołądku, kolki, womity i Pe-

bry: a co się mowiło o Oliwie, to tym bardziey do innych pospolitych wytłoczonych Olejow przystosować należy.

W lekarstwie Oliwa wewnętrznie zażywa się w enemach: przeciwko truciznom, i ztąd pochodzącemu gryzieniu żołądka: na miserere i gwałtowne zatwardzenie: na ostrość w żołądku i kiszkach: na uwolnienie zapieczonego gnoiu. Na ten koniec bierze się łyżka lub dwie Oliwy. Chcąc w potrzebie sprawić womit, bierze się wiele Oliwy z letnią wodą.

L. G. 863.

ONONIS: *WILZYNA.* Jest rodzay maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych iest dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Kielich* na pięć rowno-szerokich części dzielony. *Chorągiewka* bręgowana. Nitki pyłkowe *bez przedziału* są zrosłe. *Strączek* nadęty, bezszypułkowy. Z dwudziestu gatunków ieden tylko w kraiu iest wiadomy.

933.

ONONIS ARVENSIS: *WILZYNA ZWYCZAYNA.* Ma znaki gatunkowe takie: *Kwiaty* stoią po dwa i w grona skupione: *Liście* stoią po trzy, a wierzchołkowe poiedynczo. *Gałęzie* są bez kolców, i dość kosmate. Rośnie na suchych i chudych gruntach, rzadko gdzie na Podlasiu: kwitnie od Lipca do mrozów.

Korzeń trwały. Pręt twardy leży na ziemi, i iest gałęzisty, ma czerwonawą kosmatą skorkę: w pierwszym roku pokt ta roślina młode iest, nie ma kolców, daley potém pręty i gałęzie kończą się ostremi drzewiastemi kolcami. Liście wyrastaią z pochewki przedzieloney, żyłowatey, zębkowaney, i stoią po dwa lub po trzy na krotkich ogonkach. Kwiaty stoią poiedynczo, lub po dwa, w kątach gałązek, a na wierzchołku są w grona skupione. Korona czerwonawa.

Na roli ta roślina iest bardzo nieużyteczna, i gdzie się obficie rozmnoży, oranie trudne czyni. Młode wypustki mogą się na wiosnę zażywać na zieleninę. Korzeń i kora są nayskutecznieyszym lekarstwem na mocz zatrzymany: Koniom się nawet daią: gdy nakrzyć nie mogą. Owce liście Wilżyny rade wprawdzie iedzą, gdzie iednak obficie rośnie, pędzić się nie maią dla utraty wełny, która na kolcach zostaie.

L. G. 927.

ONOPORDUM: *OSET PODWORZOWY.* Jest rodzay maiący kwiaty składane; *Główki* pyłkowe są zrosłe. *Kwiaty* wszystkie dwupłciowe rodzayne. *Łuski* na Kielichu kończą się tęgim ostrzem. *Dno* owocowe komorkowate. Ze czterech gatunków ieden tylko u nas pospolity.

934.

ONOPORDON ACANTHIUM: *OSET PODWORZOWY BARSZCZOWY.* U Gesnera *Onopordon Athenai*: u Vaillanta *Onopordon vulgare*: u Royena *Onopordon foliis decurrentibus, margine spinosis*: U naszego Syreniusza *Acanthium.* Ma *Kielich* krokiewkowy, którego łuski odstawiaią: *Liście* iaiowo-podłużne, wydrążono wycinane. Rośnie na podworzach, przy drogach, płotach, parkanach: kwitnie w Sierpniu. Korzeń ma dwuletni. Pręt pospolicie łokciowy, czasem bardzo wysoki, gałęzisty: pręt i gałęzie białą pilśnią okryte, maią po obu stronach skorkowate przysadki aż do kwiatowych kielichów. Liście są bez ogonków; maią troyrogate zęby, a każdy ząb kończy się kolcem. Kwiaty w znaczną głowkę skupione, ciemno-czerwone, stoią poiedynczo na wierzchołkach pręta i gałęzi.

Popiół spaleney tey rośliny daie szkło wyśmienite. Korzeń poki pręta nie puści, zażywa się we Włoszech na pokarm. Temuż korzeniowi dawnieysi lekarze przyznawali skutki otwieraiące, rozwalniaiące, mocz pędzące: z miodem prześnym zażyty, leczy wrzody piersiowe. Z liści wygniecony sok leczy rakowe wrzody, osobliwie na twarzy. Z kwiatu Pszoły na Miod i Wosk obficie zbieraią, i wrzucone w mleko, ono zwarzą. Dno owocowe iak Karczochy, a młode pręty iak Szparagi zażywać się mogą. Z puchu kwiatowego robią się Muśliny.

L. G. 1171.

OPHIOGLOSSUM: *NASIĘZRZAŁ.* Jest rodzay do krytopłciowych należący. Ma *Kłos* dwurządkowy, członkowany tak, że członki wpoprzecz roztulaią się. Jeden tylko gatunek z siedmiu iest wiadomy.

935.

OPHIOGLOSSUM VULGATUM: *NASIĘZRZAŁ POSPOLITY.* U dawnych *Lingua serpentina*: u Lobela *Ophioglossum seu Enophyllum.* Ma za znak gatunkowy *Liść* iaiowo-okrągły. Rośnie na łąkach leśnych: Kłos w Maiu i Czerwcu widzieć można.

Nad tym mieyscem, gdzie liść wyrasta, wznosi się pręt nagi w gorę, i obraca się w szypułkę części owocowania noszącą: iest pospolicie poiedynczy. Na tym pręcie stoią podwoynym rzędem niby kwiatki i główki owocowe, które są niby kolankami z sobą złączone, i maią podobieństwo do wązkiego cienkiego ięzyczka. Każda główeczka iest skorkowata, i wpoprzecz się otwiera.

L. G. 1011.

OPHRYS: *DWULISTNIK.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwie do słupka owo-

co-

cowego przyrosłych. *Miodownik* od spodu iest prawie łodkowaty. Z dziewiętnastu gatunków te u nas widziałem.

936.

OPHRYS NIDUS AVIS: *DWULISTNIK PTASIE GNIAZDO.* U Hallera *Ophrys aphylla.* Ma znaki gatunkowe takie: *Korzeń* ma całą wiązkę nitek: *Pręt* nie ma liści, lecz tylko pochewki: *Miodownik* ma wargę przedzieloną. Rośnie w lasach nieco przyćmionych: kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Korzeń iest głowkowy, podłużny: wypuscza wiele mięsistych nitek, które się znowu w gromadę kupią. Pręt czasem na łokieć wysoki, prosty, gruby, mocny; okryty sześcią lub ośmią suchemi, białawemi, bręgowanemi łuskami. Kwiaty koloru drzewiastego, maią mocny zapach; są liczne, w długi, wałkowaty, od spodu rzadki, od wierzchołka gęsty kłos skupione.

937.

OPHRYS CORALLORHIZA: *DWULISTNIK KORALOWY KORZEŃ.* Ma *Korzeń* gałęzisty, płatany: *Pręt* bez liści, pochewkowany: u *Miodownika* warga troydzielna. Rośnie na gruntach spustoszałych: kwitnie w Lipcu. Kwiaty są białe. Korzeń trwały ma czerwoność pospolicie koralową, iednak dawał mi się widzieć i bruduo blady.

938.

OPHRYS OVATA: *DWULISTNIK POSPOLITY* U Gerarda i C. Bauhina *Ophrys bifolia:* u Royena *Ophrys foliis ovatis* Ma *Korzeń* nitkowaty: na *Pręcie* dwa liście iaiowe: u Miodownika warga przedzielona. Rośnie na niskich wilgotnych łąkach: kwitnie w Lipcu.

Korzeń trwały podłużno-głowkowy puscza bardzo wiele nitkowych. Pręt czasem łokciowy, nieco kosmaty, ma wpośrzodku dwa, czasem trzy blade, blisko siebie stoiące liście. Kłos kwiatowy iest cienki, długi, liczne kwiaty maiący. Korona żołta, a poboczne iey listki czerwonawe.

939.

OPHRYS CORDATA: *DWULISTNIK SERDUSZKOWY.* U C. Bauhina *Ophrys minima.* Ma *Korzeń* nitkowaty: Na *Pręcie* dwa liście serduszkowe. Rośnie w nieco wilgotnych lasach, kwitnie w Lipcu.

Korzeń iest z okrągłych nitek złożony. Pręt twardy, czasem półłokciowy, pospolicie tylko ma dwa liście, czasem trzeci pod kłosem kwiatowym. Kłos kwiatowy cienki, z kilkunastu tylko kwiatów złożony. Kwiaty żołte, gdy się starzeią, czerwienieią. Warga miodownikowa iest przedzielona, i ma na obu bokach po ząbku.

940.

OPHRYS MONORCHIS: *DWULISTNIK PACHNĄCY.* Ma *Korzeń* okrągły: *Pręt* nagi: u *Miodownika* warga troydzielna, dzisiy na krzyż stoią. Rośnie na błotnych łąkach, kwitnie w Lipcu.

Korzeń iest pospolicie poiedynczy, czasem więcey złączonych. Z korzenia wyrastaią dwa lub trzy iancetowo-iaiowe liście. Na pręcie iest tylko ieden listek rowno szeroki. Pręt niski. Kłos kwiatowy gęsty. Kwiaty stoią ukośnie, maią zapach słodki, i są białe albo żołtawe.

L. G. 1009.

ORCHIS: *STORCZYK.* Jest podobnież rodzay maiący dwie *Nitki* pyłkowe, do słupka owocowego przyrosłe. *Miodownik* ma kształt rogu, i stoi za kwiatem. Ze trzydziestu trzech gatunków następuiące są mi wiadome.

941.

ORCHIS BIFOLIA: *STORCZYK WANILIOWY.* U obu Bauhinów *Orchis alba:* u Angwillara *Orchis Satyrion:* u Gesnera *Orchis Serapias:* u Gerarda *Orchis ornithopora.* Ma znaki gatunkowe takie: *Warga* miodownika iest lancetowa, niezębkowana: *Róg* bardzo długi: Listki korony są rozłożysto. Rośnie w lasach, kwitnie od Maia przez Czerwiec.

Korzeń trwały, podłużny, albo kręgielkowaty. Pręt czasem na łokieć wysoki, zamiast liści ma tylko krotkie przysadki: u spodu iego są liście po dwa, czasem po trzy, szerokie. Kłos kwiatowy, długi, cienki, ma zielonawe przysadki liściowe. Kwiaty białe, w nocy albo pochmurnego czasu, bardzo przedni zapach daią, do zapachu Wanilii bardzo podobny.

Roślina ta ma skutki bardzo bliskie do Wanilii: gdyby gdzie obficie przy Pasiece bydź mogła, zbierałyby Pszczoły Miod na świecie nayprzednieyszy. Jeżeli ią kto chce przenieść i przesadzić, powinien to uczynić z taką bryłą ziemi, aby się korzeń bynaymniey nie obruszał. Korzeń w lekarstwie mocz pędzi i do sprawy małżeńskiey pobudza.

942.

ORCHIS MORIO: *STORCZYK SAMICOWY.* U Fuchsa *Orchis angustifolia:* u Gesnery *Orchis delphinia:* u J. Bauchina *Orchis minor:* u Royena *Orchis radicibus subrotundis, nectarii labio quadrifido aquali crenulato, cornu obtuso.* Kwiaty maią *Listki* przytępione, stykaiące się: u Miodownika *Róg* stoi do gory, tępy; *Warga* czterodzielna drobno-karbowana. Rośnie w lasach: kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Korzeń trwały okrągławy. Pręt rzadko wyższy nad półłokcia. Liście lancetowe. Kłos kwia-

kwiatowy wałkowaty, z kilkunastu kwiatów złożony, między któremi są farbowane pokrywki liściowe nieco dłuższe od guzika owocowego. Korona biała lub rożnie czerwona, a dwa iey zewnętrzne listki żołte. Do ogroda przenosi się iak gatunek poprzedaiący.

Nauczyły czynione doświadczenia lekarzów, u których z daleka sprowadzone lekarstwa, nie są dlatego samego lepsze, iż droższe, że korzeń tey rośliny zupełnie zastąpić może kosztowny *Salep*, w niektórych Aptekach nayduiący się. Nazbierawszy korzenia, opłocze się, skorka zdeymie, na nitkę nawlecze, i przez sześć godzin w zimney wodzie namoczy: gotuie się potém w świeżey wodzie przez półgodziny, i ususzy w cieniu. Tak przygotowane korzenie będą miały zupełną własność Salepu, i w gorącey wodzie prędko się w massę rozpłyną: będą miały podobnież skutki żywiące, ostrość przytłumiaiące, i będą lekarstwem osobliwie w Suchotach, i moczu krwawym.

943.

ORCHIS MASCULA: *STORCZYK SAMCOWY.* U wielu *Orchis mas*; albo *Orchis major.* Miodownik ma *Róg* tępy, i *Wargę* czterodzielną, drobno-karbowaną: *Listki* wierzchowe korony są odgięte. Rośnie w lasach i zaroślach, kwitnie w Czerwcu.

Korzeń trwały iest złożony z dwu główek, które kozłem trącą. Pręt rzadko łokcia wysokości dorasta, i ma dosyć liści. Liście są bez ogonków, i czasem plamiste. Kłos kwiatowy cienki, okazały, miernie długi, ma pokrywki liściowe lancetowe, czerwone, rowney długości z guzikiem owocowym: Korona pospolicie czerwona. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą. Do ogroda przesadzać się może, iak gatunki poprzedzaiące.

Wiadomi lekarze zapewniaią, że korzeń tey rośliny iest prawdziwy Salep, i że Storczyk w Persyi rosnący, z którego przewożny Salep mamy, iest tylko odmianą tego gatunku: i że zagraniczny, procz tylko tego, że iest kosztowniejszy, nic nad kraiowy nie ma osobliwszego. Korzeń zbiera się do Aptek na lekarstwa ostrość uśmierzaiące, soki rozrzedzone zgęstwiaiące, na biegunki, Suchoty. Wyniszczonym osobom daie się trunek, w którymby korzeń ten był moczony. Dawniey zażywano go dla oziębłych do sprawy małżeńskiey.

944.

ORCHIS USTULATA: *STORCZYK KROPKOWANY.* U Turneforta *Orchis militaris pratensis*: u Kluzyusza *Orchis pannonica*: u innych *Orchis minor.* Korona ma *Listki* rozrożnione. Korona ma *Róg* tępy, zwierzchnią wargę czterodzielną, kosmeto-kropkowaną.

ną. Rośnie na łąkach, kwitnie w Maiu.

Korzeń puszcza około ośmiu szerokich liści. Kłos kwiatowy iest krotki, gruby, coraz się ścieniaiący, i ma białe, czerwono-kreskowane, iaiowo lancetowe pokrywki liściowe, krotsze od kwiatów. Korony trzy listki wierzchowe są od wierzchu czerwone; drugie dwa zewnętrzne żółtawe; dwa śrzodkowe małe, są podobnież drugim wewnątrz czerwono-kropkowane.

945.

ORCHIS MILITARIS: *STORCZYK KUKAWKA.* U J. Bauhina *Orchis galea*: u Besiera, Turneforta, Fuchsa, i Lonicera *Orchis latifolia*: u Rivina *Orchis mascula*: u Korduss *Orchis, sive testiculus major.* Korona ma *Listki* schodzące się: Miodownik ma *Róg* tępy, *Wargę* pięćdzielną, kosmato-kropkowaną. Rośnie na łąkach, kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Korzeń trwały. Rzadko pręt łokcia wysokości dochodzi. Liście miernie długie, zaostrzone, szerokie. Kłos kwiatowy ścieśniony, kręgielkowaty; ma pokrywki liściowe lancetowe, szerokie, ością się kończące. Korony troywierzchowe listeczki są po wierzchu błękitnawo-białe, i maią trzy kreski czerwone: śrzodkowe są czerwone, stoią prosto: dolna warga iest biała, włoskami czerwonemi osadzona. Czasem cały kwiat bywa biały, iako pod Białymstokiem widziałem.

Korzeń zbiera się do Aptek, na mieysce zagranicznego Salepu: ma skutki żywiące, orzeźwiaiące: w czasie niedostatku, iak wszystkie korzenie tego rodzaiu mogą się zażywać zamiast Chleba. Z kwiatu Pszczoły na Miód noszą. Przesadza się do ogrodu, iak poprzedzaiące.

946.

ORCHIS LATIFOLIA: *STORCZYK SZEROKOLISCIOWY.* U C. Bauhina *Orchis palmata.* Ma *Korzeń* prosty, dosyć rączkowaty. U Miodownika *Róg* kręgielkowy; *Warga* troyłapkowa, po bokach zgięta; *Pokrywki* liściowe są dłuższe od kwiatów. Rośnie na soczystych łąkach, kwitnie w Czerwcu.

Korzeń trwały. Pręt dęty, miękki, dosyć niski, czasem czerwony. Pokrywki liściowe znaczne, częstokroć czerwonawe. Kłos kwiatowy wałkowaty, tępy. Kwiaty częściey czerwone niż białe. Niektórzy Lekarze radzili zażycie korzeni oziębłym do sprawy małżeńskiey. Do ogrodu przesadza się, iak gatunek pierwszy, i potrzebuie mieysca wilgotnego.

947.

ORCHIS INCARNATA: *STORCZYK CIELISTY.* Korona ma *wierzchowe* listeczki odgięte: u Miodownika *Róg* kręgielkowy; *Warga* nierównie na trzy zębkowane łapki podzie-

dzielona. Rośnie w zaroślach trawnych, i kwitnie w Maiu.

Korzeń iest trwały, i poki się nie rozrośnie, gruby: puszcza cztery lub pięć liści, mało co nad ćwierć łokcia krotszych. Pręt około półłokcia wysoki. Kłos kwiatowy gęsty. U kwiatu wierzchowe listeczki są biało żołtawe; dolny zaś żołty ma czerwone plamki, i żołtawe kreski.

948.

ORCHIS MACULATA: *STORCZYK PLAMISTY.* Ma *Korzeń*, którego głowka się rozchodzi. U korony *wierzchowe* listeczki rozchodzą się. U miodownika *Róg* krotszy od guzika owocowego; *Warga* płaska. Rośnie na soczystych łąkach, kwitnie w Czerwcu.

Ma pręt około łokcia wysoki, niedęty. Liście pospolicie maią na wierzchniey płaszczyznie brunatne plamy. Kwiaty pospolicie są czerwone, czasem białe. Kłosy kwiatowe są prawie troyboczne: a przysadki liściowe lancetowe. Do ogroda można przenieść, iak gatunek pierwszy.

949.

ORCHIS CONOPSEA: *STORCZYK WYSOKI.* Ma za koronę dwa listki *wierzchowe* bardzo rozwiedzione. U miodownika *Róg* szczecinkowaty, dłuższy od guzika owocowego: *Warga* troydzielna. Naydowałem pod Mielnikiem na łąkach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Ma korzeń rączkowaty. Liście są wązkie, długie. Pręt około łokcia wysoki, liściami osadzony. Kłos kwiatowy długi. Pokrywki liściowe iaiowo-lancetowe, ością się kończące, rowney długości z guzikiem owocowym. Kwiaty czerwone ciężki maią zapach. Niektórzy lekarze korzenia zażywali w Szaleństwie, i Febrze czwartaczce.

950.

ORCHIS ABORTIVA: *STORCZYK PIĘKNY.* Ma *Korzeń* puszczaiący inne ich kupkę nitkowych, *pręt* bez liści. U miodownika *Warga* niedzielona, iaiowo-okrągła. Nie widziałem iey dotąd nigdzie więcey, iak tylko nad Bugiem w ciemnych mieyscach lasu Cyranowskiego.

Korzeń iest chropawa głowka, z którey wyrasta bardzo wiele korzonków. Pręt iest mocny, prosty, gęsto lancetowemi pokrywkami liściowemi okryty: około łokcia wysoki. Pokrywki liściowe i kwiaty są piękne fiołkowe. Kłos kwiatowy cienki, z kilkunastu kwiatów złożony.

L. G. 726.

ORIGANUM: *LEBIOTKA.* Jest rodzay do puszczkowych należący. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych. *Ziarna* nasienne nagie. *Kwiaty* są skupione w kłos czworoboczny i szyszkowaty. Z iedenastu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

951.

ORIGANUM VULGARE: *LEBIOTKA POSPOLITA.* U Gerarda *Origanum anglicum*: u Cesalpina *Origanum italicum*: u Peny *Origanum onitis majus*: u Dodoneusza, Kordusa, Fuchsa, Teodora, Gesnera, *Origanum sylvestre*: u Pliniusza podobno *Cunila bubula*: u Royena *Origanum foliis ovatis: spicis laxis, erectis, confertis, paniculatis.* Są znaki gatunkowe takie. *Kłoski* kwiatowe są okrągłowe, wiechowate, skupione. *Pokrywki* liściowe dłuższe od Kielicha. Rośnie dziko w lasach: kwitnie aż do mrozów.

Korzeń trwały. Pręt około łokcia wysoki, okrągławy, gałęzisty. Liście iaiowo-okrągłe, zaostrzone, stoią naprzeciw siebie. Kłosy kwiatowe stoią na długich szypułkach w kątach liści: są ściśnione. Pokrywki liściowe częstokroć są farbowane. Kwiaty czerwone.

Roślina ta ma zapach przyiemny, i smak ostry, gryzący, korzenny. Piwowarowie mięszaią onę gdy Piwo warzą, a przez to daią mu smak i zapach przyiemny. Gdzie iey wiele rośnie, tam Pszczoły noszą Miod bardzo zdrowy. W lekarstwie rozdziela, rozwalnia, wzmacnia, otwiera, i poty pędzi. Zażywa się iak Herbata, albo w kąpieli, w Dychawicy, żołteczce, zatrzymanym miesięcznym. Zapewniaią niektórzy, że tym zielem można Mrowki wypędzić. Herbata z Lebiotki bardzo iest podobna do Herbaty Chińskiey. Ziele z kwiatami w wodzie gotowane, farbuie czerwono. W ogrodzie można posiać nasienie.

952. ✿

ORIGANUM MAJORANA: *LEBIOTKA MAJERAN.* Ma *Liście* owalne przytępione. *Kłosy* kwiatowe okrągławe, ściśnione, nieco wełniste. Utrzymuie się u nas z umysłu w kuchennych ogrodach.

Roślina ta roczna sieie się corok na inspekcie, a potem się rozsadza. Ma zapach i smak przyiemny i korzenny: zażywa się do przypraw kuchennych. Ma w lekarstwie skutki rozcieniaiące, rozdzielaiące, wzmacniaiące. W nos proszek utarty z Maieranu zażyty, wzmacnia głowę: wewnętrznie wzmacnia żołądek, i ma bydź użyteczny na Kolki, na padaiącą niemoc. Kwiaty są Pszczołom bardzo użyteczne.

L. G. 418.

ORNITHOGALUM: *SNIEDEK.* Jest rodzay maiący sześć *Nitek* pyłkowych, *Otwor* ieden. *Korona* liliowata więcey iak nad połowę otwarta, sześćlistkowa, zostaie się na owocu. U niektórych gatunków nitki pyłkowe na przemiany, są u spodu rozszerzone. Ze dwunastu gatunków trzy mi tylko są wiadome.

953.

ORNITHOGALUM LUTEUM: *SNIEDEK ZOŁTY.* Ma *Pręt* rogaty, dwuliściowy. *Szypułki* kwiatowe są poiedyncze, w okołek skupione. Rośnie w Zbożach i na łąkach: kwitnie w Kwietniu i w Maiu.

Korzeń trwały iest Cebulka mięsiste i okrągła: puscza kilka liści trawiastych zaostrzonych. Pręt pospolicie krotszy od liści, ma na sobie kilka listków nierownych. Kwiaty wyrastaią z kątów liści, a z kilku ich składa się okołek. Kielicha nie ma. Listki korony są zewnątrz zielonawe, biało obwodzone, wewnątrz żołtawe, na przemiany węższe.

Do ogrodu w Lipcu przenosić można Cebulki, gdzie potém tylko co trzeci rok przesadzą się. Cebulki te są zdatne do zażycia na pokarm dla Ludzi.

954.

ORNITHOGALUM MINIMUM: *SNIEDEK NAYMNIEYSZY.* U Kluzyusza *Ornithogalum pannonicum* Ma *Pręt* rogaty, dwulistkowy: *Szypułki* gałęziste, stoią w okołkach. Rośnie w lesach i sadach: kwitnie w Kwietniu.

Korzeń trwały iest Cebulka, która puscza liście wązkie. Pręt niższy iak u gatunku poprzedzaiącego, ma kilka listków ostro się kończących. Szypułki kosmate maią po kilka kwiatów: w reszcie zgadza się ze wszystkim z gatunkiem żołtym. Cebulka podobnież iest zdatna do zażycia.

955. *

ORNITHOGALUM UMBELLATUM: *SNIEDEK OKOŁKOWY.* U Pena i Lobela *Ornithogalum candidum*: u Renealma *Ornithogalum heliocharmos*: u Beslera *Ornithogalum minus*: u Kluzyusza i J. Bauhina *Ornithogalum vulgare.* Ma *Kwiaty* w pod okołek skupione: *Szypułki* kwiatowe wyższe od prętów. *Nitki* pyłkowe wycinane. Rośnie dziko w Niemczech, Francyi: u nas tylko w niektórych zabawnych ogrodach widziałem.

Korzeń trwały, iest Cebulka. Liście korzeniowe są miękkie i tępe. Pręt rzadko wyrasta do półłokciowey wysokości, i iest białemi, znacznemi pokrywkami liściowemi osadzony. Szypułki tylko maią po iednym kwiecie: aże dolne przewyższaią wierzchołkowe, więc kwiaty stoią niby w okołku. Listki korony stoią dwoma rzędami; są wewnątrz białe, zewnątrz maią szeroką zieloną kreskę. Nitki pyłkowe są szerokie i soczyste. Raz w ogrodzie posadziwszy, tak się w Cebulkach zbytnie rozmnaża, że się potém z ciężkością pozbyć przychodzi; kwitnie na początku Maia.

L. G.

L. G. 884.

ORNITHOPUS: *PTASIA STOPKA.* Jest gatunek maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych iest dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Strączek* okrągławy, zakrzywiony, na kolenka podzielony. Ze czterech gatunków ieden mi tylko u nas wiadomy.

956.

ORNITHOPUS PERPUSILLUS: *PTASIA STOPA MAŁA.* U dawnych *Ornithopodium*: u Royena *Ornithopus foliis pinnatis, articulis legumini subrotundis lævibus.* Znakiem gatunkowym są *Liście* pierzaste, i *Strąki* zakrzywione. Rośnie na nieuprawnych nieco wilgotnych mieyscach: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń iest roczny. Pręciki niedługie, pospolicie leżą na ziemi. Liście stoią na osobnych ogonkach, są pierzaste. Kwiaty żołtawe. Po okwitnieniu zostaią się Strączki po cztery lub pięć skupione, które razem wzięte, ptasią stopkę wyrażaią. Jeżeliby wypadała potrzeba, nasienie rzadko posieie się na wiosnę.

L. G. 779.

OROBANCHE: *ZARAZA.* Jest rodzay należący do pasczękowych. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych: *Ziarna* nasienne okryte. *Kielich* przedzielony. *Korona* pasczękowa. *Torebka* nasienna iednokomorkowa, wielo-ziarnowa, dwułupinowa. Pod guzikiem owocowym iest *Gruczolik.* Z ośmiu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

957.

OROBANCHE MAJOR: *ZARAZA WIĘKSZA.* Pospolicie pisarze pod imieniem większey ten gatunek rozumieią. Ma *pręt* poiedynczy, nieco włosisty: a *Nitki* pyłkowe ledwie co nad kwiat widzieć się daią. Roślina ta Podszewnice żywiąca się z roślin strąkowych, rośnie na roli, na łąkach, między Lnem i Konopiami: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń ma trwały, głowkowy, niby Cebulka łuskami otulony: który pobliższym roślinom kradnie soki pożywne, i stąd *Wilkiem* zielonym u Syreniusza naszego nazywa się. Pręt wełną farbowaną, i pokrywkami iaiowo-lancetowemi pokryty. Kwiaty żołte.

Roślina ta ma zapach gorzkich korzennych: Wypustki iey mogą się zażywać iak Szparagi. Było mniemanie, że zażycie iey Krowom czyniło chęć do Byka: to pewnieysza, że iest skuteczna na goienie ran.

958.

OROBANCHE RAMOSA: *ZARAZA GAŁĘZISTA.* Ma za znak gatunkowy. *Pręt* gałęzisty i *Koronę* pięćdzielną. Rośnie między konopiami i zbożem: kwitnie w Czerwcu.

Ko-

Korzeń cieńki nie ma łusek, ale iest gruczolikami okryty, któremi innych roślin się czepia. Pręt niski, prosty, na gałązki się dzielący, nie ma liści, ale tylko pokrywki. Kwiaty drobne pospolicie są czerwone.

L. G. 871.

OROBUS: *GROCH ZAIĘCZY.* Jest rodzay maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych iest dziesięć, na dwie kupki zrosłych. *Szyika* na otworze iest rowno szeroka. *Dno* Kielicha tępe. Dzisty dwa *wyższe* Kielicha są głębsze i krotsze. Z dziesięciu gatunków, trzy mi tylko są wiadome.

959.

OROBUS VERNUS: *GROCH ZAIĘCZY WIOSNOWY.* U Kluzyusza i Beslera, *Orobus pannonicus:* u Morysona, C. Bauhina *Orobus sylvaticus:* u Royena *Orobus caule simplicissimo, foliolis pluribus ovatis acutis.* Rośnie w lasach: kwitnie w Kwietniu i Maiu.

Korzeń iest trwały, drzewiasty i czarny. Pręt stoi w gorę, iest około półłokcia wysoki, nie ma gałązek pospolicie, iest tu i owdzie nagięty. Liście niemałe, gładkie, są złożone od czterech do siedmiu listeczków. Przysadki liściowe są znaczne. Kwiaty po cztery lub pięć, czasem więcey, skupione w kłos rzadki na wierzchołku pręta, są fioletowe; a gdy się starzeią, błękitnieią. Kwiat ten ranny powinienby bydź Pszczołom zdatny: postrzeżono przecięż, że niewiele z niego noszą.

960.

OROBUS TUBEROSUS: *GROCH ZAIĘCZY GŁOWKOWY.* U Turneforta i Morysona *Orobus sylvaticus.* Ma *Liście* pierzaste, lancetowe. *Przysadki* liściowe są niby strzałkowe, i maią gładką obwodkę. *Pręt* poiedynczy. Rośnie w lasach i na łąkach: kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Korzeń trwały ma wiele głowek i nitkowych korzonków. Pręt tylko na wierzchołku ma nieco gałązek: rośnie prosto, około półłokcia wysoko, i ma liściowate przysadki. Liście są złożone od pięciu do siedmiu listeczków, z których dolne są iaiowo-okrągłe. Grona kwiatowe stoią na długich szypułkach w kątach liści, są złożone około ze czterech kwiatków czerwonych.

Roślinę tę łatwo rozmnożyć można z rozdzielonych korzeni. Korzenie są słodkie, smaczne, i żywiące, mogą się gotowane zażywać na pokarm, i są piersiom użyteczne. Z kwiatu Pszczoły noszą na Miod, ale bardzo skąpo.

961.

OROBUS NIGER: *GROCH ZAIĘCZY CZARNY.* Ma *Pręt* gałęzisty. *Liście* z sześciu par listeczków iaiowo-podłużnych złożone. Rośnie w lasach pagorkowatych: kwitnie w Czerwcu.

U niektórych zowie się *Orobus vicia folio:* u Royena *Orobus caule ramoso.*

Ma korzeń trwały, gruby, długi i słodki, od niektórych fałszywą Lukrecyą zwany. Pręt około łokcia wysoki, rośnie krzaczysto, i prosto w gorę. Liście są zawsze zielone, i maią około trzynastu listeczków, z których dolne są iaiowo-okrągłe: wierzchowe zaś ostro zaostrzone. Przysadki liściowe są bardzo małe i lancetowe. Grona kwiatowe, maiące około sześciu kwiatów, stoią w kątach liści na długich szypułkach. Kwiaty są purpurowe.

L. G. 448.

ORYZA: *RYZ.* Jest rodzay trawy, maiący *Nitek* pyłkowych sześć, *Otworów* dwa. *Kielich* ze dwu sztuk złożony, iednokwiatowy. *Korona* ma dwa dość rowne listeczki, i iest do ziarna nasiennego przyrosła. Jeden tylko iest gatunek.

962.

ORYZA SATIVA: *RYZ POSPOLITY.* Roślina ta roczna rośnie dziko w Murzyńskiey ziemi na błotach: teraz prawie w całey Azyi, i w Europie południowey umyślnie się zasiewa.

Pręt, czyli Zdźbło, iest grube, mocne, kolankowate, i wyrasta na dwa łokcie wysokości. Liście długie, mięsiste, są podobne do trzcinnych. Kwiaty stoią na wierzchołku Pręta, w podobieństwie kłosów ięczmiennych, które kłosy, gdy nasienie doyrzewa, rozszerzaią się, i czynią wiechę. Ziarna nasienne kosmate są po dwa skupione, żołtawemi plewkami okryte.

Kiedy się ta roślina i w Niemczech udaie, wątpić nie należy, aby się i u nas udawać nie miała, przynaymniey w stronie południowey: z tym wszystkim obfite iey utrzymywanie, miałoby wiele trudności. Gdzie są mieysca niskie, któreby podług upodobania zalane i osuszone bydź mogły, tamby się iakiegoś pożytku spodziewać można.

Jeżeli gdzie są Stawy, które koleyno spuszczaią się, i spuszczone się zasiewaią, Ryżem zasiać się mogą. Zasiawszy, na wiosnę puści się woda: gdy kłosy żołknąć poczną, Staw się osuszy, Ryż zbierze, osuszy, zwiezie, i wymłoci. Ziarna z plew omielone albo otłuczone, są wiadomym Ryżem, który kupuiemy.

Co Europeyczykom iest Pszenica i Żyto, to osobliwie w Azyi iest Ryż: w Turczech, Chinach, Persyi, Indyi, Japonii, Egipcie, naypospolitszym iest pożywieniem: gotuią go w wodzie, i zażywaią zamiast Chleba: u nas go w kuchniach rożnie przyprawuią. Ryż dobry powinien bydź twardy, czysty, i biały.

Ryż, zdaniem lekarzów, iest między wszystkiemi Zbożami nad Pszenicę i Żyto nayposilnieyszym pokarmem, i łatwo tra-

trawnym, który słabym i chorym bardzo bydź może użytecznym: w mleku tylko gotowany może czynić nieco zatwardzenie stolców. Dwie łyżki Ryżu w półgarca wody przez półgodziny gotuią się woda przecedzona i cukrem osłodzona, iest użyteczna w biegunkach. Cztery łoty Ryżu w kamiennym moździerzu na mąkę utłuczone, w dwu funtach studzienney wody gotuie się: przeciska się gorąco przez płatek, a stanie się podobnym do galarety, którey parę łyżek z ciepłym rosołem zmieszawszy stanie się pokarmem bardzo użytecznym dla Suchotników, héktyków, i wynisczonych: tenże pokarm ma zaletę na odwilżenie suchych nitek w ciele, na schnące płuca, na ostrości soków, i krwie wyrzucanie. Z ryżowey mąki ani samey, ani z inną mąką mieszaney, chleb się dobry piec nie daie: byłby biały, ale bardzo twardy. Pospolita u Turków potrawa, *Pilau* zwana, iest Ryż z rosołem ustawicznie mieszaiąc przez trzy godziny u wolnego ognia gotowany do zgęstwienia, a potém posłem, solą, i szafranem przyprawiony.

L. G. 1172.

OSMUNDA: *DŁUGOSZ.* Jest rodzay do krytopłciowych należący, bliski Paprociom. Ma *Kłos* gałęzisty; a mniemane części *owocowania* są okrągłe. Jedne maią pręty kwiatowe, u drugich kwiaty są na liściach. Z siedmnastu gatunków, cztery mi tylko są wiadome.

963.

OSMUNDA LUNARIA: *DŁUGOSZ PODEYRZON.* U Turneforcyusza *Osmunda foliis lunatis.* Ma znaki gatunkowe takie: *Pręt* iest poiedynczy: *Liść* ieden tylko pierzasty. Rośnie na trawnych mieyscach między lasami, i kwitnie w Maiu.

Korzenie trwałe, liczne, podłużne, wypuszczaią pręt tylko ieden. Liść tylko ieden, iest dość gruby, nieco soczysty i pierzasty; złożony z siedmnastu lub więcey listeczków maiących kształt miesiączka, iak wachlarz rozłożonych. Pręcik kwiatowy puszcza około siedmiu par gałązek, pospolicie poiedynczych, które na swoich wierzchołkach maią kuleczki, grono wyrażaiące: stąd u dawnych roślina ta nazwana była *Lunaria botrytis.* Grona te kwiatowe w nocy przyiemny zapach wydaią.

Jeżeliby kto tę roślinę chciał mieć w ogrodzie, powinien ią przesadzić na wilgotne, i nieco przyćmione mieysce Ma skutki lekko ściągaiące i chłodzące. Zażywa się na wrzody dla Bydląt, i poki młoda, iest przyiemną paszą dla Owiec. Prostota w tey roślinie upatrywała wiele skutków zabobonnych: a Alchimistowie szukali w niey kamienia filozoficznego.

964.

OSMUNDA REGALIS: *DŁUGOSZ KRÓLEWSKI.* U Turneforcyusza *Osmunda vulgaris & palustris*: u dawnieyszych *Filix florida.* Ma *Liście* dwa razy pierzaste: na wierzchołkach ich są *Grona* kwiatowe. Naydowałem za Nurem w lesie Ceranowskim na błotnych mieyscach: kwitnie w Lipcu.

Korzeń gruby główkowaty ma wiele nitek gałązkowych. Listeczki liścia na pręcie czasem fioletowym, są iaiowo-okrągłe, tępe, żyłkowate, niezębkowane. Mniemane części owocowania stoią na małych szypułkach; składaią grono na gałązki się dzielące i pękaią się wpodłuż. Roślina ta iest balsamiczna, i ma skutki lekko ściągaiące.

965.

OSMUNDA STRUTHIOPTERIS: *DŁUGOSZ STRUSIE PIORO.* Ma *Liście* pierzaste, których *listeczki* są w poprzecz dzielone. *Pręt* owocowy dwudzielny. Rośnie w lasach wilgotnych.

Korzeń ma trwały. Liście stoią w około, i nachylaią się ku ziemi. Listeczki są podłużne, niezębkowane, z ogonem liściowym spływaiące, ku wierzchowi zagięte; średnie są nayważkie, dolne i wierzchowe krótsze: w pośrodku między temi są znowu inne prościeysze, brunatne, wąższe, twardsze i dłuższe, które na dolney pła-

sczyznie są obsypane częściami owocowanie. Poki roślina iest młoda, części owocowania stoią tylko wpodłuż dwoma rzędami: i maią kolor rdzawy.

966.

OSMUNDA SPICANTHUS: *DŁUGOSZ SZWEDZKI.* Ma *Liście* lancetowe, na rownobiegące, spływaiące, niezębkowane, poprzeczne części dzielone. Naydowałem w lasach pagorkowatych. Korzeń ma trwały; a części poprzeczne liścia są wązkie, i równo szerokie.

L. G. 582.

OXALIS: *SZCZAWIK.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dziesięć, *Otworów* pięć. *Kielich* pięciolistkowy. Listki *Korony* są u spodu zrosłe. *Torebka* nasienna ma pięć rogów, i na nich się pęka. Ze czternastu gatunków ieden mi tylko u nas iest wiadomy.

967.

OXALIS ACETOSELLA: *SZCZAWIK ZAIĘCZY.* U niektórych dawnieyszych *Trifolium acetosum*: u innych *Herba Alleluia* Ma znaki gatunkowe takie: *Pręt* iednokwiatowy: *Liście* potrzyne: *Korzenie* łuskowate, członkowate. Rośnie w zaroślach i lasach: kwitnie w Kwietniu.

Korzeń trwały, ząbkowy puszcza wiele liści potrzynych, serduszkowatych, na długich ogonkach stoiących, które po-

spolicie są stulone. Prątki kwiatowe wyrastaią prosto z korzenia, są cienkie, krotkie, i maią czasem po kilka owalnych listeczków. Kwiaty są pospolicie białe z czerwonemi żyłkami, albo rożowe.

Roślina ta maiąca przyiemny kwasek, nie tylko zdatna iest do stołu: ale oraz ma skutki chłodzące, zgniliźnie się przeciwiaiące: i iest bardzo pożyteczna w Malignie i Szkorbucie. Listkami tartemi, albo ieszcze lepiey Solą tey rośliny, można z płocien wyprowadzić plamy od atramentu i rdży żelazney pochodzące. Chcąc mieć w ogrodzie, na wiosnę lub w iesieni przesadzaią się korzenie na mieysca wilgotne.

P.

L. G. 678.

PÆONIA: *PIWONIA*. Jest rodzay maiący wiele *Nitek* pyłkowych na dnie owocowym osadzonych, *Otworów* dwa, bez szyiki. *Kielich* i *Korona* są pięćlistkowe. *Torebka* nasienna ma wiele ziarn. Ze dwu gatunków ieden iest w ogrodach naszych znaiomy.

968.

PÆONIA OFFICINALIS: *PIWONIA ZWYCZAYNA*. U Wagnera *Paonia alpina*: u C. Bauhina *Paonia communis*: u Tragusa i Kluzyusza *Paonia vulgaris*. Ma za znak gatunkowy, że *listeczki* u liści składanych są podłużne. Rośnie dziko na Szwaycarskich gorach w małych lasach: a lubo u nas tylko są czerwone; w ogrodach przecięż zagranicznych są kwiaty i białe.

Dawni tę roślinę niesłusznie dzielili na samca i samicę: to bowiem co tę rożnicę czyni, iest tylko odmianą iednego gatunku. Poiedynczą u nas kwiatu rożowego, która ma liście nieco niegładkie, nazywali samicą: pełną u nas kwiatu ciemnoczerwonego, i liści gładkich, nazywali samcem. W ogolności gatunek ten ma korzenie główkowe i krzaczyste. Liście stoią na pręcie po trzy, są podwoyno pierzaste, i maią łapki iaiowo-lancetowe, nie zawsze sobie podobne i rowne. Kwiaty pospolicie wielkie, kwitną na końcu Maia. Ziarna nasienne rzadko u nas wszystkie urosną i doyrzeią.

Nie potrzebuie pieszczot, i nie gardzi żadnym mieyscem. Może się rozmnożyć z nasienia, lecz naysposobnieysze rozmnożenie iest z rozdzielonych i rozsadzonych korzeni, zostawuiąc na każdym przynaymniey dwa oczka. Korzeni dawnieysi Lekarze zażywali na lekarstwa: lecz one teraz niektórzy maią za podeyrzane.

L. G. 76.

PANICUM: *PROSO*. Jest rodzay właściwey trawy, maiący *Nitek* pyłkowych trzy, *Otworów* dwa. *Kielich* iest iednokwiatowy, przynaymniey ze trzech łusek złożony, z których iedna mniieyszą iest. Ze trzydziestu trzech gatunków, następuiące mi tylko są wiadome.

969.

PANICUM VERTICILLATUM: *PROSO OKRĘGOWE*. Ma *Zdźbło* rozpierzchłe: *Kłos* okręgowy, ze czterech gronek złożony: *Plewki* są dwuszczecinowe, iednokwiatowe. Rośnie na rożnych trawnych mieyscach.

Zdźbła są gładkie, pospolicie nachylone, i około łokcia wysokie: na spodzie przecięż nieco kosmate. Liście gładkie, tylko od zdźbła trochę kosmate. Kłosy wałeczkowate, zielone, i krzaczyste. Kwiaty maią po iedney lub po dwie krotkich twardych ości.

970.

PANICUM GLAUCUM: *PROSO SIWE*. Ma *Kłos* podłużno okrągły: *Plewki* kupkowo włosiste, dwukwiatowe. *Ziarna* nasienne są pomarszczone. Naydnie się mieyscami na łąkach.

Korzeń iest roczny. Szczeciny na kłosie są rowney z kwiatem długości. Pochwy liściowe są na brzegach włosiste. Z ziarn nasiennych można mieć w potrzebie mąkę do zażycia.

971.

PANICUM VIRIDE: *PROSO ZIELONE*. U Turneforcyusza *Panicum vulgare*: u innych pospolicie *Panicum sylvestre*. Ma *Kłos* podłużno-okrągły: *Plewki* są z całych kupek włosków złożone, dwukwiatowe. Ziarna nasienne żyłowate. Rośnie na trawnych mieyscach.

Korzeń ma roczny. Pręt prosto w gorę stoiący, bywa wyższy nad półłokcia. Liście szerokie, od zdźbła nieco kosmate. Kłos prawie iaiowo-okrągły; na którym kwiatki są bezszypułkowe, i krotsze iak ich żołte plewki.

972.

PANICUM ITALICUM: *PROSO BER*. U Kluzyusza *Panicum vulgare*: u Dalechampa *Panicum sativum*: u Lobela, Teodora i Gerarda *Panicum indicum*: u Royana *Panicum spica composita, aristis flosculo brevioribus*. Ma *Kłos* składany. *Kłosek*

stoią w kupkach, i maią między sobą szczecinki. *Szypułki* kwiotowe są kosmate. Rośnie dziko w Jndyi: w południowey stronie Europy, a osobliwie we Włoszech umyślnie go zasiewaią.

Bor, który się mieyscami i u nas umyślnie zasiewa, iest mnieyszą odmianą tego gatunku, u Millera *Panicum germanicum* zwaną. Gruntu potrzebuie ięczmiennego, czas do siania iest wtedy, gdy się Jęczmień sieie: lecz siać się musi rzadko. U gospodarzów zagranicznych ma te dwie zalety: że ziarna same nie łatwo wypadaią, i że śnieci nie podlegaią. U nas ziarna obracaią się tylko na kaszę: we Włoszech mielą na mąkę, i Chleb pieką.

973.

PANICUM CRUS GALLI: *PROSO KURZA STOPA.* U Mathiola, Peny, Durantę, Kameraryusza, Dalechampa, Teodora, i Gerarda, *Panicum sylvestre*: u Turneforcyusza *Panicum vulgare*: u Royena *Panicum spicis alternis, remotis, declinatis compositis.* Ma *Kłoski* dosyć podzielone. *Plewki* maią ości i szczecinki. *Oś* środkowa kłosa iest pięćrogata. Rośnie na łąkach i trawnych mieyscach.

Korzeń roczny. Zdźbło wyrasta na łokieć wysoko. Liście są znacznie szerokie; z ich kątów wyrastaią kłosy żołtawe, podłużne, ślniące, z bardzo długiemi szczecinkami.

974.

PANICUM SANGUINALE: *PROSO KRWAWE.* U Royena *Panicum spicis alternis oppositisque linearibus patentissimis muticis: flosculis alternatim binis, altero pedunculato.* Ma *Kłos* palczysty, od spodu knotowaty. *Kwiaty* są bez osci; stoią podwoynie. *Liście* maią kropkowane pochwy. Rośnie dziko w Ameryce, Hollandyi, Niemczech, i południowey Europie.

Korzeń iest roczny, białawy, nitkowy: puszcza kilka zdźbeł. Zdźbła około półłokcia długie, leżą na ziemi, tylko się końcami w gorę podnoszą gdy kwitną. Kolanka są okrągłe, gładkie. Z dolnych knotów każdy puszcza gałązkę zdźbła podobną. Liście są lancetowe, szerokie, włoskowane, miękkie, zaostrzone: maią pochewki brzegowane. Kłosy, których bywa około siedm skupionych, stoią na wierzchołku zdźbła, albo gałęzi, albo palczasto, albo parami, albo na przemiany.

Zagraniczni gospodarze bardzo tę roślinę zalecaią do umyślnego na roli utrzymywania; zapewniaiąc, że częstokroć iedno-ziarno, pięćset w pożytku oddaie. Gruntu i utrzymywania iednakowegoż potrzebuie z zwyczaynym Prosem: im się przecięż raniey zasieie, tym iest pożyteczniey. Gdy kłosy po większey części doyrzeią, zbieraią się, ułożą się gdzie pod dachem aż wyschną: nakoniec wy-

wymłocą. Ziarna otłuką się z łupin, i obrocą się albo na Kaszę, albo na Mąkę i Chleb. Piaski szczere pożytecznieby się tą rośliną zasiewały: daymy to bowiem, iżby co do ziarn nieco mniey było pożytku, zawszeby się przecięż nieużyteczne piaski wypłacały, i leżące zdźbła nie dopuszczałyby wiatrom rozrzucania piasku po bliższych gruntach.

975.

PANICUM DACTYLON. *PROSO PERZOWE.* Ma *Kłosy* palczaste, rozpostarte, u spodu kosmate: *Kwiatki* poiedyncze, *wypustki* łażące. Rośnie mieyscami na roli. Korzeń trwały, łażący, iak u pospolitego Perzu; lecz liście maią podobieństwo do trzcinnych.

976.

PANICUM MILIACEUM: *PROSO ZWYCZAYNE.* U dawnych *Milium.* Mniemaią niektórzy, że *Pannag* u Ezechiela Proroka był zwyczaynym Prosem. Znaki gatunkowe są takie: *Wiecha* kwiatowa iest rzadka, na dół zwieszaiąca się. Plewki są żyłowate, ostro się kończące. *Pochewki* liściowe osadzone odstawaiącemi włoskami. Rośnie dziko w Jndyi; teraz w wielu Kraiach i u nas umyślnie się zasiewe.

Wiadoma te w wielu mieyscach na naszych rolach roślina, a na Podolu obficie utrzymywana, iak się zasiewa, iakiego potrzebuie gruntu, i iak się koło niey chodzi aż do przysposobienia na żażycie, znaią to gospodarze. Nasienie troiaką ma odmianę, iest żołte, białe, i czarne, z tych czarne iest naypodleysze. Ziarna te otłuczono z łupin są Jaglaną Kaszą. Dawnieyszych wieków chleb z Prosa był używany.

Jaglana Kasza iest pokarmem sytnym w prawdzie, ale do strawienia trudnym, i zatwardzenie stolca czyniącym: dla ludzi pracuiących może hydź, i iest użyteczną; ale słabym, pieszczonym, i mało poruszenia maiącym, nie iest do zażycia zdatną. Zamiast lekarstwa radzą niektórzy iey zażycie na wstrzymanie biegunki. Dawniey z niey robiono trunek pod imieniem: *Decoctum D. Ambrosii*, którego zażywano na pędzenie potu i moczu: zachwalano go na wodnicę, na kamień nerkowy, i trzeciodniową febrę.

L. G. 648.

PAPAVER: *MAK.* Jest rodzay maiący wiele *Nitek* pyłkowych na dnie owocowym osadzonych: *Otwor* ieden. *Kielich* dwulistkowy. *Korona* czterolistkowa. *Torebka* nasienna iednokomorkowa, ma pod zostaiącą się blizną dziureczki. Z dziewięciu gatunków następuiące są mi wiadome.

977.

PAPAVER ARGEMONE: *MAK, MACZEK MAŁY.* U Turneforcyusza *Papaver erraticum*:

cum, *capite longiori hispido*: u Royena *Papaver foliis ternato pinnatis*, *fructu angulato*. Ma znaki takie: *Pręty* są obfite w liście i kwiaty: *Torebka* nasienna klinowata. Rośnie w zbożach, i iest u nas na Podlasiu naypospolitszy.

Korzeń iest roczny: Pręt około półłokcia wysoki: ten, i Szypułki kwiatowe, maią wiele włosków białych do pręta przyciśnionych: Kielich podobnież ma włoski. Kwiat iest czerwony, z czarną u spodu plamą. Nitki pyłkowe są liczne, czerwone, u spodu szerokie. Owoc podłużno iaiowy, ku wierzchołkowi stoiącemi włoskami osadzony. Liście są po wielokrotnie dzielone, a ich łapki ostro wcinane.

978.

PAPAVER DUBIUM: *MAK MACZEK WĄTPLIWY*. U Turneforcyusza *Papaver erraticum*, *capite longissimo glabro*. Ma *Torebki* nasienne podłużne: *Pręt* wielokwiatowy, i na nim szczecinki przyciśnione: *Liście* na wcinane poprzeczne części podzielone. Rośnie na roli między zbożem.

Korzeń iest roczny. Kwiat czerwony, mnieyszy iak u gatunku następuiącego, a Torebki nasienne są znacznie długie.

979.

PAPAVER RHOEAS: *MAK POLNY*. U Mathiola, Kordusa, Gesnera, Lakuna, Lonicera, Dodoneusza, Duranta, Cesalpina, Tabiusza i Teodora, *Papaver erraticum*: u C. Bauhina i Morysona, *Papaver erraticum majus*: u Beslera, J. Bauhina, *Papaver erraticum rubrum*: u Royena *Papaver foliis pinnatifidis hispidis*, *fructu ovato*. Ma *Torebki* nasienne okrągłe: *Pręt* włosisty, wielokwiatowy: *Liście* na poprzeczne wcinane części dzielone. Rośnie między zbożem: na Podlasiu przecięż nie iest pospolitym.

Korzeń iest roczny. Pręt stoi prosto w gorę, gęsto szczecinkami odstawaiącemi osadzony. Liście wszystkie są kosmate: z tych korzeniowe są niedzielone, iaiowe, zębato wcinane; kwiaty stoią poiedynczo na długich szypułkach, kwitną w Lipcu, i maią Kielich włoskowany. Kwiaty dzikie są poiedyncze czerwone: lecz w ogrodach zabawnych są rożney czerwoności, czasem bręgowane lub obwodzone, i pełne. Nasienie corok się sieie, a naylepiey w iesieni.

Kwiaty, z których Pszczoły na Wosk noszą, są użyteczne w lekarstwie. Zażywaią się iak Herbata, Syrop, lub innym iakim sposobem we krwi płynieniu, kolkach wietrznych i bokowych, Kaszlu dychawicznym, Katarach, i Febrach rozpalaiących. Sokiem z głowek nasiennych wyciśnionym i zgęstwionym, Chomel leczył kolki bokowe. Sokiem z świeżych kwiatów wyciśnionym przydawszy nieco octu, można Nici farbować czerwono.

980.

980.

PAPAVER SOMNIFERUM: *MAK OGRODOWY*. U niektórych bez przydatku *Papaver*: u Tragusa, Dodoneusza J. Bauhina, Gesnera, Lobela, Duranta, Gerarde, *Papaver album*: u Pena i Cesalpina *Papaver candidum*: u C. Bauhina i Morysona *Papaver hortense*: u Mathiola, Dalechampa, Teodora, i Fuchsa, *Papaver sativum*: u Royena *Papaver foliis simplicibus*, *glabris*, *incisis*. Ma *Kielich* gładki: *Liście* wcinane pręt otulaiące.

Rośnie dziko w południowey stronie Europy: u nas częścią się zasiewa w ogrodach gospodarskich, częścią zabawnych. Korzeń ma roczny. Pręt u nas mało co nad łokieć wyższy; lecz w Arabii i Persyi, gdzie go bardzo obficie zasiewaią, wyrasta gałęzisto, i na 10. łokci wysoko. Liście są szerokie, i na obwodzie nie równo wcinane. Kwiaty wielkie, nim się rozwiną, wiszą na dół. Korona u dzikiego popielata z czarną u spodu plamą: w naszych ogrodach gospodarskich iest albo brudna, albo czasem czerwona: lecz w ogrodach zabawnych iest pełna, w rożnych kolorach, i czasem ma listki rozpierzone. Torebki nasienne w Arabii i Persyi tak bywaią wielkie, że półgarca wody w nich się pomieścić może. Nasienie iest obfite rożnego koloru, u nas naypospoliciey czarne lub białe. W ogrodach sieie się na wiosnę: lecz gdzie się na roli zasiewa, lepiey w iesieni.

W wschodnich Kraiach roślina ta iest niebezpieczna, i poki iest świeża, ma skutki odurzaiące i zasypiaiące: zażycie iey Torebek nasiennych, lub soku wyciśnionego, lub wody tylko z niemi gotowaney, czyni maiaczenie, drżenie członków, okropne przypadki, i śmierć. Przeciwnym sposobem w Europie zasiewane zażywa się bez szkody: wielorako bowiem, osobliwie wieśniacy, nasienia zażywaią, częstokroć iak nayświeższych główek z ogrodu; niemasz przecięż doświadczenia, aby sobie kto zaszkodził. Z Nasienia osobliwie wytłacza się Oley, nie tylko dla Malarzów przedni do pokostów, ale i do kuchennego używania. Z kwiatu Pszczoły obficie na Wosk noszą.

Opium od wielu wieków w lekarstwie sławne, w ręku doskonałego lekarza bardzo dobre lekarstwo, ale nieumieiętnego trucizna, pochodzi z tey rośliny: w wielu stronach Azyi umyślnie go robią: gdzie z młodu do niego przyuczeni, tak go na płiaństwo niektóre zażywaią, iak u nas Pijacy gorzałki. Główki nasienne w iak nayżywszym soku wielokrotnie się nacinaią: sok stąd wypływaiący zbiera się i suszy na powietrzu: i to iest Opium nayprzednieysze, które rzadko przychodzi do Europy. Pospolicie bowiem mamy tylko sok w prasie wyciśniony, albo który iest

nay-

naypodleyszy, w wodzie wygotowany i ususzony.

Z naszego Maku Europeyskiego Opium nie będzie. Głowki iego gotuią się w wodzie, w tey maczaią się na noc nogi, gdy kto sypiać nie może. Z tychże głowek Syrop z Cukrem gotowany, zażywa się skutecznie na płynienie żołądka, i na Kaszel.

L. G. 1152.

PARIETARIA: *POMURNE ZIELE.* Jest rodzay z pomieszaną płcią na iednym korzeniu. *Korony* nie ma. *Kielich* czterodzielny otacza guzik owocowy. *Otwor* ma tylko iednę szyikę. *Ziarno* nasienne tylko iedno przedłużone. *Semica* nie ma żadney nitki pyłkowey: Kwiat zaś *dwupłciowy* ma ich cztery. Z siedmiu gatunków ieden mi tylko iest wiadomy.

981.

PARIETARIA OFFICINALIS. *POMURNE ZIELE SKLENNICZNIK.* U Teodora *Parietaria Helxine:* u Tragusa *Parietaria vulgaris;* u Royena *Parietaria foliis lanceolato-ovatis alternis* Znaki gatunkowe ma takie. *Liście* są lancetowo-iaiowe: *Szypułki* kwiatowe dwudzielne: *Kielich* dwulistkowy. Rośnie przy drogach, przy murach, i na gruzach, gdzie niegdyś stały budowy: kwitnie w Lipcu.

Korzeń ma trwały. Pręt stoi prosto w gorę, i iest kosmaty. Liście są długie, lancetowe, i nieco kosmate, gdy uschną, stają się przezroczyste. Kwiaty stoią w kątach liści na bardzo krotkich szypułkach, i są skupione po sześć, w gęste, gałęziste okrążki: Semice zaś skupione, wyrażaią czworoboczną Piramidę. Ktoby tę roślinę chciał rozmnożyć, może w iesieni posiać nasienie: gruntu potrzebuie suchego, piasczystego, lub kamienistego.

Ziele to ma smak nieco słony. W gospodarstwie wyśmienicie zażywać się może do chędożenia naczyń kruszcowych i szklanych. W lekarstwie dawnieysi lekarze dawali mu zaletę, iako mocno pędzące mocz, i radzili iego zażycie w zatrzymanym moczu, i chorobach przechodu moczowego.

L. G. 500.

PARIS: *JEDNA JAGODA.* Jest rodzay maiący ośm *Nitek* pyłkowych. *Otworów* cztery. *Kielich* czterolistkowy z listków nieco szerszych: *Korona* czterolistkowa z listków nieco węższych. *Jagoda* czterokomorkowa. Jeden tylko iest gatunek.

982.

PARIS QUADRIFOLIA: *JEDNA JAGODA ZIELYCZAYNA.* U dawnych *Uva*, albo *Herba Paris.* Znakiem gatunkowym bydź ma, że pospolicie *Liści* cztery iest w okrąg na pręcie skupionych. Rośnie w nieco wilgotnych zaroślach: kwitnie ku końcowi Maia.

Korzeń iest trwały, częstokroć gruby, głowkowy. Pręt tylko ieden poiedynczy, iednokwiatowy. Liście kreskowane, iaiowo-lancetowe, stoią w około pręta pospolicie po cztery: często po trzy, pięć, czasem po 6. 8. i 12, są bez ogonków. Korona zielonawa. Jagoda gdy doyrzeie, czarno brunatna, ma w sobie wiele kosmatych i trzybocznych ziarn.

Roślina ta ma nieprzyiemny i podeyrzany zapach. Jagodami truią się Kury, i są doświadczenia, że od ludzi zażyte, sprawiły womity i kurcz żołądkowy. Dawnieysi lekarze zalecali ziele do zewnętrznego zażycia na wrzody powietrzne i rozpalenia. Sokowi z iagód przypisywali osobliwszą skuteczność na rozpalone oczy. Nasienia zażywali wewnętrznie na szaleństwo, i zażycie iakiey trucizny.

Liściami można pięknie żołto farbować rzeczy niciane i wełniane. Liście zbieraią się pierwey, aniżeli roślina zakwitnie, i suszą. Rzeczy do farbowania moczą się pierwey w ałunowey wodzie, a potém się z temi liściami gotuią.

L. G. 384.

PARNASSIA: *DZIEWIĘCIORNIK.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otworów* cztery. *Kielich* czterodzielny: *Korona* czterolistkowa. *Miodowników* pięć serduszkowatych, otoczonych włoskami maiącemi główki. *Torebka* nasienna czterołupinowa. Jeden tylko iest gatunek.

983.

PARNASSI PALUSTRIS: *DZIEWIĘCIORNIK POSPOLITY.* U dawnych *Unifolium*, albo *Hepatica alba*: u Turneforcyusza *Parnassia vulgaris.* Rośnie na wilgotnych i otworzystych łąkach i zaroślach: kwitnie w Sierpniu.

Korzeń iest trwały. Liście korzeniowe stoią na długich ogonkach. Pręt iest bardzo poiedynczy, rzadko półłokcia wysoki, ma tylko ieden kwiat, i w pośrzodku ieden liść serduszkowaty, pręt otuliaiący. Kwiaty są białe. Miodowniki przez szkło powiększaiące uważane, są iedne z naypięknieyszych: u spodu iest niby Muszelka, od tey Muszelki idą w gorę włoski iak promienie, na wierzchołkach włosków są główeczki. Uważaiącemu na tey roślinie wyraźnie widzieć się daie, że główki pyłkowe owoc upłodniaią: na guziku bowiem owocowym iest otwor, do którego główki pyłkowe koleyno się nachylaią i przytulaią, a po upłodnieniu odskakuią.

Z kwiatu Pszczoły noszą na Miod. Dawnieysi lekarze nasieniu tey rośliny przypisywali skutki mocz pędzące: a sok z liści wyciśniony, i wodę z korzeniem gotowaną zalecali, osobliwie na choroby oczu.

L. G.

L. G. 1021.

PASSIFLORA: *MĘCZENNICA*. Jest rodzay maiący nitki pyłkowe z słupkiem zrosłe. *Nitek* pyłkowych iest pięć, a *Otworów* trzy. *Kielich* i Korona są pięćlistkowe, Miodownikiem uwieńczone. *Jagoda* na osobney stoi szypułce. Ze dwudziestu sześciu gatunków, ieden mi tylko w ogrodach naszych iest wiadomy.

984.

PASSIFLORA CÆRULEA: *MĘCZENNICA ZWYCZAYNA*. U ogrodników *Flos passionis*: U Royena *Passiflora foliis palmatis, quinque partitis integerrimis, involucris cordatis sriphyllis*. Ma za znak gatunkowy: *Liście* rączkowe na obwodzie całe. Pochodzi początkowo z Brazylii.

Korzeń ma trwały. Pręt długi trwały, krzewinowy, o pobliższe rzeczy wiący się. Liście zawsze zielone, na pięć części podzielone. Gałęzie i pręt pospolicie czerwonawe. Pokrywka albo Kielich kwiatowy serduszkowy, i tylko trzylistkowy. Korona może bydź w własney Oyczyźnie błękitna: w naszych zabawnych ogrodach widzę tylko białą. Kwitnie w Lipcu: Kwiat każdy nie trwa dłużey nad 24. godzin. Nasienie aby u nas kiedy doyrzało, nie widziałem.

Roślina ta ma imie swoie stąd, że wyraża na sobie niektóre znaki męki Chrystusowey. Prawda, że te znaki nie są tak wyraźne, iakby one snycerska lub malarska sztuka uczynić mogła: przeczyć przecięż nie można, że natura w swoiey prostocie dosyć wyraziła: na szyikach trzy goździe, na Miodowniku cierniową Koronę, a Słup na guziku owocowym.

Rozmnożenie czyni się tym sposobem: na cal lub dwa pod oczkiem gałązka zarznie się w poprzecz do połowy, i rozszczepia aż do oczka, wsadzi się klinik drewniany, i utkwi w naczyniu ziemią napełnionym: zasłoni się od Słońca, i często się polewa. Gdy iuż dobrze puści korzenie, oderznie się i przesadzi. Nie potrzebnie z tą rośliną dusiemy się na zimę w Oranżeryi: wytrzyma w ogrodzie, tylko daymy iey miejsce od północnych wiatrów zasłonione, a na zimę korzenie otulmy gnoiem lub grochowinami.

L. G. 362.

PASTINACA: *PASTERNAK*. Jest rodzay maiący kwiaty w okołkach. *Nitek* pyłkowych iest pięć, *Otworów* dwa. *Pokrywy* nie dostaie. *Kwiaty* wszystkie są rodzayne. *Ziarna* nasienne są owalne, spłaszczone. Ze trzech gatunków, ieden u nas znaiomy.

985.

PASTINACA SATIVA: *PASTERNAK ZWYCZAYNY*. U Hallera *Pastinaca foiils pinnatis*: u J Bauhina *Pastinaca germanica sylvestris*: u Dodonusza *Pastinaca latifolia sylvestris*: u Traguss, Kordusa, i Gesnera *Pastinaca sylvestris*. Ma za znak gatunkowy: *Liście* poiedynczo pierzaste.

Jest dziki i ogrodowy. Dziki rośnie na łąkach i rolach: ogrodowy zasiewa się w ogrodach: u obu iest korzeń trwały, z tą rożnicą, że dziki iest pierścionkowany, gałęzisty, cienki, twardy: ogrodowy zaś mięsisty, miętki i gruby. Pręt stoi w gorę, i częstokroć przechodzi dwa łokcie. Liście są ślniące, gładkie, zębkowane, i złożone z listeczków maiących szerokie żeberka, na trzy łapki podzielonych, od wierzchu lancetowych. Korona żółta złożona z rownych listeczków.

Cała ta roślina ma słodkowy korzenny zapach, który iest nayznacznieyszy w nasieniu. Korzeń ogrodowy zażywa się na pokarm dla ludzi: zbierać go trzeba z ostrożnością, aby z nim nie pomieszać podobnych korzeni szkodliwych. Znaki rożniące opisały się osobliwie w Tomie I. pod gatunkami roślin szkodliwych.

Skutki Pasternaku ogrodowego niektórzy rownaią do skutków Marchwi: są przecięż osoby, które go cierpieć nie mogą. Też korzenie tłuczone Krowom dawane, znacznie im mleko pomnażaią. Pręty obłupione, i wrzącą wodą sparzone, mogą bydź nie złą potrawą. Liście młode mogą się zażywać na zieleninę. Korzeń w Cukrze smażony, ma bydź pożyteczny żołądkowi. Jak go zasiewać i utrzymywać, wiedzą wieśniacy: iednego tylko zwyczaiu, osobliwie na Podlasiu, chwalić nie mogę, że go do nasienia nie przesadzaią: tak coraz bardziey dziczeie i nikczemnieie.

L. G. 746.

PEDICULARIS: *GNIDOSZ*. Jest rodzay maiący kwiaty paszczękowe: ziarna nasienne okryte. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych. *Kielich* pięćdzielny. *Torebka* nasienna ukośna, dwukomorkowa, kończy się tęgim ostrzem, i ma ziarn wiele skorką powleczonych. Ze szesnastu gatunków następuiące tylko są u nas wiadome.

986.

PEDICULARIS PALUSTRIS: *GNIDOSZ BŁOTNY*. U Traguss *Pedicularis campestris*: u Lobela *Pedicularis Danica maxima*. Ma te gatunkowe znaki: *Pręt* gałęzisty. *Kielich* nie grzebień i guziki twarde. U *Korony* warga wyższa ukośna. Rośnie na mokrych mieyscach, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń iest roczny, poiedynczy i gruby. Pręt stoi prosto, około łokcia wysoki, dzieli się na gałęzie iak ramiona rozłożone. Liście są pierzaste i gładkie. Kwiaty stoią na osobnych szypułkach w kątach liści, i czy-

czynią ku wierzchołkowi pręta kłos rzędki. Korona czerwona. Kielich iest na nierowne pięć części podzielony, nieco włosisty, od spodu brzuchaty, od wierzchu zaś z obu stron nieco spłaszczony. U korony warga zwierzchnia przesklepiona, niedzielona, kończy się tępym dziobem, a na bokach ginie w cieniuchny kolec: warga dolna stoi ukośnie.

Ostry i palący smak tey rośliny: niechęć ku niey bydląt, procz Koz bowiem żadne iey Bydlę nie ruszy, czyni ią podeyrzaną do zażycia wewnętrznego.

987.

PEDICULARIS SYLVATICA: *GNIDOSZ LESNY.* U Lonicera *Pedicularis altera*: u Rywina i Dyllena *Pedicularis minor*: u C. Bauhina i Raia, *Pedicularis pratensis*. Ma *Pręt* gałęzisty: *Kielich* podłużny, rogaty, i gładki: u *Korony* dolną wargę serduszkowatą. Rośnie w lasach błotnych.

Roślina ta ma pręty leżące: gałęzie od pręta odstawaiące. Liście są ostro zębkowane pierzaste. Kwiaty blado czerwone, w gardzieli plamiste, bezszypułkowe, stoią bez porządku na wierzchołkach pręta i gałęzi. Lubo ta roślina ma ostrość iednakową z gatunkiem poprzedzaiącym, iednak ią dawnieysi i teraźnieysi lekarze zalecaią, przyznawaiąc iey zewnętrznie skutki goiące, suszące, i czyszczące, zwłaszcza w wyciśnionym soku: wewnętrznie zaś osobliwie mocz pędzące.

988.

PEDICULARIS SCEPTRUM CAROLINUM: *GNIDOSZ BERŁO.* U C. Bauhina *Pedicularis alpina folio Ceterach*: u Royena *Pedicularis capsulis subrotundis*. Ma pręt poiedynczy: *Kwiaty* stoią po trzy w około pręta. *Paszczęka* korony stulona. *Kielich* karbowany. *Torebka* nasienna foremna, okrągława.

Widziałem tę roślinę, nie obficie wprawdzie rosnącą, na błotnych mieyscach w lesie Ekonomii Grodzieńskiey, między Krynkami i Supraślem. Korzeń ma trwały. Pręt nagi. Liście na karbowane poprzeczne części dzielone. Kwiaty znaczne w przerywany kłos osadzone stoią po trzy w okręgach, a pod każdym okręgiem iest listek. Korona siarczysta ma na dolney wardze plamkę czerwoną.

989.

PEDICULARIS VERTICILLATA: *GNIDOSZ OKRĘGOWY.* Ma *Pręt* poiedynczy, *Liście* poczworne. Naydowałem ią na pagorkach, osobliwie blisko błot będących.

Korzeń ma trwały, drzewiasty i poiedynczy. Pręty są dosyć niskie i gałęziste, Liście liczne, miękkie, pierzaste, są złożone z 21. listeczków owalnych i zębkowanych. Kwiaty są skupione w kłos gęsty i szeroki. Kielich biały zielono-żyłkowany. Korona czerwona ślniąca. Torebki nasienne kręgielkowe, krzywe.

990.

PEDICULARIS INCARNATA: *GNIDOSZ CIELISTY.* Ma *Pręt* poiedynczy. *Liście* pierzaste, zębkowane. *Kielich* okrągławy, gładki. W *Koronie* zwierzchnią warga zaostrzona, i iak haczyk zakrzywiona. Naydowałem w trawnych nieco wilgotnych zaroślach.

Liście korzeniowe są prawie wskroś poprzecznie dzielone, i stoią na przemiany. Pręt prosty, gładki, około łokcia wysoki, kończy się długim, nagim kwiatowym kłosem. Kwiaty drobne czerwone: zwierzchnia warga wązka iak Sierp zakrzywiona: dolna prawie rownie na trzy części podzielona, część przeciąż środnia iest mnieysza. Kielich półkulkowy ma pięć zębów, z tych ząb dolny iest naydłuższy.

L. G. 446.

PEPLIS *BEŁEK.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych od czterech do sześciu: *Otwor* ieden. *Kielich* albo pokrywa kwiatowa iest dzwonkowata, na obwodzie dwunastodzielna. *Korony* albo niedostaie, albo ma sześć listków w kielichu osadzonych. *Torebka* nasienna dwukomorkowa. Ze dwu gatunków ieden mi wiadomy.

991.

PEPLIS PORTULA: *BEŁEK ZWYCZAYNY.* Ma za znak gatunkowy, że *Korony* nie dostaie. Rośnie na mokrych wodą zalanych mieyscach. Korzeń iest roczny. Pręty rogate łażące, czasem korzenie puszczaiące, około półłokcia długie. Liście stoią parami na długich ogonkach, są gładkie i okrągławe. Kwiaty bezszypułkowe stoią w kątach liści: pospolicie korony nie maią; a ieżeli będzie, iest czerwona, ma listeczki owalne, i prędko odpada.

L. G. 339.

PEUCEDANUM: *WIEPRZYNIEC.* Jest rodzay maiący kwiaty w okołkach. *Nitek* pyłkowych iest pięć. *Otworów* dwa. *Pokrywy* i *Pokrywki* są złożone z krotkich poiedynczych Liści. *Korony* rowne sobie i podobne. *Kwiaty* po części nienarodzayne. *Ziarna* nasienne iaiowe, spłaszczone, na obu stronach brzegowane, skorką otulone. Z pięciu gatunków dwa się u nas naydują.

992.

PEUCEDANUM OFFICINALE: *WIEPRZYNIEC ZWYCZAYNY.* U C. Bauhina *Peucedanum minus*: u Kluzyusza *Peucedanum Pannonicum*: u Royena *Peucedanum foliis quinquies tripartitis, lineari subulatis integerrimis.* Ma za znak gatunkowy, że *Liście* są pięć razy

na

na trzy-nitkowe, rowno-szerokie części podzielone.

Rośnie na tłustych łąkach. Korzeń iest trwały, mięsisty, długi, gruby, pełen soku nieprzyiemnie pachnącego, smaku obrzydliwo gorzkiego. Pręt rożney wysokości, dęty i gałęzisty. Kwiaty żołte. Na łąkach ta roślina wcale nie iest użyteczna, żadne bydło iey nie ruszy: dla wygubienia częścią korzenie wykopywać trzeba, częścią pręty wycinać przed doyrzeniem nasienia. Jeżeliby zaś gdzie rozmnożenia wypadała potrzeba, posieie się w iesieni nasienie na mieyscu nieco wilgotnym.

Sok z korzenia zebrany, na Słońcu lub w cieple ususzony, ma zaletę od lekarzów w skutkach na ulżenie wyrzutu flegmy, na pędzenie moczu, miesięcznego, i oczyszczenia po porodzeniu.

993.

PEUCEDANUM SILAUS: *WIEPRZYNIEC KMIN KONSKI.* Ma liści swoich *Listeczki* na poprzeczna części dzielone, naprzeciw siebie stoiące. *Pokrywa* iest dwulistkowa. Rośnie na mieyscach nieco wilgotnych.

Korzeń iest poiedynczy, gruby, pochewkami i włoskami uwieńczony. Pręt prosty, bruzdowany, około łokcia wysoki, puszcza gęsto ramieniste. Liście są ciemno-zielone, maią średnie żebro szerokie i odmienne. Pokrywy czasem niedostaie, a czasem iest iednolistkowa. Pokrywki czasem są złożone z dziesięciu wązkich lancetowych listeczków: Korona żołtawo zielona, zewnątrz biała. Nasiona zapach maiące dawniey były zażywane na pędzenie moczu, i kruszenie kamienia.

L. G. 1215.

PEZIZA: *BEDŁKA KUBKOWA.* Jest rodzay krytopłciowy Bedłek, które maią kształt kubka, i trzonów nie maią. Z dziewięciu gatunków następuiące są mi wiadome.

994.

PEZIZA LENTIFERA: *BEDŁKA KUBKOWA DZWONKOWA.* Naydnie się w Jesieni i na Wiosnę, osobliwie na gniiącym drzewie, albo starych gniiących płotach.

Bedłka ta poki iest młoda, iest okrągła, czerwonawo żołta: w czasie potém pęka się od wierzchu, i bierze kształt leyka albo dzwonka, maiąc wewnątrz okrągłe niby ziarna. Jest krótkiemi, iedwabiowatemi włoskami pokryta: pospolicie wewnątrz popielata, zewnątrz czarniawa.

995.

PEZIZA PELTATA: *BEDŁ. KAKUBKOWA PIASECZNIKOWA.* Naydnie się na Wiosnę i w Jesieni na kupkach gnoiu końskiego lub też bydlęcego. Jest wewnątrz biała, czarnemi kro-

kropkami upstrzona, którym się przez powiększaiące szkło przypatruiąc, daie się widzieć, że są dziurkami. Ztąd gdy ta bedłka uschnie, ma podobieństwo do piasecznika.

996.

PEZIZA ACETABULUM: *BEDŁKA KUBKOWA SŁOIKOWA.* Rośnie między Mchem w zaroślach i na otworzystych mieyscach: naydnie się w Maiu i Czerwcu, osobliwie po deszczu.

Jest miękka, krucha, a czasem ciągła iak skora. Kolor i kształt rożny. Kolor iakikolwiek zawsze iest brudny.

997.

PEZIZA AURICULA: *BEDŁKA KUBKOWA USZKOWA.* Naydnie się osobliwie na starych pniach bzowych, albo głogowych: pokazuie się w iesieni.

Ma niejakie podobieństwo do ludzkiego Ucha. Jest kędzierzawa, od spodu wązka, ku wierzchowi szeroka: na wypukłey stronie ślni się, iest gęsto krótkiemi żołtawemi włoskami osadzona, i ma bardzo wiele cząstek owocowania, które gdy doyrzeią, odpadaią: druga strona iest ciemnieysza i gładka.

L. G. 74.

PHALARIS: *MYSI BER.* Jest rodzay trawy maiący *Niszek* pyłkowych trzy, *Otworów* dwa. *Kielich* dwulistkowy, łodkowaty, wpodłuż równy, Koronę otulaiący. Z dziewięciu gatunków następuiące są mi wiadome.

998.

PHALARIS CANARIENSIS: *MYSI BER KANARKOWA TRAWA.* U Royena *Phalaris radice annua.* Ma *Wiechę* kwiatową ramienistą, dosyć iaiową: *Plewy* są łodkowate. Początkowo pochodzi z Wysp Kanaryiskich.

Ma korzeń nitkowy roczny. Pręt czasem na półtora łokcia wysoki, okrągły, bręgowany, przy kolankach mięsisty. Liście szerokie, iasno-zielone, stoią w górę w znacznym od siebie oddaleniu: maią okrągłe, bręgowane, gładkie pochwy, i przezroczyste skoreczki. Kolba owocowa iest poiedyncza, iaiowo-żołtawa. Nasienie spłaszczone, iaiowe, twarde, śliskie, ślniące, pospolicie żołtawe.

Widziałem mieyscami u nas tę trawę umyślnie zasiewaną, którey nasienie iest nayulubieńszym pożywieniem Kanarków. Lecz ziarna iey, które bardzo obficie wydaie, dobrą mąkę daią, i mogłyby się użyć na pożywienie ludzi: w Hiszpanii i we Włoszech tym końcem na roli zasiewaią. Grunt powinien bydź pulchny, ale nie tłusty: w Jesieni podrzucony, na początku Maia przeorany, bardzo rzadko się zasiewa. W Jesieni gdy słoma pożołknie, zbiera się i wymłaca.

999.

PHALARIS PHLEOIDES: *MYSI BER KOCI OGON.* Ma *Wiechę* albo Kolbę wąseczkowatą, kłosową. Rośnie na rolach. Pręt około półłokcia wysoki stoi prosto w górę. Liście są dosyć wązkie. Szypułki maią po kilka kwiatków. Kielich gładki, dłuższy od korony. Korona ma krotkie ości.

1000.

PHALARIS ARUNDINACEA: *MYSI BER TRZCINOWY.* Ma *Wiechę* albo Kolbę podłużną, brzuchatą, obszerną. Rośnie na wilgotnych mieyscach, osobliwie na ładach Jezior.

Zdźbło, albo pręt, iest grube, około dwóch łokci wysokie. Liście gładkie, dosyć szerokie, czasem brzegowane, iako się na odmianie w ogrodach zabawnych dla piękności liści utrzymywaney pokazuie. Kolba czasem miewa półłokcia długości, iest gałęzista, ślniąca.

L. G. 1212.

PHALLUS: *SMARDZ.* Jest rodzay krytopłciowy Bedłek, po wierzchu *siatkowanych*, od spodu przesklepionych. Dwa są gatunki, oba się u nas naydują.

1001.

PHALLUS ESCULENTUS: *SMARDZ STOŁOWY.* Ma *Główkę* iaiową, komorkowatą: *Trzon* nogi, zmarszczony. Rośnie w lasach, osobliwie wypalonych, kwitnie w Kwietniu i Maiu.

Głowa iest pospolicie u spodu szeroka: lecz u odmiany kręgielkowey lub szyszkowey, przyrosła: czasem okrągła. Kolor pospolicie ciemno lub iasno brunatny, a u kręgielkowych biały. Trzonek iest wewnątrz dęty, czasem bardzo krotki, czasem nieco dłuższy.

Bedłka ta iest nieszkodliwa: a lubo ią Galenus poczytał między pożywienia złe żywiące, zimne, i flegmę czyniące: iednakże różnie się do stołu zażywa. Słabym żołądkom obfite zażycie nie może bydź użyteczne, czego dowodem bydź może, że zażycie Smardzów czyni biegunkę, i częstokroć całkiem przez Stolec odchodzą. Maią swoy własny zapach, który w ususzonych nie iest odrażaiący. Zebrane suszą się w cieniu, i tak się na dalszy czas chowaią: lecz przy zbieraniu dobrze dopilnować trzeba, aby od plugastwa i robactwa zakradaiącego się oczyszczone były, które mogłyby zażywaiących zdrowiu przynieść uszczerbek.

W lasach przy wielkich Miastach, dokąd wieśniacy Smardze na przedaż noszą, trzeba mieć pilną baczność. Ci bowiem wiedząc, że na mieyscach wypalonych Smardze się rodzą, częstokroć dla Smardzów pustoszą lasy.

1002.

PHALLUS IMPUDICUS: *SMARDZ NIECZYSTY.* U Dalechampa *Phallus batavicus*: u Pena *Phallus hollandicus*: *Satyrion trifolium Mathioli.* Ma *Głowę* krotkową: *Trzon* czepkiem pokryty. Rośnie w lasach w Sierpniu i Wrześniu, osobliwie po deszczach.

Wyraża podobieństwo nieiakiego słupka, i ma smrod gniiącey kapusty. Czepek iest iaiowo-okrągły, i pełny soku nieco przezroczystego, lipkiego, żołtawego. Gdy czepek pęknie, wtedy głowa żołtawa widzieć się daie, którey wierzchołek czasem zamknięty, czasem otwarty iest: ta obraca się w wodnistą flegm; z obrzydliwym smrodem. Cieczą tą zaięcony owad gromadnie się zlatuie, i trawi ią.

W niektórych kraiach zagranicznych, Myśliwi i Strzelcy Bedłki tey do gusłow i zabobonów zażywaią. W Turyngii daią one w Winie nie tylko Bydlętom, ale i Ludziom dla wzbudzenia lub pomnożenia chęci rozmnażania się: zbiera się na to wtedy, gdy naywiększy ma zapach, i suszy, i oboley płci się daie. Z tym wszystkim pokazały doświadczenia, że pędzi zbytnie, i stąd częstokroć niepłodność, albo wczesne porodzenia sprawuie. Niektórzy ią przykładaią na Brodawki, i podobne wyrostki: ale pospolicie bez skutku.

L. G. 1189.

PHASCUM: *MECH BRODATY.* Jest rodzay krytopłciowy. *Czepek* iest bardzo mały: a na Słoiku *nakrywka* iest na około włoskami osadzona. Trzy gatunki ze czterech u nas się naydują.

1003.

PHASCUM ACAULON: *MECH BRODATY BEZPRĘTOWY.* Gatunek ten nie ma *Pręta*: *Słoik* iest bezszypułkowy: *Liście* iaiowe zaostrzone. Rośnie na ziemi nieco wilgotney przy drogach, w Sadach, i na grobłach.

Liście na tym Mchu są iaiowo-lancetowe: poki młode, leżą na sobie iakoby łuski nieiakiey cebulki: wewnętrzne zawsze są skupione, zewnętrzne zaś w czasie się rozkładaią na podobieństwo rożyczki: wszystkie zaś kończą się krotkim włoskiem. W pośrzodku liściowey rożyczki stoi Słoik iaiowo-okrągły koloru pomarańczowego, z nakrywką ość krotką maiącą.

1004.

PHASCUM SUBULATUM: *MECH BRODATY SZYDŁOWY.* *Pręta* nie ma. *Słoik* bezszypułkowy. *Liście* szydłowate albo szczecinowate, od siebie odstawaiące. Rośnie w podobnychże mieyscach, i rano na Wiosnę widzieć się daie.

Mech ten iest bardzo mały;

i rośnie gromadkami. Liście ma bardzo wązkie, i kończące się prostym włoskiem. Między liściami stoi Słoik żołty, wafeczkowato-iaiowy, z nakrywką wafeczkowatą.

1005.

PHASCUM REPENS: *MECH BRODATY CZOŁGAIĄCY SIĘ.* Gatunek ten ma *Pręt* łażący. *Słoiki* stoią na boku, i są bez szypułek: Rośnie przy drzewach: Słoiki ma bardzo drobne, stoiące w kątach łuskowych liści.

L. G. 866.

PHASEOLUS: *FASOLA.* Jest rodzay maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych iest dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Łodka* z nitkami pyłkowemi i szyiką iest slimakowato kręcona. Z piętnastu gatunków dwa mi tylko w ogrodach gospodarskich są wiadome.

1006.

PHASEOLUS VULGARIS: *FASOLA WIIĄCA SIĘ.* Wieśniacy nazywaią Grochem Niemieckim. U Mathiola *Phaseolus hortensis:* u C. Bauhina *Phaseolus major:* u Royena *Phaseolus radice annua, caule volubili, leguminibus compressis torosis.* Ma znaki gatunkowe takie: *Kwiaty* stoią podwoynie w grona skupione: *Pokrywki* liściowe są mnieysze od Kielicha: *Strąki* wiszą na dol. Rośnie dziko w obu Jndyach.

Korzeń ma roczny. Pręt albo Wić długa, o pobliższe rzeczy się wiiąca i okręcaiąca. Liście na powszechnym ogonku po trzy skupione. Kwiaty białe lub czerwone. Strączki znaczne maią w sobie wiele ziarn nerkowatych, rożney wielkości, i rożnego koloru: są białe, brunatne i pstrokate.

Jeżeli idzie tylko o ziarna nasienne, aby doyrzały, sadzą się w Maiu, gdy się iuż mrozów obawiać nie potrzeba: gdyby powschodziły przed mrozem, wieleby na tym szkodowały. Lecz ieżeli idzie o Strąki, których pospolicie cudzoziemcy zażywaią; aby były świeże przez całe lato, sadzą się ziarna nie tylko iedne w Maiu, drugie w Czerwcu, ale i na mieyscach przeciwko mrozom opatrzonych w Marcu i Kwietniu.

Strąki zielone młode, poki są bez ziarn, osobliwie cudzoziemcom są przyiemnym pożywieniem: zebrane, pokraiane, gotuią się, i albo same zażywaią, albo do przyprawy innych potraw obracaią. Na zimę mogą bydź suszone: w czasie potrzeby zażycia, przez noc się pierwey w wodzie namoczą. O nich iest wielu lekarzów zdanie, osobliwie o świeżych, że są pokarmem zdrowym, do strawienia łatwym, który i samym chorym nie może bydź szkodliwym.

Co się zaś tycze ziarn, te dla ludzi pracowitych i mocnych, są posilnym pożywieniem: lecz dla słabych, pieczonych, mało się poruszaiących, nie mogą bydź użyteczne: obciążaią żołądek mowi *Zuckert*, zamulaią go, krew grubą czynią. Nadęty żywot, wiatry, mowi tenże, zamulone wnętrzności, są skutkami częstego iey zażycia.

1007.

PHASEOLUS NANUS: *FASOLA STOIĄCA.* Wieśniacy nazywaią Piechotką. U Dalechampa *Phaseolus albus:* u Turneforta *Phaseolus minor:* u C. Bauhina *Phaseolus parvus italicus:* u Kordusa *Phaseolus Phaselus.* Ma *Pręt* gładki, dosyć prosto stoiący. *Pokrywki* liściowe większe od Kielicha. *Strąki* spłaszczone i zmarszczone wiszą na dol. Rośnie dziko w Jndyi wschodniey.

Korzeń ma roczny. Pręt nie wysoki, tyczek do okręcania się nie potrzebuie. Wreszcie co do liści, kwiatów, ziarn nasiennych, zażycia, i sposobu utrzymywania, zgadza się z gatunkiem poprzedzaiącym.

L. G. 353.

PHELLANDRIUM *KOŃSKI KOPER.* Jest rodzay maiący. Kwiaty w okołkach *Nitek* pyłkowych iest pięć; *Oźwerów* dwa. *Kwiaty* środkowe są mnieysze. *Owoc* iaiowy, gładki, kielichem, szyiką, i blizną uwieńczony. Ze dwu gatunków ieden się u nas naydzie.

1008.

PHELLANDRIUM AQUATICUM: *KOŃSKI KOPER WODNY.* U niektórych *Cicutaria aquatica.* Ma za znak gatunkowy, że *Liście* maią dzieły rozpierzchłe. Rośnie na błotnych łąkach, a osobliwie w kopanych rowach, kwitnie przez lato.

Korzeń iest dwuletni. Pręt znaczny, i częstokroć na cal gruby, ma przy swoich kolankach całe kupki nitek. Liście są bardzo wielkie, potroyno pierzone. Pokrywa iest mała, złożona z pięciu nierownych liśteczków.

Przedtym poczytano tę roślinę za wielką truciznę: miano ią osobliwie dla Koni za bardzo szkodliwą: mniemano, że z iey zażycia zarażaiące pochodziły choroby: a stąd radzono, aby ią na łąkach wszelkiemi wygubiać sposobami. Teraz wielokrotnie powtorzone doświadczenia rzecz inaczey pokazuią: ieżeli szkodzi, nie szkodzi z siebie, ale tylko dla tych poczwarek, które pewny gatunek owadu zwykł składać w pręcie tey rośliny.

Owszem wielorako pożyteczna iest. Jey korzenne nasienie iest osobliwszym lekarstwem dla Koni na nosaciznę, kaszel i inne przypadki. Toż nasienie w Sierpniu doyrzałe zebrane, oczyszczone, drobno utłuczone, i przez gęste sito przesiane, łyżkę iadalną co do miary, co rano potrząśnione na Chleb

niesłonym masłem posmarowany, i zażyte, za świadectwem Langi iest skuteczne na rożne choroby ciała ludzkiego: wewnętrznie na pływanie krwią, na gniiące płuca, na wystąpienie krwi ze swoich naczyń, na bole macicy, duszność, na febry, na zatrzymane wiatry: zewnętrznie na świeże rany, przygniecienia, potłuczenia, złamania kości, i rakowate wrzody.

L. G. 77.

PHLEUM: *BRZANKA.* Jest rodzay trawy, maiący *Nitek* pyłkowych trzy: *Otworów* dwa: *Kielich* iest bezszypułkowy, rowno szeroki, przytępiony, z dwóch listeczków złożony, i ma na iednym końcu dwa długie ostrza. Korona iest w kielichu zamknięta. Z pięciu gatunków trzy są mi wiadome.

1009.

PHLEUM PRATENSE: *BRZANKA ŁĄKOWA.* Jest ta sama trawa, którą osobliwie Angielscy gospodarze *Thymotygrass* nazywaią, i wielkie iey daią zalety. Ma za znak gatunkowy zdźbło prosto stoiące, i kłos wałeczkowy bardzo długi, włoskami obwiedziony. Rośnie na wilgotnych mieyscach, przy rowach, na gruntach wodą zalanych, a osobliwie krzakami zarosłych. Kwitnie przez całe lato.

Korzeń iest trwały, maiący nitki, ale mięsisty i prawie głowkowy. Zdźbło czasem do trzech łokci wyrastaiące, iest pospolicie proste, mocne, twarde, okrągłe, bręgowane, gładkie, około sześciu kolanek i tyleż liści maiące. Liście stoią na przemiany w pewney od siebie dalekości, są na bok zakrzywione, szerokie, wstęgowate, długo zaostrzone, w pośrzodku i po brzegach biłą kreskę maiące: pochewki ich są okrągłe, nie bręgowane: skoreczki tępe, bardzo długie. Kolba albo kłos prosty, na wierzchołku tylko nieco zagięty.

Prawda to, że ta trawa Bydłu nie iest bardzo przyiemna: Owce iey wcale zażywać nie chcą: Koniom przecięż czyli to świeża, czyli na Siano ususzona, iest ulubiona: i dlatego ią Angielscy gospodarze umyślnie zasiewaią, zwłaszcza, że się udaie na naypodleyszych mokrych gruntach. Z tym wszystkim *Haller* i *Young* wiele iey zalety uymuią, gdy przyznaią, że po pierwszym lub drugim skoszeniu tak twardnieie, że i samym Koniom nieużyteczną się staie.

1010.

PHLEUM NODOSUM: *BRZANKA KNOTOWA.* Ma *Korzeń* głowkowy; *Zdźbło* podnoszące się: *Liście* ukośne; *Kłos* wałeczkowy. Rośnie na suchych łąkach, i przy drogach.

Pręt iest rzadko nad półtora łokcia wyższy; pospolicie do połowy leży na ziemi, od połowy wznosi się w górę, i z dolnych kolanków puszcza gałęzie. Liście po brzegach kosmate stoią dwoma rzędami. Kłos iest gładki i krotki. Trawa ta, co do paszy, iednakowe ma własności z poprzedzaiącą.

1011.

PHLEUM ARENARIUM: *BRZANKA PIASKOWA.* Ma *Zdźbło* albo pręt gałązkowy: *Kłos* iaiowy włoskami obwiedziony. Rośnie na szczerych piaskach, i ma korzeń tylko roczny. Rzadko się trafia, aby się cały kłos z pochewki wywinął, lecz nayczęściey wpół ukryty zostaie.

L. G. 1224.

PHŒNIX: *DAKTYLOWE DRZEWO.* Jest rodzay palm, maiący *Kielich* troydzielny, *Koronę* troylistkową. Kwiaty *Samce* maią trzy *Nitki* pyłkowe: *Samice Otwor* ieden, i rodzą *Owoc* pestkowy iaiowo-podłużny. Jeden tylko iest gatunek.

* * *

PHŒNIX DACTYLIFERA: *DAKTYLOWE DRZEWO ZWYCZAYNE.* Ma *Liście* pierzaste, których *listeczki* są mieczykowe i zwinione. Drzewo to iest iedno z nayozdobnieyszych w tych kraiach, gdzie rośnie; rośnie zaś w Arabii, Egipcie, Palestynie, Syryi, Persyi, i naygorętszych kraiach Afryki.

W Europie Hiszpania i Portugalia rozmnożyły u siebie, lecz inne kraie pożytecznie tego u siebie uczynić nie mogą dla zimy, którey Daktyle nie wytrzymaią, i owszem nadzwyczaynego potrzebuią gorąca. Stąd się pokazuie osobliwsze rozrządzenie Opatrzności Boga: w owych pustyniach Arabskich i Afrykańskich, gdzie od gorąca wszystko tleie, gdzie około sta mil na rozpalonych od Słońca piaskach nic się utrzymać nie może, i tam przecięż czyli mieszkaiący, czyli podróżni, w Daktylach nie tylko dla siebie, ale i dla swoich Wielbłądów nayduią pożywienie.

Na tym drzewie, osobliwie Arabowie, czynili to, czemu mądra Europa ledwie w tym wieku uwierzyła; iuż od wielu set lat znali to, że bez Samców kwiaty Samice upłodnione bydź nie mogą: poki się więc Samce ieszcze nie rozwiną, Kolbę ich zbieraią, na podłużne części kraią, między gałązki samicowe wetknąwszy, liściem okrywaią. W lasach to upłodnienie wiatr czyni. Po opadnieniu kwiatów samicowych, czyli będą upłodnione, czyli nie, rosną owoce, które pod imieniem Daktylów znamy: ieżeli kwiat był upłodniony, owoc iest soczysty i przyiemny: ieżeli nie, owoc bywa chudy, albo cierpki, albo bez pestki.

Przedayne, które kupuiemy, są pospolicie naypodleysze, bo Europeyskie: przeciwnym sposobem w własney ich Oyczyznie są znaczney wielkości i słodyczy,

czy, i tak soczyste, że za naymnieyszym wyciśnieniem tłusty Syrop z nich mieć można. W niektórych kraiach tłoczą z nich smaczne Wino, pędzą mocną Wodkę, i robią Ocet. Owoc ten w lekarstwie zwolna czyści, odwilża, ostrość uśmierza, i piersiom iest użyteczny.

Tam, gdzie właściwie rośnie, z miazgi gałązek robią Nici i Płótna: liściami nakrywaią domy, albo z nich robią koszyki, rogoże: wytłoczonego Oleiu zażywaią zamiast Masła. Mąkę z pestek mielonych albo na Chleb obracaią, albo nią swoie Zwierzęta żywią. Te wszystkie przecięż pożytki nie są dla nas, ile że utrzymywanie drzewa tego, wiele u nas miałoby trudności, i byłoby kosztowne.

L. G. 220.

PHYTEUMA: *RAPUNKUŁ DZIKI.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* ieden. *Korona* iest kołkowa, na pięć rownoszerokich części dzielona, i stoi na guziku owocowym. *Torebka* nasienna iest dwu albo troykomorkowa. Ze sześciu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

1012.

PHYTEUMA SPICATA: *RAPUNKUŁ DZIKI KŁOSOWY.* Ma znaki gatunkowe takie: *Kłos* kwiatowy podłużny, *Torebki* nasienne dwukomorkowe: *Liście* z korzenia wyrastaiące serduszkowe. Rośnie w lasach, osobliwie w bliskości pagorków: kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Korzeń iest długi i wałeczkowaty. Liście z korzenia stoią na długich ogonkach, i maią tępe zęby: inne liście są bardzo wązkie, i nie maią ogonków. Kwiaty są skupione na dwa czasem, ale naypospolicley w ieden kłos, który tym dłuższym się staie, im się więcey kwiatów rozwiia. Korona pospolicie żółtawo biała: korzenie mogą bydź użyteczne do kuchni, i zażywaią się na sałatę, ale się wykopuią pierwey nim pręty puszczą. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą.

L. G. 907.

PICRIS: *GORYCZ.* Jest rodzay maiący kwiaty składane. *Główki* pyłkowe są zrosłe: *Kwiaty* wszystkie dwupłciowe rodzayne: *Kielich* ma przykielich długi: *Dno* owocowe nagie: *Koronka* na nasieniu piorkowata: *Ziarna* nasienne maią poprzeczne roweczki. Ze trzech gatunków dwa są mi wiadome.

1013.

PICRIS ECHIOIDES: *GORYCZ ZMIIOWKA.* U Royena *Picris calicibus simplicibus, perianthio maximo obvallatis.* Ma znaki gatunkowe takie. Pokrywa albo *Kielich zewnętrznie* iest pięćliściowy: *wewnętrzny* zaś iest mnieyszy i ma ości. Rośnie w iasnych zaroślach i lasach wyciętych, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń iest roczny. Liście niedzielone, kosmate, włosiste, pręt otulaiące. Listki zewnętrzne kielicha, których iest pięć, są kolące i dosyć serduszkowate: wewnętrzne zaś, których iest ośm, są ośmioboczne razem wzięte, i każdy z nich iest łodkowaty, maiący ość pod ostrzem: na tych leżą zewnątrz obrocone znowu ośm małe i gładkie listeczki. Kwiaty żółte.

1014.

PICRIS HIERACIOIDES: *GORYCZ JASTRZĘBIOWA.* U Hallera *Picris aspera, foliis oblongis dentatis, superioribus amplexicaulibus.* Ma za znak gatunkowy pokrywę kwiatową, albo *Kielich* rzadki, *Liście* całe. Rośnie na rolach: kwitnie w Sierpniu.

Korzeń ma trwały. Pręt wyrasta prosty, około łokcia wysoki, iest cały liściami okryty, i puszcza gałęzie prawie nagie, kwiatów wiele noszące. Liście pręt otulaiące, są długie, lancetowe, czasem zębkowane, w kątach swoich tak iak i pręt czerwonawe. Kielich zewnętrzny miewa około 12. listeczków, rowno-szerokich, wietko na sobie leżących, i iest przez połowę krotszy od wewnętrznego, który podobnież ma około 12. listków szczecinkami osadzonych: owszem cała ta roślina iest kosmata.

L. G. 1183.

PILULARIA: *PAPROTNICA.* Jest rodzay Paproci do roślin krytopłciowych należący. Części owocowania *Samice* stoią na boku liścia: *Samice* zaś na korzeniu są okrągłe, czterokomorkowe. Jeden tylko iest gatunek.

1015.

PILULARIA GLOBULIFERA: *PAPROTNICA ZIARNOWA.* U Vaillanta, Diellenius'a i Jussiego *Pilularia palustris juncifolia.* Rośnie na mieyscach wodą zalanych, i na takich ią naydowałem nad Bugiem w lasach Ceranowskich. Pręt ma łażący: Liście żółtawe do sitowych podobne, ale bardzo drobne. Ziarna przy korzeniu, które maią bydź samice, maią nie małe podobieństwo do ziarn pieprzowych.

L. G. 366.

PIMPINELLA: *BIEDRZENIEC.* Jest rodzay maiący kwiaty w okołkach. *Nitek* pyłkowych iest pięć: *Otworów* dwa. *Listki* korony są wewnątrz zagięte: *Blizna* na słupku okrągła: *Owoc* iaiowo-podłużny. Z pięciu gatunków dwa są mi wiadome.

1016.

PIMPINELLA SAXIFRAGA: *BIEDRZENIEC ZŁOTCZAYNY.* U J. Bauhina *Pimpinella crispa Tragi*: u Fuchsa, Tar-

Turnera i Kameraryusza *Pimpinella minor.* Ma takie znaki gatunkowe: *Liście* są pierzaste: u *korzeniowych* listeczki są okrągławe: u *prętowych* zaś rownoszerokie. Rośnie w lasach, osobliwie na mieyscach suchych i chudych.

Korzeń ma trwały, długi, kręgielkowaty, biały i ostry. Pręt czasem do łokcia wysokości wyrastaiący, iest mocny, i częstokroć kosmaty. Liście są śliniące, zębkowane, czasem nieco kosmate. Kwiaty białe: kwitną od Lipca aż do Jesieni. W niektórych ogrodach widzieć się daie z umysłu utrzymywany Biedrzeniec pod imieniem Włoskiego, którego liście zażywaią się do Sałat: ten tylko iest ogrodową odmianą zwyczaynego. Jak dziki, tak ogrodowy rozmnożyć się może przez posiane w Jesieni nasienie.

Roślina ta i w gospodarstwie, i w lekarstwie bardzo iest użyteczna. Ziele iey między zwyczayną paszą Bydłu dawane, nie tylko iest zdrowe, i od zarazy zachownie: ale nadto doynym Krowom znacznie mleko pomnaża. Toż ziele iest bardzo użyteczne i Koniom. Korzeń, osobliwie świeży, maiący smak i zapach ostry, goiący, gryzący, korzenny, wchodzi do lekarstw, ma skutki żołądek utwierdzaiące, rozdzielaiące, rozwalniaiące: pędzi mocz, pot, miesiączne, i oczyszczenie po porodzeniu.

Zażywa się osobliwie w krosplach na Wodnicę, Duszność, Katary, rożne Febry; na wypędzenie pozostałego w ciele żywego srebra, ieżeli się w iakiey potrzebie zażyło. Zewnętrznie zażywa się na rany i puchliny. Liściami Wina kwaśnieć poczynaiące poprawić można.

1017. *

PIMPINELLA ANISUM: *BIEDRZENIEC ANYZ.* Ma za znak gatunkowy *Liście* korzeniowe troydzielne i wcinane. Rośnie dziko w Egipcie i Syryi; u nas w wielu mieyscach umyślnie się zasiewa.

Korzeń iest roczny, długi, biały, cienki. Pręt gałęzisty: Liście wązkie pochnące. Owoc podłużny iest złożony z dwu małych ziarn wypukłych, brzegowanych, szczelno się z sobą stykaiących. Ziarna te są zielonawe: maią własny, korzenny, przyiemny zapach; i smak słodkawy, nieco ostry. I teto ziarna osobliwiey się zażywaią. Nasienie corok na wiosnę się sieie: potrzebuie gruntu pulchnego i dobrego.

Wiadome iest zażycie nasienia anyżowego u tych, którzy Gorzałkę pędzą: Chleb z nim pieczony smaczny: i mogłby się zażywać do przypraw kuchennych. Z okołkami kwiatowemi nasolone Ogorki, są przyiemne. Nasienie albo w Cukrze smażone, albo iak Herbata zażywane, iest lekarstwem bezpiecznym, łagodnym, na piersi i Żołądek skutecznym: wzmacnia

cnia bowiem żołądek i płuca, rozwalnia w tych wnętrznościach flegmę i grube soki, pędzi wiatry, i uśmierza Kurcz w piersiach i żołądku. Z kwiatu Pszczoły na Wosk noszą.

L. G. 30.

PINGUICULA: *TŁUSTOSZ.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwie, *Otwor* ieden. *Korona* iest paszczękowata, i ma ostrogę. *Kielich* dwuwargowy, pięćdzielny. *Torebka* nasienna iednokomorkowa. Ze czterech gatunków ieden tylko iest mi wiadomy.

1018.

PINGUICULA VULGARIS: *TŁUSTOSZ ZWYCZAYNY* U J. Bauhina *Pinguicula Gesneri*: u C. Bauhina *Sanicula Montana*: u Gesnera *Pinguicula vel liparis.* Ma za znak gatunkowy *Miodownik* wąseczkowaty, tak długi iak listek korony. Rośnie na błotnych mieyscach, i kwitnie w Czerwcu.

Liście tey rośliny leżą na ziemi, są owalne, blado-zielone, na obwodzie fałdowane, i niby iaką tłustością powleczone. Pręty nagie, a na nich stoią poiedynczo, nieco przewieszone, mnieysze lub większe błękitne kwiaty.

Z doświadczeń przez Angielskich gospodarzów czynionych, ma być dla Owiec trucizną: dlatego iednak w lekarstwie dla ludzi, i w gospodarstwie użyteczną bydź może. Dawnieysi osobliwie lekarze rożnym sposobem iey zażycie zalecali w Suchotach, przełamaniach, ranach, i zamulenin wnętrzności. Wodą, w któreyby się iey liście gotowały, umywaiąc głowę, włosy rość maią. Sokiem wyciśnionym z liści, wszy u ludzi i bydląt gubić się mogą.

W północnych kraiach gospodynie liści zażywaią do osobliwszego zwarzenia Mleka na Ser. Mleko iak nayświeższe od Krowy bydź może, przez świeże liście przecedzaią: w dzień potém lub drugi, tak się Mleko zsiada, że nawet Serwatki nic nie zostaie. Prawda, że z takiego mleka mniey śmietany mieć można, ale za to Sery staią się bardzo smaczne. Raz maiąc tak zwarzone mleko, prawie iuż nieskończenie daley postępować można: ile razy bowiem z łyżkę zwarzonego wpuści się w inne świeże, tyle razy podobnież się zsiądzie.

L. G. 1077.

PINUS: *SOSNA.* Jest rodzay drzew szpilkowe liście maiących: znaki zaś rodzaiowe są takie: *Płeć* wpuł oddzielona: *Korony* nie ma: Kwiat *Samiec* ma koronę czterolistkową: Nitek pyłkowych wiele z sobą zrosłych z głowkami nagiemi. *Samica* zaś zamiast kielicha ma Szyszkę, a pod każdą iey łuską dwa kwiatki iednootworo-

rowe, z których rodzą się orzeszki skorką obwodzone.

Drzewa tego rodzaiu są naypospolitszemi, ale oraz i naynżytecznieyszemi roślinami lasów. Niektóre są i nam wprawdzie znaiome gatunki: lecz są inne, które dla pożyteczności, osobliwie z północney Ameryki gospodarze cudzoziemcy u siebie staraią się rozmnożyć. Ze dwunastu gatunków, prawie każdy godzień iest opisania.

1019.

PINUS SYLVESTRIS: *SOSNA POSPOLITA.* Ma za znak gatunkowy, że z iedney pochewki po dwa *Liście* skupione wyrastaią. To się przecięż nie ma rozumieć o drzewkach z nasienia iednorocznych: u takich bowiem liście stoią poiedynczo. Sosny te są naypospolitszym drzewem w lasach kraiowych.

Pień na urodzaynym z gliną mieszanym piasku, albo w głębokim pulchnym gruncie, albo ieżeli tylko iego wierzchołek Słońce oświecić może, wyrasta prosto do znaczney wysokości: lecz na błocie, w gruncie twardym lub kamienistym, nie może mieć tey zalety. Drzewo pod miazgą iest białe: rdzeń żołty, w starości czerwieniele: iest lekkie, ale po modrzewowym naytrwalsze, osobliwie przy gorach w południowey stronie rosnące. To ma naywiększą zaletę, które pod miazgą maso ma, iak zowią, bielu, a którego rdzeń iest żołty, tłusty: które w wodzie większą ma wagę. W ogolności mowiąc z piasków iest miększe: z gór i kamienistych gruntów twardsze.

Kora na dolnym pniu iest popielata: na gruncie chudym głęboko i nieforemnie popękana: na gruncie dobrym zachowuie nieiakąś foremność, i iest gładko łuskowa. Gałęzie, ieżeli drzewa gęsto stoią, rosną prosto iak Swiece: inaczey krzywo i nieforemnie: iak zaś gałęzie, tak wierzchołek pnia ma korę żołtą i cienką.

Liście albo szpilki są mocne, wewnątrz wydrążone tak, że iednę do drugiey przyłożywszy, szczelnie się z sobą schodzą: wierzchołki maią ostre: stoią wokoło gałęzi: wyrastaią po dwa, czasem po trzy na iedney brodawce z pochewki.

Kwiaty kwitną w Maiu i Czerwcu, Samce stoią w podłużnych, w gorę podniesionych Kotkach, na wierzchołkach gałęzi, i są pełne żołtego pyłu, który iak dym rozlatuie się po lasach, i częstokroć po deszczach na stoiących wodach tak się skupia, że w dawnych dzieiach siarczyste zapisane deszcze pewnie z tego źrzodła pochodziły.

Samice stoią pospolicie po dwie, czasem po iedney, trzy, cztery, pięć, skupione: w początkach są w gorę podniesione, daley potém zwieszaią się na iednę stronę: z początku są żołtawe lub czerwonawe, daley potém zielenieią i rosną aż do po-

połowy Lipca, lub nieco daley w kształcie brunatno-kropkowanych Szyszek wielkości Hintowey kuli. Szyszki te są złożone z wielu podłużnych przedzielonych łusek, a pod każdą łuską są dwa małe czarne ziarna, białawą, ślniącą skoreczką obwodzone: w drugim roku w Maiu siwieią, w Jesieni kręgielkowato się zaostrzeią, zimą doyrzewaią: aż znowu do Marca i Kwietnia są zamknięte, a wtedy dopiero przy iasnym Słońcu otwieraią się, i nasienie rozpraszaią. A tak w Marcu troiakie szyszki na drzewie widzieć się daią: iedne, które przed trzema laty kwitły, i w przeszłym roku nasienie wypruszyły, drugie, które kwitły przed dwiema laty, w przeszłey Jesieni doyrzały, a te maią kolor cynamonowy: trzecie małe, które kwitły przeszłey wiosny, a przyszłey iesieni dopiero doyrzewać maią. Liście na drzewie i Zimą i Latem są zielone.

Kto chce dla potomności czynić dobrze przez zasianie lasów sosnowych, zbierze zupełne doyrzałe szyszki, namoczy przez kilka dni w wodzie, rozłoży na deskach albo na Słońcu, albo w wolnym gdzie cieple: tak się otworzą, i nasienie się wypruszy. Nasienie pomieszane z pieskiem, obrzednie się zasiewa, w Jesieni lub na Wiosnę. Prawda, że naylepieyby było, gdyby grunt pierwey raz był przeorany, a po posianiu nasienie płytko zawleczone: lecz ieżeli idzie o Lasy znaczne, możeby to dogadzanie nie iednego odstraszało.

Możnaby więc postąpić sobie tym sposobem, iakim postępował we Francyi P. *Roux de Valdone.* Widziemy w takich mieyscach, gdzie naywiększy iest niedostatek lasów, mieysca rożnemi krzakami zarastaiące: na takich mieyscach w Jesieni pożno bez innego przygotowania rozsieie się nasienie: Snieg zimowy, i wiosnowe wody wtłoczą w ziemię nasienie, i Las przyzwoicie zarośnie. Jakimkolwiek sposobem mieysce będzie zasiane, Bydło na nim chodzić nie powinno. Nakoniec Sośnina starsza nad lat sześć, ciężka iest do przesadzenia; a ieżeli się przesadza, to się czyni z nieruszaną przy korzeniu ziemią; powtore ściąwszy drzewo, z korzenia się nigdy nie odmładza.

Potrzeby i zażycia drzewa sosnowego, nie wiem komuby były niewiadome: Budowy, i niezliczone naczynia to okazuią. W drewnianych budowach ściany wszystkie, belki, krokwie, łaty, tarcice, gonty, &c. nie są pospolicie sosnowe? Na Statkach, Okrętach, nie są Maszty sosnowe? Czyli to w Drzewie, czyli w Węglach nie naypospolitszyż iest Ogień sosnowy? Wiele się dodaie pożyteczności Drzewu, gdy na Wiosnę pierwey z kory na pniu będzie obłupione, a dopiero przyszłey zimy spuszczone. Podług rożności potrzeby, rożnie się

się też i wręby w sosnowych lasach czynić maią. Jeżeli na opał, od lat 15. do 18. ieżeli na średnie potrzeby od lat 30. ieżeli na przyzwoitą budowę, od 50. do 90.

Procz drzewa, wielorakie ieszcze pożytki Sosna daie. Z wykopanych korzeni wieśniacy maią Łuczywo, którym sobie świecą. Z sośniny mamy Żywicę i Smołę. Bielu pod miazgą, który świeży iest słodki i soczysty, w Szwecyi za osobliwość na stole zażywaią: z latorośląk na wiosnę zdiąwszy korę, oskrobuią ie nożem, i tak świeżo zażywaią. Tenże biel gdy się zestarzeie, staie się wprawdzie niesmaczny, ale iest pełen prawdziwego Balsamu, i skutecznie się zażywa w trędowatości, duszności, suchotach, szkorbucie: pędzi mocz i robaki.

Sadze sosnowe są potrzebne Malarzom i Drukarzom. Kora zewnętrzna utłuczona nie tylko iest zdatna do garbowania Skór, ale i wewnętrzną głodnych czasów do mąki na Chleb mieszać można: w Norwegii mieszaią onę w obroki dla Koni. Z wierzchołków latorośląkowych mocną Wodkę pędzić można. Też wierzchołki zażywane iak Herbata, pędzą poty, mocz, i krew czyszczą. Pył kwiatowy, który się na ogniu łatwo zapala, może się w Aptekach zażywać do obsypowania zwyczaynego pigułek: iest Bydłu, a osobliwie Owcom, szkodliwy. Pszczoły z niego noszą Wosk i Zasklep; Wodkę z Szyszkami pędzoną, staie się bardzo przyiemną: a olejek z nich zażywa się na lekarstwa dla Bydląt.

1020. *

PINUS CEMBRA: *SOSNA SYBERYISKA.* Ma za znak gatunkowy, że z iedney pochewki *Liście* po pięć wyrastaią. Drzewo to u nas nieznaiome, pożytecznieby się zamnożyć dało: trwałe bowiem iest na zimno, i prędko rośnie, iako zagraniczne pokazały doświadczenia. Rośnie dziko na syberyiskich, tatarskich, i tyrolskich gorach.

Pień w Syberyi gładki, do znaczney wyrasta wysokości: przeciwnym sposobem w Szwaycarach iest niski. Drzewo iest białe, średniey twardości, żywicowate, i przyiemnie pachnące: ieżeli zaś rośnie na błocie, zapachu nie ma. Kora popielata, marszczona, na starym drzewie wielorako popękana. Liście czasem po cztery tylko z pochewki wyrastaiące, stoią na około gałązek, są trzyboczne, wązkie, zaostrzone, około trzech calów długie, zewnątrz płaskie, iasno-zielone, ślniące: wewnątrz nieco brunatne, z iasno-zieloną ślniącą w pośrzodku kreską.

Kotki Samcowe są owalne, stoią po dwa na wierzchołkach wyższych gałęzi, i maią owalne, bruzdowane łuski. Samicowe maią zewnątrz łuski purpurowe, które na doyrzałych Szyszkach są brunatne, grubo okrągłe, i na wewnętrzney płaszczyznie dwa dołki maią: w tych dołkach leżą podłużne, prawie trzyboczne orzechy, które z drzew Syberyiskich są większe i popielate, z innych mnieysze i brunatne: maią twardą łupinę i ziarno białe, tłuste, słodkie, smaczne, żółtawą skoreczką powleczone.

Drzewo to godne iest rozmnożenia, osobliwie na mieyscach zgorzystych i zimnych. Nasienie wytrząśnie się z Szyszek sposobem tym, iak się w poprzedzaiącym gatunku napisało: lecz ieżeli się chce mieć co dobrego, nasienie nie skąd inąd, tylko Syberyiskie bydź powinno. Sieyba naylepsza iest w Jesieni na przeoraney ziemi, a ziarna pospolicie dopiero w drugim roku wschodzić zwykły.

Drzewo iest miękkie, łatwe do rożney roboty iak z pospolitey Sosny, i ma nadewszystko tę osobliwszą dla siebie zaletę, że w Biorach, Skrzyniach, i innych statkach z niego robionych, Mole się nie zalęgaią. Korą zewnętrzną w Syberyi gorzałkę farbuią czerwono. Z pączków i latorośląk na wiosnę zebranych, i przez cztery tygodnie w wodzie moczonych, pędzi się olejek podobny do terpentynowego, pod imieniem Balsamu Karpackiego, który osobliwie skutecznym iest do gojenia ran, do czyszczenia wrzodów, i pędzenia Kamienia. Woda z młodemi latorośląkami gotowana, ma bydź osobliwiey skuteczna w szkorbucie.

Orzechy słodkie i przyiemne, które się w Moskwie obficie zażywaią, wyśmienicie mieysce Migdałów zastępuią. Tatarzy w Młynach lub Żarnach łupiny z nich otarłszy, funtami na Targi i Jarmarki noszą: i zdaniem wiadomych na Stole, w Kuchni, i w Lekarstwie toż czynią co Migdały. Wytłaczaią z nich obfity Oley, który osobliwie swieży ma smak słodki i przyiemny, i w dni postne do kuchni zażywa się. Robi się z nich mleko iak z migdałów. Owszem P. Otto zapewnia, że się zamiast Kakao do Czokolady zażywać mogą.

1021. *

PINUS CEDRUS: *SOSNA CEDR.* Ma za znak gatunkowy, że *Liście* zaostrzone, są w kupki zgromadzone. Rośnie w Syryi, a osobliwie na gorze Libanie. Nie miałem dotąd sposobności rozważać tych drzew, które na Pokuciu Kedrami zowią; czyli do tego, czyli do poprzedzaiącego gatunku należą; Sosnę bowiem Syberyiską, wielu Syberyiskim Cedrem nazywaią.

Drzewo to, podług iednostaynego zapewnienia Pisarzów, między wszystkiemi drzewami ma do nadzwyczayney przychodzić starości: iakoż pokazuią ieszcze kilka sztuk na gorze Libanu, które ledwie nie od powszechnego Potopu stać maią. Od oka ma nieiakie podobie-

bień-

bieństwo do Jodły: w pierwszych dziesięciu leciech rośnie tępo, lecz potém nadgradza sporzey. Pień do znaczney wyrasta wysokości, i częstokroć w iedénastym roku iuż bywa sześć łokci wysoki, a w 74. roku wymierzano grubość iego na około blisko łokci sześć. Te, które na gorze Libanu maią zaszczyt tak wielkiey starości, są tylko około 12. łokci wysokie, a około 18. na około grube.

Drzewo iest słoią prędkiego, mocne, żółtawo-białe, z starych pniów czerwonawe, trwałe, od robactwa nietykane. Kora popielato-brunatna, gładka, i śląca. Gałęzie miewaią po cztery łokcie długości, i częstokroć na 20. łokci w około się rozkładaią. Liście są tęgie, zaostrzone: około puttora cala długie, zawsze zielone, stoią po 20. lub więcey z iedney pochewki na gałęziach, i w kątach między pniem i gałęziami.

Szyszki albo Kotki samcowe są około cala grube, podłużne, żółte, pełne pyłu, i maią od spodu niby Kielich wielolistkowy. Samice zaś stoią na innych gałązkach, maią podobnież niby Kielich, są małe, owalne, około cala długie, a na trzecią część cala grube: z początku purpurowe, po upłodnieniu blade, potém brudno zielone, nakoniec brunatne. Szyszki dojrzałe są do pięciu calów długie, do czterech grube, stoią w gorę bez szypułek na gałęziach. Łuski na Szyszkach są na puttora cala szerokie, na cal długie, i gęsto za siebie zachodzą. Ziarna nasienne są żółtawo-brunatne, maią skorkowatą wielką, szeroką obwódkę, i w Szyszkach zawarte do lat czterech nie psuią się.

Z doświadczeń w zimnych Kraiach, czynionych iest bardzo trwałe to drzewo na zimna i mrozy: a lubo nadzwyczaynych zim wierzchołki nieco szkodować mogą; ożyie przecięż, i rośnie prosto w gorę. W początkach przecięż po posianiu nieco pieczołt potrzebuie. Grantu potrzebuie bardziey podłego i zgorzystego, iak tłustego i równego; i ieżeli ma rość w gorę i pięknie, powinno rość w zagęstwieniu.

Nasienie z Szyszek dobywa się takim sposobem. Wałek śrzodkowy, albo Oś szyszki, przewierci się ostrożnie wskroś świdrem: w tę dziurę wbiie się gwałtem Czop klinowaty, aż się Szyszka rozpęknie. Posieie się na wiosnę w naczyniach płytko, dobrey ogrodowey ziemi pełnych: potrząśnie się piaskiem i nie mokro się utrzymuie. W trzecim, lub też w czwartym roku przesadzi się na mieysce, gdzie na zawsze zostanie. Gdzie to drzewo rośnie, pod cieniem iego nie tylko przyiemną, ale i zdrową latem chcą uznawać ochłodę: robią z niego rożne przednie roboty, które nie tylko dla zapachu maią zaletę, ale oraz maią bydź prawie nieskazitelne.

1022.

1022.

PINUS LARIX: *SOSNA MODRZEW.* Ma za znak gatunkowy, że *Liście* przytępione są w kupki zgromadzone. Rośnie w wielu Kraiach Europy: iest na Karpackich górach: u nas w południowey stronie kraiu ieszcze gdzie niegdzie dla osobliwości się naydzie, ale budowy mieyscami modrzewowe daią poznawać, że nieskrzętność naszych poprzedników modrzewowe lasy wygubiła.

Pień wyrasta prosto, gibko, osobliwie w zagęstwionym mieyscu, i tak sporo, że się częstokroć przez rok do dwu łokci i wyżey podnosi: a głowa na głowę rachuiąc, co rok na łokieć wyrasta. Wysokość bardzo bywa znaczna, a grubość na około częstokroć półtrzecia łokciowa. Drzewo iest brunatno czerwone, albo czerwono żółtawe, twarde, i nierownie cięższe od pospolitey Sosny. Biel pod miazgą biława. Kora mocna, gruba, brunatno-czerwona, gęsto popękana. Gałęzie iedne przez drugie wiszą ku ziemi. Liście około 20. wyrastaią z iedney pochewki, stoią na około gałęzi, są wązkie, iasno zielone, i na zimę opadaią: na wiosnę zaś gdy się odnowią, bardzo przyiemny, i balsamiczny zapach wydaią.

Kwiaty pokazuią się w Kwietniu przed liściami. Samce iednoczą się w małą okrągłą Kulkę, na ogolney szypułce stoiącą: są złożone z wielu drobnych łusek, i maią żółte główki pyłkowe. Samice stoią na tychże gałązkach, są małe, owalne, podłużne, i pospolicie czerwone. Szyszki stoią na zagiętych szypułkach prosto w gorę, są brunatno-żółtawe, mało co nad cal dłuższe, około cala szerokie, dojrzewaią w Grudniu, ale nie corok opadaią.

Nasienie iest drobne: 76800. ziarn na funt wychodzi: przez nie rozmnożyć i zasiewać można sposobem tym, iaki się pod Sosną pospolitą wyraził. Udaie się w każdym gruncie, aby tylko nie był mokry, gliniasty, i zimny: naylepszy grunt iest ciepły, lekki, z piaskiem pomieszany, kamienisty, zgorzysty. Po posianiu gdy drzewka w kilka lat podrosną, gdzie zbytnie zagęszczone będą, przesadzą się na mieysca, gdzie są rzadsze: i to się czyni wcześnie na wiosnę, nim się liście ruszą.

Drzewo to, które zimy się nie boi, gwałtowności wiatrów się opiera, od robactwa nie łatwo tykane bywa: które między drzewami szpilcowemi ma tę osobliwość, że się z korzenia odmładza: godne iest rozmnożenia. Zażywać się może do wszystkiego, iak pospolita Sośnina, zawsze przecięż nad nie iest szacowniejsze. Budowy modrzewowe wiekami nieskażone stoią. W budowach wodnych, naprzykład przy Młynach, w Studniach, czernieie, i prawie w Kamień się obraca. Te tylko

dwie

dwie przywary ma do siebie: naprzod, że ieżeli świeże należycie niewyschłe będzie zażyte, zawsze z niego Żywica się sączy: powtore, że na opał zażyte, w ogniu trzeszczy i rozrzuca: Węgle przecięż daie bardzo dobre.

Bedłka, albo Hubka na tym drzewie rosnąca, zewnątrz czerwonawo siwa, wewnątrz krucha i nitkowata, w początkach słodka, potém gorzka, iest wiadoma w Aptekach pod imieniem *Modrzeiowey Gąbki*, (*Agaritus*). Zażywali iey dawnieysi lekarze rożnym sposobem na laxacyą, lexuie przecięż zbytnie, i czyni przykrości.

Z tegoż drzewa w wielkie upały, osobliwie gdy będzie nacięte, płynie Żywica iasna, świeża żołtawo-biała, gdy się zestarzeie, nieco gęściesza, i cytrynowo żołta: tę świeżą Francuzi nazywaią *Bijon*, i ma skutki białego Peruwiańskiego Balsamu: zestarzała zaś przedaie się pod imieniem Weneckiey *Terpentyny*. Ta Terpentyna ma mocny zapach, smak ostry, skutki balsamiczne, mocz pędzące, od zgnilizny zachowuiące, rozgrzewaiące, i rozdzielaiące. Zażywa się nie tylko zewnętrznie na rany, wrzody, puchliny: ale i wewnętrznie w wewnętrznym zranieniu, w chorobach moczowych, w Gonorrei, i białych upławach.

Z tego ieszcze drzewa wiadoma iest żywica twarda, która przeczyszczona przedaie się pod imieniem *Colophonium*. W wielkie ieszcze upały sączy się z niego sok słodki, który też same ma skutki, iakie *Manna calabrina* w Aptekach zwana, tylko nieco słabsze: i zowie się *Manna de Biancon*. Nakoniec gałązki Modrzewowe na włosnę w pomieszkaniu stawiane, bardzo go zdrowym powietrzem napełniaią.

1023.

PINUS PICEA: *SOSNA SWIERK*. Ma za znak gatunkowy, że *Liście* stoią poiedyncze i są wycinane. Niektóre strony kraiu maią lasy Swierkowe: na Podlasiu gdzie niegdzie tylko te drzewa widzieć się daią, i łatwo domyślić się można, że są kiedyś sprowadzone skąd inąd, ile że te drzewa właściwie dziko rosną tylko na mieyscach zgorzystych.

Pień wyrasta prosto do znaczney, czasem 80. łokciowey wysokości: a częstokroć do więcey iak trzyłokciowey na około grubości. Kora popielata, gładka. Drzewo białe, lekkie, żywicowate, giętkie, łatwo gniie. Liście stoią poiedynczo na dwu bokach gałęzi, iak zęby na grzebieniu, i pospolicie podwoynie rzęd za rzędem: są zawsze zielone, wązkie, spłasczone, tęgie; na powierzchowney płaszczyźnie ślniące, i ciemnozielone; od spodu zaś maią dwie kreski białe wpukłe, a trzy zielone wypukłe.

Kwitnie w Maiu. Kwiaty Samce są czerwone, małe, owalno podłużne, maią żołtawe

głowki pyłkowe stoią na gałązkach w kątach liści. Samice ieszcze w Sierpniu poprzedzaiąc pokaznią się w kształcie podłużnych brunatnych guzików na końcach latorośli: gdy się potém rozwiną, maią kształt podłużney szyszeczki i brunatney, maią łuski za siebie zachodzące, z których zewnętrzne są szerduszkowate od wierzchu okrągłe, wewnętrzne zaś cieńsze i węższe. Nasiona leżą pod zewnętrznemi łuskami, doyrzewaią w Wrześniu, maią w sobie wiele żywicy; są brunatne, ślniące, spłasczone, prawie troyboczne, średniey długości i szerokości, skoreczką obwodzone, i nayważkie ze wszystkich całego sosnowego rodzaiu.

Drzewo to tak iest trwałe na zimno, że owszem od upałów słonecznych psuć się zwykło, udaie się na gruncie, któryby ani był zbytnie piaszczysty, ani mokry: naylepiey w wilgotney, chłodney ziemi, na północney stronie gór. Sieie się nasienia iak pospolitey Sosny. Po posianiu, pierwszych lat bardzo tępo rośnie: lecz po dwudziestu leciech nadgradza za to wielką sporością.

Drzewo zażywa się do Budowy, i na rożne naczynia: a osobliwie do muzycznych Instrumentów, iako na wierzchach Skrzypców, Klawikordów widziemy. Żywica, która obficie wypływa, która się częstokroć w guzy pod korę zbiera, i przecięciem wypuszczona bydź może, iest prawdziwą Terpentyną, iednakowoż ma własności i skutki iak Modrzewowa. Wierzchołki latorośli zażywaią się iak Herbata na Szkorbut. Z kwiatów samcowych Pszczoły obficie na Wosk noszą. Szyszki na końcu Czerwca zebrane, siekaią się, i gotuią w wodzie; tłustość na wodzie pływaiąca zbiera się, i iest prawdziwym terpentynowym Oleykiem, który się do zewnętrznych osobliwie lekarstw dla ludzi i bydła zażywa.

1024.

PINUS ABIES: *SOSNA JODŁA*. Ma za znak gatunkowy, że *Liście* szydłowate, gładkie, z tęgim ostrzem, stoią poiedynczo, i prawie na krzyż są osadzone. Niektóre strony kraiu maią lasy Jodłowe; na Podlasiu zaś gdzie niegdzie tylko widzieć można poiedyncze Jodły; i rzecz pewna, że są skąd inąd sprowadzone, rośnie bowiem dziko tylko w gorach.

Korzeń serdeczny to drzewo ma bardzo krotki, a stąd od wiatrów łatwo obalone bywa: korzenie zaś poboczne płytko się pod powierzchnością ziemi rozchodzą. Pień, osobliwie w gęstych lasach, wyrasta czasem wyżey 70. łokci. Drzewo iest białe, lekkie, i pełne żywicy. Kora brunatno czerwona, im starsza, tym bardziey popękana. Liście iasno-zielone, wązkie, czworoboczne, zaostrzone, tęgie, kłuące, na końcach zakrzywione, wyrastaią z wą-

skich łuskowatych guziczków, i stoią tak na około gałęzi, że cała gałąź wałkiem nieiakim się bydź zdaie, osobliwie w początkach.

Kwiaty pokaznią się ku końcowi Maia. Kotki samcowe są owalne, iasno czerwone, w początkach poziomkowym Jagodom podobne. Samice rokiem iuż pierwey widzieć się daią na wierzchołkach gałązek, w brunatnych małych pączkach: gdy się rozwiną, są podłużne, zaostrzone i czerwonawe. Szyszki wiszą na dół, miewaią około pięciu całów długości, a półtora szerokości: są w początkach czerwonawe, potém iasno brunatne, doyrzewaią w Październiku, a w Grudniu na nasienie zbierać się maią. Ziar na nasienne są czarniawe, i maią szeroką żołtawo-brunatną obwódkę.

Posiać się może sposobem, iaki się wyraził pod gatunkiem Sosny pospolitey. Zimna się nie boi, Piasków, albo i dobrey ziemi nie lubi: naylepszy iest grunt suchy, kamienisty, nieco gliniasty. Nad inne gatunki tego rodzaiu łatwiey się przesadzać daie. Trafia się to, że pewne gatunki Owadu, *Dermestes piniperda*, *polygraphus*, *typographus*, między Bielem i korą tak się nadzwyczaynie rozmnożą, iż całe lasy wniwec obracaią: ratunku na to innego niemasz, iako postrzegłszy, które drzewa od nich toczone są, wyciąć, czym prędzey wywieźć, i na węgle spalić.

Drzewo w ogniu trzeszczy i rozrzuca, stąd do opału niezdatne. W wilgoci nabrzmiewa, i dlatego do Budowy na wilgotnych mieyscach zażyte bydź nie może. Węgle iodłowe są iedne z lepszych. Belki iodłowe od niektórych bardziey nad dębowe są szacowane: ale na to wybierać trzeba takie, które są żołciowsze, i maią słoy iak naydrobnieyszy. Z niego robią się rożne naczynia i instrumenta. Stolikom i Biorom iodłowym można dać czerwoność drzewa zamorskiego, kilkakrotnie umywaiąc moczem z końskim gnoiem mieszanym. Z cienkich długich korzeni w Lapponii kręcą powrozy: ściągnąwszy skorę, korzenie wdłuż na kilka części rozdzieraią: zwiiaią w kłęby, i gotuią w wodzie przez godzin dwie, przydawszy obficie popiołu: wybrawszy z wody, skrobią wpodłuż i skręcaią. Z tychże korzeni, ale nierozdzieranych, robią się piękne koszyki. Sadze zbierane, Malarzom i Drukarzom są użyteczne.

Żywica z niedoyrzałych szyszek, z gałęzi grubszych i pnia płynąca, rowna się Terpentynie: z niey można mieć oleiek, który rozpuszcza Mastyx, i czyni Pokost bardzo dobry. Drzewo to ieszcze daie smołę, nie tylko iak pospolicie zdatną, ale przydawszy dziewięc części Asphaltum, czyni mieszaninę do powleczenia naczyń wodnych nadzwyczaynie trwałą. Żywica przeczyszczona twar-

twarda, iest *Colophonium*, nie tylko Muzykantom zdatna, lecz się oraz i do plastrów zażywa. Gdzie wiele Jodły rośnie, tam powietrze dla Suchotników ma bydź bardzo zdrowe.

Biel z młodych latorośli na wiosnę, tak się za przysmaczek zażywać może, iak z Sosny pospolitey. Kora zewnętrzna zdatna iest do garbowania Skor. Z gałązek pędzić można mocną wódkę. Wierzchołki i latorośli osobliwszą maią skuteczność na Szkorbut: zażywaią się iak Herbata, nie tylko w tey chorobie, ale i na wrzody nóg, w Suchotach, i w Gonorrhei. Pyłek kwiatowy, który każdemu Bydłu iest szkodliwy, i z którego Pszczoły obficie na Wosk noszą, ma bydź lekarstwem na kaszel dychawiczny dla dzieci. Nasienie iest właściwym przysmaczkiem dla Ptaków Krzywodziobów.

1025. ♃

PINUS BALSAMEA: *SOSNA BALSAMOWA*. Ma znaki gatunkowe takie: *Liście* stoią poiedynczo: są nieco wycinane: od spodu maią podwoyną kropkowaną kreskę. Rośnie dziko w północney Ameryce, w Kanadzie i Wirginii.

Ma wielkie podobieństwo do naszego Swierku, rożni się przecięż następuiącemi znakami. Rośnie niżey: pączki ma okrągłe, ślniące i brunatne: Liście są węższe, krótsze, są gęściey-sze, i więcey rzędami stoią: szyszki są brunatno błękitnawe. Liście roztarte daią zapach bardzo balsamiczny.

Rozmnożyć można z posianego na wiosnę nasienia: gruntem nie gardzi, byleby przynaymniey średniey był dobroci, i zimy się nie boi. Prawda, że się do budowy drzewa spodziewać nie można, gdyż pospolicie w lat 12. usycha, i umiera; ieszcze przecięż ma zalety, dla których przez lat 12. porządkiem zasiewać się może. Drzewo na ogniu kominkowym przyiemny zapach daie: a osobliwie około 10. roku zaczyna z gazów obficie wypuszczać przyiemnie i mocno pachnącą Terpentynę, którą Anglicy przedaią za Balsam *de Gilead*, i która iak prawdziwy naturalny Balsam zażyta bydź może.

1026. ♃

PINUS CANADENSIS: *SOSNA KANADENSKA*. Ma za znak gatunkowy *Liście* poiedynczo stoiące, rowno szerokie, dosyć przytępione, i nieco skorkowate. Rośnie w północney Ameryce, a osobliwie w Kanadzie na wierzchołkach gór.

Rośnie prędko i wysoko. Drzewo iest mocne, kora biała, liście czworoboczne maią na obu płaszczyznach iasny rowek, stoią na około gałęzi nierownie gęściey iak u naszey Jodły: od końca zaś każdego listka ciągnie się przez gładką korę wpodłuż wyniosła brózda.

Kwiaty pokazuią się w Maiu, kotki samcowe stoią w górę; są żołtawe, około pół cala dłu-

gie. Samice są drobne, zielonawe, i bardzo podobne do Samic Modrzewowych. Szyszki są wielkie, żołto brunatne, gładkie, około trzech cali długie, a na trzy ćwierci cala szerokie: gdy doyrzeią wiszą na dol: doyrzewaią zaś w Jesieni i wtedy na nasienie zbierać się maią. Nasienie iest czarniawe, drobne, owalne, na iednym boku spłaszczone, i ma wązką, podłużną, żołtawą obwodkę.

Drzewo to iest iedno z pożyteczniejszych Amerykańskich: i dla rożney zdatności godne rozmnożenia. Pokazały doświadczenia, że się w Europie zimy nie boi, i że nawet na suchym i chudym gruncie udaie się dobrze. Nasienie sieią na wiosnę.

Podług uwiadomienia Kalma, Amerykanie warzą z tego drzewa niejakie Piwo, które zaraz pić można, długo trwa, iest brunatne, czyste, smaczne, i bardzo zdrowe. Gałązki, na których tegoroczne są szyszki, całe kładą w kocioł, aż go napełnią: nalewaią pełno wody i gotuią. W czasie gotowania rzucaią w kocioł upalone iak Kawa ziarna pszenne, żytne, lub ięczmienne, a osobliwie Tureckiey Pszenicy: miarkuiąc tych ziarn garniec ieden do dwu beczek Piwa. Nad to ieszcze rzucaią dwie bułeczki przepalonego Chleba pszennego. Gdy się woda do połowy wygotuie, i kora od gałązek odstanie, wyrzuciwszy gałęzie, wodę przez płotno w kadź przecedzaią, wlewaią Syropu, i roić się daią. Po wyroieniu zlewaią w beczki lub butelki.

Coś podobnego pokazało się, doświadczaiąc na małych gałązkach naszey Sosniny, ale uniksiąc trudności u nas nabycia Syropu, można na mieysce iego zażyć miodu przasnego, wodą nieco rozrzedzonego a na mieysce Tureckiey Pszenicy, naszey zwyczayney. Prawda, że ten trunek nie będzie miał powabów nadzwyczayney iakiey przyiemności, zawsze przecięż byłby dla Wieśniaków przyiemnieyszy, zdrowszy, i tańszy nad zwyczayne Żydowskie Piwa.

1027. ✲

PINUS LARICINA: *SOSNA MODRZEWOWA.* Ma *Liście* w kupkach stoiące, i na zimę odpadaiące: *Szyszki* dosyć są okrągłe, i maią łuski okrągłe, gładkie, wietko leżące. Rośnie w Ameryce w Kanadzie.

Z weyrzenia ma wielkie podobieństwo do Modrzewu, nie tak przecięż sporo rośnie, i ma gałęzie cienkie, na dol wiszące. Pąki liściowe są prawie czarne. Liście są od Modrzewowych ciemnieysze; kwiaty, szyszki, i nasiona mnieysze. Zimna się Europeyskiego nie obawia; i siać się może iak Modrzew. W siodmym roku już miewa kwiaty i szyszki. Żywica z tego drzewa sucha, iest iedna z nayużyteczniejszych do wonnych kadzideł, czyniąc zapach tak przyiemny, iak Benzoe lub Storax.

L. G.

L. G. 43.

PIPER: *PIEPRZ.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dwie, *Otworów* trzy, *Korony* i *Kielicha* nie ma, *Jagoda* iest iednoziarnowa. Gatunki tego rodzaiu kosztownegoby u nas potrzebowały pielęgnowania: gdy przecięż w kuchniach naszych kupnego Pieprzu zażywamy; ze dwudziestu gatunków, o dwu namienić muszę.

✲ ✲

PIPER NIGRUM: *PIEPRZ CZARNY.* Ma za znak gatunkowy *Liście* gładkie, iaiowe, pospolicie siedmżyłowe na poiedynczych ogonkach stoiące. Rośnie dziko w Wschodniey Indyi, w Malabar, Jawa, Sumatra, i t. d.

Pręt chrościnowy wiie się o pobliższe rzeczy, i ciągnie się wysoko w gorę. Kwiaty są w grona skupione. Jagody wielkości grochu maią zapach mocny, i smak korzenny, ostry, palący: są w początkach zielone, a potém czerwone, ususzone czernieią, i są nam znaiome pod imieniem Pieprzu. Jagody te, poki są niedoyrzałe, za świadectwem Rumpfa, nie są tak ostre, i Indyanie one z solą i octem iadaią.

Doyrzałe Jagody zebrane, kładą się w słoną wodę, a potém na słońcu suszone, w dymie wędzone, pakuią do przesłania; i taki mamy pospolity Pieprz czarny. Mamy ieszcze i Pieprz biały: iest to ten sam, tylko przez moczenie z wierzchniey zmarszczoney skoreczki odarty. Hollendrzy Pieprzem handluiący tak wielki na nim zysk odnoszą, że sto na sto zarabiaią. W Persyi, Arabii, Chinach, i Japonii, niemasz towaru, któregoby za Pieprz nie dostali: iakoż w gorących kraiach nie bydź daleko użyteczniejszy, niż w zimnych.

Pieprzu skutki są gwałtownie krew rozpalaiące, ostrożnieby go więc w kuchni zażywać należało: iego wielka ostrość i ognistość, mocnym tylko osobom, grube nerwy maiącym, może bydź zdatna, wiele oraz wilgoci maiącym, i zimnym. Kiedy przecięż dlatego, że rozgrzewa i żołądek utwierdza, iest potrzebny do potraw tłustych, wędzonych, oziębiaiących; miernie go i nie tłuczonego, ale całego zażywać należy. Cały Pieprz toż sprawi co tłuczony, a tłuczony, zwłaszcza miałko, tym iest niebezpieczniejszy, że się w fałdach żołądka i kiszek długo zatrzymuie, i w niektórych okolicznościach zgubić może.

Na wiatry i niestrawność, ieżeli od przeziębienia, osłabienia, i zamulenia żołądka pochodzą, połknione całkiem co rano od 7. do 10. ziarn Pieprzu, pewnym są lekarstwem. Niektórzy Pieprzu z gorzałką zażywaią na Febrę: prawda, mowi Zuckert, pomogło niektórym, ale też nie mało iest takich, którzy tym lekarstwem śmierć sobie kupili. Nakoniec

Pieprz

Pieprz Swiniom iest prawdziwą trucizną.

* *

PIPER LONGUM: *PIEPRZ DŁUGI.* Ma *Liście* serduszkowe częścią na ogonkach, częścią bez ogonków. Rośnie dziko w Wschodniey Jndyi, a osobliwie w Bengalu.

Pręt iego podobnież się wiie o pobliższe rzeczy. Kłoski niedoyrzałemi ieszcze ziarnami osadzone, zebrane i ususzone, są wiadomym długim Pieprzem, który kupuiemy, lubo nie tak pospolicie do używania. Własności wszystkie ma z poprzedzaiącym iednakowe.

L. G. 1108.

PISTACIA: *PISTACYA.* Jest rodzay z oddzielonemi płciami. Drzewa tu należące *Korony* nie maią. U *Samców* Kielich iest pięćdzielny: maią nitek pyłkowych pięć, i są w kotki skupione. *Samice* są wcale od siebie oddalone: maią Kielich troydzielny: Szyiek trzy: rodzą owoc pestkowy, iednoziarnowy. Niektóre z pięciu gatunków mogłyby u nas bydź utrzymywane.

1028. *

PISTACIA VERA: *PISTACYA PRAWDZIWA.* Ma ze znak gatunkowy. *Liście* nie do pary pierzaste: *Listeczki* są dosyć iaiowo-okrągłe i odgięte. Drzewo to rośnie w Jndyi, Persyi, Arabii, i Syryi: z Syryi go naypierwszy Vitelliusz Cesarz do Włoch sprowadził, gdzie teraz obficie iest rozmnożone.

Pień wyrasta do znaczney wysokości. Liście są dosyć wielkie blado zielone: na drzewach samicowych są złożone z pięciu większych i okrągleyszych, na samcowych zaś tylko pospolicie ze trzech bardziey podłużnych listeczków. Kwiaty są białawe. Owoc rożney wielkości, pospolicie laskowemu Orzechowi się rownaiący: podłużny, rogaty, rowkowany, z ostrym końcem: ma podwoyną łupinę, zewnętrzna iest cienka, skorkowata, kosmata, krucha, gdy doyrzeie czerwonawo żołta: wewnętrzna iest drzewiasta i biała. Ziarno iest ieszcze czerwonawą skoreczką powleczone, blado-zielonawe, na iedney stronie wypukłe, na drugiey bardziey spłaszczone i żeberkiem opatrzone.

Ziarna te są słodkie, tłuste, smaczne, w wielu stronach do stołowych należą przysmaczków: iakoż nie tylko w kuchni i na stole, ale oraz i w lekarstwie wyśmienicie zastąpić mogą mieysce migdałów, i ieszcze od niektórych więcey nad migdały szacowane bywaią.

Rozmnożyć się może z owocu posadzonego w naczynia. Drzewka młode przez trzy zimy zachowaią się od zbytnich mrozów, bez przyzwyczaienia przecięż do pieszczot ciepła. Czwartey wiosny z nieruszaną przy korzeniu ziemią posadzą się w ogrodzie na mieyscu od północnych wiatrów zasłonione. Od przypadku iednak gwałtownych mrozów, dobrze będzie, gdy się przez kilka ieszcze lat na zimę grochowinami otulą, a korzenie zebranemi z rożnych drzew liściami.

1029. *

PISTACIA TEREBINTHUS: *PISTACYA TERPENTYNOWE DRZEWO.* Ma *Liście* nie do pary pierzaste: *Listeczki* są iaiowo-lancetowe. Rośnie w południowey Europie, północney Afryce, i Jndyi.

Pień do znaczney wyrasta wysokości. Liście są iasno zielone, złożone z pięciu lub siedmiu listeczków, które bez ogonków naprzeciw siebie stoią. Kwiaty są blado purpurowe. Ziarna nasienne są zielonawe, wielkości małego grochu. Rozmnożyć i utrzymywać się może tym sposobem, iak się o gatunku poprzedzaiącym namieniło.

Z tego drzewa mamy naylepszą i prawdziwą Terpentynę Cypryiską zwaną, która czasów naszych rzadko się naydzie nie sfałszowana. Jest to naturalny Balsam, ieżeli prawdziwy, śrzednie płynny, biało żołtawy, w zielone albo błękitne wpadaiący: balsamicznego, mocnego, ciężkiego zapachu: ostrego, gorzkiego i żywicowego smaku. Ziarna nasienne ieszcze w niektórych stronach Azyi na pokarm się zażywaią, i u Arabów nazywaią się zielonym zbożem: 2000. lat przed wynalezieniem teraz zwyczaynego chleba, miały bydź Persom i Syryiczykom pospolitym pożywieniem.

1030. *

PISTACIA LENTISCUS: *PISTACYA MASTYKSOWE DRZEWO.* Ma *Liście* przerwano pierzaste: *Listeczki* są lancetowe. Rośnie w Portugalii, Hiszpanii, Włoszech, i Palestynie.

Pień w własney oyczyźnie do znaczney wyrasta wysokości: gdzie indziey zaś ledwie dochodzi sześciu łokci. Liście stoią na gałązkach na przemiany, są ciemno zielone, i zawsze na drzewie zielenieiące. Kwiaty są zielonawo-żołte. Jagody czarniawe, mięsiste, częścią iednoziarnowe, częścią więcey. Na rozmnożenie naylepiey iest, gdy się nasienie sprowadzi z Hiszpanii, albo południowey Francyi: postąpi się zaś z nim tak, iak się o pierwszym gatunku namieniło.

Z tego drzewa mamy Mastyx: iest to żywica twarda, sucha, krucha, blado-żołta, przezroczysta, w ziarnach balsamicznego smaku, palona zapach wydaie. W lekarstwie ma skutki wzmacniaiące, ściągaiące, i rozdzielaiące: zażywa się w proszkach, kadzidłach i maściach. Rozpuszczona *in Spiritu vini*, albo oleyku żywicowym, czyni Pokost. Drzewo daie się przednie gładzić, i tak iest zdatne do przednich robot, iak Bukszpan Angielski. Z nasienia wytłacza się Oley nad Oliwę bardziey szacowany.

L. G.

L. G. 870.

PISUM: *GROCH.* Jest rodzay maiący kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych iest dziesięć na dwie kupki zrosłych: na *Kielichu* dwa ucinki wierzchowe są krotsze: *Szyika* iest troyboczna, ku wierzchołkowi nieco włosista, i maiąca ostrze. Ze czterech gatunków dwa tylko są wiadome.

1031.

PISUM SATIVUM: *GROCH ZWYCZAYNY.* U Tragusa *Pisum agreste*: u Turneforcyusza i C. Bauhina *Pisum arvense*: u Mathiola, Lonicera, Dodonusza, i Duranta, *Pisum minus*: u J. Bauhina *Pisum vulgare.* Ma znaki gatunkowe takie: *Ogonki* liściowe są okrągławe: *Przysadki* liściowe są okrążone, karbowane: *Szypułki* wielokwiatowe.

Procz pospolitych odmian, które się na roli zasiewaią, iest bardzo wiele ogrodowych. W ogolności mowiąc, korzeń iest roczny: Pręt wiciowy o pobliższe rzeczy się okręcaiący, rożney długości. Liście pierzaste są złożone z okrągławych listeczków, i kończą się wąsami. Kwiaty są rożne, u iednych białe, u innych rożney czerwoności. Strąki rożney wielkości: ziarna świeże okrągłe wprawdzie, lecz uschłe częstokroć kształt odmieniaią.

Grochu polowego u nas wiadome odmiany są od ziarn, a takie są białe, zielone, mieyscami wielkogroch maiący ziarna większe, i gdzie niegdzie Pruski albo Warmiński, maiący ziarna brudno upstrzone, i gdy uschną, rogate. Wiadomo gospodarzom, że Grochy gruntu przynaymniey świeżo nagnoionego nie potrzebuią, takby bowiem buiały, a mało wydały owocu: przecięż grunt powinien bydź nie chudy, przed zimą ieszcze podrzucony, i naylepszy iest nieco gliniasty.

Co się zaś tycze odmian ogrodowych, które w zażyciu więcey maią zalety, z tych wiele nam iest nieznaiomych, wymienię niektóre. *Ranny* albo *Marcowy* naywcześniey nad wszystkie rodzi strąki. *Cukrowy* ma łupiny słodkie i przyiemne do zażycia. *Hollenderski* bardzo wielkie ziarna maiący, iest dwoiaki, ieden okrągły, drugi po uschnieniu rogaty. *Koronkowy* rodzi kwiaty i strąki w grona skupione: wydaie wprawdzie obfite ziarna, ale drobne. *Hiszpański, Marotto*, ma ziarna czarno brzegowane.

Ogrodowe grochy podobnież gnoynego gruntu nie potrzebuią: a gdy się pospolicie dlatego zasiewaią, aby świeże do kuchni zażyte bydź mogły, chcąc mieć takie prawie przez całe lato, iedne posieią się przed samą zimą, drugie w Kwietniu, trzecie w Maiu, i nakoniec w Czerwcu. Przed zimą posieią się na mieyscu od północy zasłonionym, i na zimę okryią się liściami z drzew zebranemi: naylepszy do tego iest Groch zwany Marcowy, albo ranny.

Groch polowy iest w gospodarstwie użyteczną rośliną: Cudzoziemcy go pospolicie tylko sieią, aby grochowinami żywili Bydło, a ziarnami Wieprze i Drob karmili: ogrodowe tylko obracaiąc dla ludzi: lecz u nas i z polnego grochowinami żywiemy Bydło, i użyć ich osobliwie możemy w ogrodach do otulenia i okrycia roślin pieszczonych, i ziarna idą na pokarm dla ludzi.

Groch, osobliwie suchy, iest wprawdzie pokarmem posilnym i nasycaiącym, ale tylko dla ludzi pracuiących, mocnych, i zdrowych: przeciwnym sposobem w żołądkach pieszczonych, słabych, i osob mało poruszenia maiących, iest ciężki do strawienia, obciąża, nadyma, zamula, i wielu złych przypadków bydź może przyczyną, osobliwiey zaś szkodzi Hipokondrykom, dychawicznym, hikterycznev białey płci, skłonnym do Kurczu, Kamienia, zawrotu i hemorroid.

Co się zaś tycze zażycia grochów, osobliwie ogrodowych, które młode i świeże, częstokroć z strąkami się zażywaią: te wprawdzie nie maią lekarskiey nagany, ale mało żywią. Gdy przecięż u wielu przyiemnym są przysmaczkiem, następuiący sposob mieć mogą dla opatrzenia się na zimę.

Dla zachowania łupin, a naylepsze są z odmiany cukrowey, wybiorą się ziarna, łupiny podzielone rozścielą się cienko w cieniu, często przewracane gdy uschną, schowaią się. Groch zaś młody, który z rożnych odmian bydź może, zbiera się w czasie rosy: wyłuszczony z łupin kładzie się w czysto butelki, które zatkawszy nowemi korkami i obwiązawszy, gotuią się w Kotle wody: lecz w Kocioł niemało trzeba włożyć Siana, aby butelki nie pękały. Dla wiadomości potrzebney tegoż Grochu gotuie się razem trochę w płatku zawiązanego; gdy się iuż w palcach rozciera, odstawia się Kocioł od ognia, ochłodzone butelki wyimuią się, korki się żywicą opatrzą, i schowaią.

1032.

PISUM ARVENSE: *GROCH DZIKI.* U Turneforcyusza *Pisum folio anguloso.* Gatunkowe znaki są takie: *Ogon* liściowy ma cztery listki: *Przysadki* liściowe są karbowane: *Szypułki* są tylko iednokwiatowe. Naydowałem go lubo rzadko między żytem, osobliwie tym, które w tych leciech rozmnożone Egipskim nazwano. Korzeń ma roczny, a liście są rogate.

L. G. 142.

PLANTAGO *BABKA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych cztery, *Otwor* ieden, *Kielich* czterodzielny. *Korona* także czterodzielna z odgiętą obwodką. *Torebka* nasienna dwuko-

komorkowa w poprzecz się otwiera. Ze dwudziestu i iednego gatunków, następuiące mi dotąd są wiadome.

1033.

PLANTAGO MAJOR: *BABKA WIELKA.* U Cesalpina *Plantago & Centinervia:* u Korduse i Gerarda *Plantago latifolia:* u Pena i Lobela *Plantago latifolia lævis.* u C. Bauhina *Plantago latifolia sinuata:* u Morysona *Plantago latifolia vulgaris:* u Brunfelsa i Lonicera *Plantago rubra:* u Royena *Plantago foliis ovatis*, albo *Plantago foliis petiolatis, ovatis, glabris, spica cylindrica.* Ma znaki gatunkowe takie: *Liście* są iaiowe i gładkie: *Pręt* okrągławy: *Kwiaty* w kłos skupione iak dachówka za siebie zachodzą.

Rośnie na łąkach i w zaroślach: kwitnie w Maiu i Czerwcu. Korzeń ma trwały: i cała ta roślina rożney bywa wielkości. Liście z korzenia stoią na ogonkach, i bywaią czasem bardzo długie; maią w podłuż po siedm żył: są pospolicie na obwodzie całe, czasem wycinane albo zębkowane. Kłos kwiatowy iest długi, cienki, pospolicie poiedynczy, czasem dzielący się.

Roślina ta świeża, iest przyiemnym i zdrowym pożywieniem dla Bydła: Krowom osobliwie mleko pomnaża. Korzeń, nasienie, a osobliwie Liście, czyli to w wyciśnionym soku, czyli iak Dekokt lub Herbatę zażywaiąc, maią w lekarstwie chłodzące, i lekko ściągaiące skutki: Lekarze, osobliwie downieysi, zalecali zażycie wewnętrzne i zewnętrzne na krwi i żołądka płynienie, na gonorrheę.

1034.

PLANTAGO ASIATICA: *BABKA RZADKOKWIATOWA.* Podług Linneusza ma znaki gatunkowe takie: *Liście* iaiowo-lancetowe, gładkie: *Pręt* rogaty: *Kwiaty* rzadko osadzone.

Naydowałem na pastwiskach i trawnych mieyscach w Lipcu kwitnącą, która lubo z weyrzenia zdawała mi się tylko bydź odmianą gatunku poprzedzaiącego, ze znakami się iednak Linneuszowemi dopiero wyrażonemi wiele zgadzała. Liście znaczne, pięćżyłowe, miękkie, nieco zębkowane, gładkie: owszem cała ta roślina gładka iest. Pręt pospolicie niski i krotszy od liści. Kłos nie wiele ma kwiatów rzadko osadzonych, i te iescze w niektórych mieyscach są przerwane.

1035.

PLANTAGO MEDIA: *BABKA SRZEDNIA.* U Gerarda i Raia, *Plantago incana:* u Tragusa *Plantago latifolia:* u Brunfelsa, Mathiola, Lonicera, Dalechampa, Kamerarysza, *Plantago major:* u Teodora *Plantago minor.* Ma *Liście* iaiowo-lancetowe, i nieco kosmate: Kłos kwiatowy waleczkowaty: pręt okrągławy. Rośnie na łąkach

kach i mieyscach gliniastych: kwitnie w Maiu.

Korzeń ma trwały. Liście z korzenia na krotkich ogonkach, są na ziemi w rożą ułożone: pięćżyłowe, i czasem nieco zębkowane. Pręt pospolicie półłokciowy, ale czasem i wyższy. Kłos kwiatowy krotszy i grubszy iak u Babki wielkiey, miewa pokrywki liściowe lancetowe, nitki pyłkowe są czerwonawe, a stąd kłosy zdaią się bydź czerwone.

Roślina ta, lubo świeża, tak iest pożyteczną dla Bydła, iak Babka wielka: na łąkach przecięż nie iest miłą gospodarzowi, ile że się bardzo rozmnaża, a na Siano ususzona nieużyteczną staie się paszą. W lekarstwie iednakoweż ma skutki z wielką: i procz tego iescze osobliwą ma zaletę na Febry. Liście utłuczone parzą się wodą, przydaie się kilka kropel Spirytusu siarczanego: i ten sok zażywa się przed przypadnieniem zimna, dniem pierwey zażywszy lekarstwa na laxacyą. Z kwiatu Pszczoły na miod noszą.

1036.

PLANTAGO LANCEOLATA: *BABKA ZAOSTRZONA.* U C. Bauhina *Plantago angustifolia major:* u Mathiola i Dalechampa *Plantago longa:* u Duranta *Plantago media:* u Brunfelsa, Fuchsa, Dodonensza, Gesnera, Lakuna, Lonicera, *Plantago minor:* u Pena, Lobela, Gerarda *Plantago quinquenervia.* Ma *Liście* lancetowe: *Kłos* iaiowo-okrągły bez pokrywek liściowych: *Pręt* rogaty. Rośnie na roli, i prawie wszędzie na miedzach i przy drogach: kwitnie w Maiu.

Wysokość i wielkość tey rośliny rożna iest. Korzeń trwały, czarny i nie mały. Liście leżą na ziemi w rożą ułożone, stoią na ogonkach, maią wpodłuż po pięć żył, czasem tylko po trzy: są długie, rożney szerokości, czasem nieco zębkowane. Kwiatki na kłosie maią brudną koronę, stąd się kłos częstokroć czarniawym bydź zdaie.

Babka ta dla Bydła tak iest użyteczna iak wielka: i w lekarstwie też same ma skutki, owszem od niektórych za skutecznieyszą iest uznana.

1037.

PLANTAGO CORONOPUS: *BABKA WRONIA STOPA.* U Royena *Plantago foliis linearibus pinnato dentatis.* Ma *Liście* rowno-szerokie zębkowane. *Pręt* okrągławy. Rośnie na grubo dziarnistych piaskach. Kwiaty naydowałem w Czerwcu.

Korzeń trwały, wielonitkowy. Liście leżą na ziemi, od ogonka coraz się bardziey rozszerzaią; są dosyć kosmate, i na nierowne poprzeczne części dzielone, które znowu są zębkowane. Pręty nie wysoko wyrastaią, są poiedyncze i kosmate. Kłos kwiatowy waleczkowy: łuski na nim iaiowe, białe, maią przez środek zie-

lone

lone żeberko ością się kończące. Dampier tę roślinę zaleca na ukąszenie od wściekłego zwierzęcia.

1038.

PLANTAGO UNIFLORA: *BABKA JEDNOKWIATOWA.* Ma *Liście* szydłowate: *Pręt* iednokwiatowy. Dotąd mi się tylko w iednym mieyscu tę roślinę widzieć zdarzyło, za Mielnikiem na Wayków i Borsuki idąc do Janowa, za Bugiem nad Jeziorem.

Korzonki drobne wypuszczaią kupkami liście, co raz ku wierzchowi zwężone. Prętów kwiatowych iest podostatkiem; na każdym iest tylko ieden kwiat Samiec, a dwa lub trzy Samice. Samiec iest około cała długi, stoi na szypułce maiącey łuskę lancetową, ma Kielich czterodzielny, cały kwiat otulaiący: Koronę z waleczkowatą rurką czterozębkową: i bardzo długie nitki pyłkowe. Samice stoią pod kwiatem samcowym bez szypułek, są małe, i maią nitkowatą długą szyykę.

1039.

PLANTAGO PSYLLIUM: *BABKA PLESZNIK.* U Royena *Plantago caule ramoso.* Ma *Pręt* zielny gałęzisty: *Liście* nieco zębkowane, odgięte. Kwiatowe *główki* bez listeczków. Rośnie na roli: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma roczny. Pręt rozpierzchły, kosmaty, twardy, prosto stoiący, czasem czerwonawy. Gałązki wyrastaią parami. Liście są rowno-szerokie, kosmate, lipkie, wyrastaią z kudłatych pochewek; od spodu pręta stoią naprzeciw siebie, ku wierzchowi zaś są po trzy lub cztery skupione: i są zawsze nieco od pręta odgięte. Główki kwiatowe są krotkie, okrągławe, stoią na szypułkach na wierzchołkach gałązek. Pokrywki liściowe kończą się ością, są długie, lancetowe. Kwiaty maią kudłate Kielichy, i żółtawe Korony.

Nasienie tey rośliny brunatne i ślniące ma w iekarstwie skutki odmiękczaiące, ostrość uśmierzaiące, i bardzo lekko ściągaiące. Zażywa się wewnętrznie iak Herbata na Biegunki, zranione wnętrzności, Kolki, Suchoty, choroby piersi, i Febry; zewnętrznie zaś rożnym sposobem, na płokanie gardła, na rożne przywary, a osobliwie rozpalenia oczu.

1040.

PLANTAGO CYNOPS: *BABKA PODKRZEWINOWA.* Ma *Pręt* podkrzewinowy gałęzisty: *Liście* nitkowate, niezgięte i niezębkowane. *Główki* kwiatowe maią dosyć liści. Naydowałem w końcach pol pod lasami: kwitnie w Czerwcu.

Pręt nie bardzo wysoko wyrastaiący, iest twardy, drzewiesty, nagi: dzieli się na liczne gałązki liściami obfitemi okryte. Liście wyrastaią z prostych wązkich pochewek, stoią naprzeciw siebie, są nieco kosmate i troyboczne. Kwiaty stoią na szypułkach nieco kudłatych, czasem cztery cale długich, w kątach liści. Dolne łuski główki kwiatowey, od niey odstawaią, są mierney wielkości, i tęgo zaostrzone. Pokrywki liściowe między kwiatami są iaiowe, wpukłe, i nieco kosmate.

L. G. 1075.

PLATANUS: *JAWOR.* Jest rodzay drzew ze pięciami wpół-oddzielonemi. *Kielichy* są w okrągłą kotkę skupione. Kwiaty *Samce* ledwie widomą maią koronę, i bardzo wiele główek pyłkowych, na około nitek osadzonych. *Samice* są wielolistkowe, na szyice maią bliznę zakrzywioną: i rodzą nasienie okrągławe, od spodu wełną otoczone, na wierzchu szyiką, niby tęgim ostrzem, uwieńczone. Dwa tylko są gatunki.

1041.

PLATANUS ORIENTALIS: *JAWOR WSCHODNI.* Ma za znak gatunkowy *Liście* rączkowe. Rośnie dziko w Azyi na gorze Taurus, w Macedonii, w Kandyi, i na niektórych Wyspach Archipelagu; osobliwie na wilgotnych mieyscach. U nas na Podlasiu lubo pospolicie, ile mi wiadomo, Klon Jaworowy, obacz pod rodzaiem *Acer*, nazywaią Jaworem: południowe przecięż nasze strony, osobliwie Krakowskie podgorze maią prawdziwy Jawor, acz ia nie miałem sposobności iego widzenia.

Pień wyrasta do bardzo znaczney wysokości i grubości. Z dawnych pisarzów namienia Pliniusz, że widział grubsze nad dziesięć łokci w dyametrze. Gałęzie puszcza w wielkim mnostwie, które na wierzchołku gęstą czynią koronę. Kora iest brunatna: Drzewo mocne, białawe. Liście maią podobieństwo do rozłożoney ręki, i są znaczney wielkości: stoią na czerwonawych ogonkach: maią na dolney płaszczyźnie pięć żył nieco wypukłych, i są gładkie: z pięciu działów głęboko wcinanych, średni iest naywiększy, a dwa dolne naymnieysze. Jest inna ieszcze odmiana, którey liście są większe, nie tak głęboko wcinane, a łapki ich bardziey są troyboczne.

Drzewo to dla rożnych Rzemieślników bydź może i iest zdatne. A gdy lubi mieysca wilgotne, lądy Rzek, Jezior, Stawów, Błot, nim zasadzone bardzoby przyiemny w czasie widok czyniły. Rozmnaża się z nasienia, albo łamanych rosczek. Nasienie sieie się pomieszane z piaskiem, płytko go tylko ziemią okrywszy. Rosczki na wiosnę wtykaią się w ziemię tak, aby więcey oczek przypadło okrytych ziemią, aniżeli nad ziemią zostanie. Doświadczenia zapewniaią, że się zimy nie boi: w pierwszych przecięż zimach

mach po posianiu cokolwiek otulenia potrzebuie.

1042. *

PLATANUS OCCIDENTALIS: *JAWOR ZACHODNI.* Ma za znak gatunkowy, że *Liście* są na łapki dzielone. Rośnie dziko w północney Ameryce, osobliwie nad wodami.

Pień rośnie sporo, prosto, i do znaczney przychodzi wysokości. Kora popielato siwa, corocznie sama przez się odpada. Drzewo twarde, białe. Gałęzi wielkie mnostwo, i są zielone. Liście stoią na czerwonawych ogonkach, są wielkie, częstokroć na półłokcia długie i szerokie: od spodu wełniste: na pięć tępych łapek podzielone.

Jest to drzewo iedno z naypięknieyszych: i nie tylko wielkiemi swoiemi liściami widok i cień czyni przyiemny, ale nadto balsamicznym swoim zapachem wiele się dokłada do zdrowego powietrza. W Ameryce rożni Rzemieślnicy zażywaią go do swoich robot. W Niemczech czynione doświadczenia pokazały, że się mrozów nie boi: a lubo udaie się i na suchym gruncie, tak mu przecięż wilgotny iest miły, że w dziesięciu leciech do tey wyrasta wielkości, do iakiey Dąb ledwie w 50. lat przychodzi. Rozmnaża się z nasienia, lub roszczek, iak gatunek poprzedzaiący.

L. G. 83.

POA: *TRAWA WIECHOWA.* Jest rodzay właściwey trawy, maiący *Niteczki* pyłkowych trzy, *Otworów* dwa. *Kielich* iest wielokwiatowy, dwuplewowy. *Kłoseczek* iaiowo-okrągły, złożony z listeczków nieco zaostrzonych, i na brzegu niby zwiędłych. Z dwudziestu trzech gatunków, następuiące są mi wiadome.

1043.

POA AQUATICA: *TRAWA WIECHOWA MIELEC.* U Royena *Poa panicula contracta, spicis ovatis teretiusculis.* Ma za znak gatunkowy, że *Wiecha* iest rozpierzchła: *Kłoski* równoszerokie, około sześciukwiatowe. Rośnie przy Rzekach, Stawach, Rowach: iest iedna z naywyższych traw kraiowych, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń iest trwały. Prąt, albo źdźbło, wyrasta na trzy łokcie wysoko. Liście są gładkie, i na mokrym gruncie szerokie. Wiecha rozchodzi się na bardzo wiele gałęzi, i bywa około półłokcia długa. *Kłoski* są brunatne i zielono-mieszane, od pięciu do dziesięciu kwiatowe.

Trawa ta młoda skoszona, tak świeża, iak i na Siano ususzona, iest bardzo przyiemną paszą dla Bydła, osobliwie dla Owiec: a w tym względzie godna iest zasiewania na mieyscach mokrych i błotnistych. Lecz przestała staie się twardą, i na paszę nieużyteczną.

1044.

1044.

POA PALUSTRIS: *TRAWA WIECHOWA BŁOTNA.* Ma za znak gatunkowy *Wiechę* rozpierzchłą: *Kłoski* nieco włosiste, pospolicie troykwiatowe: *Liście* na dolney płaszczyźnie kosmate. Rośnie na błotach i w rowach, i kwitnie w Maiu.

Źdźbło wyrasta około półtora łokcia wysoko: Liście podstarzałe są drobnemi kolcami okryte. Wiecha kwiatowa iest w kwiaty bardzo obfita, około półłokcia długa. Kłoski są małe, brunatno i biało upstrzone, dwu lub trzykwiatowe. Kielichy maią ości: a listeczki korony kończą się tęgim ostrzem.

1045.

POA TRIVIALIS: *TRAWA WIECHOWA POSPOLITA.* Ma *Wiechę* rozpierzchłą: *Źdźbło* okrągławe stoi w gorę: *Kłoski* są troykwiatowe, od spodu nieco włosiste. Rzadko iest która miedza, pastwisko, i łąka, na którychby się ta trawa nie naydowała: kwitnie w Maiu. Niepozorna iest i niewysoka: w czasie kwitnienia ma główki pyłkowe koloru ametystowego: a kłoski czasem są tylko dwukwiatowe.

1046.

POA ANGUSTIFOLIA: *TRAWA WIECHOWA WĄZKA.* Ma *Wiechę* rozpierzchłą: *Kłoski* są czterokwiatowe, nieco włosiste: *Źdźbło* stoi w gorę, i iest okrągławe. Rośnie na rolach, na suchych łąkach, osobliwie na gruntach kamienistych, i kwitnie w Maiu.

Korzeń rozłazi się pod ziemią i puszcza wiele wypustków. Źdźbło iest tęgie, około półtora łokcia wysokie. Liście są bardzo wązkie i zwinięte. Wiecha kwiatowa iest wązka; ma bardzo wiele kłosków drobnych zielonych, czerwonawo lub biało obwodzonych: od trzech do pięciu kwiatowych. Trawa ta czyli to świeża, czyli na siano ususzona, iest i przyiemną, i użyteczną paszą dla Bydła: dla tego ią Angielscy gospodarze pod imieniem *Birdgrass*, iako iednę z naylepszych, na siane łąki zalecaią.

1047.

POA PRATENSIS: *TRAWA WIECHOWA ŁĄKOWA.* Ma *Wiechę* rozpierzchłą: *Kłoski* pięciokwiatowe gładkie: *Źdźbło* okrągławe stoi w gorę. Rzadko iest które, czyli to urodzayne, czyli nieurodzayne mieysce, gdzieby się ta trawa nie naydowała. Kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Źdźbło wyrasta na półtora łokcia wysoko, i nie puszcza pobocznych wypustków. Wiecha składa się z bardzo drobnych białych i zielonych kłosków; dwu, trzy, aż pięćkwiatowych. Trawa ta, czyli to świeża, czyli w sianie, iest Bydłu bardzo ulubiona.

1048.

1048.

POA ANNUA: *TRAWA WIECHOWA ROCZNA.* Ma *Wiechę* pod prostemi kątami rozpierzchłą: (*sub angulo recto*) *Kłoski* są przytępione. *Zdźbło* nkośne i spłaszczone. Rośnie wszędzie przy drogach, i na suchych mieyscach, kwitnie w Czerwcu.

Korzeń iest tylko roczny. Zdźbła wyrastaią całemi kępami, nie są wysokie, leżą nieco na ziemi, są czasem czerwonawe, i maią ostre rogi. Liście są krotkie, i gładkie. Wiecha kwiatowa gęsta, trzyboczna. Kłoski zielone, na wierzchołkach czerwonawe, a na brzegach białe; są dwu, troy-kwiatowe: dolne stoią parami.

1049.

POA COMPRESSA: *TRAWA WIECHOWA SPŁASZCZONA.* Ma *Wiechę* iednoboczną ściśnioną: *Zdźbło* spłaszczone i ostre. Rośnie na suchych mieyscach, przy drogach, na starych murach, i częstokroć na dachach: kwitnie od Maia aż do Sierpnia.

Korzeń ma trwały. Zdźbła przez połowę leżą na ziemi, są tęgie i gładkie. Liście są gładkie. Wiecha stoi prosto w gorę: Kłosków ma niewiele brunatnych, i pospolicie sześćkwiatowych.

1050.

POA NEMORALIS: *TRAWA WIECHOWA LESNA.* Ma *Wiechę* ścieśnioną: *Zdźbło* zakrzywione: *Kłoski* kosmate, pospolicie dwukwiatowe, tęgo zaostrzone. Rośnie w lasach, osobliwie pagorkowatych; kwitnie w Czerwcu.

Korzeń trwały rozłazi się. Zdźbło około półłokcia długie, przez połowę leży na ziemi. Liście są gładkie. Wiecha kwiatowa cienka, słaba i wietka. Kielichy są biało obwodzone, a zewnętrzny ich listek iest ościsty.

1051.

POA CRISTATA: *TRAWA WIECHOWA GRZEBIENIOWA.* Ma *Wiechę* kłosową: *Kielichy* są dosyć włosiste, dłuższe od szypułek, pospolicie czterokwiatowe: *Korona* oścista. Rośnie na suchych i chudych mieyscach, kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Zdźbło wyrasta na łokieć wysoko. Liście są kosmate, wązkie. Wiecha gęsta i ściśniona. Kielich krotszy od korony, ma listeczki nierowne, biało obwodzone: Korona zaś ma listeczki rowne, z tych zewnętrzny iest zielony, a wewnętrzny biały.

L. G. 217.

POLEMONIUM: *KOZIEŁEK.* Jest rodzay maiący. *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Korona* iest pięćdzielna, i guzik owocowy otaczaiąca. Nitki pyłkowe są zjednoczone z łuskami, które dno korony zamykaią; *Blizna* na słupku troydzielna: *Torebka* nasienna troykomorkowa. Ze czterech gatunków ieden się tylko u nas naydnie.

1052.

POLEMONIUM CÆRULEUM. *KOZIEŁEK BŁĘKITNY.* Ma znaki gatunkowe takie: *Liście* są pierzaste: *Kwiaty* stoią w gorę: *Kielich* iest dłuższy iak rurka u Korony. Rośnie w lasach: kwitnie w Czerwcu, Lipcu i Sierpniu.

Korzeń ma trwały. Pręt często wyższy nad łokieć, gałęzisty. Liście są złożone naymniey z dziesięciu par listeczków owalno-lancetowych nie dzielonych, z iednym na końcu nie do pary, i pospolicie dzielonym. Kwiaty pospolicie błękitne, czasem białe, stoią na wierzchołkach gałązek, na szypułkach gałęzistych, w kłosy skupione. W ogrodzie nasienie sieią na wiosnę, a w iesieni młode roślinki rozsadzaią. Jeżeli się ma rozmnożyć z podzielonych korzeni, i to się uczyni w iesieni.

L. G. 426.

POLYANTHES: *TUBEROZA.* Jest rodzay maiący kwiaty liliowe: *Nitek* pyłkowych iest sześć, *Otwor* ieden. *Korona* leykowata zakrzywiona, ma rowne działy. Nitki pyłkowe stoią w *gardzieli*, a guzik owocowy iest na *dnie* Korony. Jeden tylko iest gatunek.

1053.

POLYANTHES TUBEROSA: *TUBEROZA ZWYCZAYNA.* Rośnie dziko w Azyi, na Wyspach Ceylon i Jawa: u nas naydnie się w niektórych zabawnych ogrodach, w naczyniach osobliwie utrzymywana, ile że naymnieyszego mrozu bez uszkodzenia wytrzymać nie może.

Korzeń iest trwały, głowkowy, a z głowki wyrastaią Cebulki, przez których oddzielanie rozmnaża się. Pręt wyrasta do znaczney wysokości, i rzadko kiedy bywa nieco gałęzisty. Liście są bez ogonków, i stoią na przemiany. Kwiaty pospolicie białe, czasem czerwonawe, poiedyncze lub pełne, są długie i nie małe, na wierzchołku pręta w niciaki okołek skupione: maią zapach przyiemny, ale tak mocny, że słabym Osobom ból głowy sprawuie.

Kto chce przez całe lato mieć kwiaty, potrzeba aby Cebule posadził w naczynia, iedne na końcu Lutego, drugie na początku Kwietnia, trzecie na początku Maia. Dopoki zimna trwaią, zakopią się naczynia w Inspekcie: daley potém wyiąwszy z Inspektów w niebezpieczeństwie zimna tylko się matami okryią: a latem ciepłemu powietrzu powierzą. Przez zimę Cebule z ziemi wyięte i ochędożone, przechowaią się w su-

chym piasku, na mieyscu ciepłym i suchym.

L. G. 851.

POLYGALA: *KRZYŻOWNICA.* Jest rodzay roślin maiący *Nitek* pyłkowych ośm, na dwie kupki zrosłych. *Kielich* ma listków pięć, z tych dwa listki są farbowane, i wyrażaią podobieństwo skrzydełek; ztąd kwiat ma kształt niby motylkowy. *Strączek* iest dwukomorkowy, przewrotnie-serduszkowy. Ze dwudziestu sześciu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

1054.

POLYGALA VULGARIS: *KRZYŻOWNICA POSPOLITA.* U Teodora i C. Bauhina *Polygala major*: u Royena *Polygala foliis lineari lanceolatis, caulibus diffusis herbaceis.* Ma podług Linneusza znaki gatunkowe takie: *Kwiaty* są w grona skupione: *Pręty* poiedyncze, zielne, leżące: *Liście* rowno-szerokie lancetowe. Rośnie na suchych pagorkach, łąkach, i pastwiskach: kwitnie od Lipca aż do Jesieni.

Korzeń iest trwały. Pręt podług Linneusza ma bydź zielny; wyznaię iednak, że u tych, którem naydował, ciężko mi przychodzi uznawać za zielne, bardziey się bowiem zbliżaią do chrościnkowych. Liście dolne maią gorycz, są nieco krotsze i szersze od wyższych, które są lancetowe. Kwiaty są pospolicie błękitne, czasem czerwone.

Roślina ta nie tylko Bydłu iest przyiemna, ale i w lekarstwie ma swoie dobre skutki dla ludzi. Korzeń, osobliwie skorka z niego, zażywa się w napoiu, od kwintli aż do trzech łotów przez dzień, na ulżenie wyrzutu flegmy, na poty, pędzenie moczu, ułatwienie stolców: w kolkach bokowych, suchym Kaszlu, i Suchotach. Niektórzy zaleceią w wodney puchlinie, w Podagrze, i na rozwolnienie krwi spiekłey.

1055.

POLYGALA AMARA: *KRZYŻOWNICA GORZKA.* U niektórych *Podygala minor.* Ma *Kwiaty* w grona skupione: *Pręty* dosyć w gorę stoiące: *Liście* korzeniowe przewrotnie iaiowe, i większe niż u gatunku poprzedzaiącego. Rośnie na mieyscach pagorkowatych: kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Roślina ta nieznacznie się rożni od gatunku poprzedzaiącego: naywiększą rożnicą iest, że liście są większe, i większą gorycz maią. Skutki lekarskie ma też same, ale mocnieysze.

L. G. 495.

POLYGONUM: *RDEST.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych od pięciu do ośmiu: *Otworów* dwa lub trzy. *Kielicha* nie ma. *Korona* iest kielichowata, pięćdzielna. *Nasienie* poiedyncze, rogate. Syreniusz nasz pod

pod imieniem *Polygonum* kilka roślin opisuie, które przecięż do tego systematycznego rodzaiu nie należą: z Linneuszowych zaś 27. gatunków, następuiące są mi wiadome.

1056.

POLYGONUM BISTORTA: *RDEST WĘŻOWNIK.* Ma za znaki gatunkowe: *Pręt* poiedynczy, *Liście* iaiowe po pręcie zbiegaiące. Rośnie na wilgotnych łąkach, osobliwie pod lasami: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń iest trwały, wielki, okrągławy, drzewiasty, skręcony, maiący gromadkę korzonków włosienkowych. Liście pospolicie na obwodzie się fałdują: korzeniowe maią ogon ku spodowi się rozszerzaiący: prętowe zaś pręt otulaią. Pręt około łokcia wysoki, kończy się gęstym, iaiowo-okrągłym kłosem kwiatków czerwonych lub białych. W kwiatkach nitek pyłkowych bywa od 8. do 10. między kwiatkami zaś są pokrywki liściowe białe, lancetowe. Nasienie iest troyboczne. Dla rozmnożenia na Wiosnę lub w Jesieni podzielą się korzenie, i posadzą na wilgotnym, nieco przyćmionym mieyscu.

Roślina ta ma w gospodarstwie i lekarstwie swoie zalety. Z kwiatu Pszczoły noszą na Miod i Wosk. Korzeń Garbarzom iest zdatny do wyprawy Skor: tenże z zwyczaynym Koperwasem gotowany, daie Atrament i czarną farbę: tenże na mąkę starty, i z chlebową mąką zmięszany, daie Chleb bardzo smaczny. Liście młode zażywać się mogą na zieleninę, i są Bydłu przyiemne, Konie tylko ich nie lubią.

Korzeń ma w lekarstwie skutki ściągaiące, osobliwie od dawnieyszych lekarzów, iuż to w Dekokcie, iuż w proszku był zażywany na chwieiące się zęby, na Biegunki, i krwi płynienia.

1057.

POLYGONUM AMPHIBIUM: *RDEST WODNY.* Ma *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* dwudzielny, kwiatowy *Kłos* iaiowy. Rośnie w Stawach i Rowach; kwitnie w Czerwcu.

Liście tey rośliny są skorkowate, iaiowo-okrągłe, maią rowno biegące żyłki, i na obwodzie są drobno zębkowane. Ogonki liściowe są skrzydełkowate. W kątach liści wyrastaią nagie pręciki kwiatowe, a na nich kwiatki czerwone są w okrągławy kłos skupione, i maią między sobą krotkie pokrywki liściowe. Cała ta roślina pływa w wodzie.

Smak ma kwasny, i cierpki: w skutkach lekarskich bardzo się zbliża do poprzedzaiącego Wężownika.

1058.

POLYGONUM HYDROPIPER: *RDEST PIEPRZNY.* Ma *Nitek* pyłkowych sześć, *Otwor* dwudzielny: *Liście* lancetowe: *Przystadki* liściowe nie

włoskowane. Rośnie na wilgotnych mieyscach, osobliwie gdzie się po deszczach woda nieco zatrzymywać zwykła: kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Roślina ta roczna ma Pręt około łokciowy, nieco leżący, od połowy przeciąż w górę stoiący; kolanka na nim są znaczne. Liście są gładkie, i bez plam. Przysadki liściowe są krotkie, szerokie, farbowane, przytępione, i na obwodzie nie włoskowane. Kwiaty białe lub czerwonawe są na wierzchołkach gałązek w cienki kłos skupione. Ziarna nasienne są spłaszczone i śliniące.

Smak w całym ziele iest gryzący i ostry: w wyciśnionym zaś soku kwaskowaty tylko. Zdaniem niektórych, roślina ta iest zaostra do zażycia wewnętrznego; przecięż iey zażywali dawnieysi lekarze w wodzie lub w winie gotowaney, osobliwie z rozenkami lub kwaśnym Szczawiem, na pędzenie moczu w wodney puchlinie u osob flegmatycznych: na zamulone wnętrzności, na zatwardzenie stolców, na żołtaczkę. Zewnętrzne zażycie iest bezpieczniey-sze i użyteczniey-sze. Puchliny wodne, stare wrzody, maiące obwod twardy i gniiące ciało; albo się okładaią świeżemi liściami, albo się wymywaią wodą z niemi gotowaną. W Enemach zażywa się na przymuszone stolce i biegunki. Rany, Wrzody, i Puchliny Koni, tym zielem leczyć można. Wełna w ługowey wodzie pierwey namoczona i przesuszona, w wodzie gotowaney z liściami tego Rdestu, farbuie się żołto.

1059.

POLYGONUM PERSICARIA: *RDEST PCHLANY.* Ma *Nitek* pyłkowych sześć, *Otworów* dwa. *Kłosy* kwiatowe są iaiowo podłużne: *Liście* lancetowe: *Przysadki* liściowe włoskami obwodzone. Rośnie w ogrodach, na rolach, przy rowach: kwitnie w Lipcu.

Roślina ta roczna ma korzeń cienki. Pręt około łokciowy leży na ziemi, ku końcowi się przecięż w górę podnosi, i ma pod liściami knoty, albo kolanka. Liście są długie, lancetowe, pospolicie gładkie: i częstokroć maią brunatną plamę na dolney płaszczyznie. Przysadki liściowe są leykowate, i kończą się nitkami. Kłosy kwiatowe nie są liczne: stoią w kątach liści, są krotkie, waleczkowate albo iaiowe: Kwiatki białe lub czerwonawe. Nitek pyłkowych czasem bywa siedm. Ziarna nasienne są iaiowo-okrągłe, i zaostrzone.

Smak ma saletrzany, kwaskowaty, z wolna ściągaiący. Dawnieysi lekarze zażywali wody lub wina z liściami gotowanego na rany piersiowe, na wymywanie wrzodów i mieysc zakrwawionych, na Raka i Gangrenę. Wełnę, iak gatunkiem poprzedzaiącym, owszem nierownie lepiey, można żołto farbować.

1060.

1060.

POLYGONUM AVICULARE: *RDEST PTASI.* U C. Bauhina *Polygonum latifolium*: u Lonicera i Teodora *Polygonum majus*: u J. Bauhina *Centinodia*: u Kordusa *Corrigiola*: u Kamerarynsza *Polygonum vulgare*: u wielu innych *Polygonum mas.* Ma *Otworów* trzy: *Kwiatki* stoią w kątach liści: *Liście* są lancetowe: *Pręt* zielny leżący. Rośnie tak na płonnych iako i uprawnych mieyscach: kwitnie od Lipca aż do Jesieni.

Roślina ta roczna, ma korzonki drobne: puszcza prętów wiele około półłokciowych, wielo-kolankowych, pospolicie gęsto liściami osadzonych. Liście są bez plam, czasem czerwonawe, krotsze lub dłuższe, zawsze przecięż wierzchołkowe są większe. Kwiaty białe lub czerwonawe, albo poiedynczo, albo po kilka tylko skupione stoią w kątach liści. Przysadki liściowe są białe, uschłe, na obwodzie nitkowate.

Na roli ta roślina gdy obficie rośnie, iest bardzo gospodarzowi niemiła, i inaczey wygubić iey nie można, iak napędzeniem Swini, którym tak iest użyteczna, że samemi liściami ukarmić się mogą. Owcom szkodzi: od niey zgnilizny i zatwardzenia dostaią. Ziarna nasienne mogą bydź użyte dla żywienia drobiu, i w czasie niedostatku, może bydź z nich Kasza dla ludzi. Dawnieysi lekarze, sok wyciśniony, wodę lub wino z zielem gotowane, zalecali na rany, krwi płynienia, i choroby uszu.

1061.

POLYGONUM TATARICUM: *RDEST TATARKA.* Następuiący wprawdzie gatunek w wielu mieyscach u nas nazywaią Tatarką, gdy iednak kilkorakie ma imie, a iedno w porządku układowym ustatecznić należy: imie Gryki zostawiwszy dla następuiącego, ten gatunek słusznie nazwiemy Tatarką. Nie wiele się różni od Gryki: ma zaś znaki gatunkowe takie: *Liście* są sercuszkowo-strzałkowe: *Pręt* bez obrony, prosto stoiący: *Ziarna* nasienne są nieco zebkowane. Rośnie dziko w Tartaryi, ale dla wielorakich pożytków w Szwecyi i Syberyi umyślnie się zasiewa.

Kształt Tatarki iest Gryce tak podobny, że się pilnie przypatrzyć trzeba dla poznania różnicy. Pożytki zaś są widoczniey-sze. Zapewniaią bowiem zagraniczne wiadomości, że na zimę trwała iest tak dalece, że ią przed zimą siać można; powtore, że pręty nierownie wyżey wyrastaią, i są bardziey soczyste, a stąd dobrą paszę daią: potrzecie, że dwa razy tyle ziarn wydaie iak Gryka, i ziarna nierownie są ważnieysze.

1062.

POLYGONUM FAGOPYRUM: *RDEST GRYKA.* Ma

Li-

Liście serduszkowo-strzałkowe: na *Ziarnie* nasiennym rogi rowne: *Pręt* iest bezbronny, stoiący wprawdzie, ma przecięż iakowąś skłonność do wietkości. Początkowo pochodzi z Azyi: u nas niektóre części, a mieyscami i znaczne role nią się zasiewaią.

Jak mniemaią, mało co więcey iest nad lat trzysta, gdy tę roślinę z Grecyi i Tureckich kraiów do Włoch przeniesiono, pod imieniem *Frumentum saracenicum*. Rozeszła się potém po wielu innych kraiach. Ma dla siebie zaletę, że nie gardzi suchemi i pieskowemi gruntami: że gruntu nie wyniszcza, ale owszem uprawia.

Wiedzą gospodarze, że nawozu i dobrego gruntu nie potrzebuie: że grunt dwa razy przeorany bydź powinien: że błotne, niskie, glinieste mieysca nie są dla niey zdatne: że się prawie co trzy lata ledwie raz udaie. Zagraniczni gospodarze maiąc grunta oddalone, że im nawozy z trudnością przychodzą, zasiewaią Gryką: a gdy będzie w samym nayżywszym wzroście, przyorniią onę w ziemię, i zapewnisiąt, że się tym sposobem grunt iakby nawozem dobrze przysposabia pod inne zboża.

Słomą gryczaną świeżą i soczystą, nadzwyczaynie prędko Owce ukarmić można: taż iest dobrą paszą dla Bydła, osobliwie w zimie wodą wrzącą sparzona. Z kwiatu Pszczoły bardzo obficie na Miod i Wosk noszą. W plewach i otrębach gryczanych iaią długo się świeżo zachowuią. Ziarna nasienne daią dla ludzi Mąkę, Kaszę surową i obwarzaną, oraz Kaszę drobną, mieyscami Krakowską zwaną.

Zdaniem lekarzów, pożywienie z ziarn gryczanych iest wprawdzie cokolwiek do strawienia trudne, przecięż zdrowe i użyteczne, byleby nie było z mlekiem użyte. Mąka gryczana sama, iest na Chleb nieużyteczna, ale na pół z pszenną daie Chleb piękny i smaczny. Z Słodu gryczanego Piwo będzie słodkie i czerwone.

1063.

POLYGONUM CONVOLVULUS: *RDEST HRECZKA.* Tak nazwiemy dla układowey rożnicy imienia. Ma *Liście* serduszkowe: *Pręt* rogaty, wiiący się: *Kwiaty* przytępione. Rośnie na roli i w ogrodach: kwitnie w Czerwcu.

Roślina ta roczna puszcza pręt albo wić brzegowaną, po ziemi łażącą, albo po płotach i czego może czepiaiącą się. Liście stoią na osobnych ogonkach, są troyboczne, gładkie, i częstokroć czerwonawe. Kwiatki żołtawe, biało brzegowane, stoią w małey liczbie na bardzo krotkich szypułkach, w kątach liści, i składaią niby kłoski. Główki pyłkowe są fioletowe. Ziarna nasienne są trzyboczne, i mogą bydź tak zażyte, iak zwyczayney Gryki. Zie-

Ziele iest przyiemną paszą dla Bydła, tylko nie dla Owiec.

1064.

POLYGONUM DUMETORUM: *RDEST PTASI JĘZYK.* Ma *Liście* serduszkowe: *Pręt* gładki, wiiący się: *Kwiaty* skrzydełkowate. Rośnie w przyćmionych zaroślach i lasach: kwitnie w Czerwcu.

Roślina ta roczna wiie się po czym tylko może do gory. Liście od ogonka maią okrągławe łapki. Kwiaty wiszą na długich szypułkach, i w kątach liści czynią grzebieniaste grona, albo znaczne kłosy kwiatowe. Główki pyłkowe są białe. Trzy działy Korony maią przysadki skorkowate, szerokie i białe.

L. G. 1179.

POLYPODIUM: *PAPROC.* Jest rodzay roślin krytopłciowych, których części owocowania nakształt *Kropek okrągławych* na płaszczyźnie liści są rozrzucone; gatunków iest sześćdziesiąt i cztery, lecz tylko następuiące mi są w kraiu wiadome.

1065.

POLYPODIUM VULGARE: *PAPROC PAPROTKA.* U Lobela *Polypodium filicula, herba radiola Apuleii*: u Dodoneusza *Polypodium majus*: u Dalechampa *Polypodium primum*: u Blakwela *Polypodium quercinum*: u Royena *Polypodium fronde pinnata*: *pinnis lanceolatis integris divisis serrulatis alternis connato sessilibus.* Ma znaki takowe: *Korzeń* iest łuskowany: *Liście* są dzielone na podłużne, tępe, i dosyć ząbkowane poprzeczne części. Na Podlasiu mi się wprawdzie dotąd naydować nie zdarzało, lecz w innych stronach iest, i rośnie na starych murach, między skałami, i czasem na drzewach w rozpadlinie kory.

Korzeń iest gruby, główkowaty, brunatnemi łuskami i czarnemi włoskami pokryty: powierzchna czerwono brunatny, wewnątrz zielonawy: obmierzle słodki. Części owocowania pokazuią się w iesieni, w gromadki dość znaczne, żołte, i okrągłe skupione.

Korzeń dopoki świeży iest, lekko i bezpiecznie żołądek rozwalnia: lecz ususzony bardziey zatyka, chyba że będzie bardzo długo gotowany. Lekarze zachwalaią zażycie iego na zamuloną Wątrobę, i Kryzy na żołtaczkę, na Szkorbut, na Sledzionę, na Podagrę, w Szaleństwie, w gorącym moczu, w Gonorrhei, i w słonym Kaszlu. Zażywa się w wyciśnionym soku, proszku, herbacie, lub tyzannie.

1066.

POLYPODIUM LONCHITIS: *PAPROC KIWIOR.* U Turneforcyusza *Polypodium angustifolium.* Ma *Pręt* liściowy łuskowany: *Listeczki* Liścia są nachylone, półmiesiączkowate, ząbkami obwodzone. Rośnie lubo

lubo rzadko, w lasach pagorkowatych.

Roślina ta iest kosmata i twarda. Pręt liściowy ma na sobie brunatne łuski. Liście palczaste są złożone z licznych, równych, zakrzywionych listeczków, z których każdy ma troyboczną przysadkę. Części owocowania po 12. lub więcey par są skupione na dolney płaszczyźnie liści, w gromadki iaiowo-okrągłe.

1067.

POLYPODIUM PHEGOPTERIS: *PAPROC BUKOWA.* Ma *Liście* prawie dwa razy pierzaste, których dolne listeczki są odgięte: i których wszystkie listeczki parami są zjednoczone przez listeczek czworoboczny. Gdzie tylko są lesy bukowe, wszędzie rośnie.

Pręt liściowy iest gładki, liście są złożone z wielkiey liczby listeczków, które częstokroć są kosmate. Części owocowania są skupione w gromadki żołtawe.

1068.

POLYPODIUM FONTANUM: *PAPROC ZDROIOWA.* Ma *Pręt* liściowy gładki: *Liście* pierzaste, rozpierzone: *Listeczki* okrągławe, ostro wcinane, rośnie w bliskości zdroiów.

Pręt liściowy iest niski, tęgi, bruzdowany. Listeczki składaią się ze czterech lub pięciu par ieszcze mnieyszych listeczków, z iednym na końcu nie do pary: listeczki wierzchołkowe łączą się z sobą. Części owocowania stoią w okrągłych kupkach w białych pokrywkach, i gdy dovrzeią, całą dolną płaszczyznę liście okrywaią.

1069.

POLYPODIUM CRISTATUM: *PAPROC GRZEBIENIASTA.* Ma *Liście* prawie dwa razy pierzaste: *Listeczki* iaiowo podłużne; a ieszcze mnieysze listeczki przytępione, i na wierzchołkach ostro zębkowane. Rośnie mieyscami w lasach, i iest iedna z naywiększych tego rodzaiu.

Pręt liściowy ma łuski błękitne. Liście są śliniące gładkie, i pospolicie trzy razy pierzaste. Listeczki większe maią około dwadzieścia mnieyszych, a te ieszcze mnieyszych około 12. par, z których wierzchołkowe z sobą się łączą. Kropki owocowe są okrągławe, i stoią po pięć lub sześć na każdym listeczku.

1070.

POLYPODIUM FILIX MAS: *PAPROC SAMIEC.* Ma pręt liściowy niby słomiany. *Liście* są dwa razy pierzaste: *Listeczki* tępe i drobno karbowane. Jest iedna z naypospolitszych, rośnie wszędzie w lasach, i rodzi części owocowania od Czerwca aż do Jesieni.

Korzeń nitkowaty dzieli się na ramiona. Pręt liściowy łuskowany, gdy z ziemi wyrasta, iest zawinięty, daley potém dopiero się prostuie. Liście bywaią

waią około łokcia długie: Listeczki ich dolne są większe, im zaś daley ku wierzchołkowi, tym bardziey się zwężaią, a stąd nieiaką Piramidę wyrażaią: są wszystkie podłużne. Kropki owocowe są iaiowe, i maią obwódkę sprężynowatą.

Korzeń ma smak obrzydliwy, z początku słodkawy flegmisty, potém gorzkawy i ściągaiący: z winem gotowany miał od dawnych lekarzów osobliwszą zaletę na robaki, na łamania w członkach, na początki wodney puchliny. Brzemiennym Niewiastom iest zawsze szkodliwy.

Owce tey rośliny nie tykaią. Korzeń i Liście są zdatne Garbarzom do wyprawy Skór. W Syberyi liści zamiast Chmielu do Piwa zażywaią. W niektórych stronach, gdzie wielki iest drzew niedostatek, palą niemi w piecach. Spalone wydaią wiele dobrego Popiołu, z którego Anglicy i Szwedzi robią gałki mydlane, albo tegoż popiołu zażywaią do Hut szklanych, na szkło bardzo dobre.

1071.

POLYPODIUM FILIX FÆMINA: *PAPROC SAMICA.* Ma *Liście* dwa razy pierzaste, których *Listeczki* są lancetowe, na ostre poprzeczne części dzielone. Rośnie na wilgotnych mieyscach.

Listeczki są dłuższe niż u Paproci Samca, tęższe, bardziey zaostrzone, i na iednym Liściu bywa ich około 40. par. Kropki owocowania stoią poiedynczo, i widzieć się daią w Lipcu i Sierpniu. Na korzeniu wpoprzecz przerzniętym wydaie się niejakie podobieństwo liter C. J. Oszuści, którzy u nas pod imieniem Węgrzynow mniemane lekarstwa roznoszą, częstokroć Wieśniakom naszym do rożnych zabobonów. Korzeń ten przedaią.

1072.

POLYPODIUM ACULEATUM: *PAPROC CIERNISTA.* Ma *Pręt* liściowy szczecinami osadzony: *Liście* są dwa razy pierzaste, a ich *Listeczki* półmiesiączkowate, zębkami obwodzone. Rośnie w niektórych lasach.

Pręt liściowy iest troyboczny, czerwonawemi łuskami okryty. Liście są twarde, i maią ku wierzchowi troyboczny przydatek. W Anglii zbieraią tę Paproć w Stogi: suchego czasu palą ią w dołach na Popioł. Popioł mieszaią z ługiem, i robią kule tey wielkości, aby się każda w ręku pomieściła: suszą, i zażywaią do prania bielizny, która od nich znacznie bieleie, i krochmalenia nie potrzebuie. Popiołu ieszcze tego zażywaią na Blechach Płocien, i do Hut szklanych.

1073.

POLYPODIUM DRYOPTERIS: *PAPROC MAŁA.* Ma *Liście* trzy razy składane, których *Listeczki* stoią po trzy, i są dwa razy pierzaste. Rośnie w lasach.

Ko-

Korzeń okrągławy, łuskowany, ciągnie się wpoprzecz pod ziemią. Liście są nieco twarde, gładkie, a ich listeczki są iaiowe, tępe, karbowane, brzegowane, coraz daley się ścieniaią, a nakoniec łączą się z sobą. Kropki owocowania zabieraią całą dolną liścia płaszczyznę.

L. G. 1192.

POLYTRICHUM: *MECH WŁOSISTY.* Jest rodzay krytopłciowy, do Mchów należący. *Słoik* ma *Nakrywkę*, i kosmaty *Czepek*, iest na małym bardzo dnie osadzony. *Gwiazdka*, którą Linneusz uznaie za Samicę, iest na osobney roślinie oddzielona. Ze trzech gatunków dwa są wiadome.

1074.

POLYTRICHUM COMMUNE: *MECH WŁOSKOWY POSPOLITY.* U J. Bauhina i Fuchsa, *Polytrichum Apuleii*: u Dodoneusza, Dalechampa, i C. Bauhina *Polytrichum aureum*: u Tragusa *Polytrichum majus.* Ma *Pręcik* poiedynczy: *Słoik* podłużno czworoboczny. Rośnie na mokrych mieyscach: kwitnie zaraz po śniegach począwszy, aż do Maia.

Korzeń iest trwały, długi, cienki, nitkowy. Pręciki proste, tęgie: od spodu, gdzie ieszcze ziemią są okryte, małe i drobne maią listeczki: nad ziemią zaś są gęsto osadzone długiemi, płaskiemi, w gorę stoiącemi listkami, które maią ząbeczki, i kończą się tęgim ostrzem. Niektóre pręciki maią tęgą, prostą, i żołtą szczecinkę, z brudney pochewki wyrastaiącą, nagą, i ku wierzchowi grubieiącą; a na wierzchołku Słoik z płaską, nieco kręgielkowatą i zaostrzoną nakrywką, że skoreczką Słoik zamykaiącą: i Czepkiem rozpierzonym od spodu białym, od wierzchu czerwonawo-żołtym.

Niektóre inne Pręciki kończą się krotszemi szczecinkami, a na ich wierzchołkach iest Kielich z listków w gwiazdkę ułożonych, maiący pyłek żołty. Linneusz i Royen, poczytuią go za Samicę: inni zaś upewniaią, że iest tylko pączkiem liściowym.

Dawnieysi lekarze rożnym sposobem tey rośliny zażywali w rozmaitych chorobach, i ma też same mieć skutki, które maią *Herba capillares* w Aptekach zwane. Z teraźnieyszych lekarzów niektórzy uznaią iey skuteczność w żołtaczce, Kamieniu, Kolkach bokowych, i zamulonych gruczolikach. Złotnicy żołtych iey pręcików potrzebuią.

1075.

POLYTRICHUM URNIGERUM: *MECH WŁOSKOWY SŁOIKOWY.* Ma *Pręciki* na wiele gałązek podzielone: *Szypułki* kwiatowe wyrastaią z kątów liści. Rośnie w lasach na nieco wilgotnych mieyscach.

Li-

Liście są zaostrzone, stoią zagęszczone, i maią ząbki. Szczecinki wyrastaią przy początku nowych wypustków. Słoiki są wąseczkowate, na obwodzie włoskami otoczone, i pod nakrywką szersze.

L. G. 1123.

POPULUS: *TOPOLA.* Jest rodzay drzew maiących *Płeć* wcale oddzieloną. *Kwiaty* są w kotki skupione, maią Kielich rozpierzony; i gruszkowatą, ukośną, nie dzieloną koronę. *Samce* maią ośm nitek pyłkowych: *Samice* otwor ieden z blizną czterodzielną. *Torebka* nasienna dwukomorkowa, wieloziarnowa. *Ziarna* maią koronkę włoskową. Z pięciu gatunków cztery opiszę.

1076.

POPULUS ALBA: *TOPOLA ZWYCZAYNA.* Ma za znak gatunkowy, że iey *Liście* są okrągławe: na obwodzie zębato wycinane: od spodu kosmate. Rośnie osobliwie na nieco wilgotnych mieyscach, i kwitnie wcześnie na wiosnę.

Pień rośnie bardzo sporo; częstokroć co rok przybywa około czterech łokci iego wysokości: pospolicie w 20. lat iuż zupełney swoiey dorasta pory: ma drzewo miękkie, lekkie, pulchne; poki młode, białe, starsze brunatne. Kora popielato siwa i gładka. Liście maią ogonki około dwa cale długie, białą wełną pokryte: dzielą się od 3. do 5. nierownych działów, i maią ząbki: są nie małe, od wierzchu ślniące, ciemno-zielone, a w iesieni pospolicie brunatno upstrzone: od spodu są białe, maią trzy znaczne żyły, i są wełną okryte.

Udaie się wprawdzie i na suchym gruncie, naylepiey przecięż na nieco wilgotnym. Rozmnożenie stać się może z nasienia, lecz tego nie potrzeba, kiedy są łatwieysze sposoby. Korzenie, które płytko się ciągną pod powierzchnią ziemi, od pnia się poobcinaią: gdy puszczą młode wyrostki, przesadzą się. Albo też gałązki trzy lub czterołokciowe na wiosnę odłamane, wsadzą się w ziemię około trzech ćwierci łokcia głęboko.

Drogi Topolą tą osadzone, nie źle się wydaią. Kwiaty ranne Pszczołom są użyteczne: a Liście są dobrą zimową paszą dla Owiec. Drzewo, lubo sobie po nim wielkiey trwałości obiecywać nie można, gdy iednak rośnie na suchym gruncie, do podłey Budowy zażyć się może. Nie tylko w Kamszatce, lecz i we Francyi w Pikardyi około *Amiens*, prawie wszystkie budowy chłopskie z tego drzewa są budowane. W Brabancyi tarcie topolowych zażywaią na Szafy i Podłogi. U nas Łyżki Wieśniaków i Niecki są pospolicie topolowe.

1077.

POPULUS TREMULA: *TOPOLA OSA.* U Bellonjusza

Pę-

Populus alpina: u Mathiola i wielu innych *Populus lybica*: u Tragusa i Lonicera *Populus nigra*. Ma *Liście* okrągławe, na obu płaszczyznach gładkie, wycinane i zębkowane. Rośnie obficie w wielu lasach.

Korzenie się daleko rozchodzą, i częstokroć na 12. łokci w około. Pień rośnie sporo, i pospolicie w 30. roku inż urosł zupełny, nie trwa nad lat 60. Drzewo iest białe, miękkie, pulchne. Kora ciemno siwa, zielonością nieco pomieszana. Liście gdy się puszczaią, są od wierzchu włosiste, od spodu wełniste: daley potém z obustron gładkie, od wierzchu iasno-zielone, od spodu białawe: czasem większe, czasem mnieysze, grube, tęgie, grubo zębkowane i zaostrzone: stoią na zgiętych ogonkach, ktore ku wierzchowi są spłaszczone, stąd się od naymnieyszego wiatru poruszaią. Kwitnie wcześnie na wiosnę.

Udaie się na każdym gruncie, chociażby naynieurodzaynieyszym, naylepiey przecięż na nieco wilgotnym. Rozmnaża się obficie bez ludzkiego starania przez opadaiące nasienie. Drzewo to wprawdzie iest poczytane za iedno z naypodleyszych, na węgle i opał niezdatne dla trzasku: ma przecięż i swoie pożytki. Z desek osowych robią się Klince do nakrywania dachów. Tarcice są lekkie, zdatne do rożnych robot stolarskich. Doświadczono, że Osina bez przemiany w wodzie będąca, nad wszystkie drzewa iest naytrwalsza, a stąd się zdać może do rzeczy zawsze pod wodą będących. Cegła lub dachówka świeżą Osiną upalona, staie się niby polewaną, iest mocnieysza, i nabiera podobieństwa do łupka kamiennego. Pali się na popioł i potaż. Węgle są zdatne na proch do strzelania. Kora zdatna iest Garbarzom do wyprawy Skór. Kwiaty, ile ranne, są Pszczołom użyteczne: a młode gałązki i liście przyiemną na zimę paszą dla Bydła.

1078.

POPULUS NIGRA: *TOPOLA SOKORA*. U Lonicera i Tragusa *Populus alba*: u Angillary i Turnera *Populus secunda*. Ma *Liście* deltowe, zaostrzone, zębkowane. Rośnie osobliwie na nieco wilgotnych mieyscach.

Korzenie rozchodzą się daleko, są wewnątrz płomienisto-plamione, i z nich się w długim czasie pospolicie staie owa kość kopalna pod imieniem *Osteocolla*. Pień wyrasta sporo do znaczney grubości i wysokości. Drzewo iest białe i lekkie. Kora ciemno siwa. Pąki liściowe są grube, zaostrzone, lipkie, maią zapach balsamiczny. Liście są prawie troyboczne, od ogonka okrążone, od wierzchołka długo zaostrzone: maią okrągłe ząbki, są grube, mocne, isnoz elone: na zwierzchniey płaszczyznie śliniące: na dolney maią wpodłuż znaczną

żyłkę: ogonki ich są około półtrzecia cala długie. Kwiaty kwitną wcześnie na wiosnę, a Samice są w małe pojedyncze guziki skupione.

Daie się u nas mieyscami widzieć odmiana tego gatunku, którą niesłusznie niektórzy Wierzbą Włoską nazywaią: nie ma nic wierzbowego: iest to *Topola Włoska*, z Lombardyi we Włoszech pochodząca. Rożni się naywięcey tym, że gałęzie maiąc nierozpierzchłe, ale ku pniowi zbliżone, wyraża w wzroście Piramidę. Drzewo w niey iest bielsze: Kora iaśnieysza: Liście węższe i ciemnieysze. Rozmnożenie iey iest bardzo łatwe: ułamane na wiosnę latorośli, przez dzień i noc w wodzie namoczone, do dwu trzecich części wsadzą się w ziemię. Zaleca ią osobliwiey widok, inne użytki ma iednakowe z Sokorą.

Co się tycze zwyczayney Sokory, ta się naylepiey udaie na tłustym, nieco wilgotnym gruncie. Rozmnaża się przez wypustki od korzenia. Drzewo zażyć się może na Tarcice, i do rożnych robot. Gałęzie zdatne są do Faszyn, i Płotów martwych. Z rozeg robią się Koszyki. Rdzeń zamiast czopków korkowych obrocić się może do zatykania flasz. Z łyk pod korą robią w Szwecyi powrozy do sieci rybackich. Kory w północney Azyi zamiast Chleba zażywaią. Pąki liściowe, z których Pszczoły obficie zasklep zbieraią, maią pachnącą żołtą żywicę, którą zebrać można gotuiąc w wodzie, i przez chustę wyciskaiąc. Ta żywica w swoim oleyku, albo w spirytusie winnym, albo w Maściach, zażywa się wewnętrznie i zewnętrznie na gojenie, wzmocnienie, ściąganie: w ranach, w puchlinie żył pulsowych, we krwi płynieniu, wewnętrznych wrzodach, w złotey żyłce, w bolu głowy, w biegunkach, i osłabionych wnętrznościach. Liście są wyśmienitą zimową paszą dla Owiec. Z wełny na nasieniu, okazał *Schäfer*, że się daią robić Materye, Papier i Kapelusze.

1079.

POPULUS BALSAMIFERA: *TOPOLA BALSAMOWA*. U wielu Pisarzów *Populus Tacamahaca*. Ma *Liście* iaiowo-okrągłe, zębkowane, na dolney płaszczyźnie białawe: *Przysadki* liściowe są żywicowate. Rośnie dziko w północney Ameryce i Azyi: u nas w niektórych Szkołkach drzew cudzoziemskich iuż się widzieć daie, i zimy się naszey nie obawia.

Na suchym gruncie pospolicie nie wyrasta w drzewo, ale się tylko trzyma krzewisto: lecz na mieyscu nieco wilgotnym pień wkrotce przychodzi do znaczney wysokości i grubości; korzenie w gruncie pulchnym daleko się rozchodzą, i wiele wypustek wypuszczaią. Kora na pniu gładka, czarniawa. Drzewo białe i dosyć mocne. Liście

są dłuższe iak szerokie, na obwodzie drobno zębkowane, tęgie, owalne, ostro zaostrzone, na obu płaszczyznach gładkie i ślniące; na zwierzchniey ciemnozielone, na dolney białawe, drobnemi żyłkami przeplatane. Pąki na wiosnę są pełne soku gęstawego, żołtawego, gorzkiego, zapachu mocno balsamicznego, który w ciepłe czasy kroplami się pokazuie.

Rozmnożenie bardzo łatwo stać się może: albo się wypustki z korzenia rozsadzą, albo się ułamane latorośliki w ziemi utkwią. Drzewo to ma bydź między wszystkiemi Topolami do użycia nayzdatnieysze. Pąki są Pszczołom bardzo ulubione.

Żywica z Pąków iest w Aptekach pod imieniem *Tacamahaca*; ta, która się zbiera z Pąków, iest nayprzednieysza, ale nas rzadko dochodzi: wygotowana z Kory, Liści, i Gałązek, iest pospolitsza, ale podleysza. W Spirytusie winnym rozpuszczona, ma osobliwszą skuteczność na pędzenie moczu, w Szkorbucie, i wyrostkach, które po francuzkiey chorobie w moczowym kanale zostaią. Zażywa się wewnętrznie i zewnętrznie na wzmacnianie, rodzielanie, uśmierzanie bolów w Reumatyzmie, Katarach, bolach głowy, płynienia i osłabieniu żołądka.

L. G. 603.

PORTULACA: *KURZA NOGA.* Jest rodzay maiący dwanaście *Nitek* pyłkowych: *Otwor* ieden: *Kielich* iest przedzielony. *Korona* pięćlistkowa. *Torebka* nasienna iednokomorkowa wpoprzecz się otwieraiąca. Syreniusz nasz o kilku gatunkach wspomina; z siedmiu przecięż Linneuszowych gatunków, tylko następuiący widziałem.

1080. *

PORTULACA OLERACEA: *KURZA NOGA OGRODOWA.* U Kordusa *Portulaca agrestis*: u C. Bauhina *Portulaca angustifolia*: u Teodora *Portulaca arvensis*: u Gesnera *Portulaca minor*: u Mathiola, Tragusa, Dodoneusza, Lobela, Dalechampa *Portulaca sylvestris*: u Royena *Portulaca foliis cuneiformibus sessilibus.* Ma za znak gatunkowy *Liście* klinowate, i *Kwiaty* bezszypułkowe. Rośnie dziko w Jndyi, Ameryce, i południowey Europie: u nas iest w niektórych ogrodach.

Roślina ta cała iest bardzo soczysta: Korzeń roczny. Pręt gałęzisty leży na ziemi. Liście nie dzielone, owalne, ku swemu wierzchołkowi się rozszerzaiące. Kwiatki nieznaczne, zielonawo żołte, stoią skupione w kątach liści. Nasienie drobne.

Sieie się corocznie z nasienia, i częstokroć gdy się raz zasieie: bez starania z rozsiewaiącego się nasienia, coraz daley a daley się rozmnaża, że niewiadomy mogłby sądzić, iż iest rośliną dziką. Żażywa się do przypraw kuchennych: mieyscami liście zużywaią się do sałaty.

W lekarstwie ma skutki orzeźwiaiące i chłodzące: Sok wyciśniony zażywa się w plwaniu krwią, w Szkorbucie, w rożnych przypadkach krwi płynienia, w Kamieniu, i przywarach kanału mocowego, na robaki. Podług niektórych, i nasienie ma mieć skutki chłodzące.

L. G. 174.

POTAMOGETON: *RDESTNICA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych cztery, i *Otworów* tyleż, bez szyiek. *Kielicha* nie ma. *Korona* cztero-listkowa. *Ziarn* nasiennych cztery. Ze dwunastu gatunków rzadko którego u nas nie dostaie.

1081.

POTAMOGETON NATANS: *RDESTNICA PŁYWAIĄCA.* U Gerarda *Potamogeton latifolium*: u obu Bauhinów *Potamogeton rotundifolium*: u Teodora *Potamogeton spicatum.* Ma za znak gatunkowy *Liście* podłużno-iaiowe, ogonkowe, pływaiące. Rośnie w Jeziorach i zatokach rzek, gdzie woda nieco spokoynie stoi. Kwitnie od Maia aż do Lipca.

Korzeń ma trwały. Liście są mocne, maią długie ogonki, i pływaią na wodzie. Kłosy kwiatowe stoią w kątach liści, są długie, gęste i cienkie. Tak ten, iako i następuiące gatunki maią w lekarstwie skutki chłodzące, i zwolna ściągaiące.

1082.

POTAMOGETON PERFOLIATUM: *RDESTNICA PRZEROSŁA.* Ma *Liście* serduszkowe pręt otulaiące. Rośnie w Jeziorach, osobliwie grunt gliniasty maiących. Kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń ma trwały. Pręt pływa w wodzie, i z każdego kolanka wypuszcza korzenie. Liście są szerokie, twarde i ślniące.

1083.

POTAMOGETON LUCENS: *RDESTNICA WĄZKOLISTNA.* U Turneforcyusza *Potamogeton Plantaginis folio*: u C. Bauhina *Potamogeton foliis angustis splendentibus.* Ma *Liście* lancetowe, płaskie, tak się w ogonek spuszczaiące, że w nim niby giną. Rośnie w Jeziorach, Stawach, osobliwie grunt gliniasty maiących. Kwitnie w Lipcu.

Korzeń iest trwały. Liście długie i wązkie, nieco się na obwodzie fałduią. Pochewki są wielkie i zielone. Kłosy kwiatowe stoią na długich szypułkach, i nie są kwiatami zagęszczone.

1084.

POTAMOGETON CRISPUM: *RDESTNICA KĘDZIERZAWA* U C. Bauhina *Lactuca ranarum*; u J. Bauhina *Fontinalis crispa.* Ma *Liście* lance-

cetowe, na przemiany stoiące, kędzierzawiące się. Rośnie osobliwie w kopanych rowach, i kwitnie od Maia do Lipca.

Pochewki na pręcie są krotkie i białe. Liście maią trzy żeberka rowno od siebie odległe, które przez proste, kątowe gałązki iednoczą się z żebrem pośrzednim: maią obwod kędzierzawiony, i ząbki niby cierniste. Z kątów wierzchowych liści wyrastaią kłosy kwiatowe, pospolicie około ośm kwiatów maiące.

1085.

POTAMOGETON SERRATUM: *RDESTNICA GĘSTOGAŁĄZKOWA.* Ma *Liście* lancetowe, naprzeciw stoiące, nieco na obwodzie kędzierzawione. Rośnie w ieziorach i rowach kopanych: kwitnie w Sierpniu.

Pręty częstokroć na kilkanaście sążni długie bywaią, i rozciągaiąc się w wodzie zagęszczonemi gałązkami, czynią widok niby lasu małego. Pochewki są wielkie i szerokie. Liście długie, ostro zaostrzone, bardzo ślniące, i na obwodzie falowane. Szypułki kwiatowe są grube i zakrzywione.

1086.

POTAMOGETON COMPRESSUM: *RDESTNICA SPŁASZCZONA.* Ma *Liście* rowno-szerokie, przytępione: *Pręt* spłaszczony. Rośnie w rowach i zaniedbanych studniach. Kwitnie w Lipcu.

Pręt ma długi i nagi, w wodzie pływaiący. Przysadki liściowe są białe i bardzo krótkie. Liście trawiaste, a lubo podług Linneusza maią bydź przytępione, u nas są zaostrzone, i niby ością się kończące. Kłosy kwiatowe z nie wielu kwiatów są złożone.

1087.

POTAMOGETON PECTINATUM: *RDESTNICA NAYMNIEYSZA:* U C. Bauhina *Potamogeton gramineum ramosum:* u Raia *Potamogeton millefolium, seu foliis gramineis ramosum:* u Rozena *Potamogeton foliis linearibus acutis longissimis, alternis confertis.* Ma *Liście* szczecinkowe, skupione, dwurządkowe. Rośnie na błotach, i kwitnie w Czerwcu.

Gatunek ten iest naymnieyszy z całego rodzaiu. Gałązki kwistowe są nagie, i częstokroć około półłokcia długie: na tych stoią kwiatki w kupkach nieco od siebie oddalonych. Liście są wązkie, na obu płaszczyznach sklepione, kreską przedzielone.

1088.

POTAMOGETON SETACEUM: *RDESTNICA SZCZECINKOWA.* Ma *Liście* lancetowe, naprzeciw siebie stoiące, zaostrzone. Rośnie w rowach, na błotnych mieyscach kopanych, i kwitnie w Czerwcu.

Pręt iest okrągławy i bardzo długi, z płynącą wodą się rozciągaiący: gałązki, których iest wiele, są wzaiemnie poplątane; liście bardzo wązkie, są około ćwierć łokcia długie. Szypułki kwiatowe bardzo krotkie, stoią na wierzchołku pręta. Kłosy kwiatowe gęste w kwiaty, i grube.

1089.

POTAMOGETON GRAMINEUM: *RDESTNICA TRAWNA.* Ma *Liście* rownoszeroko-lancetowe, szersze od przysadków liściowych, bezogonkowe, na przemiany stoiące. Rośnie na błotach. Kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma roczny. Pręt długi, płaski. Liście są na obwodzie płaskie i gładkie: maią kreski rowno od siebie odległe: coraz się zwężaią, i tam, gdzie się gałązki poczynaią, stoią parami. Wreszcie cała ta roślina z pierwszego weyrzenia ma podobieństwo do iakiey trawy. Przysadki liściowe są liczne i wielkie.

1090.

POTAMOGETON PUSILLUM: *RDESTNICA MAŁA.* Ma *Pręt* okrągły: *Liście* rownoszerokie, częścią na przemiany, częścią naprzeciw stoiące, oddzielone, od pręta odstawaiące. Rośnie na błotach. Kwitnie w Czerwcu.

Liście są słabe, krotkie i bardzo wązkie, pochewki na gałązkach długie, do gałązek przyciśnione, i ieszcze raz szersze od liści.

L. G. 634.

POTENTILLA: *PIĘCPERST.* Jest rodzay maiący wiele *Nitek* pyłkowych na Kielichu osadzonych, i *Otworów* wiele. *Kielich* ma dziesięć działów. *Korona* pięćlistkowa. *Ziarna* nasienne okrągławe, nagie, są do małego i suchego Kielicha przyczepione. Ze dwudziestu dziewięciu gatunków, następuiące mi tylko są w Kraiu wiadome.

1091.

POTENTILLA ANSERINA: *PIĘCPERST ZŁOTNIK.* U J. Bauhina *Argentina.* Ma *Liście* pierzaste, zębkowane. *Pręt* łażący: *Szypułki* iednokwiatowe. Rośnie wszędzie przy drogach, i na pastwiskach, kwitnie od Maia aż do Jesieni.

Korzeń iest mały, ale trwały: puszcza wiele liści, które leżą na ziemi. Pręt łazi po ziemi, iest znacznie liściami osadzony, i w pewnych odległościach puszcza gałązki. Liście, osobliwie na gruncie gliniastym, są na dolney płaszczyźnie białe, i iak iedwab ślniące: są lancetowe, i składaią się z listeczków około trzynastu owalnych, zębkowanych, coraz się powiększaiących, i między sobą drobnieysze listeczki maiących. Kwiaty żołte, nieco pachnące, stoią w kątach liści, i maią około dwudziestu pięciu nitek pyłkowych.

Roślina ta ma smak nieco słony i kwaskowaty: skutki iey lekarskie są ściągaiące. Sok z liści świeżych wyciśniony, albo liście iak Herbata zażywane, leczą rany, stare wrzody, bieganki, i wnętrzności wzmacniaią. Na łąkach, gdzie się zbytnie rozmnoży, wcale nie iest użyteczną. Doświadczenia Gledytscha pokazały, że Garbarzom do wyprawy Skor zdatną bydź może.

1092.

POTENTILLA MULTIFIDA: *PIĘCPERST WIELO DZIELNY.* Ma *Pręt* leżący; *Liście* dwa razy pierzaste: *Listeczki* niezębkowane, w pewney odległości od siebie stoiące, na dolney płaszczyźnie kosmate. Rośnie w niektórych mieyscach na pastwiskach, i widziałem kwiaty w Czerwcu.

Korzeń ma trwały. Liście są z siedmiu listeczków złożone: listeczki znowu są złożone z działów około siedmiu równoszerokich albo lanceotowych, na przemiany stoiących. Wreszcie ta roślina ma wiele podobieństwa do Srebrnika, który się pod tym rodzaiem nieco daley opisze.

1093.

POTENTILLA SUPINA. *PIĘCPERST CZOŁGAIĄCY SIĘ.* Ma *Liście* pierzaste: *Pręt* leżący dwudzielny. Naydowałem w niektórych mieyscach na miedzach, z kwiatami w Czerwcu.

Korzeń zdaie się bydź roczny, u niektórych przecięż sądziłbym, że dłużey trwać musi. Liście są kosmate, i około z dziewięciu listeczków złożone. Kwiaty żołte drobne.

1094.

POTENTILLA RECTA: *PIĘCPERST PROSTY.* U Royena *Potentilla foliis digitatis, caule erecto corymboso.* Ma *Liście* siedmiopalczyste, lancetowe, zębkowane, na obu płaszczyznach nieco włosiste: *Pręt* prosto stoi. Rośnie na miedzach i w końcach pol: kwiaty widziałem w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń iest trwały. Pręt około łokcia wysoki, obfite maiący liście. Liście są zaostrzone, głęboko zębkowane, na pięć lub siedm palców podzielone. Przysadki liściowe są głęboko rozpierzone. Kwiaty siarczyste stoią na wierzchołku pręta, w nieiaki okołek skupione: maią Kielich włosisty, i około dwudziestu nitek pyłkowych.

1095.

POTENTILLA ARGENTEA: *PIECPERST SREBRNIK.* Ma *Liście* pięćpalczyste, klinowate, wcinane, na dolney płaszczyźnie kosmate, pręt stoi prosto. Rośnie osobliwie na takim mieyscu, gdzie niegdyś iaka budowa stała. Kwitnie w Czerwcu.

Korzeń iest drzewiasty, trwały. Pręt tęgi, nie wiele gałązek maiący. Liście na dolney płaszczyźnie są niby białą pilśnią okry-

okryte: dolne prętowe stoią na ogonkach, są niedzielone, ku ostrzu tylko maią od trzech do siedmiu ząbków: wyższe są bez ogonków: a wierzchołkowe równo-szerokie. Przysadki liściowe są na dolney płaszczyźnie kosmate. Kwiaty żołte na wierzchołku pręta składaią nieiaki okołek: maią kielich biało kosmaty, i troistym rzędem nitek pyłkowych około dwadzieścia.

1096.

POTENTILLA AUREA: *PIĘCPERST ZŁOTY.* Ma *Liście* korzeniowe pięćpalczyste, zębkowane, zaostrzone: prętowe zaś troypalczyste. Pręt iest nachylony. Rośnie w sadach, i zaroślach osobliwie pagorkowatych. Kwiaty widziałem w Lipcu.

Korzeń trwały ma główek wiele. Liście dolne są nie dzielone, przytępione, miękiemi włoskami okryte, czasem biało obwodzone: górne wyrastaią z kątow przysadków lancetowych. Wierzchołek pręta dzieli się na gałązki. Kwiaty żołte, ciemnieyszą plamką naznaczone, składaią na wierzchołku pręta nieiaki okołek, i maią niby iedwabne kielichy.

1097.

POTENTILLA VERNA: *PIĘCPERST WIOSNOWY.* U Royena *Potentilla foliis quinatis incisis, caule assurgente.* Ma *Liście* korzeniowe pięćpalczyste, ostro-zębkowane, przytępione: prętowe zaś troypalczyste. *Pręt* nachylony. Rośnie na nieurodzaynych, suchych, i zimnych mieyscach, gdzie rozłażąc się, w Kwietniu żołtemi kwiatkami niby okrywa się.

Korzeń iest drzewiasty, trwały, rozłazi się w ziemi: puszcza wiele rozłażących się, w kwiaty obfitych Prętów, które znowu na wiele gałązek się dzielą. Liście korzeniowe stoią na ogonkach, są pięć, a czasem tylko troypalczyste: z tych palców, albo listków średni iest naywiększy, bliższe ogonka naymnieysze: wszystkie zaś na obu płaszczyznach, i na obwodzie iedwabiowate włoski maią, i kończą się długiemi ząbkami. Liście prętowe maią dwa iaiowo-lancetowe zęby; dolne stoią na ogonkach, wyższe są bez ogonków: a naywyższe są poiedyncze, z trzema ząbkami.

1098.

POTENTILLA ALBA: *PIĘCPERST BIAŁY.* Ma *Liście* pięćpalczyste, których ząbki ku ostrzu z sobą się iednoczą. Pręt leży. Dno owocowe kosmate. Rośnie na pagorkach w trawiastych zaroślach, kwitnie w Kwietniu i w Maiu.

Korzeń iest trwały zewnątrz brunatny, wewnątrz zaś czerwonawy. Pręt i dolna płaszczyzna liści, są śniącą białą niby wełną okryte. Liście pospolicie są pięćpalczyste, lecz bliższe kwiatów częstokroć tylko trzy palce maią: wierzchowe zaś są poiedyncze, i stoią parami naprze-

ciw siebie. Przysadki liściowe są lancetowe z gładką obwodką. Kwiaty białe na długich szypułkach.

1099.

POTENTILLA REPTANS: *PIĘCPERST POSPOLITY.* Ma *Liście* pięćpalczyste: *Pręt* łażący: *Szypułki* iednokwiatowe. Rośnie wszędzie przy drogach, a osobliwie na gruntach gliniastych, i kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń iest trwały. Pręt łazi po ziemi, tu i owdzie puszcza korzonki. Liście stoią na długich ogonkach, są złożone z pięciu, czasem z siedmiu listeczków kosmatych, zębkowanych, z których środni iest naywiększy, a bliższe ogonka naymnieysze. Kwiaty żołte, nieco zapachu maiące, stoią na długich szypułkach.

Roślina ta, a osobliwie iey korzeń, ma smak cierpki, skutki w lekarstwie suszące i ściągaiące. Zażywa się rożnym sposobem w ranach, biegunkach, krwi płynieniu, i osłabieniu wewnętrznych ust części. Niektórzy zalecaią na febry, żołtaczkę, suchoty i podagrę.

L. G. 1069.

POTERIUM: *ZYLENIEC.* Nie trzeba się z imienia tego uwodzić, aby to miał bydź rodzay takich roślin, iakie nasz Syreniusz pod tym imieniem nazywa. Rośliny bowiem do tego rodzaiu należące maią płeć w pół oddzieloną. *Kielich* iest czterolistkowy: *Korona* czterodzielna. *Samce* maią od 30. do 40. nitek pyłkowych: *Samice* otworów dwa, i z stwardniałey ruiki korony rodzą iagodę. Ze trzech gatunków ieden mi wiadomy.

1100.

POTERIUM SANGUISORBA: *ZYLENIEC SOKIA STRZAŁA.* Jest to ta roślina, którą Syreniusz *Sanguisorba* nazywa: u dawnieyszych niektórych *Serbiaria*, u innych *Pimpinella sanguisorba*: u Royena *Poterium inerme*, *filamentis longissimis*. Ma znaki takie. Kolcow nie ma: Pręty są rogate: Utrzymuie się u nas w niektórych kuchennych ogrodach, i zażywa się osobliwie do Sałat pod imieniem włoskiey Pimpinelli.

Korzeń iest trwały: dzieli się na ramiona, nitkowaty, czarny: puszcza wiele prętów, i liści. Liście są pierzaste: listeczki iaiowo-okrągłe, karbowane, co raz się powiększaią: stoią na przemiany. Kłosy kwiatowe podłużne stoią poiedynczo na wierzchołkach nagich gałęzi: w tych kwiaty samce są większe, samice drobnieysze: otwory maią czerwone, a gdy usychaią kielich odpada, korona się zostaie.

Zdaniem zagranicznych roślina ta iest użyteczna w gospodarstwie do zasiewania na paszą w naychudszych gruntach. Jest bowiem dla Bydła przyiemną i pożyteczną paszą: raz posiana bardzo wiele lat trwa: posiana w Jesieni, przyszłego lata iuż dwa razy koszona bydź może: zimy i naywiększey się nie boi, owszem zawsze zieleniie. Mimo przecięż tych wszystkich zalet tey cudzey rośliny, mamy podobną krajową, rownież pożyteczną bydź mogącą: która lubo u Syreniusza w tymże samym rodzaiu się naydzie, dla odmiennych przecięż znaków systematycznych przypadnie pod rodzaiem *Sanguisorba officinalis.*

W lekarstwie, korzeń, liście i kwiaty maią skutki zwolna ściągaiące i goiące. Zażywaią się osobliwie w winie gotowane, w ranach, biegunkach, krwi płynieniu, przypadkach piersiowych, a naybardziey w krwawym moczu. W ogrodzie raz posiawszy nasienie, potém dla rozmnożenia, co iesień korzenie się rozdzielaią i przesadzaią.

L. G. 911.

PRENANTHES: *PRZENĘT.* Jest rodzay maiący kwiaty składane. *Kwiatki* są wszystkie dwupłciowe i rodzayne. *Kielich* ma przykieliszek: kwiatki stoią poiedynczym rzędem: *Dno* owocowe nagie: *Koronka* na nasieniu poiedyncza, bezszypułkowa. Z dziewięciu gatunków, ieden mi tylko iest wiadomy.

1101.

PRENANTHES MURALIS: *PRZENĘT ZAIĘCZY ZYR.* Ma *Kwiaty* złożone z pięciu kwiateczków. *Liście* są długozębate. Rośnie przy murach, i w ciemnych lasach.

Pręt wyrasta około półtora łokcia wysoki; i dzieli się na gałęzie iak ramiona rozłożone. Liście dolne są pierzaste, z ostatnim listkiem wielkim troybocznym, grubo zębatym, i na trzy łapki podzielonym. Liście gorne otulaią pręt, i są długolancetowe. Kwiaty żołte, małe, wiszą na wierzchowych nagich gałązkach, i maią na kielichu niby drugi czterołupinkowy. Lubo Linneusz kładzie za znak tego rodzaiu koroneczkę na nasieniu bez szypułki; w tym gatunku przecięż iest szypułkowa.

Roślina ta wypuszcza sok mleczny, gorzkawo słodki, iest miękka, i iedna z nayprzyiemnieyszych i użyteczniejszych na paszę dla Owiec.

L. G. 197.

PRIMULA: *PIERWIOSNKA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Kwiaty* są niby w nieiaki okołek skupione, i maią pod nim niby pokrywę. *Korona* ma rurkę wałeczkowatą z otworem niezamkniętym. Z siedmiu gatunków następuiące mi się widzieć dały.

1102.

PRIMULA VERIS: *PIERWIOSNKA KLUCZYKI.* U dawnieyszych *Herba paralysis*: u Lo-

u Lobela, Pena i Gerarda, *Primula pratensis*. Ma za znak gatunkowy *Liście* marszczone i zębkowane. Rośnie w lasach, i kwitnie w Maiu.

Korzeń ma trwały: puszcza wiele liści. Liście te są marszczone, zębkowane, gęsto drobnemi włoskami okryte. Pręt bez liści, wielokwiatowy, około mniey iak pół łokcia wysoki. Kwiaty są ku ziemi nachylone, a pod każdym przy szypułce iest mała przysadka liściowa: są iasno-żołte, z kreską ciemnieyszą: maią zapach przyiemny, i gdy gnić poczynaią, zielenieią. Kielich iest długi, rurkowaty, nieco brzuchaty, pięćboczny.

W niektórych ogrodach utrzymuią się rożne odmiany: te i dzikie rozmnożyć się mogą przez rozdzielanie w Jesieni korzeni. Korzeń ma nieiaki zapach ostry; na proch starty i zażyty, czyni kichanie. Liście, osobliwie chorym Bydlętom, są przyiemną i zdrową paszą: mogą i od ludzi bydź zażyte na zieleninę. Kwiaty, z których Pszczoły na miod wyśmienity noszą, zażywaią się iak herbata, na wzmocnienie nerwów, na uśmierzenie bolów, na ból głowy, macicy, na zawrot, łamania, i w zimnych flusach.

Nayduie się u nas, lubo rzadko, gatunku tego odmiana, którą niektórzy za osobny chcą poczytać gatunek, pod imieniem *Primula elatior*. Ja nie widzę tak iawnych znaków, któreby rożniły. Wyrzenie iest iednakowe, cała rożnica iest ta, że nieco wyżey rośnie, że kwiaty maią gardziel ciemniey-żołtą, i są pospolicie bez zapachu.

1103.

PRIMULA FARINOSA: *PIERWIOSNKA MĄCZNA*. U Royena *Primula foliis crenatis glabris*. Ma *Liście* karbowane, gładkie: *Łamka* korony iest płaska. Roślinę tę dotąd tylko w iednym mieyscu widziałem na łąkach pod Cyranowem, kwitnącą w Maiu.

Korzeń ma trwały: puszcza wiele mocnych, długich, cieńkich, lekko zębkowanych, gładkich, na dolney płaszczyznie iak mąką osypanych liści, które leżą na ziemi niby w rożę ułożone. Kwiaty są licznie skupione w nieiakie okołki: stoią prosto, i maią między sobą listeczki lancetowe. Kielich iest tak długi, iak rurka korony, pięćdzielny.

1104.

PRIMULA AURICULA: *PIERWIOSNKA TYSZCZAK*. U dawnych *Sanicula montana*, albo *Auricula Ursi*. Ma *Liście* zębkowane, gładkie. Rośnie dziko na Szwaycarskich gorach: u nas się utrzymuie w niektórych zabawnych ogrodach, gdzie wcześnie na wiosnę kwitnie.

Korzeń trwały, puszcza mięsiste, iaiowo-okrągłe, pospolicie popylone, drobno zębkowane liście, które na ziemi w nieiaką rożyczkę są ułożone. Pręt kwiatowy iest bez liści. Przysadki liściowe są nierowne, szerokie, i pospolicie lancetowe. Kwiaty stoią w prostych okołkach, maią zapach bardzo przyiemny, są w rożnych kolorach tak poiedynczych, iak mieszanych. Kielich krotki dzwonkowaty, mączny, pięćzębkowy.

Pospolicie rozmnaża się z rozdzielanych korzeni: chcąc przecięż mieć rożne odmiany, nasienie sieie się w naczyniach bardzo lekko tylko ziemią poprószywszy. W drugim roku roślinki się przesadzaią: w trzecim pospolicie kwitną. Zimy się nie boią.

L. G. 735.

PRUNELLA: *GŁOWIENKI*. Jest rodzay do paszczękowych należący. *Nitek* pyłkowych iest dwie dłuższych, dwie krotszych: nitki te są widłowate, a na iednym ramieniu główki pyłkowe. *Blizna* przedzielona. *Ziarna* nasienne nagie. Ze trzech gatunków, te mi są wiadome.

1105.

PRUNELLA VULGARIS: *GŁOWIENKI POSPOLITE*. U Beslera *Prunella officinarum*: u Royena *Prunella bracteis cordatis*. Roślina ta ma wszystkie *Liście* iaiowo podłużne, na ogonkach stoiące. Rośnie na pastwiskach i chudych łąkach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń ma trwały. Pręt rzadko wyższy nad ćwierć łokcia, pospolicie bardzo niski, na gałązki się dzielący: ieżeli rośnie na mieyscu słońcu otworzystym, leży nieco na ziemi. Liście kosmate, mało zębkowane. Kwiaty błękitne lub czerwone są z okrążków w kłos skupione, kłos zaś iest krotszy od poblizszego siebie liścia. Pod każdym okrążkiem kwiatowym są dwie przysadki liściowe włoskowate, zaostrzone. Kielich kosmaty. Jeżeliby tego była potrzeba, można rozmnożyć albo przez posiane nasienie, albo przez rozdzielone korzenie.

Roślina ta nieco cierpka i flegmista, iest zdrową i przyiemną paszą dla Bydła. Dawnieysi lekarze przyznawali iey skutki z wolna ściągaiące: zalecali ią wewnętrznie i zewnętrznie na rany, krwie płynienie, wzmocnienie zębów, i na płokanie boleiącego gardła. Z kwiatu Pszczoły obficie na miod noszą.

1106.

PRUNELLA GRANDIFLORA: *GŁOWIENKI WIELKOKWIATOWE*. Linneusz poczytał tylko za odmianę gatunku poprzedzaiącego: prawda, że ma wiele wspolnego; ma przecięż i stateczne rożniące znaki: kwiaty są nierownie większe, a kielichy ich od wierzchu troyzębate. Rośnie w lasach, kwitnie w iedymże czasie z gatunkiem poprzedzaiącym.

Korzeń trwały. Pręt nieco węższy, ale mniey gałęzisty. Liście lancetowe pospolicie nie zębkowane, zaostrzone. Liście pod kłosami kwiatowemi są nieco oddalone. Kłosy dłuższe od po-

poblizszych liści. Kwiaty pospolicie błękitne, około cala długie.

L. G. 620.

PRUNUS: *SLIWA.* Jest rodzay drzew większą część zawiersiący tych, które wiadomy nam owoc rodzą pestkowy. *Nitek* pyłkowych iest wiele na kielichu osadzonych: *Otwor* ieden. *Kielich* pięćdzielny owocowy guzik otulaiący. *Korona* pięćlistkowa. Pestka w owocu ma szwy wypukłe: Ze czternastu gatunków następuiące są mi wiadome.

1107.

PRUNUS PADUS: *SLIWA CZEREMCHA.* Ma *Kwiaty* skupione w grona. *Liście* na zimę odpadaiące, które od ogonka na spodzie maią dwa gruczoliki. Rośnie w lasach i zaroślach, osobliwie nieco wilgotnych: kwitnie w Maiu.

Drzewo to, albo raczey Krzew, ieżeli nie stoi na tęgim gruncie, wyrasta do średniey wysokości i grubości: i puszcza z korzenia wiele wypustków: iest gałęziste. Kora na nim brunatna, tu i owdzie białemi brodaweczkami upstrzona. Drzewo białe. Liście, które roztarte nieprzyiemny zapach maią, są owalno podłużne, zębkowane, na zwierzchniey płaszczyznie iasnozielone: na dolney nieco białawe z znaczną w podłuż środka żyłką. Kwiaty liczne, białe, przyiemnie pachnące. Jagody wielkości ziarna grochu, gdy doyrzeią są czarne.

Rozmnożyć można przez posianie w iesieni iagod, albo ieszcze prędzey przez rozsadzenie wypustków z korzenia. Krzew ten bardzo iest zdatny do obsadzania lądów rzek, gdzie wkorzeniwszy się, opiera się gwałtownościom wody.

Drzewo może bydź zażyte od rożnych rzemieślników: i iest tego gatunku odmiana Amerykańska *Padus carolina*, z którey nam Anglicy rożne robione rzeczy przywożą i za drzewo *Mahagoni* udaią. Nasza Czeremcha w gospodarstwie zażywa się osobliwie do rzeczy iak wici kręconych. Kora wewnętrzna farbuie zielono, i nią farbować można siatki ptasznicze.

Gruszki, Jabłka, a osobliwie Wiśnie, szczepione w pieńki Czeremchowe, nadzwyczaynie rodzą: lecz owoc nie dotrzymuie przedniego smaku. Zapewniaią niektórzy, że gałązki z liściami i kwiatkami położone na zbożu, myszy rozpędzaią: inni twierdzą, że koniom tak są obmierzłe, iż w żłob włożone, konie od naylepszego obroku wstrzymuią. Jagody maią bydź użyteczne w biegunkach: a *God* zapewnia, że korą drzewa uleczył Francuzką chorobę.

1108.

PRUNUS ARMENIACA: *SLIWA MORELA.* U Royena *Prunus foliis ovato cordatis.* Ma *Kwiaty* bezszypułkowe: *Liście* nieco serduszkowate. Utrzymuie się w niektórych ogrodach

dach dla owocu, gdzie wcześnie na wiosnę kwitnie.

Drzewo to z Ormiańskiey ziemi początkowo do Rzymu przeniesione, stąd rozeszło się w Europie. Liście iego stoią na długich ogonkach, maią długie ostrze, i są zębkowane. Kwiaty są biało-czerwonawe. Owoc okrągły ze szwem bardzo znacznym, pokryty skorką rożney żołtości, od strony słońca czerwieniejący.

Nie z każdego drzewa owoc iest iednakowy: w ogolności mowiąc: stare drzewa zawsze lepszy owoc wydaią, iak młode; z tym wszystkim od rożności odmian wiele zawisło. Niektórzy odmian bardzo wiele liczą: mnie dosyć będzie nayprzednieysze sześć opisać z Du Hamela, które w ogrodzie użytecznemi bydź mogą.

Abricot de Nancy. Owoc iest nierownie większy iak u Morely pospolitey, spłaszczony i nieforemny. Skorka w cieniu rosnąca iest płowo-żołta, nieco zielonawa, od słońca czerwonawa. Mięsiwo żołte, czerwonawe, rozpływaiące się: sok w nim bardzo przyiemny, osobliwszego smaku. Pestka wielka, płaska: ziarno w niey gorzkie. Doyrzewa w pośrzodku Sierpnia.

Alberge. Owoc nie wielki, spłaszczony. Skorka w cieniu zielonawo żołta: od słońca ciemno drzewiasta, z czerwonemi kropkami. Mięsiwo ciemno-żołte, czerwonawe, rozpływaiące się. Sok obfity, przyiemno-winny z nieco przyiemną goryczą. Pestka wielka, płaska. Ziarno wielkie, gorzkie. Doyrzewa w pośrzodku Sierpnia.

Abricot de Portugal. Owoc mały, okrągły. Skorka krucha, czasem gorzkawa, iasno-żołta, od słońca czerwonawo-plamiona. Mięsiwo ciemno-żołte. Sok przyiemny. Pestka gładka. Ziarno gorzkie. Doyrzewa w pośrzodku Sierpnia.

Abricot de Hollande. Owoc nie wielki, okrągły. Skorka w cieniu pięknie żołta, od słońca czerwona. Mięsiwo ciemno-żołte. Sok bardzo przyiemny. Ziarno w Pestce ma smak słodkich Migdałów. Doyrzewa po połowie Lipca.

Abricot Angumois. Owoc nie wielki: w cieniu żołto-czerwonawy, od słońca ciemno-czerwony. Mięsiwo czerwonawe, rozpływaiące się. Sok obfity przyiemny, winnego smaku. Ziarno w Pestce ma smak słodkich Migdałów. Doyrzewa w pośrzodku Lipca.

Morela pospolita, (ale nie dzika z pestek rosnąca.) Drzewo wyrasta naywyżey, i nayobficiey rodzi. Owoc nieco spłaszczony: skorka w cieniu pięknie ciemno-żołta, od słońca ciemno-czerwona, iak pokostem powleczona. Ziarno w pestce iest gorzkie. Doyrzewa na początku Lipca.

Mięsiwo u wszystkich Morel iest nieco mączne i nitkowate: te więc między niemi są naylepsze, które naymniey maią mączystości, które są wielkie, mięsiste, które maią smak słod-

ki

ki przyiemnie winny, i których mięsiwo łatwo się od pestki odziela. To wszystko zawisło od odmian i utrzymywania.

Gruntu potrzebuią nie mokrego, lekkiego, i nieco piaszczystego: mieysca od północy zasłonionego. Pestki dobrych odmian sadzone mogą w czasie rodzić dobre owoce: naypewniey przecięż przednie odmiany utrzymuią się przez oczkowanie, naylepiey na pieńkach śliwkowych z pestek urosłych. Drzewka Morelowe mogą bydź wprawdzie zwyczaynie wypuszczone: lepiey przecięż iest, gdy będą na szpalerach; tak od przypadków powietrza mogą bydź zasłonione, pewnieyszy i lepszy owoc wydaią.

Zdaniem lekarzów Morela dobra i doyrzała, iest owocem iednym z nayzdrowszych: lecz w złym żołądku nadzwyczaynie prędko kiśnie. Konfitury rożnie przyprawione, są bardzo przyiemne, orzeźwiaiące, i serce posilaiące, lecz owoc do nich powinien bydź doyrzały: w niedoyrzałym bowiem pestka psuie wszelką przyiemność. Ziarna z pestek słodkie zażywać się mogą zamiast Migdałow: a gorzkie biorą się do wodki *Persico* zwaney.

Gumma, która się z drzewa tego sączy, tak iest dobra, i tak zażyta bydź może, iak zamorska Arabska. Z pestek robi się Tusz dla rysuiących, własności Chińskiego maiący, następuiącym sposobem. Ziarna się wybiorą, twarde zaś łupiny obwiną się liściami kapuścianemi, i drotem okręcą: włożą się w piec do pieczenia chleba wypalony: spalone na węgiel, ochłodzone, z liści wybrane, utłuką się iak naymieley, w okrytym moździerzu.

Rozpuści się gęsto w wodzie Gumma iak nayczyścieysza bydź może Arabska; tey przyleiwaiąc, proszek z pestek utłuczony utrze się na kamieniu malarskim iak naylepiey, a massa ta potem włoży się w foremki woskiem natarte, do wysuszenia. Kto chce, może w czasie tarcia przydać odrobinę piżma, a będzie Tusz, i zapachu takiego, iak Chiński.

1109.

PRUNUS CERASUS: *SLIWA WISNIA.* Ma *Kwiaty* w okołkach nieco szypułkowych: *Liście* iaiowo-lancetowe, gładkie, fałduiące się. Gatunku tego rożne się odmiany w sadach i ogrodach utrzymuią.

Pień rożney bywa wysokości, u niektórych iest bardzo niski. Kora brunatna, ślniąca. Drzewo twarde, ciężkie, żołto czerwonawe. Liście owalne, pospolicie zaostrzone. Kwiaty białe. Owoc rożnie okrągły, gdy doyrzeie biały, rożnie czerwony lub czarny. Względem owocu wiele iest odmian: niektóre nam są pospolicie znaiome: niektóre nie tak są pożyteczne, iak raczey ciekawe: iedne są słodkie, drugie kwaśne. Z pomiędzy wielu następuiące z Du Hamela wypisane, i przyiemnym smakiem

kiem się przymilaiące i w ogrodzie pożyteczne bydź mogą.

Cerise grosse noir: Owoc nieco podłużny wisi na znaczney szypułce: gdy doyrzeie, skorka na nim czarna. Mięsiwo przyiemne miękkie, ciemno czerwone, sok czarny. Pestka czerwono farbowana. Owoc ten zażywa się do robienia wodki zwaney Ratafia.

Guigne noir: Sedeczna czarna. Owoc ma kształt serca, iest spłaszczony, od szypułki grubszy: ma rynienkę mało co znaczną: gdy doyrzeie, skorka prawie czarna: mięsiwo ciemnoczerwone: pestka biała. Doyrzewa na początku Czerwca.

Guigne grosse blanche: Serdeczna biała, wielka. Owoc biały, od słońca nieco czerwieniejący: mięsiwo białe, tęższe iak u poprzedzaiącey czarney. Pestka biała. Doyrzewa w pośrzodku Czerwca.

Guigne grosse noir luisante: Serdeczna Hiszpańska. Owoc grubszy od szypułki. Skorka gładka, czarna, ślniące. Mięsiwo czerwone i tęższe, iak u odmian poprzedzaiących. Sok obfity i bardzo przedni. Doyrzewa na końcu Czerwca. Wiśnie serdeczne maią wprawdzie świeże z drzewa zebrane smak bardzo przyiemny: lecz poleżałe, a bardziey ieszcze przewiezione gdy się pogniotą, wiele przyiemności ztracaią.

Bigarreau grosse rouge: Owoc iest wielki, na iednym boku nieco spłaszczony: ma rynienkę głęboką: poglądaiąc z boku, zdaie się, że iest czworograniasty. Skorka gładka ślniąca, żywo czerwona, od słońca ciemnieysza. Mięsiwo tęgie, soczyste, białawe. Sok czerwonawy. Pestka owalna i czerwonawa. Doyrzewa po połowie Lipca.

Roseneble: Owoc ma bok ieden nieco spłaszczony: rynienka bardzo płytka, iest raczey tylko kreską białawą. Skorka gładka, ślniąca, w niektórych mieyscach pięknie czerwona, a w innych żołto marmoryzowana i kropkowana. Mięsiwo iest tęgie kruche: smak bardzo przyiemny. Pestka czerwono marmoryzowana. Doyrzewa na początku Lipca.

Cerise grosse rouge pale: Owoc wielki, nieco szerszy iak wyższy. Skorka żywo czerwona. Mięsiwo nieco przeźroczyste, soczyste, białe. Sok biały, obfity, przyiemny, nieco kwaskowaty. Pestka biała. Doyrzewa na końcu Czerwca. Wiśnia ta nietylko iest przednia do surowego używania: ale oraz do Konfitur iedna z nayprzednieyszych.

Cerise de Hollande: Owoc wielki, zupełnie okrągły: ma częstokroć znaczną rynienkę: wisi na długiey szypułce. Skorka pięknie czerwona. Mięsiwo nieco czerwonawe. Sok nieco farbowany, bardzo przyiemny. Pestka czerwonawa. Doyrzewa w pośrzodku Czerwca.

Cerise ambrée: Owoc wielki, od wierzchu okrągławy, od spodu nieco spłaszczony. Skorka twar-

twarda, od słońca nieco czerwieniejąca, w innych mieyscach czerwonawo i żołto marmoryzowana, a naypospoliciey ma kolor bursztynowy. Mięsiwo nieco przeźroczyste i białe. Pestka biała z małym ostrzem. Doyrzewa w pośrzodku Lipca.

Griotte de France: Owoc iest wielki, od szypułki spłaszczony: w tey płaszczyznie iest albo płytka rynienka, albo tylko kreska. Skorka ślniąca, czarna. Mięsiwo tęgie i ciemne. Sok czerwony, słodki i przyiemny. Pestka czerwonawa. Wiśnia ta iedna z nayszacownieyszych. Doyrzewa na początku Lipca.

Royale de Hollande: Owoc prawie nad wszystkie inne Wiśnie większy: na iednym boku i na obu końcach nieco spłaszczony. Skorka krucha, pięknie brunatną. Mięsiwo tęgie, ciemno czerwone. Sok czerwony, obfity, przedni, z przebiiaiącą się przyiemnie goryczą. Doyrzewa na początku Lipca.

Royale hâtive: Owoc wielki, na obu końcach nieco spłaszczony, i z boków. Skorka pięknie brunatna. Mięsiwo czerwone. Sok czerwony, słodki. Doyrzewa na początku Lipca.

Drzewa wiśniowe, osobliwie odmian przednieyszych, potrzebuią gruntu dobrego niesuchego. Rzadko kiedy pestki sadzone dobry owoc wydaią. Pospolicie oczkuią się lub szczepią w pieńki z pestek urosłe: tego tylko należy przestrzegać, aby odmiany słodkie nie były oczkowane lub szczepione w pieńki kwaśne.

Z kwiatu Pszczoły na Miod i Wosk noszą. Gumma z drzewa płynąca, iest tak użyteczna iak Arabska; w lekarstwie odmiękcza, i ostrość uśmierza. Liściami można Swinie karmić. Drzewo zdatne iest dla Tokarzow i Stolarzow. Z korą postępuiąc tak, iak się pod Klonem (*Acer*) napisało, można mieć farbę dla Malarzów.

Nayużytecznieyszy iest owoc. Ten się naypospoliciey zażywa świeży i surowy: prócz tego suszy się na dłuższe chowanie: robią się z niego Konfitury, Powidła, i t. d. Zdaniem Lekarzów, świeże Wiśnie są bardzo zdrowe, osobliwie słodycz maiące, chłodzą i są piersiom pożyteczne: a lubo dla swoiey wodnistości nieco nadymaią, iednakże bez szkody obficie ich zażyć można. Samym chorym pozwolone bydź mogą, i maią osobliwsze skutki rozwalniaiące. Obficie zażyte lexuią. Konfitury z nich orzeźwiaią. Suszonych gotowana polewka, iest dobrym trunkiem w gorączkach. Wino wiśniowe iest rozpalaiące, dla pospolicie przymięszanych korzeni.

IIIO.

PRUNUS AVIUM: *SLIWA PTASIA WISNIA.* Ma *Kwiaty* w okołkach bezszypułkowych: *Liście* iaiowo lancetowe, fałdowane, na dolney płaszczyznie nieco włosiste. Rośnie osobliwie w Litwie, i niewiem czyli ią za właściwie dziką poczytać można.

Pień rośnie sporo, prosto, do dosyć znaczney wysokości. Kora po wierzchu iest gładka, siwa, mocna, skorkowata. Drzewo żołto-czerwonawe, średniey twardości i wagi. Liście są ieszcze raz dłuższe iak szerokie, podwoynie zębkowane: na zwierzchniey płaszczyznie zielone, ślniące: na dolney białawe, wełniste, z wypukłemi żyłkami. Kwitnie w Maiu kwiatem białym. Owoc iest mały, okrągły, czerwony lub czarny: doyrzewa w Lipcu.

Udaie się na każdym gruncie, tylko nie w mokrym. Pieńki z ziarn wyrosłe, są bardzo dobre do oczkowania lub szczepienia na nich Wisien ogrodowych. Wydaie wiele Gummy, która zdatna iest iak inne, ale która też przez zbytek częstokroć drzewo niszczy. Owoc nie ma wprawdzie smaku przedniego, słodki przecięż iest, i ma podobneż skutki lekarskie, iak gatunek poprzedzaiący. Wodka z tych Wisien pędzona, iest iedna z naymocnieyszych.

IIII. *

PRUNUS DOMESTICA: *SLIWA ZWYCZAYNA.* U Roynia *Prunus inermis, foliis lanceolato ovatis.* Ma *Szypułki* nayczęściey iednokwiatowe: *Liście* zwinione, lancetowo-iaiowe: Gałęzie są bez cierni. Utrzymuią się u nas w sadach i ogrodach.

Pień wyrasta do dosyć znaczney wysokości. Kora iest siwa i gładka. Liście pospolicie ciemnozielone. Owoc rożney wielkości, okrągłości i koloru. Bardzo wiele iest odmian co do owocu, z tych tylko co nayprzednieysze, i nayużyteczniejsze wymienię.

Damas noir: Damascena czarna wielka. Owoc iest średniey wielkości, okrągły, ma w pośrzodku rynienkę iak Brzoskwinia: zewnątrz iest ciemno-czarny, fioletowo-popylony. Mięsiwo żołte, słodkie, od pestki odstaie. Doyrzewa na końcu Lipca.

Petit Damas: Damascena mała. Owoc mały, czarny, fioletowo-popylony, mięsiwo słodkie odstaie od pestki. Doyrzewa na początku Sierpnia.

Gros Damas violet de Tours. Damascena fioletowa wielka. Owoc iest bardzo wielki, nieco iaiowy, ciemny, fioletowo-popylony. Mięsiwo żołte, przyiemnego smaku, odstaie od pestki. Doyrzewa w Sierpniu.

Perdrigon noir: Węgierska czarna. Owoc średniey wielkości, iaiowy, bardzo ciemny, fioletowo-popylony. Mięsiwo nieco tęgie, przyiemnie smaczne. Doyrzewa w Sierpniu.

Perdrigon violet: Węgierska fioletowa. Owoc wielki, bardziey okrągły, iak długi, błękitnawo-czerwony. Mięsiwo żołtawe, krucha, od pestki nie odstaie. Smak bardzo przyiemny. Doyrzewa w Sierpniu.

Perdrigon blanche: Węgierka biała. Owoc średniey wielko-

kości, podłużny, żołty, biało-popylony. Mięsiwo białe, przyiemnie kwaskowate. Doyrzewa na końcu Sierpnia. Po Damascenach Węgierki suszone, i w Konfiturach są nayprzednieysze.

Imperiale, *Bonum magnum*. Owoc wielki, iaiowy, ciemno-czerwony, popylony. Mięsiwo suche. Doyrzewa w Wrześniu.

Grosse Reine Claude, albo *Dauphine*, albo *Tromp valet*. Owoc iedon z nayprzednieyszych, średniey wielkości, okrągły, żołtawo-zielony. Mięsiwo tęgie, ciemno-zielone, odstaie od pestki. Smak bardzo przyiemny. Doyrzewa w pośrzodku Września.

Myrobalane. Owoc średniey wielkości, okrągły, purparowy, fioletowo popylony. Smak przyiemnie słodki. Doyrzewa na końcu Sierpnia.

Catherine. Owoc wielki, iaiowy, nieco spłaszczony, koloru bursztynowego, biało popylony. Mięsiwo żołte, suche, tęgie, od pestki nie odstaie. Doyrzewa na końcu Września.

Mirabelle. Owoc mały, okrągły, zielonawo-żołty. Mięsiwo żołte, od pestki odstaie. Doyrzewa przy końcu Sierpnia.

Brilgnole. Owoc wielki, iaiowy, żołtawo z czerwonym mieszany. Mięsiwo żołte, tęgie, such-. Smak kwaskowato słodki. Jest iedon z naylepszych do Konfitur i suszenia. Sliwki te mamy przedayne z Francyi; zdeymuią z nich skorkę, wybieraią pestki, i suszone w koszach rozwożą, iak Rozenki lub Figi. Laxuią z wolna, i w gorączkach są bardzo użyteczne: ale się też częstokroć i inne odmiany ich imieniem pokrywać muszą.

Sliwa iest drzewo iedno z naytrwalszych, byleby nie stało w gruncie zbytnie mokrym, albo zbytnie suchym. Z pestek sadzonych częstokroć się udaią dobre drzewa, naypospoliciey przecięż oczkuią się lub szczepią, a osobliwie gatunki przednieysze w pieńki brzoskwiniowe, które też zawsze lepiey się na Szpalerach udaią.

Nie od rzeczy zdaie mi się będzie wypisać doświadczenie Fitzgeralda, które czynił z drzewami śliwowemi i wiśniowemi dla powiększenia ich urodzayności. Na drzewach młodych w pośrzodku Sierpnia, na gałęziach większych w bliskości pnia, upatrzywszy korę gładką, przerzynał ią na około we dwu mieyscach, na trzy lub cztery cale od siebie dalekich: przerznięcia te złączył przerznięciem podłużnym, i zdiąwszy korę, ogołocone mieysce drzewa okrył czym od powietrza, toż czynił i z korą. Naydłużey w czasie ćwierć godziny, poki ieszcze obnażone drzewo było wilgotne, przysadził znowu korę tak, iak przedtym była, u wierzchu i dołu mocno obwiązał. W czasie czterech tygodni, kora w mieyscach przerznięcia dużo nabrzmiała, i zupełnie się zrosła. Przewiązał wolniey; a następuiącego lata nadzwyczaynie obfity urodził się owoc.

Gum-

Gumma z drzewa płynąca tak iest użyteczna, iak Arabska. Kwiaty są Pszczołom ulubione. Drzewo brunatny kolor maiące, zdatne iest Tokarzom. Korą gotowaną farbować można żołto; i iak się pod Klonem opisało, można z niey mieć farbę dla Malarzów. Nayużytecznieyszy iest owoc: ten się nie tylko surowo zażywa, ale i rożnie zaprawiony w Konfiturach, Marmeladach: suszy się, robią się powidła. Wodka z sliwek pędzona iest mocna.

Zdaniem Lekarzów, Sliwki są bardzo zdrowym Owocem, ale się na okoliczności żołądka oglądać należy. Kto ma dobrą strawność, tego nieco nadymaią: u kogo wnętrzności są suche i do zatwardzenia skłonne, temu wolne stolce czynią. Też same skutki maią i suszone, a polewka ich gotowana wolno laxuie. U kogo zaś żołądek ma niestrawność, tego bardzo nadymaią, i w żołądku prędko kisną. W powszechności mowiąc: Sliwki są użyteczne w gorączkach. Powidła są wprawdzie potrzebne w gospodarstwie, ale słabe żołądki bardziey ieszcze osłabiaią.

1112.

PRUNUS INSITITIA: *SLIWA LUBASZKA*. Ma *Szypułki* kwiatowe podwoyne: *Liście* iaiowo-okrągłe, zwinione, na dolney płaszczyznie kosmate. Na *Gałązkach* tu i owdzie są *Ciernie*. Nie mogę tego drzewa za dzikie krainowe poczytać: naydnie się w podłych wieyskich sadach.

Pień wyrasta do średniey wysokości. Drzewo iest upstrzone. Liście są zębkowane. Kwiaty białe. Owoc okrągły, czarny, czerwony lub biały, nie wielki: smak słodki: doyrzewa pierwey niż wszystkie inne Sliwki. Ten zażywa się surowo od wieśniaków: czerwony przecięż, a bardziey ieszcze biały, łatwo żołądek psuie. Jest mniemanie, że gatunek ten iest tylko odmianą następuiącey Tarni, która się stała przez utrzymywanie w ogrodach.

1113.

PRUNUS SPINOSA: *SLIWA TARN*. U dawnieyszych pospolicie *Prunus sylvestris*: u Royena *Prunus spinosa foliis lanceolatis*. Ma *Szypułki* kwiatowe poiedyncze: *Liście* lancetowe, gładkie: gałązki maią wiele *ciernii*. Rośnie na wielu mieyscach dziko obficie, osobliwie na gruntach pagorkowatych gliniastych. Kwitnie biało ku końcowi Kwietnia.

Korzenie bardzo daleko w ziemi się rozchodzą. Pieńki ani są grube, ani do znaczney wyrastaią wysokości: Drzewo w nich twarde; kora czarniawa, gładka. Liście drobno-zębkowane. Kwiaty, czasem po dwa skupione, tak gęsto rosną na gałęziach, że w czasie kwitnienia obsypane kwiatami się bydź zdaią. Owoc wielkości małey kuli, doyrzewa pożno w Jesieni, iest czarny, cierpki, gdy nieco

co

co przemarznie, wieśniacy go używaią.

Nie byłoby lepszego Krzewu na żywe płoty, iak iest Tarń: gdyby następuiące przywary nie odstraszały. Korzenie bowiem rozchodzą się daleko w ziemi, i w krotkim czasie zarastaią te mieysca gdzie ich nie potrzeba: wykorzenić zaś w niepotrzebnych mieyscach z wielką przychodzi trudnością: naymnieysza część korzenia pozostała, prędko się znowu rozrasta.

Do mieysc Tarnią zarosłych z Owcami zbliżać się nie należy: wełny bowiem nie mało na cierniach zostawią. Z tym wszystkim ma ten Krzew i swoie pożytki. Drzewo Tokarzom, i do inney drobney roboty iest zdatne. Z pieńków smagłych i prostych mogą bydź wyśmienite laski do noszenia: świeżo z kory się obłupią przy ogniu osuszą, naginaiąc dla utrzymania prostości: włożą się potém w niegaszone wapno w samym czasie, gdy się gasi, a nabiorą koloru kasztanowatego. Wyięte przyłożą się czym dla utrzymania prostości, i gdy zupełnie wyschną, natrą się płatkiem w Oliwie maczanym, a staną się iak Pokostem powlekane.

Korą Sery otulone, od zepsucia się zachowuią. Taż kora z ługiem gotowana daie czerwoną farbę do farbowania. Owoc nie doyrzały z Koperwasem gotowany, tak trwałą daie farbę, że iey niczym wyprowadzić nie można. Kwiaty zapachu słodkawego, smaku gorzkiego, z których Pszczoły na brunatny Wosk noszą, iak Herbata zażywane, z wolna laxuią. Woda z nich pędzona iest orzeźwiaiąca. Owoc ściąga i zatyka. Z soku iego z winem i wodką, robią Anglicy trunek, który *Rumpunk* nazywaią. Tenże owoc czyli świeży, czyli ususzony, pogniciony, zalewa się winem: gdy się dobrze wyroi, zlewa się: a stanie się wino bardzo przyiemne, trwałe i nie pitane. Jeszcze nakoniec, gdy się wino w beczce psuie, owoc wrzucony wyśmienicie go naprawia.

L. G. 1174.

PTERIS: *ORLICA.* Jest rodzay krytopłciowy do Paproci należący. Na gatunkach tego rodzaiu części owocowania stoią całemi *liniami* na brzegach liści. Ze dwudziestu gatunków, ieden tylko widziałem.

1114.

PTERIS AQUILINA: *ORLICA ZWYCZAYNA.* Pospolicie Paprocią nazywaią. Ma znaki takie. *Liście* są trzy razy składane: *Listeczki* pierzaste: naymnieysze listeczki lancetowe, dolne są poprzecznie dzielone, a wierzchowe mnieysze. Rośnie w lasach, osobliwie wyciętych.

Korzeń iest żołty, lipki, w początku słodki i flegmisty, potém nieco gorzki i obrzydliwy, ściągaiący: gałęzisty: mocnego zapachu: pod ziemią się rozłażący. Pręt liściowy czasem wyrasta do dwóch łokci wysokości; iest bardzo gałęzisty: Listeczki nawet są gałęziste. Ogonki liściowe są bruzdowane. Części owocowania, gdy się roślina zestarzeie, kryią się pod brzegiem liścia.

Roślina ta czasem rozmnażaiąc się zabiera wiele roli pobliższey lasom, i trudna iest do wykorzenienia: a lubo z tey strony iest znienawidzona, ma przecięż z innych stron swoie pożytki. Na popioł spalona obficie Potażu wydaie: z tymże popiołem bardzo dobre szkło robić można. Korzenie we Francyi gotowane w wodzie, daią Swiniom na pożywienie. Lekarze Angielscy zażywaią po kwintli iedney skorki z korzenia przeciwko robakowi we wnętrznościach, Wstęgowiec, (Tænia, Solitaire,) zwanemu. Zapewniaią niektórzy, że tą rośliną Pluskwy wygubić, to pewnieysze, że w Lipcu zbieraną skóry wyprawiać można.

L. G. 184.

PULMONARIA: *MIODUNKA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych pięć; *Otwor* ieden. *Kielich* wyraża podobieństwo pięćbocznego Prisma: *Korona* iest leykowata, z otwartą gardzielą. Z siedmiu gatunków dwa następuiące tylko są mi wiadome.

1115.

PULMONARIA ANGUSTIFOLIA: *MIODUNKA POSPOLITA.* Ma *Liście* korzeniowe, lancetowe. Jest bardzo pospolita w lasach, gdzie kwitnie w Kwietniu i w Maiu: Kwiaty są błękitne czerwieniejące, czasem białe.

Korzeń trwały. Pręt około półłokcia wysoki, suchowaty. Liście dolne bardziey owalne i przytępione, wyższe szerduszkowate, bezszypułkowe: wszystkie zaś są szorskie. Co do innych własności, oraz i do zażycia, zgadza się z gatunkiem następuiącym.

1116.

PULMONARIA OFFICINALIS: *MIODUNKA LEKARSKA.* U C. Bauhina *Pulmonaria latifolia*, u Gesnera *Pulmonaria Plinii*: u Dalechampa *Pulmonaria major*: u innych wielu *Pulmonaria maculosa.* Ma *Liście* korzeniowe iaiowo-szerduszkowe, kosmate. Rośnie obficie w lasach: kwitnie wtedy, i takim kwiatem, iak gatunek poprzedzaiący.

Korzeń ma trwały. Pręt iest wyższy, iak u pospolitey, kosmaty i szczyty. Gałązki są iak ramiona rozłożone. Liście dolne maią ogonki: wyższe są bezogonkowe: czasem na nich bardzo nieznaczne białe plamy widzieć się daią. Kwiaty iak i u poprzedzaiącey są w niełaki podokołkowy kłos skupione: rurka ich biała, łamki błękitne czerwieniejące. Kroby chciał mieć w ogrodzie, może w Jesieni rozdzielać korzenie.

Roślina ta bez zapachu, maią-

ca smak zielny flegmisty, Bydłu przyiemna, i z którey, iako i z poprzedzaiącey, Pszczoły obficie na miod noszą, i która do Sałat zażyta bydź może: od dawnieyszych Lekarzów wielkie miała zalety na rany, plwanie krwią, suchoty, i choroby płucowe.

L. G. 618.

PUNICA: *GRANATOWE DRZEWO.* Jest rodzay maiący wiele *Nitek* pyłkowych na kielichu osadzonych: *Otwor* ieden. *Kielich* pięćdzielny stoi na guziku owocowym. *Korona* pięćlistkowa. Owocem *Jabłko* wielokomorkowe i wieloziarnowe. Ze dwu gatunków o iednym namienię.

1117.

PUNICA GRANATUM: *GRANATOWE DRZEWO ZWYCZAYNE.* Ogrodnicy w ogrodach niektórych utrzymuiący dla kwiatu tylko, a osobliwie pełnego, nazywaią *Balaustia.* Ma *Pień* drzewny: *Liście* lancetowe. Rośnie dziko w Hiszpanii i we Włoszech, osobliwie na gruntach kredziastych.

Pień w Oyczyźnie właściwey do znaczney wyrasta wysokości, i iest obficie gałęzisty: u nas w naczyniach duszony, na Krzew się bardziey odmienia. Liście są drobne, zielone, ślniące, kwiaty w Lipcu żywo-czerwone. Owoc gdzie rodzi, rożney iest wielkości, i rożnego smaku; ma wiele ziern koloru ametystowego.

Pokazały czynione w Niemczech doświadczenia, że to drzewo pieszczot oranżeryinych nie potrzebuie: wytrzymało znaczne zimy, chybaby mrozy nadzwyczayne były. Naybezpieczniey będzie utrzymywać na Szpalerach od północy zasłonionych. Korzenie na zimę obłożą się gnoiem, a szpalery otulą grochowinami, lub słomianemi matami.

Owoc smaku słodkiego zażywany, ma bydź skuteczny na kaszel zastarzały: kwaśny ma ściągać i żołądek utwierdzać. Dawnieysi lekarze zażywali osobliwie kwiatu i skorek z owocu w winie moczonych. Skorki owocowe z Koperwasem gotowane daią czarną farbę: a gdzie dziko obficie rosną, zażywaią się do wyprawy skór. Z ośrzodków miękkich owocu robią w Lekarniach Syrop, który od lekarzów wtedy ma swoie zalety, kiedy w chorobie iakiey potrzeba chłodzącego lekarstwa.

L. G. 554.

PYROLA: *GRUSZYCZKA.* Jest rodzay maiący *Nitek* pyłkowych dziesięć: *Otwor* ieden: *Kielich* pięćdzielny: *Korona* pięćlistkowa *Torebka* nasienna pięćkomorkowa, na rogach się otwiera. Ze sześciu gatunków pięć się u nas nayduie.

1118.

PYROLA ROTUNDIFOLIA: *GRUSZYCZKA OKRĄGŁO-LISCIOWA.* U Taliusza

sza *Pyrola major, sive Beta sylvestris:* u Kluzyusza *Pyrola vulgatior:* u Royena *Pyrola foliis integerrimis.* Ma za znak gatunkowy, że *Nitki* pyłkowe podnoszą się w gorę, a *Szyika* zginaią się na dol. Rośnie w zaroślach; kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma trwały. Liście są okrągłe, przytępione, pięknie ślniące, nie zębkowane, i wyrastaią z korzenia. Pręt iest bez liści i bez gałązek, ma ku wierzchowi długi, rzadki kłos z białych kwiatów złożony. Ktoby chciał mieć w ogrodzie, trzeba aby przesadził z nieruszaną przy korzeniu ziemią.

Liście, które nieco maią gorzkawy, zwolna ściągaią i chłodzą, maią od dawnieyszych lekarzów zaletę do wewnętrznego i zewnętrznego zażycia, na rany i choroby płuc: zażywali osobliwie iak Herbaty lub Dekoktu. Z prętów kwiatowych uduszonych dają się robić miotełki. Roślina ta iest iedna z tych, które są zdatne do wyprawy skor.

1119.

PYROLA MINOR: *GRUSZYCZKA MAŁA.* Ma *Kwiaty* rozproszone, w nieiakie grono skupione. *Nitki* pyłkowe, i *Szyiki* są proste. Rośnie i kwitnie z gatunkiem poprzedzaiącym, lubo się rzadzey widzieć daie.

Korzeń iest trwały. Liście mnieysze iak poprzedzaiące, okrągławe, nieznacznie karbowane. Na pręcie są przysadki liściowe lancetowe. Szypułki zgięte są na dol, i iednokwiatowe.

1120.

PYROLA SECUNDA: *GRUSZYCZKA JEDNOBOCZNA.* U Kluzyusza *Pyrola altera & tenerior:* u Rywina *Pyrola folio mucronato:* u Taliusza *Pyrola minor:* u Kamerarynsza *Pyrola pannonica secunda.* Ma *Kwiaty* w iednoboczny kłos skupione. Rośnie, lubo rzadko, w lasach, i kwitnie w Maiu.

Korzeń iest drzewiasty: puszcza wiele liści, które są tęgie, ślniące, iaiowo-lancetowe: maią ogonki, i są drobno-zębkowane. Pręt nie ma ani gałązek, ani liści, ale iest w kwiaty obfity. Kwiaty są białe, a między niemi lancetowe przysadki liściowe. Do ogrodu na mieysce przyćmione przesadzić się może w Jesieni, ale z nieruszaną przy korzeniu ziemią.

1121.

PYROLA UMBELLATA: *GRUSZYCZKA OKOŁKOWA.* U innych pospolicie *Pyrola frutescens.* Ma *Szypułki* kwiatowe niby w nieiaki okołek osadzone. Rośnie, lubo rzadko, w lasach: kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Liście są ciemno-zielone, ślniące, zębkowane. Pręt około półłokcia wysoki, krzewinkowaty: kwiaty czerwienieiące. Niektórzy zalecaią tę roślinę w wodzie gotowaną, tak do wewnętrznego zażycia, iako i do po-

wierzchownego z mydłem okładania w Scyatyce.

1122.

PYROLA UNIFLORA: *GRUSZYCZKA JEDNOKWIATOWA.* U Riwina *Pyrola flore singulari*, u Beslera, J. Bauhina i Parkinsona *Pyrola minima*: u C. Bauhina i Morysona *Pyrola rotundifolia minor*: u Hoffmana i Volkamera *Pyrola monanthemos, odore lilii convallium.* Ma za znak gatunkowy, że *Pręt* iest iednokwiatowy. Rośnie w lasach, lubo bardzo rzadko, i kwitnie w Maiu.

Korzeń iest trwały: puszcza okrągłe, nie wielkie liście, które maią ogonki, i są zębkowane. Pręt nagi i niski. Kwiat na nim znaczny, przewisiący, przyiemnego zapachu; ma kielich i koronę białą.

L. G. 626.

PYRUS: *GRUSZA.* Jest rodzay drzew maiący wiele *Nitek* pyłkowych na kielichu osadzonych: *Otworów* pięć. *Kielich* iest pięćdzielny: i stoi na guziku owocowym. *Korona* pięćlistkowa. *Owoc* ma pięć komorek, a w nich wiele ziarn. Z pięciu gatunków, Grusze, Jabłonie, i gdzieniegdzie Pigwy, nam są wiadome.

1123.

PYRUS COMMUNIS: *GRUSZA ZWYCZAYNA.* U C. Bauhina *Pyrus sylvestris*: u Royena *Pyrus foliis serratis, pomis basi productis.* Mowiąc o dziko rosnącey, ma *Liście* zębkowane: Kwiaty w płaskie kupki skupione. Rośnie na polach, kwitnie w Maiu.

Grusza dzika wyrasta do znaczney wysokości: ma kolców wiele: Drzewo twarde: Liście owalno podłużne, gładkie, zębkowane. Kwiaty białe, czasem czerwonawe, stoią w okołkach na długich szypułkach. Owoc iest nie wielki, cierpki, od szypułki spłaszczony. Zażywaią go wieśniacy, osobliwie gdy w Jesieni zebrany poleżawszy nieco wewnątrz gnić zacznie, albo iak zowią, stanie się ulężałką. Suszą go, a tak zażyty zatyka, zażywaią go na zatrzymanie biegunki.

Nic pewnieyszego, iako że Grusza dzika iest Matką wszystkich odmian ogrodowych, które szczepowemi nazywamy: ziarna bowiem od ogrodowych posiane, pospolicie się w dzikie obracaią. Co zaś odmiany te rożne uczyniło, iest naprzod grunt w rożnych kraiach rożny, i pomoc pielęgnuiących: nayprościeysze bowiem dzikie Grusze przesadzone, i ziemią dobrą opatrzone, iuż większy i lepszy owoc rodzić zwykły. Powtore, do poprawuiących się stopniami, pyłek kwiatowy wiele się mógł przykładać. Odmian tych iest bardzo wielka liczba, i niepodobna wszystkie należycie opisać: wybiorę tylko te, które podług rożności czasu doyrzewania, za naylepsze są poczytane: a kiedy ich

ich zapomożenia mieć inaczey nie możemy, tylko od ogrodników Francuzkich lub Niemieckich, więc pierwey wymienię odmiany Francuzkie, potém Niemieckie.

Poir de Marguerite. Owoc okrągły, średniey wielkości; skorka żołta: szypułka krotka: sok obfity. Doyrzewa w pośrzodku Lipca, i nie chowa się długo.

Petit Muscat. Owoc rośnie w kupkach: kształt ma podobny poprzedzaiącemu: skorka czerwonawo-żołta: sok smaku piżmowego. Doyrzewa w Lipcu i trwa nie długo.

Muscat verd. Owoc podłużny, zielonawo-żołto, i iasnoczerwono mieszany. Mięsiwo się rozpływa: smak korzenny. Doyrzewa w pośrzodku Sierpnia, i trwa nie długo.

Petite Mouille bouche. Owoc średni, okrągły, ku szypułce nieco ścieniony, gładki, zielony: mięsiwo się rozpływa, i iest pełne przyiemnego soku. Doyrzewa w pośrzodku Sierpnia.

Poire d'oeuf. Owoc średniey wielkości, podłużno okrągły iak iaie: skorka gładka, od słońca nieco brunatna, albo brzegowana. Mięsiwo nieco drobno ziarniste, ale soczyste, rozpływaiące się, przyiemnego i wonnego smaku. Doyrzewa na końcu Sierpnia, i trwa dwa do czterech tygodni.

Poire royal. Owoc iest ieden z naywiększych. Od środka ku szypułce bardzo się ścienia. Skorka gładka, iasno-zielona, siwemi kropkami upstrzona, od słońca czerwonawa: gdy doyrzeie, żółknie. Mięsiwo iest białe i bardzo kruche: sok obfity, bardzo słodki. Doyrzewa na końcu Sierpnia, lub na początku Września. Owoc ten iest ieden z nayprzednieyszych do suszenia.

Citron de Carmes. Owoc średniey-wielkości, krotki, okrągławy, na wierzchołku nieco spłaszczony, od szypułki ścieniony. Skórka gładka, bladożołto-zielonawa. Mięsiwo się rozpływa, soczyste, smaczne. Doyrzewa w Sierpniu, i trwa do Października.

Bon chretien d'été. Owoc wielki, podłużny, nierowny. Szypułka długa. Skorka gładka, blado-żołta, od słońca czerwonana, czasem tu i owdzie czarno plamiona. Mięsiwo słodkiego korzennego smaku: lecz nie na każdym gruncie się udaie. Doyrzewa na końcu Sierpnia.

Orange musquée d'été. Owoc średniey wielkości, pospolicie okrągły. Szypułka krotka. Skorka nieco kosmata, żółtawo zielona, od słońca czerwonawa, i czasem tu i owdzie czarno-plamiona. Mięsiwo nieco twardowate, ale soczyste ze smakiem piżmowo-wonnym. Doyrzewa na początku Września, i trwa około czterech tygodni.

Bergamotte d'automne. Owoc iest gruby, na wierzchołku przypłaszczony. Szypułka gruba. Skorka gruba, kosmata, zielona, niby plewkami potrząśniona: gdy

gdy doyrzewa żołknie, i od słońca czerwienieie. Mięsiwo rozpływa się: sok bardzo przyiemny, słodko-winny, orzeźwiaiący. Owoc, który czerwienieie, pospolicie iest niesmaczny. Zbiera się zielony z drzewa w pośrzodku Września, a w schowaniu doyrzewa w Październiku i Listopadzie.

Beurre blanc. Owoc iest gruby, i prawie okrągły. Szypułka gruba i krotka Skorka zielonawa, gdy doyrzewa cytrynowa, od słońca czerwona. Mięsiwo bardzo się rozpływa, smaku wonnego, przyiemnie słodkiego: ieżeli iednak lato było mokre nie ma wtedy przyiemności. Doyrzewa w Październiku, i nie trwa długo.

Beurre gris, albo *verd.* Owoc gruby, podłużno iaiowy, ścieniony. Skorka gładka, siwa albo zielona, od słońca czerwieniejąca. Mięsiwo białawo-żołte, rozpływa się. Sok obfity przyiemnie słodko winny. Zbiera się z drzewa po S. Michale, i leżąc w schowaniu około dwóch tygodni, doyrzewa.

Suere verd. Owoc mierny, mięsiwo kruche. Sok cukrowy. Zbiera się w Październiku, i w schowaniu trwa aż do Grudnia.

Amadotte. Owoc mierney wielkości, podłużny, na wierzchołku nieco spłaszczony. Skorka kosmata, czerwonawa. Mięsiwo iest nieco wprawdzie ziarniste, ale gruszka iedna z lepszych zimowych. Zbiera się w Październiku, i trwa w schowaniu do Stycznia.

Beurre plat. Owoc gruby, nierowny. Szypułka cienka zakrzywiona. Skorka siwo zielonawa, czasem drobno-kropkowana. Mięsiwo białe, rozpływa się. Sok obfity, słodki, korzenny, z przyiemną ostrością. Zbiera się po S. Michale i trwa aż do Grudnia.

Virgouleuse. Owoc gruby i długi. Skorka ślniąca, nieco kropkowana, gdy doyrzewa cytrynowo-żołta, od słońca czerwonawa. Mięsiwo rozpływa się. Sok obfity, przednie słodki. Trwa od Października aż do Grudnia i Stycznia.

Saint Germain: Owoc nierowny, zielony, kropkowany, i czasem plamiony, gdy doyrzewa żołknie. Mięsiwo białe, rozpływa się, nieco przecięż ziarniste. Sok obfity, smaku przedniego, nieco kwaskowaty. Trwa od Października aż do Marca.

Colmar. Owoc gruby, na wierzchołku spłaszczony, ku szypułce ścieniony. Skorka zielona, kropkowana: gdy doyrzewa żołknie, i od słońca nieco czerwienieie. Mięsiwo nieco żołtawe, rozpływa się: sok przedniego smaku. W przechowaniu doyrzewa w Styczniu, i trwa aż do Kwietnia.

Chaumontel. Owoc wielki, prawie iaiowy. Mięsiwo kruche, ale bardzo smaczne. Drzewo to wprawdzie nie rodzi obficie, lecz stąd iest szacowne, że iego owoc w schowaniu zdatny iest do zażycia od Marca aż do Czerwca.

[*Mu-*

Muscat d'Allemagne Owoc bardziey długi iak okrągły, brunatny, od słońca czerwony. Mięsiwo rozpływa się. Sok przyiemnie korzenny. W przechowaniu zdatny iest do użycia od Marca do Maia.

Teraz ieszcze wymienię niektóre, przednieysze odmiany. Ogrodników Niemieckich.

Blutbirne. Owoc średniey wielkości, podłużny. Mięsiwo wskroś czerwone. Skorka kosmata, iasno-siwa, od słońca ciemna. Mięsiwo miękkie: sok cukrowy. Doyrzewa na końcu Sierpnia.

Weinbirne. Owoc nie wielki. Skorka zielona. Sok obfity, winny. Doyrzewa w Sierpniu.

Pfaffenbirne. Owoc ścieniaiący się wisi na długiey szypułce: ma zapach przyiemny. Skorka żołtawa, od słońca czerwono plamiona, i brzegowana. Mięsiwo miękkie, słodkie i przyiemne. Doyrzewa na początku Lipca, i trwa nie długo.

Pfalzgrävische birne. Owoc mierney wielkości, zaostrzony. Skorka żołtawo czerwona. Mięsiwo soczyste, smaku i zapachu przyiemnego-korzennego. Doyrzewa na końcu Sierpnia.

Frankfurter birne. Owoc brzuchaty, czerwony. Szypułka długa. Mięsiwo miękkie, korzenne, słodkie, zapachu i smaku przyiemnego. Doyrzewa na końcu Sierpnia.

Regelsbirne. Owoc wielki, brzuchaty, ścieniaiący się, rogaty, nierowny. Skorka zielona od słońca czerwonawa. Mięsiwo soczyste, słodko-winne, bardzo przyiemne. Doyrzewa w Październiku.

Frauenbirne. Owoc czerwony, czasem biało-kropkowany. Mięsiwo pachnące, smaczne, i bardzo przyiemne. Trwa w schowaniu aż do Kwietnia.

Fregelbirne. Owoc okrągły, bardzo wielki, czasem półtora funta ważący, nierowny. Skorka zielona z czerwonawym, od słońca w kolorach żywsza. Smak przyiemnie-kwaskowaty. W schowaniu trwa długo.

Te i inne wielorakie odmiany Grusz mogą się wprawdzie siać z nasienia, lecz mało się z posianych nas, któreby przynaymniey rowney dobroci owoc wydawały tym, z których ziarna były wzięte. Z tym wszystkim z posianych udaią się i nowe odmiany, które potem wydoskonalić się mogą. Pospolicie oczkuią się, szczepią lub kożuchuią, w pieńki dzikie gruszkowe, a naylepiey w takie, które urosły z ziarn posianych. Odmiany przednieysze naypewniey utrzymuią się na Szpalerach. Do utrzymania przyiemney własności owocu, lato i grunt naywięcey się dokładaią: lato nie w naszey mocy: grunt zaś powinien bydź nie mokry, nie zbytnie suchy, ani ieden z naychudszych.

Owoc rożnie się zażywa: surowy, suszony, gotowany, przyprawiany, na trunek obrocony. Surowy, który się stołowym nazywać może, iest ten, który ma smak, a częstokroć ieszcze i zapach

pach przyiemny. Z tych ieden iest letni, który latem doyrzewaiąc, zażywa się prosto z drzewa: drugi iesienny, który na końcu Września i początku Października iuż doyrzewaiący, zebrany chowa się na niedługi czas w przechowaniu. Zimowy zostawuie się iak naydłużey bydź może na drzewie, zbiera się niedoyrzały przed samemi mrozami: w schowaniu dopiero do doyrzałości przychodzi prędzey lub poźniey. Jak zaś na zimę zachowywać, nauczaią pisma ogrodnicze, i ia w dziele o Roślinach napisałem.

Na inne zażycie owoc możemy nazwać gospodarskim. Do suszenia biorą się takie, które nie maią mięsiwa rozpływaiącego się, a przecięż sok w nich iest słodki i obfity: ani maią bydź niedoyrzałe, ani zbytnie przestałe: w suszeniu wolnym ciepłem dogadzać im trzeba. Do gotowania służą owoce wielkie, nieco twardowate, przecięż przyiemno-soczyste: bardzo wolno gotowane bydź maią. Na powidła biorą się słodkie. Na Syrop obracaią się te, które sok słodki w bardzo wielkiey obfitości maią. Na napoy Gruszecznik nayzdatnieysze są te, które maią dostatkiem soku kwaskowatego. Zwyczayną wodkę pędzić można, i z robaczywych i niedoyrzałych opadaiących.

Zdaniem lekarzów, Gruszki są owocem zdrowym, orzeźwiaiącym, do strawienia łatwym, chłodzącym, i zgniliźnie się opieraiącym: te przecięż które są bardzo słodkie, nadymaią: a twardowate zatykaią. Gotowane tak są bezpieczne, że i chorym w gorączce pozwolone bydź mogą. Niektóre odmiany osobliwsze maią skutki, tak pokazały doświadczenia, że sok z Bergamotek wyciśniony, prędkim w kamieniu był ratunkiem.

Dalsze pożytki z drzewa tego są następuiące. Z kwiatu Pszczoły obficie na miod i wosk noszą. Liście gotowane daią trwałą żołtą farbę do farbowania. Kora i owoc niedoyrzały są zdatne do wyprawy skór. Drzewo czerwonawe, ciężkie, a osobliwie u dzikiey odmiany twarde, daie się czernić iak Heban; wyrabiaią Stolarze i Tokarze.

1124.

PYRUS MALUS: *GRUSZA JABŁON.* U Royena *Pyrus foliis serratis, pomis basi concavis* Ma *Liście* zębkowane. *Kwiaty* są w okołkach bezszypułkowych. Dzikie Jabłonie rosną u nas w lasach: kwitną w Maiu.

Pień dzikiey Jabłoni wyrasta do średniey wysokości. Gałęzie iey kolące rosną bez porządku poplątane. Kwiaty czerwonawe. Owoc okrągły, twardy, kwaśny, z iedney strony żywoczerwony, rożney wielkości. Wieśniacy w Jesieni owoc ten zebrany albo suszą, albo surowo zażywaią. Ten to iest, z którego w Anglii i niektórych stronach Niemiec, z przydatkiem Jabłek ogrodowych, robi się napoy

poy Jabłecznik, *Cidre* zwany. Co się o Gruszy mowiło, to służy i Jabłoni, że dzika iest Matką wszystkich odmian ogrodowych. Odmian bardzo licznych wszystkich wypisać nie mogę, wybiorę tylko przednieysze, tak Francuzkie, iak Niemieckie.

Violette. Owoc średniey wielkości, długi. Szypułka długa. Skorka gładka, ślniąca, żołta czerwono-brzegowana, od słońca ciemno czerwona. Mięsiwo słodyczy przedniey, nieco zapachu fiołkowego, rozpływa się: czerwonawe, około zaś ziarn nieco zielone. Doyrzewa w Październiku, i trwa pospolicie do Nowego roku, a czasem aż do Maia.

Fenouillet gris. Owoc iest nie wielki, okrągły, ku szypułce nieco grubszy. Skorka kosmata, siwa, od słońca lekko-farbowana. Sok cukrowy, w czasie doyrzałości zapachu anyżowego. Doyrzewa w schowaniu od Grudnia do Lutego.

Fenouillet rouge. Owoc podobny do poprzedzaiącego. Skorka ciemno-siwa, od słońca brunatno brzegowana. Mięsiwo nieco twarde, przyiemnie słodkiego smaku. Doyrzewa od Grudnia aż do Marca.

Pomme d'Api. Owoc mały, spłaszczony. Szypułka długa. Skorka gładka ślniąca, na zielonym dnie brunatna, w czasie doyrzewania od słońca ślniąco-czerwona, a w innych mieyscach biało-żołtawa. Mięsiwo białe, twardowate. Sok przyiemnie słodki. Doyrzewa w Grudniu, i trwa aż do Maia

Pomme sonante. Owoc podłużny, nieco wałeczkowaty, rogaty, blado-żołty. Szypułka długa. Mięsiwo miękkie, przyiemnie-słodkie. Ziarna w komorkach leżą wolno, i z Jabłkiem trzęsione czynią grachotanie. Trwa w schowaniu aż do Marca.

Calville l'Hyver. Owoc bardzo wielki, na szypułce cienkiey a długiey. Oczko wierzchołkowe iest pagoreczkami otoczone, które się ciągną przez cały owoc, a tym sposobem czynią żebra. Skorka gładka, blado-żołta, od słońca czasem żywo czerwona. Mięsiwo białe, nieco ziarniste. Sok przedniego kwaskowatego smaku. Doyrzewa w Grudniu i trwa aż do Kwietnia.

Calville rouge. Owoc bardzo wielki, na którym żebra nie bardzo wystawiaią. *Skorka* gładka, na owocach starych drzew czerwona, i od słońca ciemnieysza: z młodych zaś tylko od słońca czerwieńsza, a w innych mieyscach ledwie co czerwoności widzieć się daie. Mięsiwo nieco ziarniste, z starych drzew prawie wskroś czerwone, z młodych białe nieco zielonawe. Sok przyiemnie kwaskowatego smaku. Doyrzewa w Listopadzie i Grudniu. *Calville* ten z Normandyi iest ieszcze czerwieńszy i trwalszy, i trwa aż do Kwietnia. We wszystkich Kalwillach ziarna gruchotaią.

Faros grand. Owoc wielki, na końcach spłaszczony, ku szypułce nieco grubszy. Skorka gładka, prawie wszędzie ciemno-

czer-

czerwona, a ieszcze ciemniey cienko-kreskowana: czasem strona w cieniu nic nie ma czerwoności. Mięsiwo iest mocne, białe, pod skorką nieco farbowane. Sok obfity, przedniego kwaskowatego smaku. Trwa aż do końca Lutego.

Petit Faros. Owoc średniey wielkości, podłużny, ku szypułce grubszy. Skorka gładka ślniąca, blado-czerwonawa, z podłużnemi żywszemi plamami: od słońca żywo-wiśniowa, z ciemnieyszemi plamami. Mięsiwo białe, nieco ziarniste, ale sok przyiemnie-kwaskowaty. Trwa w schowaniu aż do Lutego.

Reinette d'Angleterre. Owoc średniey wielkości. Skorka gładka, żołto z zielonym mieszana: od słońca żywo żołta z czerwonym, ciemno czerwono-kropkowana lub plamiona: a naypospoliciey wszędzie przeźroczystą siwizną powleczona. Mięsiwo żołtawo-białe i tęgie. Sok obfity, przyiemnie cukrowo-winny. Trwa w schowaniu dosyć długo.

Reinette, tardive d'orée. Owoc średniey wielkości, dosyć rowny. Skorka gładka, ciemno-żołta, niepolerowanemu złotu podobna, siwo kropkowana: od słońca są nieznaczne czerwonawe brązki. Mięsiwo białe, tęgie. Sok przedziwny słodko-kwaskowaty. W schowaniu poczyna doyrzewać w Grudniu.

Reinette blanche. Owoc średniey wielkości, albo spłaszczony, albo podłużny: ma nieznaczne żebra. Skorka gładka, iasno-zielona, albo biała, gdy doyrzewa iasno żołta, drobno biało-kropkowana: od słońca czasem nieznacznie czerwonawa, z znacznemi plamami żywo-obwodzonemi. Mięsiwo białe ma zapach. Sok obfity przyiemnie-kwaskowaty. W schowaniu poczyna doyrzewać w Grudniu, i trwa do Marca.

Reinette rouge. Owoc z starych drzew iest wielki, z młodych średni, na wierzchołku ma żebra. Skorka gładka, nieco ślniąca, biała albo iasno-żołta, drobno siwo-kropkowana: od słońca pięknie czerwonawa, z drobnemi iasno-siwemi kropkami. Mięsiwo tęgie, białe, nieco żołtawe. Sok obfity przyiemnie kwaskowaty. Trwa w schowaniu dosyć długo.

Reinette franche. Owoc wielki, na końcach spłaszczony, rogaty, albo ma znaczne żebra. Szypułka krotka i gruba. Skorka gładka, iasno zielona, brunatno kropkowana, gdy doyrzewa iasno żołta: od słońca czasem czerwonawa, iaśniey kropkowana. Mięsiwo tęgie, białe, przedniego słodko-kwaskowatego smaku. W schowaniu poczyna doyrzewać w Lutym, i trwa częstokroć aż znowu nowe Jabłka nastaną.

Reinette gris. Owoc wielki, na obu końcach spłaszczony, ku szypułce grubszy. Skorka gruba, kosmata, ieszcze skoreczką siwą powleczona, przez którą się żołto lub zielono przebija, a od słońca czerwonawo. Na niektórych są mieysca żołte ślniące, ia-

iasno-czerwono plamione. Mięsiwo tęgie, biało-żołtawe. Sok obfity, pachnący, przednie słodko-winny. Trwa dosyć długo.

Pigeon. Owoc średniey wielkości, kręgielkowaty, do oka i smaku przyiemny. Skorka gładka, ślniąca, twarda, blado-rożowa, żołto-kropkowana. Mięsiwo ziarniste, tęgie, białe, czasem pod skorką czerwonawe. Sok przyiemny, kwaskowaty, w słodyczy ginący. Doyrzewa w schowaniu w Grudniu, i trwa do Marca.

Non pareille. Owoc wielki spłaszczony, okrągły, czasem od szypułki troyboczny. Skorka gładka, żołtawo-zielona, drobno brunatno-kropkowana, z wielką siwą plamą. Mięsiwo białe, w żołte wpadaiące. Sok Renetom podobny. W schowaniu doyrzewa w Styczniu, i trwa do Kwietnia.

Haute bonté. Owoc wielki, na końcach spłaszczony, ku szypułce grubszy. Skorka gładka, iasno-zielona. Mięsiwo białe, nieco zielonawe, mocnego zapachu. Sok obfity i przyiemny. Doyrzewa w Styczniu, i trwa częstokroć do kwietnia.

Procz tych Francuzkich Jabłok, następuiące z Niemieckich są iedne z przednieyszych i użyteczniejszych.

Leyer Apfel. Owoc rożney wielkości. Skorka żołto-zielonawa, od słońca czerwona, brzegowana i kropkowana. Mięsiwo białe, słodkie, przyiemne. W schowaniu trwa aż do Maia.

Grübling-apfel. Owoc biało-wo-zielony, ma na skorce podłużne żołte plamy. Mięsiwo tęgie, przednio słodkie. Trwa w schowaniu do Maia.

Weinapfel. Owoc średniey wielkości, biały i nieco rogaty. Mięsiwo białe, przedniego słodko-winnego smaku. Trwa w schowaniu aż do Kwietnia.

Hüttlingsapfel. Owoc podłużny, ku wierzchołkowi cieńszy. Skorka biało żołtawa, albo zielonawa. Szypułka krotka i gruba. Mięsiwo twardowate. Sok smaku winnego. Trwa aż do drugiey zimy.

Wintertaurich. Owoc wielki. Skorka biało żołtawa, czerwono-brzegowana. Mięsiwo białe, z sokiem przyiemnym kwaskowato-winnym. Trwa do Maia.

Gold Pippin. Owoc niewielki, okrągławy, z obu końców nieco spłaszczony. Skorka gładka, ślniąca, zielonawa; gdy doyrzewa żołta. Mięsiwo biało-żołtawe, kruche. Sok tak przyiemny, iakby był z Renet i Borsztowek złożony: bardzo obfity. Zaczyna doyrzewać w Grudniu, i trwa do Marca.

Stettinerapfel. Owoc średniey wielkości, płaskowato-okrągły. Skorka gładka, iasno-zielona, od słońca ciemno-czerwona: a częstokroć całe Jabłko czerwone. Mięsiwo tęgie i kruche. Sok obfity, przyiemnie słodko-kwaśny. A lubo owoc ten nie ma nic w sobie przedniego, dlatego przecięż szacowny iest, że się w zupełney soczystości utrzymuie aż do przyszłego Sierpnia.

Borsztowka zimowa. Owoc średniey

dniey wielkości, nieco spłaszczony, okrągły. Skorka gładka, ślniąca, żołtawe, czasem ma tu i owdzie brunatne kosmate plamki, albo brunatne brodawki: od słońca bywa iasno-czerwona. Mięsiwo biało-żołte, kruche. Sok ieden z przednieyszych słodko kwaskowatych winnych: dla chorych osobliwie orzeźwiaiący. Zaczyna doyrzewać w Październiku, i trwa aż do następuiącego roku.

Jabłoń iest drzewo iedno z nayużyteczniejszych, którego owoc, bardziey ieszcze iak gruszowy, pożyteczny iest w gospodarstwie, w Kuchni i Lekarstwie. Co się o posianych ziarnach gruszkowych namieniło, to i o iabłkowych rozumieć należy: przecięż iabłkowe częściey dobry owoc wydaią. Odmiany przednie oczkuią się, szczepią, lub kożuchuią w pieńki iabłonkowe dzikie, albo lepiey z posianych ziarn urośle. Aby zaś owoc dobre swoie własności utrzymał, potrzebuie gruntu nieco wilgotnego, ale nie mokrego: tłustego, nieco gliniastego, któryby mokrości długo nie utrzymywał.

Owoc przyiemnego smaku, albo się zażywa surowo, albo się rożnie przyprawia. Ten, który iest nietrwały, zażywa się prędko, albo się suszy na gospodarską potrzebę. Ow, który długo trwać może, zebrany z drzewa przed samemi mrozami, chowa się do dłuższego zażycia. Jak się ma chować, napisałem w dziele o Roślinach. Z owoców kwaśnych, przydawszy nieco ogrodowych, Anglia ma wytłoczony trunek, dla którego nie dba o Wino. Trunek ten *Cidre* zwany, iest przyiemny, na kamień osobliwie skuteczny: ma własności wina, tylko że iest mętnieyszy, i nieco nadyma. Procz surowych i suszonych Jabłek, robią się ieszcze z nich powidła: a z niedoyrzałych i robaczywych, pędzi się Wodka.

Zdaniem Lekarzów, słodkie Jabłka są w prawdzie zdrowe, ale nadymaią. Zażywaią się osobliwie w chorobach piersi, i gdzie potrzeba ostrość przytępić, albo grubą flegmę rozrzedzić. W konwulsyinych kaszlach dzieci, daie się woda z iabłkami gotowana, albo same iabłka pieczone.

Jabłka kwaskowate nietylko mniey nadymaią iak słodkie, ale są nierownie zdrowsze, czyli to surowe lub pieczone, czyli suszone albo gotowane. Orzeźwiaią, wzmacniaią serce, czyszczą i chłodzą. Po Cytrynach, są w gorączkach iednym z nayużyteczniejszych owoców. Pieczone Jabłka na noc zażyte, skłonnym do zatwardzeń wolny stolec czynią.

Z kwiatu Pszczoły obficie na miod i wosk noszą. Liściami świnie karmić można. Kora gotowana farbuie żołto, i chodząc koło niey iak koło klonowey, można mieć farbę dla Malarzów. Drzewo, osobliwie dzikie, iest lekkie, twarde i trwałe: Stolarzom i Tokarzom zdatne. Płozy do sani iabłonkowe, są iedne z nayprzednieyszych.

1125. *

PYRUS CYDONIA: *GRUSZA PIGWA.* Ma *Liście* niezębkowane: *Kwiaty* stoią poiedynczo. Rośnie dziko nad Dunaiem, u nas iest w niektórych ogrodach.

Pień iest niski i nieporządny. Liście od spodu białą wełną okryte, znacznie żyłkowane. Kwiaty bez szypułkowe: Kielich większy od korony, rozpoterty: Korona wpukła, rożowa. Owoc pożno w Jesieni doyrzewa, iest wełną okryty, pod którą skorka gładka, czasem czerwonawa.

Trzy są naypospolitsze owocu tego odmiany. *Pigwa gruszkowa*: ma owoc podłużny, gruszkowaty, z żebrami. *Pigwa iabłkowa*: ma owoc okrągławy, nierowny. *Pigwa portugalska*: wyrasta w znaczne drzewo, i rodzi owoc ze wszystkich nayzdatnieyszy.

Rozmnaża się przez sadzenie łamanych roszczek, albo szczepienie w pieńki gruszkowe. Gruntu potrzebuie wilgotnego. Gruszki na mokrym gruncie w pieńki pigwowe szczepione wyśmienicie się udaią.

Owoc, który ma zapach, ale smak cierpki, nie iest długo trwały, ani zdatny do surowego zażywania, przyprawnie się rożnie od Cukierników i Kucharzów: w lekarstwie wzmacnia osłabione nitki i żołądek. Chcąc go bez wielkiey przyprawy dłużey zachować, obciera się wełna, kielich i szypułka odrzynaią się, kładzie się w polewane naczynie, nalewa się powidłami z podleyszych Pigw gotowanemi, i nieco przestudzonemi: naczynie się dobrze zawięzuie.

Ziarna maią w sobie wiele flegmy, która przez wodę wyciągniona bydź może: ta nie tylko zdatna iest do Pomady, ale i zewnętrznie skuteczna na przypadki osobliwie oczu, w których ostrość uśmierza. Z kwiatu Pszczoły obficie na wosk noszą.

Q. Q.

L. G. 1070.

QUERCUS: *DĄB.* Jest rodzay drzew maiący *Płeć* w pół oddzieloną: *Korony* nie ma. U *Samców* Kielich iest prawie pięćdzielny: Nitek pyłkowych od pięciu do dziesięciu, na dnie owocowym sadzonych. U *Samic* Kielich kosmaty, z iedney sztuki, nie dzielony: ma szyiek od dwu do pięciu: i rodzi Owoc iaiowo-okrągły. Ze trzynastu gatunków, procz zwyczaynego

Dę-

Dębu, ieszcze o niektórych innych namienię.

* *

QUERCUS SUBER: *DĄB KORKOWY.* Ma *Liście* iaiowo-podłużne, nie dzielone, zębkowane, na dolney płaszczyznie kosmate. *Kora* iest popękana i pulchna. Rośnie dziko w południowey Europie.

Pień wyrasta do znaczney wysokości. Kora na młodych drzewach gładka i brunatna, na starszych pulchnieie i pęka się. Liście maią krotkie ogonki, i zęby na obwodzie prosto stoiące: są na zwierzchniey płaszczyznie gładkie iasno-zielone, znacznie żyłkowane: na dolney zaś białawe. Owoc. albo żołądź, iest na wierzchołku okrągławy, niezaostrzony. Doświadczenia w zimnych kraiach czynione pokazały, że zimy wytrzymać nie może.

Z kory tego drzewa kupuiemy robione korki, albo czopki, do zatykania flasz i innych naczyń. Na ośmioletnym drzewie począwszy, przerzyna się na spniu w podłuż kora, bez naruszenia przecięż miazgi, i zdeymuie się. To się powtarza co lat około ośm, i czynić może do lat półtorasta: iakoż im starsze są drzewa, tym lepsza iest kora.

1126. *

QUERCUS PRINUS: *DĄB KASZTANOWY.* Ma *Liście* iaiowo-okrągłe, na obu końcach zaostrzone, na obwodzie okrągławo i rowno zębkowane, a między ząbkami wydrążono wycinane. Rośnie dziko w północney Ameryce.

Pień do znaczney wyrasta wysokości. Kora na pniu gładka, siwa: na młodszych gałązkach brunatna. Rośnie tak sporo, że w dziesiątym roku iuż miewa około siedmin łokci wysokości, a trzy cale grubości. Liście z weyrzenia są słodko kasztanowym podobne. Kielicby samcowe są wielkie. Owoc ma cienuchną skorkę, iest słodki i znaczney bywa wielkości.

Drzewo tak iest zdatne, iak zwyczaynego Dębu: nadto ieszcze owoc czasem wielkości kurzego iaia, ludziom służy na pożywienie. Doświadczenia w zimnych kraiach Europy czynione pokazuią, że się dobrze udaie. Rozmnaża się z owocu: gruntu potrzebuie dobrego, niskiego.

1127.

QUERCUS ROBUR: *DĄB ZWYCZAYNY.* U innych pospolicie *Quercus vulgaris.* Ma *Liście* odpadaiące, ku wierzchołkowi szersze, podłużne, ostrowycinane, z kątami przytępionemi. Rośnie w wielu mieyscach, i iest drzewem w gospodarstwie naypierwszym do użyteczności.

Rzadkośmy podobno na to uważali, że dwoiaką tego Dębu mamy odmianę, które niektórzy bez przyczyny za oddzielne poczytali gatunki: mniemam, że odmiany te czyni tylko rożność gruntu: naywiększa bowiem rożność

żność zawisła na tym, że na iednych Dębach liście wcześniey na wiosnę wyrastaią, i owoc pospolicie poiedynczo na długich szypułkach stoiący wcześniey doyrzewa: u takich drzewo iest białe i przedniejsze. Na drugich liście poźniey się rozwiiaią, owoc na bardzo krotkich szypułkach kupkami stoiący poźniey doyrzewa: u takich drzewo iest czerwonawe, kruche i podleysze.

Drzewo to wyrasta do znaczney grubości i wysokości: i trwać może do 500. lat. Kora brunatna, popękana: na młodych gałęziach nieco biaława, gładka. Kwiaty zielonawo-żołte, gdy więdnieią, brunatnieią. Owoc gorzki żołędzią zwany, iest mniemam rzadko komu nieznaiomy.

Dęby rozmnażaią się przez żołędzie: sadzą się w Jesieni, a bezpieczniey na wiosnę. Przez zimę w suchym piasku przechowane żołędzie, gdy puszczą kiełki, lekko się poocierają: otarcie to kiełków, uczyni to, że się lepiey wkorzenią. Głębiey nad dwa cale ziemią przykryte bydź nie maią. Przesadzać łatwo się daią. Mieysce żołędziami zasadzone ieżeli iest wilgotne, zasieie się nasieniem olszowym; ieżeli iest suche brzozowym, i nadto ieszcze owsem. W pierwszym roku owies młodym Dąbkom uczyni zasłonę: gdy się ten zbierze, Brzozy i Olsze zasłaniać będą, aż się i te w czasie wytną dla uczynienia mieysca Dębom. Wręby dębowe na iak naydalsze lata podzielone bydź maią, aby iak naywiększy z nich mogł bydź pożytek.

Drzewo dębowe od naywiększych robot, do naymnieyszych, wszędzie nayzdatnieysze iest, nie masz rzemieślnika koło drzewa robiącego, nie masz warsztatu, gdzieby się dębina nie pomieściła. Drzewo białey odmiany iest nayzdatnieysze, i ieszcze trwalszym się staie, gdy na wiosnę z kory obnażone przez lato na pniu usycha, a przyszłey zimy dopiero spuszczone będzie. Mocnieyszy iest Dąb z gruntu dobrego i suchego, iak z mokrego i podłego. Gdy poleży przez niemało lat w wodzie, osobliwie cząstki żelazne wsobie maiącey, czernieie: i takiey czarney Dębiny do rożney roboty wykładaney zażywamy. Dębina odmiany czerwonawey iest słabsza, nie szczepka, i pod stolarskim heblem zadziera się.

Kora dębowa, iest iedna z nayprzednieyszych do wyprawy skor. Są wprawdzie i inne rośliny, które ią rownie, albo ieszcze lepiey zastąpić mogą, tey przecięż naypospoliciey używaią. Rownym sposobem do takiey wyprawy mogą się zażywać liście, młode gałązki, wiory, żołędzie, i kielichy żołędziowe.

Żołądź, która ma w sobie wielką gorycz, i którą przyrodzenie wielu dzikim zwierzętom wyznaczyło za pokarm i pożywienie: iest bardzo zdatna na ukarmienie Wieprzów: od niey słonina i tłusta i tęga. Albo się

w Je-

w Jesieni Wieprze do lasów zapędzaią, albo zebraną żołędzią w domu karmią.

W czasie nieurodzaiu zboża, głod wprawdzie przymuszał ludzi do zażywania żołędzi na chleb: co iednak chorob bywało przyczyną, a osobliwie zatwardzenia czyniło. Są przecięż użyteczne i zdrowe dla ludzi zażywaiąc palonych na Kawę, następuiącym sposobem: a zaręczam z doświadczenia, że i pieszczone usta od właściwey Kawy nie łatwo rozeznaią. Doyrzałey i nierobaczywey żołędzi nazbierawszy, zdeymuie się z nich łupina, i oskrobie skoreczka: tak ochędożone iądrka pokraią się w kosteczki, i płasko, naprzykład na blachach, rozłożone, ususzą się w piecu wolnie ciepłym W czasie suszenia występuie z nich pot, który mogł w sobie mieć iaką szkodliwość: susząc więc kilkakrotnie się przemieszaią. Ususzone schowaią się. Do zażycia, dla twardości utłuką się pierwey, a potém umielą, i gotuią z czwartą częścią, a naywięcey trzecią pospolitey kawy.

Niemasz rośliny podobno na świecie, któraby tylu rożnego gatunku owadom wystawiona była, i częścią dawała pożywienie, częścią była gniazdem: stąd na Dębach rozmaite widziemy wyrostki. Między temi nayużytecznieyszę są owe iak kule do Liści przyczepione Dębianki, *Gallas* zwane, któresą gniazdem owadu *Cynips quercus* u Linnesza zwanego. Gallas ten iest naypospolitszym fundamentem do czarnego farbowania: z niego robiemy Atrament do pisania. Prawda, że Gallas zagraniczny, który kupuiemy, ma to do siebie, że się go mniey potrzebuie: lecz i to prawda, że nasz kraiowy toż samo sprawi wedwoynasob wziąwszy: zawszeby przecięż taniey wypadał, bo w kraiu obfity.

Części rożne Dębu maią ieszcze swoie zalety i w lekarstwie. Sok na wiosnę iak z brzozy płynący, zażywa się w moczu krwawym i podagrze. Trunek od wiorow w wodzie gotowanych, ma bydź pomocny na Francuzką chorobę. Wino z liściami gotowane zażywa się na gniiące dziąsła, na ból gardła, na płynienie krwi, na wrzody, na rany. Wodka z młodych liści pędzona, ma bydź skuteczna w Suchotach, kielichy żołędziowe maią bydź użyteczne w Biegunkach, Kolkach, Febrach, i białych upławach.

Kawie żołędziowey, o którey się wyżey mowiło, wielkie daią pochwały. Wzmacnia, żywi, otwiera, i przez poty szkodliwe wilgoci wyprowadza. W zamuleniu wewnętrznych gruczolików, w wyniszczeniu dzieci, i wyrzutach krostawych, ma mieć iakąś osobliwszą skuteczność.

Powiadaią, że młodych rosczek posiekanych garść codzień daiąc w obroku, można tym sposobem siwego Konia uczynić karym. Wodką z kory dębowey poloną, odrysowawszy co na Marmurze, głęboko się wjada.

KONIEC TOMU DRUGIEGO.

DYKCYONARZ
ROŚLINNY

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna
im. E. Smołki w Opolu

nr inw.: 53895/II

Syg.: 681 st / II